

ADMIRALITEIT

VAN

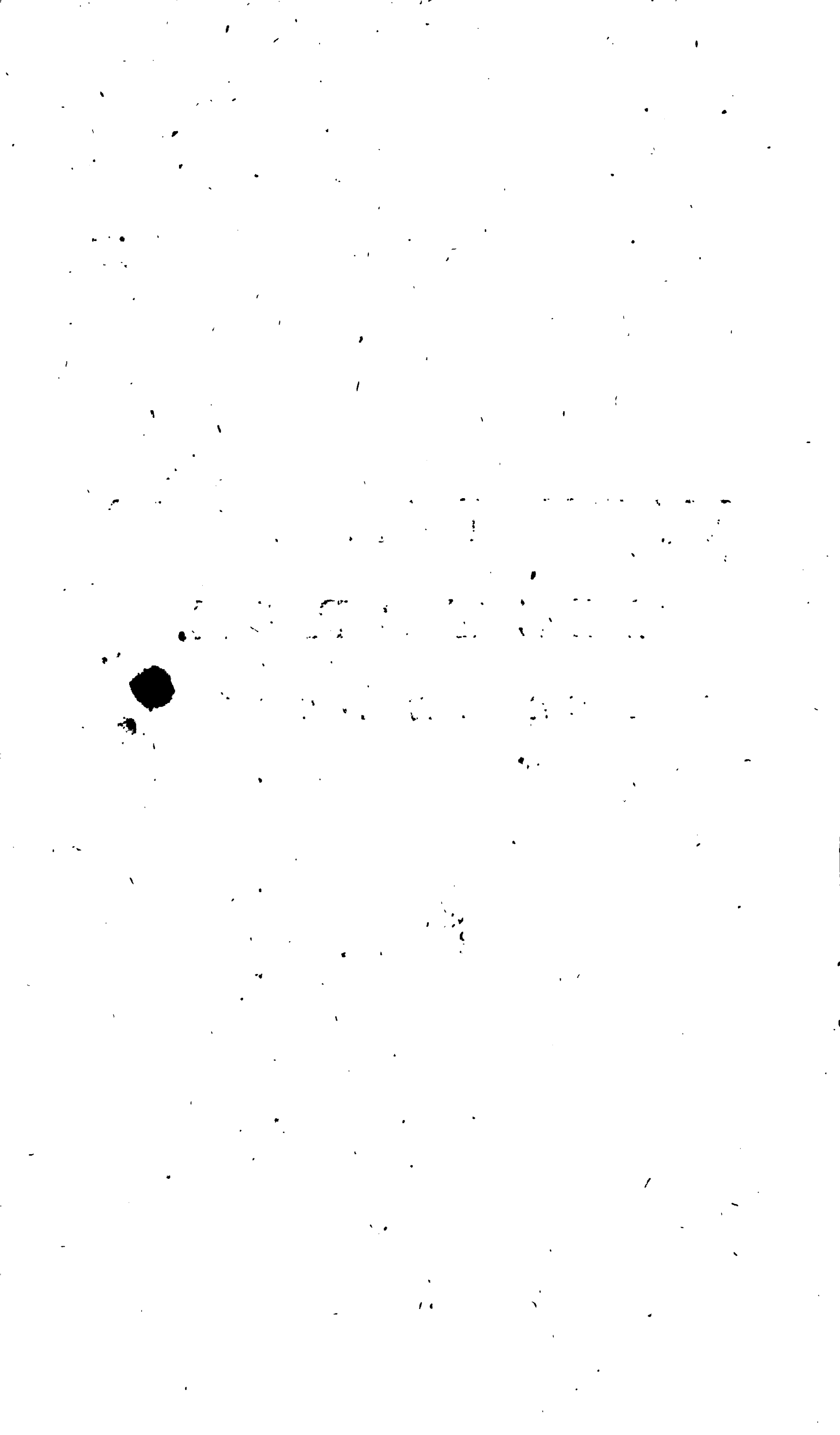
AMSTERDAM

HARVARDIANAE
ACADEMIAE
VE
RI
TAS

VADERLANDSCHE

HISTORIE.

EERSTE DEEL.

J. Punt inv. et fecit.

TE AMSTERDAM
by Isaak Tirion MDCCXLIX.

Koloniaal Archief

VADERLANDSCHE HISTORIE,

VERVATTENDE DE ~~N° 3880~~

GESCHIEDENISSEN

DER NU

VEREENIGDE NEDERLANDEN,

INZONDERHEID DIE VAN

HOLLAND,

VAN DE VROEGSTE TYDEN AF:

Uit de geloofwaardigste Schryvers en egte Gedenkstukken samengesteld.

Met Konstplaaten en Kaarten opgehelderd.

EERSTE DEEL,

Beginnende met de aankomst der BATAVIEREN hier te Lande, en eindigende met het Jaar 800.

TWEEDE DRUK.

Jan Wagenaar.

Te AMSTERDAM,
By de Wed. *ISAAK TIRION.*
Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland en Westfriesland.
MDCCLXX.

VOORREDE.

DE lust der Nederlanderen tot het leezen en naspooren der oude en laatere Geschiedenissen huns Vaderlands was, sedert lang, en is tegenwoordig inzonderheid zo algemeen, dat men byna niemant vindt, dien 't zig niet schaamen zou, geheel onkundig te zyn, van 't gene 'er, tot zynen tyd toe, in zyn Land, in zyne Stad, onder zyne Voorouders, is voorgevallen. Beroemde mannen rekenen 't zig tot eer, de Vaderlandsche Geschiedenissen, in 's Lands Hooge Schoolen, te onderwyzen. Hunne Lessen worden met smaak gehoord. Even greetiglyk leest men, 't gene 'er, over de Vaderlandsche zaaken, in 't licht komt. Men houdt het voor eene genoegzaame aanpryzing van een werk, dat 'er de Nederlandsche Oudheden, Gewoonten, Regeering of Geschiedenissen in opgehelderd of ontvouwd worden. 't Schynt dat de zagte Regeering, onder welke wy leeven, ons zo veel belang doet neemen by het gene ons Vaderland aangaat, als of wy agtten, dat al wat wy 'er van hooren, ons zelv', ons eigen Huisgezin betrof.

De regtschaapen' kennis van 's Lands aloude en laatere geschiedenissen is egter op verre na zo algemeen niet, als de lust, van welken wy spreeken: 't welk, grootendeels, toe te schryven is aan gebrek van eene algemeene Vader-

landsche Historie, die, van de vroegste tyden beginnende, den Staat en Geschiedenissen des Lands door alle eeuwen, vertoont; die niet te kort is, om klaar en naauwkeurig te konnen zyn, en niet te uitgebreid, om van alle of de meeste Liefhebbers te konnen gekogt en doorlezen worden. Onze meeste Nederlandsche Historien vervatten slegts een gedeelte van 's Lands Geschiedenissen: sommigen alleenlyk een verhaal van weinige jaaren. En 't komt elk niet gelegen, een groot getal van groote boeken te doorleezen, om een algemeen en goed begrip van 's Lands geheele Historie te verkrygen. Wy hebben hierom, al sedert vyftien jaaren, onzen arbeid besteed, om aan dit gebrek te voldoen, en onze Landsluiden, in navolging van andere Historieschryvers, in nabuurige Ryken en Staaten, te voorzien van eene algemeene Historie onzes Vaderlands. Tot nadere opening van ons oogmerk, en van de wyze, waarop het staat te worden uitgevoerd, hebben wy deeze Voorrede geschikt.

Door het VADERLAND, welks HISTORIE wy beschryven, verstaan wy het Gewest, thans, onder den naam van VEREENIGDE NEDERLANDEN, vermaard: vervattende de Provincien van GELDERLAND, HOLLAND, ZEELAND, UTRECHT, FRIESLAND, OVERYSSEL en GRONINGEN; zo nogtans, dat wy, ten opzigte der Geschiedenissen, voor de vereeni-

ging

ging deezer zeven Landſchappen, voorgevallen, ons byzonderlyk voorſtellen de geſchiedeniſſen van HOLLAND te ontvouwen, en die der andere Landſchappen alleen maar, voor zo veel zy gemeenſchap met, of invloed op de Hollandſche Geſchiedeniſſen hebben. Wy hebben geoordeeld dat ons werk, zo wy dien voet niet volgden, bezwaarlyk buiten verwarring zou zyn te houden geweeſt.

Doch mooglyk verbeeldt zig iemant, dat het nutter ware, de oudſte Geſchiedeniſſen, die toch onzekerſt en donkerſt zyn, daar te laaten, en de VADERLANDSCHE HISTORIE, met de beroerten der zestiendeEeuwe, aan te vangen; te meer, om dat men, weinige jaaren geleeden, eenige Werken over gedeelten der oude Gebeurteniſſen onzes Vaderlands in 't licht gegeven heeft. 't Zal niet ondienſtig zyn, deeze bedenkingen kortelyk op te loſſen.

Van de onzekerheid en duiſterheid der aloude Geſchiedeniſſen onzes Vaderlands zyn wy zo zeer als iemant overtuigd. Docht 't heeft al mede zyne nuttigheid, dat men zeker en klaar weete, wat 'er al onzekers en duiſters in zy. Daarenboven is 't niet alles duiſter en onzeker. De oude Geſchiedeniſſen leeren ons ten minſten, van welke geringe beginſels, ons Land en Volk tot zulk eene aanzienlyke hoogte geſteegen is. Wy merken 'er den wonderen keer in, die de menſchelyke zaaken vaak neemen.

Ons Land, dit weet men zeker genoeg, was, voor eenige eeuwen, hier een woeſte wildernis, daar een laag moeras, onbeſchut van dyken, en bloot leggende voor de overſtrooming der Zee en Rivieren. Ons Volk was gering, gelyk het Land. De dappere Batavieren, van welken men zo veele doorlugtige daaden te boek geſteld vindt, wat warenze toch, dan een hoop verjaagde zwervers, die zig gelukkig rekenden, dat zy den Roomſchen Keizeren, voor Lyfwagten, dienen, en de Romeinſche Legers volgen mogten. De Franken, die naderhand deeze Landen bezeten hebben, op dat wy van woeſter volkeren zwygen, zouden nooit grooter Luiden dan ervaaren' Zeeſchuimers of behendige Landroovers geworden zyn, hadden zy geene gelegenheid gevonden, om den grondſlag hunner Mogendheid op dien van het geſloopt gebouw des Weſterſchen Ryks te veſtigen. Onze Graaven, die ſedert zo zeer den meeſter geſpeeld, en 's Lands Vryheid verkragt hebben, wie waren zy, in de oudſte tyden? Dienaars, meer niet, van de Vorſten der Franken. De Steden ook, die thans 's Lands Oppermagt helpen vertoonen, waren, onder de Regeering der oudſte Graaven, in zo weinig aanzien, dat zy, in zaaken, die 't Landbeſtier betroffen, zelden of nooit, gekend werden. De oude Geſchiedeniſſen onzes Lands ver-

too-

toonen ons, met genoegzaame zekerheid; hoe onze Staat allengskens grooter en grooter geworden is. En 't kan niet onnut zyn, hiervan een klaar beeld voor zyne gedagten te hebben.

't Is waar, dat 'er, weinige jaaren geleeden, eenige Boeken, over een gedeelte der oude Geschiedenissen onzes Lands, in 't licht gegeven zyn. Doch om nu niet te zeggen, dat ons oogmerkt niet tot een gedeelte, maar tot de geheele oude Historie onzes Vaderlands uitgestrekt is; noch ook dat 'er, over oude Geschiedenissen, en vooral over die van ons Vaderland, altyd nog merkelyke naleezingen te doen zyn, en men, in eene woeste zee van oude schriften, ligtelyk iets vindt, 't welk een ander over 't hoofd heeft gezien; zo merken wy alleenlyk aan, dat ons oogmerk met dat der gemelde Historie-werken verschilt. Daar vindt men inzonderheid de Historie der Vorsten, die over ons Land geregeerd hebben. Wy stellen ons voor, de Historie van het Volk, niet zo zeer die van den Vorst, te beschryven. Wy bekreunen ons zyner uitheemsche Oorlogen niet, dan wanneer 'er onze Staat in gemengd is. Wy maaken ons werk niet van zyne Reizen, huisselyke bedryven en veele andere dingen, hem in zynen Persoon betreffende. Spreeken wy 'er van; 't is in 't voorbygaan, en zo, dat men

merken kan, dat wy een ander hoofdoogmerk hebben. Al wat daarentegen den ouden Godsdienst, Regeeringsvorm, Gewoonten, Koophandel enz. van het Volk betreft, verhandelen wy zo naauwkeurig als ons, naar de bepaaldheid van ons bestek, mogelyk geweest is. De Geschiedenissen des Volks in 't algemeen zyn de hoofdstof van ons werk. Wy melden dus veele byzonderheden, die anderen voorbygegaan zyn, en stellen, dikwils, de zelfde zaaken, in een geheel ander licht. Ondertusschen zal ons oogmerk, om inzonderheid de Historie des Volks, niet zo zeer die der Vorsten te verhaalen, ons werk, ten minsten zo verre het de oude tyden betreft, veel beknopter maaken, dan het anders zou geweest zyn.

Wy hebben ruim zo veel belang by de Historie van het Volk als by die der Vorsten. De Historie der Vorsten is ons ten deele vreemd: de Historie des Volks is onze eigen' Historie. In deeze, zien wy, hoe onze Vryheid, van vroeg af aan, belaagd geworden is: wy zien haar nu eens tergen, schenden, verdrukken; en dan 't hoofd wederom boven haalen en over alle haare vyanden zegepraalen.

Men kan onze Historie in vyf byzondere deelen onderscheiden en den Staat en Geschiedenissen onzes Lands beschouwen 1. voor de aan-

komst der Romeinen, hier te Lande. 2. geduurende de overmagt of overheersching der Romeinen. 3. onder het hoog gebied der Frankische of Duitsche Vorsten. 4. onder het bewind der Graaven, Hertogen, of welken naam onze byzondere Landsvorsten ook gedraagen mogen hebben. en 5. onder de Regeeringe der Staaten. 't Gene onder de vier eerste Tydperken voorgevallen is kan men onze *oude*; 't gene onder het laatste Tydperk gebeurd is, onze *nieuwe Historie* noemen, en dus ook onze gantsche VADERLANDSCHE HISTORIE, in twee voornaame Hoofddeelen onderscheiden.

Doch waar men, door deeze byzondere Tydperken heen, zyne oogen wendt, overal vertoont zig 's Volks Vryheid, nu eens belaagd en verdrukt, dan eens verreezen en op den Troon geplaatst. In de allervroegste tyden, ziet men het een Volk het ander van huis en have berooven, en ten lande uit jaagen. Toen de Romeinen hier voet in 't Land kreegen, hebben zy een deel des volks ten minsten volkomenlyk overheerscht, met Krygsvolk bedwongen, met Wetten en Wethouderschap voorzien; en een ander deel, met het welk zy in verbond stonden, door veelerlei kneevelaaryen en geweldenaaryen, tot eenen opstand getergd, die veel bloeds gekost heeft. De Franken hebben den Romeinen een deel deezes Lands uit de han-

handen gewrongen, en toen zy naderhand tot een magtig volk waren aangegroeid, de Friezen, onder voorwenfel van hen tot den waaren Godsdienft te brengen, voor eenen tyd, geheellyk overheerfcht. Onder die overheerfching lagen wy nog, toen onze Graaven klein waren; doch toen zy, grooter geworden, zig van alle uitheemfche onderwerping ontflaagen hadden, waanden zy, ook omtrent het Volk, aan geene wetten verbonden te zyn. En fchoon men 's Volks gedrag jegens de Graaven, in allen deele, niet behoeft te billyken, werden onze Voorouders egter, eerlang, door onze Vorftelyke Graaven, of derzelver Staatsdienaars, dermaate verdrukt, dat zy eindelyk den opftand ondernamen; die hun de Vryheid verwierf; welke wy nog heden genieten. De Nakomelingen van Filips den II. zagen zig genoodzaakt, eerft niet de Staaten der Vereenigde Nederlanden, als met een vry Gemeenebeft, te handelen, en daar na dezelven, by een plegtig Vrede-Verbond, voor onafhangkelyk te erkennen.

Onze VADERLANDSCHE HISTORIE, die alle deeze dingen in 't byzonder ontvouwt, kan dus als eene *Hiftorie der getergde, verdrukte, herleevende en zegepraalende Vryheid des Vaderlands* aangemerkt worden. In 't verhaalen der zaaken, die 't wezen van zulk eene Hiftorie

uit

uitmaaken, ſtellen wy ons de onpartydigheid als eene Hoofdwet voor: van zins de waarheid der Gebeurteniſſen, en vooral de bedekte oogmerken, die de groote beweegraders der voornaamſte Gebeurteniſſen zyn, nimmer te ontveinzen; maar klaarlyk, zo ver zy ons bekend zyn, open te leggen. Ten opzigte deezer geheime oogmerken van openbaare bedryven, agten wy 't egter nutteloos, bloote giſſingen voor te ſtellen, en vooral zeer nadeelig aan de Geloofwaardigheid des Verhaals, die giſſingen als Hiſtorieſche waarheden op te geeven. Wy giſſen ook ſomtyds: en hoe kan men dit, vooral in 't verhaalen van oude Geſchiedeniſſen, geheellyk myden? Doch wy doen het den Leezer altoos merken, als wy giſſen, te gelyk met de redenen, op welken onze giſſingen ſteunen. Daar wy goede Hiſtorieſche bewyzen voor ons meenen te hebben, verhaalen wy de zaaken met meerder verzekering, zonder egter ooit, voorbedagtelyk, te verzuimen naauwkeurig aan te wyzen, uit welke ſchryvers en ſtukken, wy onze bewyzen gehaald hebben. Onze Eeuw is eindelyk zo wys geworden, dat zy geenen Historieſchryveren, die zaaken verhaalen, welken, voor hunnen tyd, gebeurd zyn, geloof geeft, ten zy haar blyke, dat de verhaalde zaaken, op geloofwaardige getuigeniſſen, ſteunen. Wy pryzen deeze voorzigtigheid, en willen elk

gaar-

gaarne gelegenheid geeven, om onze treden, voet voor voet, na te gaan, ons te agterhaalen, daar wy, door onkundige leidsluiden, van den regten weg afgebragt zyn, of onze goede voorgangers, door misverſtand, kwalyk gevolgd hebben; of anders, in de waarheid onzer Geſchiedeniſſen, beveſtigd te worden, als men ziet, op hoe vaſte bewyzen dezelve ſteune. Om de onpartydigheid te beter te bewaaren, en den Leezer niet voor in te neemen, onthouden wy ons, doorgaans, van het maaken van aanmerkingen. Vloeit 'er ons, nu en dan, eene uit de pen; wy vertrouwen, dat zy niemant beletten zal, onzydig te oordeelen; maar elk, in tegendeel, daar toe behulpzaam zyn.

Ons voorneemen, om de Hiſtorie onzes Lands, op goede bewyzen, te veſtigen, maakt ons 't werk veel moeilyker dan het anders geweeſt zou zyn, vooral ten opzigte der oude tyden. Konden wy ons vergenoegen, met het blootelyk naſchryven van 't gene laatere Hiſtorieſchryvers voor ons geſchreeven hebben; haaſt ware het werk afgedaan. Doch wy moeten uit onze eigene oogen zien, en tot zulke ſchriften gaan, die, in of naaſt aan de tyden, geſchreeven zyn, in welken de zaaken zyn voorgevallen: liefſt nog tot zulken, die, in of naby het Land, welks Hiſtorie wy beſchryven, zyn opgeſteld; of van zulke Schryvers, die, in het Land verkeerd heb-

hebbende, genoegzaame kundigheid van 's Lands zaaken hebben konden. Doch hier vinden we ons zeer verlegen. De oudste Ingezetenen deezer Landen, welker geheugenis tot ons gekomen is, verstonden, naar 't gemeen gevoelen, noch leezen noch schryven (*a*). Immers, hun eenigste slag van Jaarboeken waren zekere Gezangen, vervattende de dappere daaden des Landaarts (*b*), welken van de Ouders aan de Kinderen voortgeleerd en eeniglyk in 't geheugen bewaard werden. 't Schynt dat deeze of diergelyke gezangen, in laater tyden, toen 't volk beschaafder geworden was, door de *Barden*, eene soort van Digters, in schrift gesteld geworden zyn. Een Schryver der vierde eeuwe zegt, dat de Barden gewoon waren, deeze gezangen, in Heldenversen gesteld, onder 't speelen op de Lier, aan te heffen (*c*). Karel de Groote nam, volgens 't getuigenis zyns Geheimschryvers EGINHART (*d*), de moeite, om de barbaarsche en overoude Gedigten, uit welken de daaden en Oorlogen der oude Koningen gezongen werden, uit te doen schryven en van buiten te leeren. Doch 't is niet zeer waar-

(*a*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XIX.
(*b*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* II.
(*c*) AMMIAN. MARCELLIN. *Libr.* XV. *Cap.* IX. *p.* 105. *Edit. Vales. Gronov.*
(*d*) De Vita Caroli Magni *Cap.* XXIX. *p.* 130. *Edit. Schminck.*

waarschynlyk, dat deezen de oude gedigten geweest zyn, van welken TACITUS gewaagt. Veelligt zyn het de Gothische gezangen geweest, van welken JORNANDES (e) en anderen spreeken; die, toen dit Volk, in den aanvang der vyfde eeuwe, deeze Landen overstroomde, herwaards gebragt zullen zyn. Tegenwoordig zyn 'er, onzes weetens, nergens eenige overblyfsels van te vinden, op welken men staat zou durven maaken. Want de Gedigten, van welken JOANNES AVENTINUS, die in de vyftiende en zestiende eeuwe gebloeid heeft, op verscheiden' plaatsen zyner werken (f), spreekt, zyn, naar alle waarschynlykheid, niet boven een of twee honderd jaaren oud geweest; schoon zy van zaaken gewaagen, die, veele eeuwen vroeger, zouden voorgevallen zyn. Wy missen derhalven het eenigste slag van Jaarboeken, welk de oudste Ingezetenen deezer Landen hebben konnen opstellen. Of wy 'er veel aan verliezen, is twyfelagtig. 't Is niet te denken, dat onze oude Duitsche Digters ons naauwkeurige berigten van den staat hunner zaaken gegeven zouden hebben. Ook zou hunne taal bezwaarlyk verstaan worden.

By

(e) De Rebus Geticis. *Cap.* IV.
(f) Annal. Boior. *Libr.* I. *Cap.* V. num. 10. & *Cap.* VII. num. 24. *Edit. Lipsiens.* 1710.

By gebrek van oude Schriften van Ingezetenen deezer Landen, moetenwe ons tot de Uitlanders keeren; die, of in 't voorbygaan, of opzettelyk, van den ouden ſtaat en geſchiedeniſſen deezer Landen gewaagd hebben. En hier beklaagt men het verlies der twintig Boeken over de Germaniſche Oorlogen, door PLINIUS den ouden opgeſteld (*g*), van welken TACITUS zig dikwils bediend heeft (*h*). Ook dat van den Hiſtorieſchryver ASINIUS QUADRATUS, dikwils by STEPHANUS (*i*), en vermoedelyk ook, onder den naam van *Aſinius*, by STRABO (*k*), vermeld, die, over de Germaniſche zaaken, naauwkeurig geſchreeven hadt, en, nog in de zesde eeuwe, voor handen was. Van veele andere Schryvers, die, in 't voorbygaan, iets van onze zaaken aangeroerd hebben, zyn de naamen naauwlyks tot ons gekomen. Onder de overgebleevenen, zyn 'er weinigen, die van de gelegenheid, minder nog die van de geſchiedeniſſen onzes Lands geſchreeven hebben. STRABO, PLINIUS de jonge, POMPONIUS MELA en PTOLOMEUS beſchryven ons weinig meer dan de gelegenheid onzes Lands. Eene enkele plaats of twee by STRABO, die de Hiſtorie, en iets by

(*g*) PLINII Epiſt. *Libr.* III. *Ep.* V. *num.* 4.
(*h*) Annal. I. *Cap.* 69. XV. *Cap.* 53. Hiſt. *Libr.* III. *Cap.* 28.
(*i*) De Urbibus. *p.* 271, 743. *Edit. Lugd. Batav.* 1694.
(*k*) *Libr.* IV. *p.* 193. *Edit. Pariſienſ.* [*p.* 294. *Edit. Amſtel.*]

by PLINIUS en MELA, dat de Zeden des Volks opheldert, is al wat men by deeze Schryvers vindt. PLUTARCHUS, SUETONIUS, DIO CASSIUS en eenige anderen geeven ook weinig aan de hand, dat onze oude Hiſtorie licht byzet. Doch de laatſte, die omſtandigſt van Druzus Krygstogten geſchreeven heeft, nog wel 't meeſt. JULIUS CEZAR en TACITUS zyn de voornaamſten, die ons de ſtoffe tot onze oudſte Hiſtorie aan de hand geeven. Men denke egter niet, dat zy hun werk maaken, om voorbedagtelyk veel van onze zaaken te ſchryven. Immers Cezar doet zulks niet. Maar gelukkiglyk! hebben de Romeinen hier te Lande geoorloogd. Dit heeft hun aanleiding gegeven, om iets van den ſtaat onzer zaaken te melden, en van onze Hiſtorie alleenlyk dat deel, waarin de Romeinen gemengd geweeſt zyn. Ware deeze Oorlog niet voorgevallen, wy zouden, vermoedelyk, geheel niets van onzen alouden ſtaat geweeten hebben. TACITUS beſchryft, in 't byzonder, den Kryg, tuſſchen KLAUDIUS CIVILIS en de Romeinen, uitvoerig. En ſchoon het ſlot van zyn Verhaal verlooren is; zou men moeite hebben, om, in 't noordelyk gedeelte van Europa, een Land aan te wyzen, van geen grooter omtrek dan dat der Batavieren, waarvan ons zulk een uitvoerig Verhaal van zulk eene oude geſchiedenis nagelaaten is.

Doch

Doch zo dra ons TACITUS begeeft, bevinden wy ons byna geheel in 't duister. De Batavieren en Friezen en andere Inwooners deezer Landen worden, by uitheemsche Schryvers, en anderen hebben wy nog niet, in den tyd van twee eeuwen, naauwlyks eens genoemd. Men mag eenige plaatsen uit HERODIAAN, uit JULIUS CAPITOLINUS, uit TREBELLIUS POLLIO, uit FLAVIUS VOPISCUS en anderen, met eenigen grond, op ons Land en deszelfs Ingezetenen, toepassen; doch dit is 't al. Eene aaneengeschakelde geschiedenis van deeze tyden op te maaken is ondoenlyk. Ons Land is waarlyk gering geweest in zig zelf: of de Romeinsche Schryvers hebben geene gelegenheid gehad, om 'er veel van te spreeken.

Na de invallen der Franken, omtrent het einde der derde eeuwe, begint ons Land het hoofd wederom een weinig op te beuren, in de oude Schriften. Batavia, de Friezen en de nieuwe Inwooners des Lands, de Franken en Saxers, worden, nu en dan, eens genoemd. Men vindt eenige dingen aangeroerd, die, hier en hier omtrent, voorgevallen zyn. Doch naar eene omstandige Historie zoekt men te vergeefs. Van eene reeks van vyftig jaaren, vindt men naauwlyks eenig ander bescheid, dan 't gene ons, niet braave Historieschryvers, maar vleijende Lofredenaars, MAMERTINUS, EUMENIUS,

NAZARIUS, LATINUS PACATUS en anderen van dat slag hebben gelieven te gunnen. En nog moeten hunne berigten, die zelden naauwkeurige waarheid, veeltyds grootspraak behelzen, met voorzigtigheid, gelezen worden. Wat laater, licht ons de fraaije Historieschryver AMMIANUS MARCELLINUS toe, beschryvende Juliaans Krygstogten hier te Lande, van welken JULIAAN zelf, in zynen *Brief aan die van Athene* en elders, ook eenig verslag doet. Ook hebben wy hier den Griekschen Schryver ZOSIMUS; in naauwkeurigheid egter, by AMMIANUS, op geen' eenen dag te noemen.

Van de vyfde en zesde eeuwe, hebben wy genoegzaam geene Historische Gedenkstukken. De invallen der Gothische en Skytische Volken in deeze Landen hebben, ongetwyfeld, den lust tot nutte wetenschappen t'eenemaal uitgebluscht. Wy missen hier de Historieschryvers SULPITIUS ALEXANDER en RENATUS PROFUTURUS FRIGERIDUS, die zekerlyk dingen geschreeven zullen hebben, tot opheldering onzer Historie dienstig, en van welken GREGORIUS VAN TOURS ons alleenlyk eenige brokken bewaard heeft. Hier mogen PROKOPIUS, AGATHIAS en JORNANDES ons een weinig lichts of een enkel voorval aan de hand geeven; maar buiten deezen, schiet ons niets over, dan hier en daar een regeltje uit de Kronykjes van

IDA-

Idatius, Prosper, Marius en andere diergelyken. Biedt ons de een of ander Digter, een Klaudiaan, of een Sidonius, iets tot opheldering of bevestiging aan; wy zyn 'er blyde mede, om dát wy niets beters krygen konnen, en plaatsen hunne bloempjes gaarne, in het leevenloos weeffel eener Historie, uit dorre Kronykjes, samengesteld. Van Gregorius van Tours, die eene soort van Kerkelyke en Weereldlyke Historie der Franken samengesteld heeft, maaken wy zo veel gebruik, als met ons oogmerk bestaan kan.

In de volgende eeuwen, tot aan de dertiende en veertiende toe, verliest men zig zelven in eene woeste zee van Kloosterschriften, Jaarboeken, Leevens der Heiligen, en veele diergelyken, die, verspreid in verre over de honderd stukken *in folio*, behalven een goed getal *in quarto* en *in octavo*, gelegenheid in overvloed verschaffen, tot zoeken, naspooren, vergelyken, en maaken van uittreksels en aantekeningen van alles, wat ons een eenigermaate aaneengeschakeld begrip van de Historie onzes Lands, tot aan de tyden onzer Vorsten uit de Huizen van Henegouwen en Beijeren geeven kan. Doch hier moet oordeel gebruikt, geschift en gescheiden, en niet alles voor goede munt aangenomen worden, wat ons de Kerkelyken en Kloosterlingen verhaalen. Daar zy 't belang van den Godsdienst voorstaan willen, moet men

 hen,

hen, inzonderheid, verdagt houden. De LEEVENS DER HEILIGEN, die, om dat zy somtyds tydelyke zaaken aanroeren, met nut, konnen worden ingezien, hangen aaneen van wonderlyke gezigten, droomen, geneezingen en wat niet al. Men moet dit alles doorzwelgen, om, hier en daar, iets te vinden, dat meer gronds heeft. Met één woord, men moet, uit deeze Schriften, alleenlyk leeren, 't gene de Schryvers niet beoogd hebben ons te leeren, en het gene zy ons eigenlyk leeren willen, ongeagt vaaren laaten. De ANNALES of JAARBOEKEN zyn veelen in getal. De Schryvers derzelven hebben dikwils malkanderen uitgeschreeven. Doch sommigen zyn in Frankryk, anderen in Italie, anderen in Duitschland opgesteld. Wanneer de besten van deezen onderling overeenstemmen, wordt de Historie eerst regt geloofwaardig. Gemeenlyk geeven ons deeze Jaarboeken, 't is waar, alleenlyk een eenvoudig verhaal van gevallen, zonder dat zy ons de geheime oorzaaken der gevallen ontvouwen, en dan moet men doorgaans, of slegts naar de oorzaaken, op waarschynlyke gronden, gissen, of in zyne onkunde van die oorzaaken te vrede zyn. Doch 't gebeurt ook somtyds, dat een veragt Kronykje ons eenig licht geeft, daar wy 't nimmer gezogt zouden hebben.

Behalven dat veele oorspronkelyke stukken der Middel-eeuwe, *Vredehandelingen*, *Oor-*

logs-

logsverklaaringen, *Pleitgedingen*, *Handelingen der Kerkvergaderingen*, *Huwelyksverbindtenissen*, *Uiterste Willen*, *Giftbrieven* en veele diergelyken, die, in grooten getale, voorhanden zyn, veel opheldering geeven konnen; zo kan men zig inzonderheid met veel nut bedienen van de BRIEVEN, door Koningen, eerste Staatsdienaars, Bisschoppen en andere voornaame Personaadjen geschreeven; die, hier en daar verspreid, by een gevoegd, een merkelyk getal uitmaaken. Men heeft nog Brieven van THEODORIK, Koning der Gothen in Italie, van KLOVIS, THEODEBERT, KAREL MARTEL, KAROLOMAN, PIPYN, KAREL DEN GROOTEN en andere Koningen en Vorsten der Franken, die, hier en daar, eenige opheldering aan de Geschiedenissen onzes Lands geeven. De Brieven van SIDONIUS APOLLINARIS, in de vyfde eeuwe geschreeven, van de Pausen GREGORIUS DEN GROOTEN, GREGORIUS DEN II, GREGORIUS DEN III, ZACHARIAS, STEVEN DEN III, en eenige anderen; van ALCUINUS of ALBINUS, Leermeester van Karel den Grooten, zyn ons ook van dienst geweest. Vooral hebben wy gebruik gemaakt van de Brieven van BONIFACIUS, den vermaarden Geloofsprediker onder de Friezen, en van anderen, ten zynen tyde, geschreeven. Uit deezen is, vertrouwen wy, het beste berigt te haalen van den staat des Christelyken Godsdiensts

hier te Lande, in de agtſte eeuwe: en wy hebben te noodiger geoordeeld, deeze Brieven vlytiglyk te doorbladeren, om dat 'er onze Nederlandſche Hiſtorieſchryvers nog byna geen gebruik van gemaakt hebben, gelyk zy zig, in 't algemeen, weinig hebben toegelegd, om de oude Hiſtorie uit de Brieven op te helderen. Wy maaken geen gewag van veele andere Brieven, voor en na deezen geſchreeven. Uit onze aanhaalingen is gemakkelyker te zien, dan wy 't hier zeggen konnen, van welken wy ons bediend hebben.

Tot opheldering der zeden en gewoonten deezer tyden, dienen ook zeer de oude *Wetten der Franken*, *Friezen*, *Saxers* en anderer Volken, die, hier of hier omtrent, gewoond hebben; behalve dat de Hiſtorie der agtſte, negende en tiende eeuwe vry wat lichts ontvangt, uit de zogenoemde *Capitularia*, of *Kerkelyke en burgerlyke Inſtellingen der Frankiſche Vorſten.*

Door de tyden onzer eerſte Graaven, helpen ons, behalve veele egte ſtukken, verſpreid in de verzamelingen van Martene en Du nd, Rymer, Du Mont, Matthæus en anderen, de Rym-Kronykſchryver Melis Stoke, die ons van de Hollandſche zaaken, ten tyde van Floris den V, Jan den I. en Jan den II, den eerſten Graaf uit den Huize van Henegouwen, een tamelyk goed verſlag geeft. De Latynſche Kronyk van Willem Pro-

cu-

CURATOR, die onze Hiſtorieſchryvers niet genoeg gebruikt hebben, geeft ons de Geſchiedeniſſen van Holland, onder WILLEM DEN GOEDEN, aan de hand. De laatſtgemelde was Monik der Abtdye van Egmond, en men heeft, reeds in de veertiende eeuwe, begreepen, dat wy de Hiſtorie onzer oudſte Graaven alleen aan deeze Kloosterlingen te danken hebben (1).

De Hiſtorieſchryvers der laatere tyden, tot aan de Nederlandſche beroerten onder FILIPS DEN II., zyn te menigvuldig in getal, om te konnen opgenoemd te worden. De voornaamſten zyn, behalven onze oude Kronyken; FROISSART, MONSTRELET, DE LA MARCHE, COMMINES, HEUTERUS, enz. Ook geeven, ten opzigt der Hollandſche zaaken onder de Regeering van Karel den V, vry wat lichts de *Regiſters der Dagvaarten van Holland* van Mrs. AERT en ADRIAAN VAN DER GOES, die met het jaar 1525 aanvangen: twee werken, die, op 's Lands koſten gedrukt zynde, in weinige handen zyn. Van de Hiſtorien en ſtukken der volgende tyden, tot digt aan de tegenwoordigen, zul-

(1) *Quid laudis, quæ memoria, quis honor Comitibus Hollandiæ ſupereſſet, niſi fœlix Cœnobium Sancti Adelberti in Egmonda & monaſtica vita pro tempore illorum facta & deinde brevi Compendio Joannes de Beka Presbyter vigiliis æternaſſet?* PHIL. A LEYDIS *de Cura Reipubl.* Caſ. LX. p. 206.

zullen wy hier geen gewag maaken. De naamen en Schriften der meeste Historieschryveren zyn onzen Landsluiden bekend genoeg: de byzondere ongedrukte stukken zullen, uit de aanhaalingen, welken wy 'er uit doen, bekend moeten worden. Wy hebben 'er een goed gedeelte van gebruikt, ook eenigen, door de gunstige mededeeling van aanzienlyke Liefhebbers onzer Vaderlandsche Geschiedenissen, wier naamen wy hier gaarne met lof zouden gedenken, hadt het hunne zedigheid willen gedoogen.

Zie daar, Leezer, een kort vertoog van de voornaamste Schriften, welken wy, tot het samenstellen deezer VADERLANDSCHE HISTORIE, hebben moeten doorbladeren. Meer zult gy 'er, met eenen opslag van 't oog, in het Werk zelf, van konnen zien. De aanhaalingen toonen, welke oude en nieuwe Schryvers wy gebruikt hebben: van welken wy, daar 't noodig was, de drukken, en somtyds verscheiden' drukken van het zelfde werk aanhaalen; op dat de Leezer de plaatsen, uit welken wy onze Historie hebben samengesteld, gemakkelyker zou konnen vinden.

Wy hebben reeds gezeid, dat wy ons, in het opstellen deezer Historie, van Schriften van Tydgenooten bediend hebben, wanneer dezelven te bekomen waren. 't Welk egter zo niet moet opgevat worden, dat wy altoos zwaarigheid gemaakt zouden hebben, om Schryvers te volgen, die dingen verhaalen,

wel-

welken, lang voor hunnen tyd, gebeurd zyn. Zulke Schryvers hebben somtyds ouder' schriften vóór zig gehad, welken wy nu missen. Somtyds toont de naauwkeurigheid van hun Verhaal zelve, dat zy wel onderrigt zyn geweest. Somtyds wordt 'er eenige duisterheid, in de ons bekende schriften van Tydgenooten, door weggenomen; zonder dat men merken kan, dat de laatere Schryvers voorhebben dezelve weg te neemen. Wanneer wy deeze en diergelyke blyken van Geloofwaardigheid, in laatere Schryvers, ontmoeten, verlaaten wy ons, nu en dan, gerustelyk, op hun getuigenis. Uit de schriften van Tydgenooten, verneemt men, by voorbeeld, alleenlyk, dat de Alemannen, op 't einde der vyfde eeuwe, tegen Klovis, Koning der Franken, geoorloogd hebben. Doch een Schryver der twaalfde eeuwe (*m*) zegt ons, dat de Friezen en Saxers met de Alemannen verbonden waren. In zyn verhaal, is geheel geene onwaarschynlykheid. Onderstelt men de waarheid van het zelve, de Historie der volgende tyden wordt 'er, meer of min, door opgehelderd, zonder dat blyke, dat hy zulks eenigszins beoogd heeft. Men weet, dat hy zig van ouder' Schriften heeft bediend. Wat zwaarigheid steekt 'er dan in, dat men hem, en anderen, in diergelyke gevallen, geloof gee-

(*m*) *In* Libro de Castro Ambasiæ *Cap*. IV. *Num*. 4. *in Collect*. LUCÆ D'ACHERY *Tom*. III. *p*. 169. *Edit*. in Folio.

geeve? Zorgvuldig moet men egter letten, of het verhaal van laatere Schryvers ook met dat van Tydgenooten ſtryde. En beſpeurt men dit, hun getuigenis moet, ten zyze byzondere redenen van wetenſchap geeven, zonder omzien, gewraakt worden. Dat een MARIANUS SCOTUS, Monik der Abtdye van Fulda, in de elfde eeuwe, ons vry verhaale, dat Klodio, in de vyfde eeuwe, over een goed gedeelte van Brabant, Vlaanderen, Gelderland en Holland; ja zelfs over het Kamerykſche en Artois, en tot diep in Frankryk toe, 't gebied gevoerd heeft (*n*); wy wagten ons wel, zyn verhaal aan te neemen, om dat de oudſte Schryvers deezen Klodio naauwlyks eenig gebied, ter linkerzyde des Ryns, toeſchryven, en duidelyk te kennen geeven, dat een groot deel van 't geweſt, welk hy zou bezeten hebben, meer dan eene halve eeuwe laater, door Klovis, eerſt bemagtigd is (*o*).

Wy neemen zelfs ſomtyds onze toevlugt tot de overlevering en vertellingen der Kronykſchryveren, hoe zeer ook vermengd met verdigtſels, om 'er de vroegſte Verhaalen uit op te helderen; ſchoon wy erkennen, dat zulks niet dan ſpaarzaam en voorzigtiglyk geſchieden

(*n*) MARIANI SCOTI Chron. *Libr.* II. *Ætat.* VI. *ad annum* 438.

(*o*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 27, 40, 41. Geſta Regum Francorum. *Cap.* XIV.

den moet. Een Historiesch Digter, die, voor het einde der negende eeuwe, gebloeid heeft, verhaalt ons, by voorbeeld, de meeste voorwaarden van een verdrag, welk, in den aanvang dier eeuwe, tusschen Karel den Grooten en de Saxers, getroffen werdt: onder anderen behelzende „ dat de Saxers voortaan als vrye „ luiden, en één volk met de Franken zouden „ aangemerkt worden; dat zy van alle Schat- „ tingen ontheeven zouden blyven, de tienden „ aan de Geestelykheid alleenlyk uitgenomen; „ en dat zy naar hunne Vaderlyke wetten ge- „ regeerd zouden worden" (*p*). Vroeger Schryvers hebben verzuimd, ons, hiervan, zo omstandiglyk te onderrigten. EGINHART alleen rept 'er een enkel woord van (*q*). Doch onze Digter, zelf een Saxer, liet zig meer aan de Saxische zaaken gelegen leggen. Nu weet men, hoe veel de Friesche Kronykschryvers te vertellen hebben, van de Vryheden, den Friezen, door Karel den Grooten, vergund. Men weet, welke wanstaltige verzierfels zy voor den dag gebragt hebben, om de reden van die gunsten te vinden. Of weet men 't niet, men kan 't ligtelyk by EGGERIK BENINGHA, WINSEMIUS en SCHOTANUS, om van vroeger' Schryvers te zwy-

(*p*) POËTA SAXO, de Gestis Caroli Magni *Libr.* IV. *ad annnm* 803.
(*q*) De Vita Caroli Magni *Cap.* VII. *p.* 48.

zwygen, te weeten komen. Maar onze Saxische Digter leert ons, dat alles niet verzierd is. Hy spreekt wel alleen van de Saxers; doch 't is bekend, dat de *Friezen* dikwils met den naam van *Saxers* benoemd werden. Ook weet men, uit oude Schryvers, dat de Friezen, in den Saxischen Kryg, die met het Verdrag, van welk wy spreeken, eindigde, gemengd zyn geweest (*r*). Vermoedelyk, zullen zy ook in het Verdrag begreepen geweest zyn. De overlevering der laatere Kronyken spreeken 'er ons uitdrukkelyk van: en wy agten, dat wy haar niet te veel gezags toeschryven, wanneer wy, alles in aanmerking neemende, stellen, dat 'er een verdrag met de Friezen gemaakt is van gelyken inhoud als dat met de Saxers, waarvan ons een oud Schryver verslag doet: terwyl wy de bygevoegde verzieringen der Friesche Kronyken, met verontwaardiging, aan een' zyde schuiven.

Onze Lands Kronyken zyn vol van veelerlei verdigtsels; doch wy konnen niet voorby, by deeze gelegenheid, aan te merken, dat 'er, in de meesten, eenig overblyfsel of zweemsel van waarheid te bespeuren is: en dat men, niet zelden, iets, in oude Schryvers, ontdekt, welk gelegenheid, tot het verdigtsel, gegeven heeft. Niets is 'er gemeener, by voorbeeld, in onze oude

(*r*) Annal. Veter. Francor. *ad annum 797. in* Marten. & Durand. Veter. Monum. *Tom.* V. *Col.* 966.

oude Kronyken, dan dat men de eerste Bewooners deezer Landen en de eerste Bouwers onzer Steden, heel van Troje, herwaards brenge. 't Is een plomp verdigtsel, waarin niets minder dan de waarschynlykheid bewaard is. Doch veelligt is 'er de oorzaak van te vinden. De Romeinen rekenden 't zig tot eer, dat zy van de Trojaanen afkomstig waren. Men merkt aan, dat zy, Gallie overmeesterd hebbende, de Ingezetenen deezes Lands, in aart en zeden, zo veel mogelyk ware, naar hen wilden doen gelyken. Om dit te wege te brengen, zouden zy hun, onder anderen, ook hebben ingedrukt, dat de Romeinen en Galliers beide van de Trojaanen herkomstig waren. Dit is zeker, dat de Galliers, in de vierde en vyfde eeuwe, reeds diep met dien waan waren ingenomen (*s*). De Franken, hunne Mogendheid in Gallie gevestigd hebbende, moesten, by laatere Schryvers, van geene geringer' herkomst zyn dan de Galliers. 't Geval wilde zelfs, dat 'er, omtrent het midden der vierde eeuwe, zekere *Priamus* over de Franken, die toen nog niet in Gallie gevallen waren, geregeerd hadt (*t*). Nooit schooner gelegenheid, om de Franken van de Trojaanen te doen afstammen. Onze eerste Graaven worden, niet geheel zonder grond, voor Bloedverwanten

(*s*) AMMIAN. MARCELL. *Libr.* XV. *Cap.* IX. *p.* 105. SIDON. APOLL. Epist. VII. *Epist.* 7.

(*t*) PROSPERI Chronicon *ad annum Gracian. & Valerian.* IV. *Edit.* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 196. C.

ten der Frankische Koningen gehouden. En zie daar de reden, waarom de Kronykschryvers, onze Graaven, uit Trojaanschen bloede, doen voortkomen, en van verscheiden' Stigters onzer Steden Grieken en Trojaanen maaken. Een ander voorbeeld, waaruit wy zien, dat de verdigtsels, meermaalen, eenigen grond in de Historie hebben, geeft ons 't gebeurde, tusschen Karel den Grooten en de Friezen, aan de hand. ANASTASIUS, de Pauselyke Leevensbeschryver, die, in de negende eeuwe, bloeide, verhaalt (*u*), dat Karel de Groote, te Rome komende, onder anderen, van eene School van Friesche *Studenten*, met Vaandels en Wimpels uitgerust, werdt ingehaald. 't Schynt dat onze Friesche Kronykschryvers hiervan iets gehoord hebben. Maar zy maaken van de Friesche Studenten Friesche Soldaaten, en droomen van eene overwinning van den Burgt te Rome, door de Friezen, die de eersten de vlaggen en wimpels van de Toorentransen waaijen lieten. Uit deeze staaltjes, ziet men, dat de laatere Schryvers met oordeel gelezen en gebruikt moeten worden. Onze aanhaalingen zullen een' kundig' Leezer altoos doen zien, hoe veel staats hy op het gene wy verhaalen maaken kan.

Wy hebben ook eenige Aantekeningen by ons

(*u*) In Leone. III. *p.* 67. *Edit. Venet.* [*p.* 125. *Edit. Parisiens.*]

ons werk gevoegd, die in 't eerste deel meest voorkomen; doch in 't gevolg allengskens verminderen zullen. In dezelven, helderen wy somtyds iets op, dat, in oude Schryvers, duister scheen; en zoo bekwaam niet in 't lighaam der Historie kon ingevlyd worden. Doch doorgaans dienenze tot opheldering der oude Landbeschryving, waartoe ook van nut zyn de Kaarten, die wy, in 't werk, hebben ingevoegd: in het samenstellen van welken, wy van de beste Landbeschryvers gebruikt gemaakt hebben.

Wy hebben noodig geoordeeld de oude naamen der Landen en Steden te gebruiken, tot dien tyd toe, van welken ons, met genoegzaame zekerheid, bleek, dat de nieuwe naamen in gebruikt geraakt waren. Ten opzigte der Volken inzonderheid, is het niet wel mogelyk, de oude naamen altoos te verklaaren met hedendaagschen, die volkomenlyk aan dezelven beantwoorden. De grensscheidingen der oude Volken zyn of naauwlyks bekend, of, in laatere tyden, zoo zeer veranderd, dat zy geheel niet, met die der tegenwoordige Volken, overeenkomen. Wy noemen dan de *Eburonen* geene *Luikenaars*; de *Menapiërs* geene *Brabanders*; de *Morinen* geene *Vlaamingen*; de *Kaninefaaten* geene *Kennemers* enz. om dat alle deeze Volken, op zyn best genomen, maar een gedeelte der Lan-

den, die, door de hedendaagſche naamen, uitgedrukt worden, beſlaagen, en ook, voor een gedeelte, elders gewoond hebben. Wy behouden liever de oude naamen. Zo zeggen wy ook liever *Opper-* en *Neder-Germanie* dan *Hoog-* en *Neder-Duitſchland*; om dat men, thans, door *Hoog-* en *Neder-Duitſchland*, wat anders verſtaat, dan men, oudtyds, door *Opper-* en *Neder-Germanie*, verſtondt. Opper- en Neder-Germanie was geheellyk ter linkerzyde des Ryns gelegen; daar Hoog-Duitſchland en Neder-Duitſchland of de Nederlanden, ter wederzyde des Ryns, gelegen zyn. Doch ſchoon wy ons van de oude naamen bedienen, laaten wy den Leezer egter niet onkundig van de wooningen der aloude Volken. Eene korte aantekening dient, gemeenlyk, om dezelven, met meer of min waarſchynlykheid, aan te wyzen, en een Naamwyzer, agter het eerſte Deel gevoegd, toont, met een' opſlag, waar deeze aanwyzingen in 't werk te vinden zyn.

Niets maakt de Landbeſchryving der Middel-eeuwe moeilyker dan dat de naamen der Volken en Plaatſen zo gebrekkelyk geſchreeven; of, in laater' tyden, zo merkelyk veranderd zyn, dat men, veeltyds, geheel niet weet, waar men dezelven vinden zal, en het, ſomtyds, alleen uit de omſtandigheden, afleidt. Wie zou, by voorbeeld, denken, wiſt

wist men 't niet zeker genoeg, dat *Rynsburg*, eertyds, *Rotesnasbem*; *Munster*, *Mimigardeford*; en *Desselburg*, *Thasla* geheeten heeft? Somtyds hebben verscheiden' Plaatsen één en denzelfden naam gedraagen; zo dat het, in veele gevallen, moeilyk valt te bepaalen, van welke Plaats gesprooken worde. *Utrecht*, by voorbeeld, en *Maastricht* hebben beide, in de Middel-eeuwe, den naam van *Trajectum* gedraagen: en zyn daarom, door oude en laatere Schryvers, dikwils, met elkanderen verward geworden. En 't is, somtyds, moeilyk te onderscheiden, op welke van deeze twee Steden, in oude schriften, gezien worde. Wanneer men, by voorbeeld, leest (*v*), dat 'er, in de jaaren agthonderd zevenenveertig en agthonderd eenenvyftig, eene Byeenkomst van Keizer Lotharius, Koning Lodewyk den II. en Koning Karel den Kaalen, gehouden is, te *Marsna* by *Trajectum* [*Secus municipium* Treiectum, *in loco* seu *penes locum qui dicitur* Marsna]; twyfelt men, of men door *Marsna*, *Maarsen* by *Utrecht*; of *Meersen* in 't Land van Valkenburg, by *Maastricht*, verstaan moet. *Maarsen* en *Meersen* worden beiden, in oude schriften, *Marsna* genoemd (*w*) en

(*v*) Capitul. Caroli Calvi *Edit. Baluz. Tom.* II. *Col.* 41, 45. & *apud* Du Chesne *Tom.* II. *p.* 408, 410.

(*w*) Invent. Bonor. Traject. *apud* Hedam *p.* 65. Diploma Gerbergæ *in* Miræi Cod. Donat. Piar. *Cap.* XXXVII. Opp. Diplom. *Tom.*

en de naam *Trajectum* is ook aan Utrecht en Maastricht gemeen. Doch alzo de Frankische Koningen in de negende eeuwe meer te Maastricht dan te Utrecht verkeerd hebben, heeft men, niet zonder reden, geoordeeld, dat deeze Byeenkomsten te Meersen by Maastricht gehouden zyn (*x*). Ook komt het ons voor, dat verscheiden' geldstukken der Frankische Koningen van den eersten Stam, met het Opschrift TRIECTO FIT, niet te Utrecht, gelyk sommigen willen, maar te Maastricht geslaagen zyn. Men dient op deeze en verscheiden' andere zaaken tevens verdagt te zyn, om de duisterheden der oude en middel-eeuwsche Landbeschryving te ontwarren, of 'er, ten minsten, niet door misleid te worden.

In de oude Tydrekening, volgen wy gemeenlyk PETAVIUS: in die der Middel-eeuwe, doorgaans, de Kronyken der tyden, van welken wy spreeken. In laater' tyden, moet men, in de ondertekening van oude Brieven, voor alle dingen, den styl van den Hove, volgens welken, 't jaar met Paaschen begon, van den gemeenen styl, die 't jaar met den eersten van Louwmaand aanving, onderscheiden. Veelen hebben hierop geene behoorlyke agt geslaagen, 't

Tom. I. *p.* 48. REGIN. Chron. *Libr.* II. *ad annos* 869. & 870.

(*x*) MIRÆUS Cod. Donat. piar. *Cap.* XVII. *in* Opp. Diplom. *Tom.* I. *p.* 23.

't welk hunne Tydrekening, somtyds, een jaar met die van anderen doet verschillen. 't Ontbreekt zelfs niet aan voorbeelden van bekwaame Schryveren, die, anderen meenende te konnen verbeteren, zelven, om datze dit onderscheid niet waarnamen, in dooling gevallen zyn. Hoe kan men ook, by voorbeeld, verstaan, dat Hertog Albrecht zig, in Augustus des jaars 1388, nog Ruwaard van Holland noemt, daar zyn Voorzaat, Hertog Willem de V., reeds in April deszelfden jaars, overleeden, en hy, terstond hierna, voor Graave erkend was; zo men niet aanmerkt, dat toen, voor Paasschen, die, in 't jaar 1389, op den agttienden April, viel, nog 1388 geschreeven werdt? En men zou honderden voorbeelden van deeze soort, uit de oude Geschiedschriften, konnen bybrengen. Het naspooren en vergelyken van de dagtekeningen veeler oude Brieven heeft ons gelegenheid gegeven, om der verwarde Tydrekeninge onzer oudste Schryveren, hier en daar, eenig licht toe te brengen.

Doch dit is maar een gering gedeelte van de nuttigheid, welke wy, uit het onderzoek van de oude Brieven, Handvesten, Verbonden van Vrede en Vriendschap en veelerlei andere Gedenkschriften, meenen getrokken te hebben. Onze meeste Historieschryvers hebben te weinig gebruik gemaakt en konnen maaken van egte Stukken, die ons gediend heb-

ben, om verscheiden' punten onzer oude Historie op te helderen, en derzelver waarheid op vaster gronden te vestigen dan tot nog toe geschied is. Ook wyzen wy overal aan, by welke gelegenheid, de voornaamste Handvesten en Privilegien verkreegen zyn: 't welk den Leezer in staat stelt, om dezelven beter te verstaan. Men verwondert zig, by voorbeeld, waarom het beroemde *Groot-Privilegie van Vrouwe Maria*, in den jaare 1477 gegeven, in laater' tyden, zo weinig gerekend is, dat eenigen der volgende Graaven het niet hebben willen bekragtigen; doch men zal zig hierover minder verwonderen, als men aanmerkt, dat het verleend werdt, door eene *minderjaarige, ouderlooze en schier opgeslooten' Graavinne*, gelyk reeds, voor ons, door de Ridderschap en Edelen van Holland, in den jaare 1728, getoond is. Andere Privilegien zyn wederom, voor geld, of ter belooninge van zekere diensten, den Graave gedaan, verkreegen: van welke omstandigheden men kennis moet hebben, om te weeten, hoe veel of hoe weinig 'er op Handvesten en Privilegien te bouwen zy.

Doch 't is de onkunde van de gelegenheid, by welke de voornaamste Handvesten en Privilegien gegeven zyn alleen niet, welke ons belet, de Historie en waaren Regeeringsvorm onzes Lands wel te verstaan; 't vooroordeel

van

van veele Historieschryvers voor de Regeeringe, onder welke zy leeven, heeft hen de Geschiedenissen der voorige tyden, ongevoelig, doen plooijen en hervormen naar de hunnen: even of een Land juist altoos op eenerlei wyze moest geregeerd zyn geweest, of dat het Oppergezag ten minsten, altoos, in den zelfden Persoon of Persoonen, moest huisvesten. Hier van daan is 't gekomen, dat men, somtyds, de Regeering der oude Batavieren beschreeven heeft, als zeer na komende aan de Stadhouderlooze; somtyds, als genoegzaame overeenkomst hebbende met de Stadhouderlyke Regeeringe, naar dat men, onder een Stadhouderlyk of Stadhouderloos bewind, leefde. Aan dit zelfde vooroordeel moet men ook toeschryven, dat veelen styf en sterk blyven beweeren, dat Holland oudtyds nooit overheerd, noch van eenige vreemde Mogendheid afhangkelyk gemaakt is: even of de Vryheid, door de Wapenen en door de Munstersche Vrede des jaars 1648 verkreegen, ons eigen goed niet zou kunnen zyn, om dat wyze niet altoos bezeten hadden. Veelen, overtuigd, dat 's Lands Oppermagt nu huisvest in 's Lands Staaten, zyn genegen om te denken, dat zulks ook ten tyde onzer oudste Graaven heeft plaats gehad, en verzieren hierom, dat de Graaven, ja *Dirk de eerste* zelf, al hun gezag van 's Lands

Staaten ontleend hebben. Men vindt 'er ook, die de oudſte Regeeringswys deezes Lands, naar die der Middel-eeuwe; en wederom anderen, welken de Regeeringswys der Middeleeuwe, naar de oudſte, willen geſchikt en hervormd hebben: 't welk aan een diergelyk vooroordeel voor eene Regeeringswys, met welke men ingenomen is, moet worden toegeſchreeven.

Elk, die de menigvuldige veranderingen, aan welken Ryken en Staaten altoos onderhevig geweeſt zyn, met eenige opmerking, gade geſlaagen heeft, zal, ondertuſſchen, niet konnen nalaaten te erkennen, dat men, uit de tegenwoordige geſteldheid der Regeeringe, niets altoos, ten opzigte der voorleedene, beſluiten kan, en dat de Hiſtorie der voorige tyden zig niet ſchikt, naar de bevattingen, die wy maaken mogen van den tegenwoordigen Staat der Regeeringe, of van eenigen anderen, met welken wy ingenomen zyn. Wy hebben ons, hierom, in het ſamenſtellen onzer VADERLANDSCHE HISTORIE, van alle deeze vooroordeelen tragten te ontdoen, en den Staat des Lands en der Regeeringe opgenomen, zo als hy legt, niet zo als wy hem gaarne zouden hebben.

Hieruit is ontſtaan, dat wy, op den eenen tyd, eene andere wyze van Regeeringe in ons Land gevonden hebben, dan op den anderen;

wel-

welke wy beschreeven hebben, zo als wy ze, in de oudste Schryvers en stukken, beschreeven vinden, niet zo alsze ons, in laatere Schryvers, wordt afgemaald. Wy vinden, hierom, onder de Batavieren, alleenlyk Koningen in naam, en dikwils slegts voor eenen tyd; en plaatsen de opperste magt in de algemeene Vergaderingen van den Adel en het Volk. In laater' tyd, vinden wy dien zelfden Landaart wel aangemerkt, als Vrienden en Bondgenooten des Roomschen Volks; maar als zulke Vrienden en Bondgenooten, die den Romeinen, in den Kryg, ten dienst staan moesten, en hunnen magtigen Bondgenooten Volk en Wapenen leveren, om datze, zo 't schynt, geene andere Schattingen konden opbrengen. De Friezen, de vrye Friezen, vertoonen wy, als overheerd door de Romeinen, en van Wetten en Wethouderschap voorzien, zo wel als belast met schattingen naar hun vermogen. By het aanstellen onzer oudste Graaven, kennen wy geene Staaten noch Staatsvergaderingen. Zy ontvangen, by ons, al hun gezag van de Frankische Vorsten, die ons Land overheerd hadden. En schoon wy dit niet staaven, uit de open' Brieven, by welken den Graaven eenige goederen geschonken werden, en die de meeste Schryvers niet genoeg onderscheiden hebben van Brieven, by welken, de Vorsten iemant een Graaflyk bewind of Re-

geering over eenig Land opdraagen; ontbreekt het ons egter niet aan genoegzaam bewys voor de waarheid deezer ſtellinge. Alle 's Lands Ingezetenen, edel en onedel, vinden wy onder de verpligting, om den Graave, in den Kryg, met lyf, met goed, of met beide, te helpen, ſchoon deeze verpligting, in allen, niet even groot noch uitgebreid geweeſt is. En naar maate dat de Graaven onafhangkelyker van uitheemſche magten werden, 't welk niet dan met hulp der magtigſte Inwooneren geſchieden kon, vertoonen wy het aanwaſſend gezag der Edelen, welk, by byzondere gelegenheden, zo ſterk toenam, dat ſommige Graaven, gelyk *Willem de I*, hunne verheffing tot de Graaflyke Waardigheid eeniglyk aan 's Lands Edelen te danken hadden. Den Koophandel, ſedert, het vermogen der Steden hebbende doen aanwaſſen; bedienden de Graaven zig van de Steden, om 't gezag der Edelen paalen te ſtellen, en om zig, door uitheemſche Verbindteniſſen, die dikwils langduurige Oorlogen naar zig ſleepten, gedugt te maaken. Terwyl de Steden den Graave zelden buitengewoone dienſten deeden, zonder zig dezelven, door nieuwe Voorregten en Vryheden, wel te doen betaalen, waardoor haar aanzien, van tyd tot tyd, aanwies. *Floris de V.* is de eerſte onzer Graaven, die zig, door 't begunſtigen der Gemeente, den haat der

der Edelen op den hals gehaald heeft. Doch de magt der Graaven wies allengskens zo zeer, dat zy noch Gemeente, noch Edelen behoefden te ontzien. Uit de Historie onzer laatste Graaven, leert men, dat zy 's Lands Edelen, die oudtyds het meeste zeggens, nevens den Graave, over 's Lands Regeeringe gehad hadden, meer en meer, buiten bewind zogten te houden, de aanzienlykste Ampten opdraagende aan Vreemdelingen, die hun van de hand vloogen, en zig niet ontzagen, de Gemeente te verdrukken, om 's Graaven gezag hooger op te vyzelen. Doch toen men dit werk onder de knie meende gekreegen te hebben, ten tyde van *Filips den III.* van dien naam onder de Graaven van Holland, en *den II.* onder de Koningen van Spanje, opende 't gemeen de oogen, riep luidkeels over 't verkragten der bezwooren' Voorregten, en greep de wapenen op, om zig van dwinglandy te verlossen. De Edelen en Grooten, die men, tegen de aloude gewoonte, te zeer buiten bewind gehouden hadt, smeeten olie in 't vuur der burgerlyke beroerte. Willem de Eerste, Prins van Oranje, die, door Filips, tot Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht was aangesteld, plaatste zig, eerlang, aan 't hoofd der verdrukte Landzaaten, en, van toen af, werdt de weg gebaand, tot eene gantsch an-

dere

dere wyze van Regeeringe dan men hier, immer te vooren, gezien hadt.

Doch 't vooroordeel heeft zig van de Regeeringe onzes Lands ten tyde van Willem den I. ook gantsch verkeerde begrippen gevormd. *Maurits*, zyn Zoon en deszelfs Opvolgers zyn Stadhouders van Holland geweest, door aanstellinge der Staaten, in welken, toen, 's Lands Oppermagt huisveste. Hieruit besluit men, dat ook Willem de I. geen hooger gezag gehad heeft; en men telt hem voor den eersten Stadhouder, van wege de Staaten, na 't afwerpen van 't juk der Spaansche Regeeringe. Doch men bedriegt zig. Een naauwkeuriger onderzoek onzer Vaderlandsche Historie zal ons beter onderrigten. Willem de I. was wel Stadhouder uit den naam van Filips den II.; doch nooit is my gebleeken, dat 's Lands Staaten hem, naderhand, ook deeze waardigheid opgedraagen, of hem in dezelve bevestigd hebben. Men oordeelde, dat hem meer gezags dan de Stadhouders toen nog hadden moest worden gegeven. De Staaten, gewoon aan de Graaflyke Regeeringe, hadden nog geenen wil, om de opperste magt aan veelen gemeente maaken (*y*). Zy erkenden Prins Willem, niet voor Stadhouder uit hunnen naam; maar voor *Hooft ende hooghste Overigheyt*, die, geduuren-

(*y*) *Zie* Groot-Plakaatb. II. *Deel*, *Kol.* 2131.

rende den Oorlog, *als Souverain ende Overhoofd*, gebieden en verbieden mogt. Hy hadt, reeds in 't jaar 1572, terwyl hy in Duitschland was, op eigen naame, orde gesteld op 's Lands Regeeringe (z). Naderhand, tot op de afzweering van Koning Filips, die, op den zesentwintigsten van Hooimaand des jaars 1581, geschiedde, gaf hy Plakaaten uit op 's Konings naam, by advis van zig zelven, als 's Konings Stadhouder; ook op den naam van zig en van de Staaten, wordende hy, in de eerste plaatse, genoemd (*a*); doch terstond na die afzweering, verklaarde hy zig, in 't hoofd der Plakaaten, *als hebbende de hoge Overigheyt en Regeeringe van Holland, Zeeland en Friesland* (*b*). De algemeene Staaten hadden, zelfs aan den Aartshertog Matthias, gelyk naderhand aan den Graave van Leicester, geen' hooger' titel dan dien van *Gouverneur generaal* gegeven. Doch Prins Willem, schoon alleenlyk Stedehouder des Aartshertogs over de Vereenigde Landen in 't gemeen, oefende, in Holland en Zeeland in 't byzonder, veel grooter gezag; zelfs na dat de Hertog van Anjou, onder den naam van *Beschermer der Nederlandsche Vryheid*, tot Oppervorst over de Nederlanden, beroepen werdt, ten blyke dat men nog niet gezind was, om

(z) Groot-Plakaatb. III. *Deel*, *bl.* 32.
(*a*) Groot-Plakaatb. IV. *Deel*, *bl.* 57. I. *Deel*, *Kol.* 399. 1098. 2270.
(*b*) Groot-Plakaatb. II. *Deel*, *Kol.* 2160 en elders.

om de opperste magt onder veelen te deelen. Men weet, dat deeze den naam van *Graave van Holland en Zeeland* heeft aangenomen (*c*), schoon hy weinig of geen gezag hadt, in deeze twee gewesten. Sedert heeft men den Prins van Oranje tot *Graaf* willen verheffen. Doch zyn dood heeft de voltrekking van deezen toeleg verhinderd. En toen eerst oordeelden de Staaten, beide algemeenen en byzonderen, dat hun de opperste magt toekwam. NU TER TYD, zeggen zy zelve, zyn wy *de hoogste Overigheid van den Lande* (*d*). Prins Maurits herinnerde de Staaten wel, tot hoe verre men, met den overleeden Prinse gevorderd was, over 't opdraagen der Graaflykheid, en betuigde zyne gezindheid om zyns Vaders voetstappen na te volgen (*e*); doch de Staaten, die hem tot Opperheer zouden hebben willen verheffen, ware hy magtig geweest hen te beschermen (*f*), stelden hem alleenlyk aan, tot Gouverneur, Kapitein Generaal en Admiraal; met bepaald gezag, dat, na 't vertrek van Leicester, in den jaare 1587, merkelyk werdt uitgebreid; terwyl egter de opperste magt bleef huisvesten by 's Lands Staaten.

De

(*c*) Groot-Plakaatb. I. *Deel*, *Kol.* 395. II. *Deel*, *Kol.* 43.

(*d*) Resol. Gener. 3 *Aug.* 1584. *Zie ook* Groot-Plakaatb. IV. *Deel*, *bl.* 35.

(*e*) Resol. Holl. 25 *Septemb.* 1584. BOR XIX. *Boek*, *bl.* 27. [488].

(*f*) HOOFT XXI. *Boek*, *bl.* 932.

De geſchiedeniſſen der laatere tyden leveren ons meer bewyzen uit van het vooroordeel, welk ſommigen verkeerde bevattingen heeft doen maaken van 's Lands Regeeringe. Doch deeze Voorrede niet, maar de volgende Hiſtorie is geſchikt, om dezelven voor den beſcheiden' Leezer open te leggen. Wy willen hem dan, nu genoegzaam verſlag gedaan hebbende van ons oogmerk en van de wyze, waarop wy het uitvoeren, van het doorbladeren derzelve niet langer afhouden. Mag zy ſtrekken, om eenigen den waaren ſtaat van 's Lands oude en laatere Regeeringe en Geſchiedeniſſen beter te doen verſtaan; om anderen eenige nieuwe bewyzen aan de hand te geeven, voor 't gene zy reeds wel begreepen hebben; en om, in allen, eene regtſchaapen' Liefde tot 's Lands waaren welſtand te verwekken of aan te kweeken; wy zullen onzen langduurigen en moeilyken arbeid, boven verwagting, beloond rekenen.

BERIGT VOOR DEN BINDER.

De Kaart van het OUDE NEDERLAND moet geplaatst worden tegen over Bladzyde. 3

NB. *De Kaart moet niet op, maar tegen over de oneven pagina gezet en aan dezelve zoo veel wit gelaaten worden, datze voegzaam buiten het Boek kan uitslaan, om te gemaklyker door het gantsche Deel, te konnen worden ingezien.*

V A-

VADERLANDSCHE
HISTORIE.
EERSTE BOEK.

INHOUD.

I. *Onzekere Oorsprong der Germaanen.* II. *Gelegenheid van het Eiland der Batavieren.* III. *Kimbersche Oorlog.* IV. *Tweespalt tusschen de Katten en Batavieren. Deezen neemen het Eiland des Ryns in bezit.* V. *Aart en zeden der Batavieren.* VI. *Hun Godsdienst en Regeeringsvorm.* VII. *Julius Cezar komt over den Ryn. Verbond der Batavieren met de Romeinen.* VIII. *Krygsbedryven der Batavieren in Cezars Leger.* IX. *Zy worden tot Lyfwagten van Keizer Augustus aangenomen.* X. *Druzus Graft en Dyk.* XI. *De Sikambren, Friezen en Kauchen van de Romeinen beoorloogd.* XII. *Tiberius temt de Kaninefaaten.* XIII. *Augustus dankt zyne Bataviſche Lyfwagt af; doch herstelt dezelve kort daar aan.* XIV. *Germanikus togten tegen de Germaanen.* XV. *Agrippina's Hof.* XVI. *Gevaarlyke togt der Romeinen langs de Zuiderzee. Vloot in het Eiland der Batavieren verzameld.* XVII. *Bataviſche Zwemmers verdrinken in de Eems. Kariovalda, Legerhoofd der Batavieren, geslaagen.* XVIII. *De Romeinſche Vloot lydt veel door een' storm. 't Britanniſch Kruid den Romeinen*

 ver-

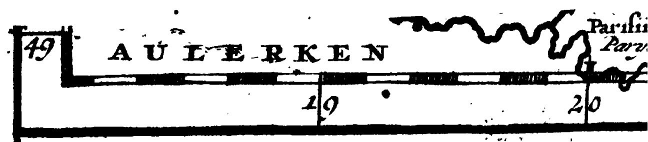
vertoond. XIX. *Opstand der Friezen.* XX. *Kaligula's bedryf op en omtrent het Eiland der Batavieren.* XXI. *De Romeinen, tegen de Britten, door de Batavieren, bygestaan.* XXII. *De Kaninefaaten Zeeschuimer Gannaskus verdreeven en gedood.* XXIII. *De Friezen door Korbulo overheerd.* XXIV. *Korbulo's Graft. Paulinus Pompejus voltooit den Dyk van Druzus.* XXV. *Eenige Akkers door de Friezen ingenomen. Bedryf van hunne Opperhoofden, Verritus en Malorix, in den Schouwburg te Rome.* XXVI. *De Batavieren helpen het Eiland Mona winnen.* XXVII. *De Batavier Klaudius Civilis gevangen en zyn Broeder omgebragt.* XXVIII. *Opstand in Gallie, met hulp der Batavieren, gedempt.* XXIX. *Civilis gestaakt. De Batavische Lyfwagt afgedankt.* XXX. *De Batavieren helpen Vitellius aan 't Roomsche Ryk. Julius Brigantikus, Zusters zoon van Civilis, valt Vitellius toe.* XXXI. *Muitery van agt Batavische benden gestild.* XXXII. *Waterstryd der Batavieren en Romeinsche Schermers. De Batavieren keeren naar hun land.*

I. Onzekere Oorsprong der Germaanen.

Elyk de Oorsprong der meeste aloude Volken onzeker is; zo is 't ook eveneens gelegen met dien der oude *Germaanen* of *Duitschers*; een volk, welk, door veele naamen onderscheiden (*a*), een groot deel van Europa bewoond heeft. Zy zelven hebben oudtyds geloofd, dat zy de afkomelingen waren van zekeren God *Tuisto*, die uit de aar-

(*a*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX. & *sequent.*

49
AULERKEN
Parisii
19
20

te voorgekomen was, en wiens Zoon en ... Zoonen Stamvaders des Volks geweest den zyn (*b*). Doch de ydelheid deezes digtsels toont, hoe weinig dit Volk van eigene herkomst geweeten hebbe. De opische Volken en dus ook de Germaa... niet veelen, van eenen van Noachs ...en of Zoons Zoonen af te leiden, schynt de herkomst van een Volk van nieuwer ...n dan veele anderen (*c*) wat te hoog ge... te wezen. Nader komt men aan de ty... der Germaanen, wanneer men dezelven, ... sommigen, van de *Kelten* of *Keltische* ...then doet afdaalen (*d*), naardien zy, by ...e Schryvers (*e*), ook den naam van Sky...n draagen.

...et geweest, van de Germaanen bewoond, ...dt, door de stroomen den Ryn en den Do..., van de Galliën, Rhetiën en Pannoniën, ...r het gebergte, van de Sarmaaten van Da...s afgescheiden; en voorts omvangen door ...r Oceaan of Noordzee (*f*). In dit ruim ...west, is het thans ondoenlyk de nette ...nzen van de Landen der Kauchen, Tenk...en, Uzipeeten, Brukteren, Cherusken, ...tten, Hermonduuren en veele andere Ger...nische Volken aan te wyzen. Alleen... weet men, met genoegzaame zekerheid, ...dit komt tot ons tegenwoordig oogmerk: ...ornaamlyk te pas, dat de Ryn, uit de *Rhe-*

II. Gelegenheid van het Eiland der Batavieren.

(*b*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* II.
(*c*) Idem, ibid. Conf. STRABON. *Libr.* VII. *p.* 444. *Edit.* ...arisii ...st. 1707.
(*d*) CLUVERII Germ. Antiq. *Libr.* I. *Cap.* II. *p.* 17.
(*e*) PLINIUS *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*f*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* I.

Rhetische of Zwitsersche Alpen ontspring
na 't doorloopen van verscheiden gewe
allengskens Westwaards zwaait, en zig eert
niet verre van zynen uitloop in den Noo
Oceaan, in twee armen deelde, met welke
een maatelyk Eiland omving, van sommigen
gehouden voor het grootste, dat door Rivie
gemaakt wordt, en welks lengte van ouds
tagtigduizend schreeden, dat is omtrent zev
en twintig uuren gaans, begroot werdt (*h*).
regter arm des Ryns, die den naam van *R*
behieldt, plagt, oudtyds, naar 't gemeen g
voelen, ter plaatse daar nu Katwyk is, in Ze
te loopen; de linker arm, die den naam va
Waale hadt, en tot heden toe behouden heef
stroomde voort langs den Gallischen oever, e
stortte, de Maas ontvangen en derzelver naam
aangenomen hebbende, met dezelve, door
eenen geweldig breeden mond, in de zelfde
Noordzee (*i*). De grootste breedte des Ei-
lands, van den mond der Waale en Maaze af,
tot aan de plaats toe, alwaar de Ryn eertyds in
zee viel, wordt van laatere Schryvers op twee
en twintig duizend schreeden, of ruim zeven
uuren gaans gerekend (*k*). Twyfelagtig is het,
of men dit Eiland, op de grenzen van Germa-
nie en Gallie gelegen, van ouds tot Germanie,
of tot Gallie, betrokken hebbe. 't Is zeker ge-
noeg, dat de Ryn oudtyds aangemerkt werdt,
als Germanie van Gallie scheidende (*l*); doch
niet

(*g*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap* 6.
(*h*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr* IV. *Cap.* 10. TACIT. de Mor. Germ *Cap.* I.
(*i*) TACIT. Ann. II *Cap.* 6.
(*k*) M. ALTING Notit. Germ. Inferior. *P.* I. *p.* 17.
(*l*) TACIT. de Morib. Germ *Cap.* I. DIO CASSIUS, *Lib.* XXXIX. *p.* 113. E. *Edit. Leunclau.*

niet zo klaar by allen, of men door den Ryn, daar hy deeze scheiding langs het Eiland maakt, den regter' of den linker' arm des Ryns, doorgaans de Waal genoemd, te verstaan hebbe. Ons komt egter voor, dat de regter arm des Ryns Germanie van Gallie gescheiden heeft, en derhalve, dat men, oudtyds, het Eiland tot Gallie heeft betrokken (1); schoon het, desonaangezien, zeer wel zyn kan, dat de oudste Bewooners des Eilands Germaanen van herkomst geweest zyn; want ook, in verscheiden' andere deelen van Gallie, hebben zig, al vroeg, Germanische volken nedergezet (*m*). Het Eiland, van welk wy spreeken, lag tusschen de Moerassen in, of bestondt, grootendeels, uit laag en moerig Land (*n*). Dikwils werdt het door de Rivieren overstroomd, en voor eenen tyd onbewoonbaar gemaakt (*o*). Zo dras lag het veeltyds, dat het naauwlyks betreden werdt, zonder dat 'er de voetstappen in staan bleeven, en daar de grond een weinig vaster scheen,

(*m*) Cæsar de Bello Gallico, *Libr.* II. *Cap.* IV. *num.* 1, 2.
(*n*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*o*) Idem, *Libr.* V. *Cap.* 23.

(1) Hierom worden de Bewooners deezes Eilands, de Batavieren, als, ten opzigte der Romeinen, aan deeze, dat is aan de linker zyde des Ryns woonende, by Tacitus, dikwils van de Overrynsche Volkeren onderscheiden. *Hist.* Libr. II, Cap. 17. Libr. IV. Cap. 73. Libr. V. Cap. 16. Somtyds niet duisterlyk tot de Galliën betrokken. *Hist.* Libr. IV. Cap. 17 en 32. Plinius (Libr. IV. Cap. 17.) en Ptolomeus (Libr. II. Cap. 9.) plaatsen de Batavieren ook in het Belgisch Gallie, en de eerste stelt (Libr. IV. Cap. 15.) zelfs het Eiland in den Gallischen Oceaan.

scheen, gaf hy egter een hol gedreun, als 'er op gestampt werdt; zo dat sommigen (*p*) getwyfeld hebben, of zy deeze streek Land of geen Land noemen moesten. De oudste Bewooners deezes Eilands, 't zy menze tot de Galliërs of Germaanen betrekken wil, zyn ons, by hunnen byzonderen naam, in de oude Gedenkschriften, niet duidelyk bekend gemaakt (2). Alleenlyk vindt men, dat het Eiland, door hen verlaaten zynde, van de Batavieren, een zeker Germanisch Volk, ingenomen is, naar welken, het den naam van het *zeer edel* of *zeer vermaard Eiland der Batavieren* gekreegen heeft (*q*). By welke gelegenheid zulks geschied zy, staat ons hier wat omstandiger te ontvouwen.

III. Kimbersche Oorlog. Beneden den mond der Elve, in de Noordzee, legt een groot half Eiland, thans *Jutland* en van ouds het *Kimbrisch Half-eiland*, naar deszelfs Bewooners, de *Kimbren*, genaamd (*r*). Nog noordelyker, in Zweeden, Noorwegen, de Deensche Eilanden, of 't geene, men, al van ouds, *Scandinavia* genoemd heeft, woonden de *Teutonen* (*s*). Deeze twee Volken, de

(*p*) Eumenii Panegyr. Constant. Cæsari *Cap.* VIII.
(*q*) Plinius *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(*r*) Cluver. Germ. Antiq. *Libr.* III. *Cap.* XXII. *p.* 595.
(*s*) Pomp. Mela *Libr.* III. *Cap.* 3. & 6. Cluver. Germ. Ant. *Libr.* III. *Cap.* XL. *p.* 662.

(2) Dio Cassius getuigt (Libr. XXXIX. p. 114. A.) „ dat de Kelten, oudtyds, de beide Oevers des Ryns bewoond hebben: ook zelfs daar die stroom, Gallie „ ter linker zyde laatende, in den Oceaan valt." Hieruit hebben sommigen opgemaakt, dat de oudste Bewooners deezes Eilands *Kelten* genaamd geweest zyn. Zie M. van der Houve *Handvest-Chronyk* II. Deel, III. Boek, IV. Cap. bl. 10.

de Kimbren en Teutonen, 't zy datze hun eigen Land moede of naar de Landen en bezittingen van anderen begeerig waren, spannen, omtrent honderd en tien jaaren voor de gemeene tydrekening der Christenen (*t*), samen, om hunne eigen gewesten te verlaaten, en vreemden op te zoeken. Zy slaan op weg, en beweegen verscheiden volken, welken zy aantreffen, om deel te neemen in hunnen woesten toeleg (*v*). Over den Ryn (*w*), aan de uiterste grenzen van Gallie (*x*) gekomen, vinden zy, volgens 't gemeen gevoelen (*y*), de Bewooners van het Eiland, sedert naar de Batavieren genoemd, overboodig, om hun op den togt te verzellen. Men wil, datze 'er zig te ligter toe beweegen lieten, om dat hunne Landstreek, in 't najaar, terwyl de vrugten nog op de boomen waren, van zulk eenen zwaaren watervloed overstroomd was (*z*), dat de wooningen alomme om verre gespoeld, en de dikste boomen uit den grond geslaagen waren; zo datze zig van huis en have en van de verwagte wintertering, ongelukkiglyk, beroofd zagen (*a*). In grooten getale, verlaaten zy dan 't verdronken land, en begeeven zig, met de Kimbren, Teutonen en andere Volken op weg, om veiliger wooningen op te zoeken. Gallie en Spanje af-

(*t*) TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XXXVII. besall. cum Excerpt Chronolog. ad FLORUM, *p.* 578.
(*v*) P. OROSII *Libr.* V. *Cap.* 16.
(*w*) VELL. PATERCUL. *Libr.* II. *Cap.* 8.
(*x*) FLORUS *Libr.* III. *Cap.* III. *num.* 1.
(*y*) G. v. LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 5.
(*z*) FLORUS *Libr.* III. *Cap.* III. *num.* [illegible]
(*a*) G. VAN LOON Aloude Holl. Historie, I. *Deel*, *bl.* 5.

afgeloopen hebbende, schoon overal niet met even gelukkigen uitslag (*b*), komt deeze woeste hoop aan de grenzen van Italie. De Romeinen hadden hier den zetel hunner heerschappye gevestigd, en men rekende nu zeshonderdenveertig jaaren na de bouwinge van Rome. De Burgemeesterlyke waardigheid werdt door Cecilius Metellus en Papirius Carbo bekleed (*c*). De Kimbren en hunne medgezellen, hier stal houdende, vaardigden eenigen uit den hoop af naar de Legerplaats van Markus Junius Silanus, op de grenzen, zo 't schynt, te velde leggende, en daar na aan den Roomschen Raad, met verzoek, *dat hun eenige Landen in deezen oord mogten afgestaan worden; zy wilden, in vergelding, den Romeinen met de wapenen ten dienste staan.* Doch toen hun dit geweigerd werdt, poogdenze met geweld te bekomen, 't gene hun door gebeden ondoenlyk geweest was (*d*). Fel was de eerste aanval der woeste Volken. Vyf of zes Romeinsche Legerhoofden werden, de een na den ander, geslaagen of op de vlugt gedreeven (*e*). En sommigen verhaalen, dat 'er wel tagtigduizend Romeinen en Bondgenooten der Romeinen sneuvelden (*f*). Zelfs liet 'er de Burgemeester Markus Manlius nevens zyne twee zoonen het leeven (*g*). En Markus Aurelius Skaurus,

(*b*) CESAR de Bello Gall. *Libr.* I. *Cap.* 33. & *Libr.* II. *Cap.* 4.
(*c*) TACIT. de Morib. Germ *Cap.* XXXVII.
(*d*) FLORUS *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*e*) LIVII Epitom. *Cap.* LXV. LXVII. TACIT. de Morib. Germ *Cap.* XXXVII.
(*f*) OROSIUS *Libr.* V. *Cap* 16
(*g*) PAULI DIACONI Historia Misc. *Libr.* V. *Cap.* 1. [*p.* 31. *Edit. Murator.* Tom. I. *Ital. Script.*]

rus, van de Kimbren gevangen genomen en voor hunnen Raad gebragt zynde, werdt, terwyl hy, om den Vyand te verschrikken, zig ontydig beroemde, dat de Romeinen onverwinlyk waren, van BOJORIX, Koning of Veldheer der Kimbren, eenen forsen Jongeling, met eigen' handen omgebragt (*h*). Hoog rees hun de moed, door zo luisterryke overwinningen. En 't Roomsch Gemeenebest zou eenen onherstelbaaren krak gekreegen hebben, was men niet te raade geworden, 't gebied over Gallie aan Kajus Marius op te draagen (*i*). Deez' egter agt het ongeraaden, den vyand terstond slag te leveren; maar zyne woede ontziende, liet hy 't Krygsvolk in de Legersteden, tot dat dezelve wat bedaard en gesleeten zou zyn. Twee of drie jaaren, houdt hy dus den oorlog sleepende, terwyl hem, jaar op jaar, de Burgemeesterlyke waardigheid werdt opgedraagen (*k*). De Barbaaren eindelyk, zig vleijende met de zegepraal over Rome zelve, rukken aan drie hoopen naar de Alpen, die Gallie van Italie scheiden. Doch Marius, hiervan verstendigd, bezet in aller yl de toegangen, en treft de Teutonen, die vooruit gespat waren, tegen den voet van 't gebergte aan. *Zy* stonden in eene vlakte, van eenen stroom doorsneeden. Hy, wat hooger, daar gebrek aan water was. En, 't zy dat hy voorbedagtelyk of uit onkunde deeze plaats verkooren hadt; zeker is 't, dat de nood, de dapperheid wet-

(*h*) LIVII Epitom. *Cap* LXVII. FLORUS *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*i*) SALLUST de Bello Jugurth. *Cap.* CXIV.
(*k*) EUTROPIUS, *Libr.* V. *Cap.* I.

wetrende, oorzaak van zyne overwinning was. Want den Soldaat, om drank verleegen, dreef hy toe: *Zo gy mannen zyt; daar is water;* wyzende met eenen naar de Legerplaats der Teutonen. Hevig was de aanval der Romeinen. De Teutonen werden wel haast ontfchaard en geslaagen. TEUTOBOCH, hun Koning, in de vlugt gegreepen zynde, werdt, naderhand, te Rome in triomf omgevoerd, daar hy, ter oorzaake zyner ongemeene grootte, boven de zegetekens uitstak. Marius, de Teutonen overwonnen hebbende, hieldt het oog op de Kimbren, die reeds over 't gebergte getrokken, op den Italiaanschen bodem gekomen, en zekeren stroom, die hun stuitte, by digte drommen, overgezwommen waren. Haddenze 't toen terstond op Rome aangezet, de stad hadt, zo men wil (*l*), gevaar geloopen; doch door de aangenaame Landsdouwe van Venetie bekoord, en door 't gebruik van gekookt Vleesch, Brood en Wyn weeker geworden, bleevenze hier, zonder verder te trekken, den geheelen winter over, leggen. In 't voorjaar, zo 't schynt, werdenze van Marius overvallen, en zo fel geslaagen, dat 'er wel honderdenveertig of honderdenzestig duizend zouden gesneuveld en zestigduizend gevangen genomen zyn. Bojorix, die zig in 't spits van 't gevegt gesteld hadt, liet 'er, hoewel niet ongewrooken, het leeven. Van de Romeinen wil men dat niet meer dan driehonderd omkwamen (*m*). Na zulk eene deerlyke slag-

(*l*) FLORUS *Libr.* III. *Cap* III. *num.* 13.

(*m*) EUTROPIUS *Libr.* V. *Cap.* 2. FLORUS *Libr.* III. *Cap.* 3. Vide & PLUTARCHUM in Mario, *p.* 416-421. *Edit. Francof.* 1620.

flagting, was deeze geweldige hoop volks dermaate gesmolten, dat 'er maar weinige Kimbren naar de voorheen verlaaten Landen te rug zyn gekeerd; alwaar zy, om hunnen stouten togt tegen de Romeinen, lang vermaard gebleeven zyn (*n*). Een gedeelte deezer zwerveren is, vermoedelyk, hier en daar verstrooid en dus onkenbaar geworden, terwyl hunne Landen, voor eenen tyd, sommigen ten deele, anderen geheel onbewoond bleeven.

Onder deeze laatsten, was ook het reeds beschreeven Eiland tusschen de uitwateringen des Rynstrooms. Nogtans schynen 'er niet veele jaaren verloopen te zyn, of het zag zig wederom van nieuwe Bewooners ingenomen. De Landstreek, die van 't *Hersinisch Woud* (3) aanvangt, en drooger en bergagtiger is dan de overige deelen van Germanie, werdt oudtyds bewoond van de KATTEN, een volk, dat, in oordeel en schranderheid, boven de andere Germaanen uitsteekende, zig, onder gekooren Opperhoofden, doorgaans bekwaamlyk bestieren liet. Waartoe, buiten twyfel, veel geholpen heeft, dat zy ons voorkomen, als bekwaam om zig naar den tyd te schikken, dat 't pas gaf te buigen, en de opwellende hevigheden in te toomen (*o*). Doch zo diep geworteld was egter deeze pryslyke aart in de Katten niet, of zy

IV. Tweespalt tusschen de Katten en Batavieren.

(*n*) TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XXXVII.

(*o*) Idem, *Cap.* XXX.

(3) Men meent dat de Bosschen in Frankenland en de Palts nog overblyfsels van dit Woud zyn. Vide M. ALTING *Not. Germ. Inf.* P. I. p. 21, 69.

zy hebben zig, t'eenigen tyde, in eene zwaare onderlinge verdeeldheid, ingewikkeld gevonden; want schoon men den netten tyd noch de gelegenheid van hunnen tweespalt niet weet (4); zeker genoeg schynt het egter, dat de meeste Katten, zig met hunne nabuuren de *Cheruscen* en *Hermonduuren* verbonden hebbende, ondernamen, een deel hunner Landsluiden, die omtrent de Rivier de *Adrana* (5) woonden, en toen met den byzonderen naam van *Batten* of *Batavieren* (6) onderscheiden waren; geweldigerhand [illegible] ten

(4) TACITUS maakt elders (*Ann.* XIII. Cap. 57.) gewag van eenen tweespalt en Kryg, tusschen de Katten en Hermonduuren, wegens eene Rivier, die zeer veel zouts uileverde, en van welke beide deeze Volken zig 't gebruik wilden toe-eigenen. De geleerde HADRIAAN JUNIUS heeft de komst der Batavieren in deeze Landen op den tyd, waarin deeze Oorlog voorviel, bepaald (*Batav.* Cap. I. p. 25.) Doch hier heeft hem zyn geheugen bedroogen. De twist om de Zout-rivier is onder Nero's Regeering voorgevallen; en de Batavieren hebben, al ten tyde van Julius Cezar, in het Eiland, dat naar hen genoemd is, gewoond. Anderen hebben dit reeds lang voor ons aangeweezen. Zie J. DOUZA *Fil. Batavia* p. 6.

(5) De Adrana, nu de Eder, loopt door het Graafschap Waldek en Hessenland, vereenigt zig, boven Kassel, met de Fulda, en beneden Minden met de Werre, die daar den naam van Wezer aanneemt. Men besluit dat de Batavieren omtrent deeze Rivier gewoond hebben, om dat men daar nog overblyffels van hunnen alouden naam vindt in *Battenberg* en *Battenhauzen*. Zie M. ALTING *Not. Germ. Inf.* P. I. p. 15.

(6) *Batten* schynt de oude naam van dit Volk te zyn geweest. Naderhand zynze van de Landeryen of *Awen*, dieze in bezit namen, *Battawen* en Batavieren genoemd geworden. Zie ALTINH *Not. Germ. Inf.* P. I. p. 15, 16.

ten Lande uit te dryven. De Batavieren nogtans, hoe gering van getal en magt, zouden waarschynlyk, als dapper uit den aart, de wapenen tegen hunne verbitterde Landsgenooten opgevat hebben, warenze, gelyk sommigen willen, niet wederhouden geworden, door hunne Priesters, met welken zy, volgens gewoonte, geraadpleegd hadden. Deezen vertoonden hun, „ hoe ongeraaden het „ ware, zig, in kleinen getale, tegen zo „ magtige vyanden te velde te begeven. Was „ het hun om Land te doen; daar lag 'er een „ onbewoond, tusschen de uitwateringen des „ Ryns tot aan den oever der Noordzee, „ dat, bosch- en vischryk, hun en hunnen „ Kinderen overvloedig onderhoud verschaf- „ fen zou (p)."

De Batavieren, smaak in dien voorslag krygende, zonden terstond eenigen af, om de gelegenheid van 't onbekend gewest nader op te speuren, die 'er, te rug gekeerd, zulk een verslag van deeden, dat elk zig gereed toonde, om zyn Vaderland, voor deeze onbewoonde streek, te verwisselen (q). Straks was men in de weer, om schepen of schuiten, die men toen, onder anderen, van uitgeholde boomen plagt te maaken, en welker sommigen wel dertig menschen voeren konden (r), te water te brengen, met vee en andere tilbaare have te belaaden, en dus, met Vrouwen en Kinderen, den Ryn af te zak-

De Batavieren neemen het Eiland des Ryns in bezit.

(p) G van Loon Al. Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 4.
(q) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 12. & de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.
(r) Plinius *Libr.* XVI. *Cap.* 40.

zakken. Voet aan Land gezet hebbende, maakte men zig, zonder slag of stoot, meester van het Eiland (*s*); welk sedert, naar deeze Batavische Katten (7), het Eiland der Batavieren, en naderhand Batavia genoemd is. Het besloeg een groot deel van het tegenwoordig Gelderland, van Holland en van de Provincie van Utrecht; gelyk uit eene vergelyking der oude en nieuwe Landkaarten, ligtelyk te bespeuren is. Men vindt daarenboven aangetekend (*t*), dat de Batavieren een klein gedeelte der vaste Kust van het Belgisch Gallie in bezit gehad hebben; 't welk, naar waarschynlykheid, in de lengte, langs het Eiland uitgestrekt, en in de breedte, die ten meesten geene zesduizend schreeden of twee uuren gaans haalen mogt (*v*), tusschen de Waale en Maaze bepaald was: bestaande dus een klein gedeelte van het tegenwoordig Kleefs-land, Gelderland en Holland. Doch 't is twyfelagtig, of zy dit vaste land, terstond op hunne aankomst, of naderhand, by zekere byzondere gelegenheid, eerst hebben ingenomen. Het Land der Batavieren legt op de hoogte van omtrent twee-envyftig graaden Noorderbreedte. De tyd, op welken zy 't Eiland in bezit namen, mag, niet zonder grond, tusschen de

(*s*) TACIT. Hist. *Libr.* IV *Cap.* 12.

(*t*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 12. & de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.

(*v*) ALTING Germ. Inf. *P* I. *p.* 16, 17.

(7) Men gelooft in 't algemeen, dat, van deeze Batavische Katten, de volgende plaatsen haaren naam bekomen hebben; als *Katwyk aan den Ryn*, *Katwyk aan Zee*, *Kattendrecht* by Rotterdam, de *Kattenpolder* te Zevenhuizen, *Kattenbroek* by Woerden, en verscheiden' anderen.

Boek I. Bl. 24.

L. F. du Bourg ...ndé.   J. Folkema Sculp.

de zestig en honderd jaaren voor de gemeene tydrekening der Christenen bepaald worden (8). Van hun neemt onze Vaderlandsche Historie haaren eigenlyken aanvang; waarom het niet ondienstig zal zyn onzen Leezeren van hunnen aart en leevenswyze, Godsdienst en Regeeringsvorm eenig omstandig verslag te geeven.

V. Aart en Zeden der Batavieren.

De Batavieren, gelyk zy Germaanen van herkomst waren, en daarom dikwils Germaanen genoemd worden, hebben, in aart en gewoonten, veel met de overige Bewooners van Germanie gemeen gehad; waarom hunne zeden, by de Schryvers, die gewag van hun maaken, gemeenlyk, onder die der Germaanen in 't algemeen, beschreeven worden. Zy waren dan, gelyk het gros der Germaanen, harde en rouwe menschen, groot, grof, en sterk van lighaam (x), opgewassen tegen de ongemakken van lugt en weder (y), bekwaam tot de jagt van wilde dieren, waarmede zy zig veel ophielden (z), en gehard ten oorloge, dien zy zelden ongetergd aanvingen; maar waarin zy, eerst aangevallen, zig

(x) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* IV. & XXX. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 14. Pomp. Mela, *Libr.* III. *Cap.* 30.

(y) Tacit de Morib. Germ. *Cap.* IV.

(z) Cæsar de Bello Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 21. Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XV.

(8) Julius Cezar heeft zig, omtrent vierenvyftig jaaren voor de gemeene tydrekening der Christenen, op of omtrent het Eiland der Batavieren bevonden (Cæsar *de Bello Gallico*, Libr. IV. Cap. 1. & 10. verg. met Petavius *Rationar. Temporum*, P. II. p. 79.) Het was hem toen reeds met dien naam bekend, Lib. IV. Cap. 10. Doch hy spreekt 'er niet van, als onlangs bevolkt. Mooglyk is het, al eenige jaaren voor zyne aankomst, door de Batavieren, ingenomen geweest.

zig altoos moedig kweeten (a). Voor 't overige, onder de Germaanen, uitsteekend in oordeel en schranderheid (b), en in 't algemeen openhertig (c), trouw (d), herbergzaam (e), en zo kuisch, dat men byna van geene Hoerery onder hen hoorde. De Gehuwden bewaarden de Huwlykstrouw ook doorgaans ongeschonden (f), en de Veelwyvery was, onder dit Volk, zeer ongemeen: alleenlyk hadden eenigen van de aanzienlykften somtyds twee Vrouwen (g). Van Drinklust durven wy de Batavieren, zo min als de overige Germaanen, vry pleiten: ten ware zy zekere soort van Sueven gelyk waren geweest; van welken men gemeld vindt, dat zy den invoer van Wyn verbooden, als welke de menschen te week en onbekwaam tot den arbeid maakte (h). En zy, die, met sommigen (i), deeze Sueven voor het zelfde Volk met de Katten houden, zullen zelfs de Batavieren, als eene soort van Sueven, moeten aanmerken. Voorts waren de Germaanen in 't algemeen ook zo geweldig op het dobbelen verslingerd, dat zy zig niet ontzagen, somtyds, alles wat zy hadden, zelfs tot hunne eigene vryheid toe, te verspeelen (j).

De

(a) CÆSAR de Bello Gall *Libr.* IV. Cap. 7.
(b) TACIT. de Morib. Germ *Cap.* XXX.
(c) Idem, *Cap.* XXII.
(d) TACIT. Ann. *Libr.* XIII. *Cap.* 59.
(e) CÆSAR de Bell Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 23. TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XXI.
(f) CÆSAR de Bell. Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 22. TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XVIII. XIX.
(g) CÆSAR de Bell. Gall. *Libr.* I. *Cap.* 53. TACIT. de Mor. Germ. *Cap.* XVIII.
(h) TACIT. de Morib. Germ *Cap.* XXII. vergel. Hist. *Libr.* IV. Cap. 14. CÆSAR de Bell. Gall. *Libr.* IV. *Cap.* 2.
(i) CLUVER. Germ. ant. *Libr.* III. *Cap.* V. *p.* 523.
(j) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIV.

De Batavieren gingen, zo langze nog in hunne kindsche jaaren waren, en de kindsheid duurde vry lang by dit volk, zelfs in de felste koude, moedernaakt (*k*). Ouder geworden, kleeddenze zig met een rok van beestenvellen (*l*), dien zy met een gekleurd vogt, welk de uitheemsche zeegedrogten uitleverden, op hunne wyze, besprenkelden. De rok werdt, met eenen gesp, of by gebrek daarvan, met eenen doorn, om den hals vastgemaakt. Voor 't overige ongedekt, lagenze geheele dagen om den haard. De rykften werden onderscheiden, door eene kleeding, die hun niet, op de wyze der Sarmaaten en Parthen, om 't lyf flodderde (9); maar zo naauw sloot, dat men 'er alle de ledemaaten door zien kon. De dragt der vrouwen was geenszins van die der mannen onderscheiden. Alleenlyk gebruiktenze doorgaans een linnen hoofddeksel, 't welk zy met purperverwe beschilderden. Ook gingenze met blooten hals en armen (*m*). Hunne kleeding.

De Batavieren hadden doorgaans rosagtig of

(*k*) POMP. MELA *Libr*. III. *Cap*. 3.
(*l*) CÆSAR de Bell. Gallic. *Libr*. VI. *Cap*. 21.
(*m*) TACIT. de Morib Gerb. *Cap*. XVI.

(9) Sommigen meenen, dat de Batavieren ook wyde broeken, op de wyze der Sarmaaten, gedraagen hebben. Zy besluiten het uit eene plaats van LUKANUS. (*De Bello Civili* Lib. I. ✝. 430). Doch 't gene daar van de wyde broeken gezeid wordt, schynt alleen op de Vangionen, en niet op de Batavieren te moeten gepast worden. Zie hier de woorden:

Et qui te laxis imitantur, Sarmata, braccis
Vaugiones, Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuere tubæ.

of goudgeel hair (*n*), welk zy met eenen knoop in den nek, of boven op 't hoofd (*o*), op welk de mans een kapje of hoedje (*p*) droegen, vastbonden. Veel roems steldenze in deeze rosse hairlokken, van welken de mannen nog meer werks maakten, dan de vrouwen (*q*); komende de natuur zelfs, door eene van kalk gemaakte loog, te hulp, om hun hair die geliefde verw te geeven (*r*). 't Sieraad bekoorde zelfs den dartelen Romeinen, by welken het goudgeel hair der Batavieren, door den tyd, zeer vermaard werdt (*s*). Den Baard lieten sommigen onder de Germaanen glad afschrappen; anderen lang groeijen: en dit schynt de gewoonte der Batavieren geweest te zyn (*t*). Eenigen droegen groote Knevels, die in de breedte opgezet werden, of over den bovensten lip naar beneden afhingen (*v*). Somtyds lietenze hair en baard zo lang wassen, tot datze eenen vyand verslaagen hadden (*w*). Van bemuurde Steden schynen de Batavieren, voor de aankomst der Romeinen hier te Lande, niet geweeten te

Baard en Knevels.

Huizen.

(*n*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IV. SUETON. *in* Calig. *Cap.* XLVII. MART. Epigr. *Libr.* XIV. *Epigr.* 176.

(*o*) SENECA de Ira *Libr.* III. *Cap.* 26. Idem Epist. 124. MART. Spectac. *Epigr.* 3.

(*p*) J. SMETII Antiq. Neomag. *p.* 70.

(*q*) PLINIUS *Libr.* XXVIII. *Cap.* 12.

(*r*) DIOD. SICUL. *Libr.* V. *Cap.* 20. MART. *Epigr. Libr.* XIV. *Epigr.* 26.

(*s*) MART. Epigr. *Libr.* VIII. *Epigr.* 33. HERODIAN. *Libr.* IV. *Cap.* 7.

(*t*) J. SMETII Antiq. Neomag. *p.* 70.

(*v*) DIOD. SICUL. *Libr.* V. *Cap.* 21.

(*w*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXXI. Verg. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 61.

te hebben (1). Zy bouwden houten hutten, welken niet digt nevens elkanderen geplaatst; maar van elk opgeslaagen werden, daar hem de gelegenheid des oords allerbest behaagde. Ook was ieder Huis van eene ruime werf omringd; 't zy dat de bouwers voor ongeval van brand vreesden, of van alle geregelde bouwordening t'eenemaal onkundig waren (x). Voorts waren deeze Huizen doorgaans slegts van stroo-daken voorzien (y). Ook stondenze veeltyds op opgeworpen hoogten (2), *Terpen* of *Torpen* geheeten (z), waardoor de bewooners zig voor de overstroomingen des waters beveiligden (a). Weinig fraais was 'er aan deeze Huizen: evenwel bestreeken zy sommige plaatsen van dezelven, tot sieraad, met zekere zuivere en blinkende aarde: hierin, het schilderwerk nabootsende (b).

Van

(x) Tacit de Morib. Germ. *Cap.* XVI.
(y) Cæsar de Bello Gall. *Libr.* V. *Cap.* 43.
(z) Ubb. Emmius Rer. Frif. *Lib.* I. *p.* 6.
(a) Plinius *Libr.* XVI. *Cap.* 1
(b) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XVI.

(1) Na de aankomst der Romeinen, hebben de Batavieren Steden gebouwd. By Tacitus (*Hist.* Lib. V. Cap. 19.) wordt van eene Stad der Batavieren gesproken, en Ptolomeus plaatst (Libr. II. Cap. 9. p. 48, 49. *Edit. Mercat.*) ook Steden in het Land der Batavieren.

(2) Deeze hoogten gaf men, in laatere tyden, ook den naam van *Vliebergen*. En deeze is de oudste wyze van zeeweering geweest, welke, hier te Lande, voor dat men 't bedyken uitgevonden hadt, in gebruik was. Sommigen van deeze Vliebergen zyn nog heden ten dage te vinden. Zie Zachar. L'Epie *Onderzoek over de oude en tegenwoordige gesteldheid van Holland en West-vriesland*. Bladz. 50.

Onkunde in 't leezen en ſchryven.

Van leezen en ſchryven waren, naar 't gemeen gevoelen, de mannen zo wel als de vrouwen t'eenemaal onkundig (*c*). De Romeinen hebben hun naderhand in 't een en 't ander onderweezen.

Ervaarenheid in 't zwemmen en te paard ryden.

Veel ervaarener waren de mannen in 't zwemmen (*d*) en te paardryden (*e*). Als 't op een vegten ging, ontzagenze zig niet, in volle rusting, en te paarde, wyde ſtroomen, die hun den pas naar den vyand afſneeden, over te zwemmen, en, na zulk eenen hagchelyken togt, den ſtryd, met gelyke onvertſaagdheid, te vervolgen (*f*).

Wapenen en wyze van ſtryden.

Zelden gebruiktenze zwaarden of groote ſpietſen in 't gevegt. Zy bedienden zig van eene ſoort van ſpeeren, *Frameën* genoemd, met welken zy, van naby en van verre, wiſten te vegten. De Ruiters vergenoegden zig met zulk een Frameë en een ſchild (*g*); 't welk van teenen gevlogten (*h*) en langwerpig vierkant van gedaante was; doorgaans met verſchillende verwen beſchilderd, en, volgens de afbeeldingen, die men op de penningen vindt, met beeſtenkoppen, pylen, blikſems, krygsklaroenen en andere beeldteniſſen verſierd (*i*). 't Voetvolk bediende zig, behalve van deeze wapenen, van werpſchigten, welken zy een geweldig eind heenen wiſten te zwaaijen. Weinigen waren 'er, die harnaſſen hadden. Hier en daar zag men 'er

(*c*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XIX.
(*d*) POMP. MELA *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*e*) PLUTARCH. in Oth. *p.* 1072. B.
(*f*) TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12. Zie ook hier voor, *bl.* 10.
(*g*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VI.
(*h*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 14.
(*i*) OUDAAN Roomſche Mogendheid *bladz.* 133. verg. DIOD. SICUL. *Libr.* V. *Cap.* 30.

'er een', met eenen ſtormhoed of helm. De grootſte kragt deezes Landaarts beſtondt in het voetvolk; waarom zy gewoon waren vermengd te ſtryden. Hunne paarden waren noch ſchoon noch ſnel, en daar by ongeleerd te wenden en te keeren. Zy dreevenze voorwaards of met eenen zwaai regtsom; wanneerze de gelederen digt wiſten geſlooten te houden (*k*). Tot den ſtryd werdenze aangemoedigd, door hunne liefſte panden, de vrouwen en kinderen, die 't gevegt van verre aanſchouwden, en welker gehuil, als de nood aan den man kwam, den ſtrydenden in de ooren klonk, en met eene woeſte drift naar de overwinning vervulde. Die gekwetſt waren, werden by hunne moeders en vrouwen gebragt; welken zig niet ontzagen, de wonden te tellen, en met haare eigen' lippen uittezuigen: ook waren zy gewoon de aarzelenden aan te zetten, om met alle kragt voor huisgezin en vryheid te ſtryden (*l*).

Tegenwoordigheid der vrouwen en kinderen by 't Gevegt.

Weinig lieten zig de Bataviſche mannen aan het huisbeſtier en den landbouw, waarin zy zeer onbedreeven waren, gelegen leggen. Al de zorg daarover werdt den vrouwen en ouden mannen aanbevolen (*m*). De ſpys der Batavieren was ten hoogſten eenvoudig. Zy aten wilde appelen, melk, boter en kaas (*n*). Uit wilden haver en garſt kooktenze pappen (*o*). Ook gebruiktenze hun

Spyze der Batavieren.

(*k*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VI. XXX.
(*l*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VII.
(*m*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XV.
(*n*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXIII. Cæsar de Bello Gall. *Lib.* VI. *Cap.* 22.
(*o*) Plinius *Libr.* XVIII. *Cap.* 17.

hun eigen tam vee, en het wild, welk zy in de bosschen opvingen, tot voedsel (*p*). Hunne drank bestondt uit een kooksel van garst of ander graan en water, welk in smaak eenigszins naar wyn zweemde (*q*). De meesten zyn van gedagten, dat deeze drank ons hedendaags bier gelyk geweest zy. Anderen oordeelen, dat hy meer overeenkomst met onzen moutwyn gehad hebbe (*r*).

Hunne Drank.

Huwelyken.

Jong te huwen werdt onder de Germaanen in 't algemeen veroordeeld. 't Was schandelyk voor eenen jongeling, beneden de twintig jaaren, trouwverbindtenis aan te gaan (*s*). Met de maagden werdt ook lang gewagt. Men paarde jongelingen en maagden van gelyke jaaren en grootte. Het Huwelyk werdt, in de tegenwoordigheid der wederzydsche bloedvrienden, geslooten: het huwelyksgoed niet van de huisvrouw aan den man; maar van den man aan de huisvrouw gebragt. De giften waren geene uitgekipte pronksieraadjen; maar de bruid ontving een koppel ossen, een getoomd paard, een zwaard, werpspeer en schild; en gaf daarentegen aan den bruidegom ook eenig wapentuig; waar mede het Huwelyk voltrokken was. Deeze zonderlinge bruidsgiften beduidden, gelyk men der bruid, by 't aangaan der trouwverbindtenis, wel uitdrukkelyk, vermaande, dat zy met haaren man, in vrede en oorlog, het zelfde lyden en onder-

Bruids giften.

(*p*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXXIII. CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 23. POMP. MELA *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*q*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIII.
(*r*) DE LANGE Verhand. van de oude Batav. *bl.* 25 enz.
(*s*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 21.

derneemen moest, en hem in lief en leed getrouw blyven. 't Werdt voor eene groote schendaad gehouden, dat men 't getal der kinderen bepaalen, of de jonggebooreneu ombrengen durfde. Ook werden de zuigelingen aan geene voedsters betrouwd. Elke moeder zoogde haar eigen kroost (*t*). Onder de gehuwden schynen de goederen gemeen gebleeven te zyn: een regt, welk, nog in onzen tyd, in verscheiden' oorden onzes Lands, stand houdt (*v*).

Weinig werks maakten de Germaanen in 't algemeen, en dus ook de Batavieren, van het begraaven der doode lyken. De lighaamen van vermaarde mannen alleenlyk plagten zy op eenen hoogen houtstapel te verbranden. De wapenen, en somtyds het paard van den overleeden' werden, te gelyk met hem, in 't vuur geworpen. Voor de vrouwen werdt het betreuren, en voor de mannen het gedenken van eenen dooden loffelyk gehouden. 't Gekerm hieldt spoedig op; doch het hertenleed fleet langzaam (*w*). Begraafenissen.

Diep lagen de Batavieren, zo wel als de andere Noordsche Volken, in de Afgodery des Heidendoms gedompeld. De Zon en de Maan waren twee voornaame Godheden der Germaanen (*x*). Het vuur werdt insgelyks by de Germaanen, en waarschynlyk ook by de Batavieren, met Goddelyken eerbied gediend VI. Goden en Godsdienst.

(*t*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XVIII. XIX. XX.
(*v*) De Groot Inl. tot de Holl. Regtsgel. II. *Boek*, II. *Deel* n. 8. *bl.* 102.
(*w*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXVII.
(*x*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 21.

diend (*y*). Zy hadden, behalve deezen, nog verscheiden' mindere Godheden, welker getal, door hunne gemeenschap met de Romeinen, niet afgenomen zal zyn. Men vindt dat Merkurius, hier te Lande, onder den naam van *Woden* of *Wodan*, gediend geweest is (*z*), naar wien, de *Woensdag*, vermoedelyk, zynen naam gekreegen heeft. Ook heeft men hier, of wat vroeger of wat laater, aan Herkules, dien men hieldt dat onder de Germaanen verkeerd hadt (*a*), Goddelyke eer beweezen: waarvan de oude opschriften, in den aanvang der zestiende eeuwe, by Westkapelle, in 't Eiland Walcheren, gevonden, getuigenis draagen; behalve dat oude Schryvers ons verzekeren, dat beide Herkules en Mars, onder de Germaanen, met beesten-, Merkurius ook met menschen-offer geëerd zyn geweest (*b*). De bynaam *Magusanus* en *Macusanus*, dien Herkules, in de gemelde opschriften, en op eenige penningen van Posthumus, draagt, wordt, op veelerlei wyze, verklaard. Sommigen willen, dat *Magazobuis*, in 't oud Duitsch, zo veel als *Voedsterheer* betekende. Hiervan zou men dan, naar de Latynsche taalbuiging, *Magusanus* gemaakt hebben (*c*). Anderen, vindende dat *Maccuvi*, in 't oud Keltisch, *een' gewapend man* betekent, leiden hiervan den naam *Macusa-*

cusa-

(*y*) CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* VI. *Cap.* 21.
(*z*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IX. KL. KOLYN *bl.* 256.
(*a*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* II.
(*b*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IX.
(*c*) H. CANNEGIETER de Brittenburgo *p.* 147.

cusanus af (*d*). Ook past deeze naam, in dien zin, zeer wel op de penningen van Posthumus, die, gelyk ons 't vervolg deezer Historie leeren zal, hier te Lande, lang verkeerd en geoorloogd heeft. In 't zelfde Eiland Walcheren, werdt, omtrent het midden der zeventiende eeuwe (*e*), een groot getal van steenen met beeldtenissen en opschriften gevonden, uit welken men ontdekt heeft, dat men, oudtyds, hier te Lande, ook aan zekere Godinne *Nehalennia* Godsdienstige eere beweezen heeft. Aanmerkelyk is, dat men, onzes weetens, tot nog toe, op geene andere plaats, eenig gedenkteken deezer Godinne heeft gevonden; ten ware veelligt zekere beeldtenis, te Nimes in Neder-Languedoc ontdekt, en een oud opschrift met den naam der Godinne *Neha*, gelyk sommigen beweeren (*f*), op Nehalennia moesten t'huis gebragt worden. De betekenis van den naam *Nehalennia* is geheel onzeker. Eenigen willen, dat zekere nieuwe haven, of afvaart, by 't Eiland Walcheren, alwaar de vereenigde Maas en Waal, door eenen breeden mond, by oude Schryvers (*g*), *Helium* genoemd, in zee vielen, *nieuw Helium* of *nieuwe Hel* en by verkorting *Ni-hel* genoemd geworden is. De Stroom-Godin deezer nieuwe haven of afvaart heeft, huns oordeels, den naam van *Ni-*

(*d*) *Voiez* la Religion des Gaulois *Tom.* II. *Livr.* III. *p.* 29.
(*e*) J. G. Keyslerus de Dea Nehalennia § II. *p.* 236.
(*f*) *Voiez* la Religion des Gaulois *Tom.* II. *Livr.* IV. *p.* 82, 83.
(*g*) Plinius *Libr.* IV. *Cap.* 15.

Nibellinnia of *Nebalennia* gedraagen (*h*). Anderen agten, met geenen minderen grond, dat men de Maan, en byzonderlyk de nieuwe Maan, onder den naam van Nehalennia, geëerd heeft (*i*). Wy hebben reeds aangemerkt, dat de Germaanen Godsdienſtige eer aan de Maan beweezen, en elk weet, dat de Grieken de Maan *Helene* genoemd hebben. Ook droeg zeker Meer in Gallie, alwaar, zo men wil, de Maan geëerd werdt, den naam van *Helaniſch Meer* (*k*). By den naam *Helene*, kan men dan het woord *ni* of *ne*, dat is *nieuw*, gevoegd, en uit deeze twee woorden, *Nebalennia* gemaakt hebben. De nieuwe Maan werdt van de ouden juiſt zo verbeeld als Nehalennia. Men vertoonde haar, in witte kleederen, met gouden ſchoenen, brandende toortſen, en eene korf met vrugten (*l*). Nehalennia vertoont zig insgelyks gekleed en geſchoeid, met eene korf met vrugten by zig: ook, zo 't ſchynt, met brandende toortſen, die ſommigen voor hoornen van overvloed hebben aangezien. Gemeenlyk heeft zy een' hond by zig, een gewoon kenteken van de Maan of Diane onder de ouden (*m*). 't Is niet onwaarſchynlyk, dat men de Maan, in één der Zeeuwſche Eilanden gediend hebbe, alzo ſommigen onder de ouden getuigen, dat

(*h*) G. VAN LOON Alonde Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 294, 295.
(*i*) *Voiez* la Religion des Gaulois *Tom.* II. *Livre* IV. *p.* 88.
(*k*) La Religion des Gaulois *Tom.* II. *Livre* IV. *p.* 57.
(*l*) PORPHYRIUS *apud* EUSEB. Præp. Evang. *Libr.* III. *Cap.* XI. *p.* 113. C. D.
(*m*) PORPHYR. *apud* EUSEB. Præp. Evang. *Libr.* IV. *Cap.* XXIII. *p.* 175. D.

dat 'er, niet verre van Britannie, verscheiden' Eilanden waren, aan zekere byzondere Godheden toegewyd (*n*). Doch na dit alles, bekennen wy, dat ons, omtrent de naambetekenis en dienst van Nehalennia, niets zekers voorgekomen is. Te gelyk met de beeldtenissen van Nehalennia, zyn 'er ook eenige beelden van Jupiter en Neptunus, in 't Eiland Walcheren, gevonden: waaruit men vermoeden mag, dat deeze Goden, insgelyks, hier te Lande, geëerd geweest zyn. De Romeinen, die de Ingezetenen deezer Landen, buiten twyfel, verscheiden' nieuwe Godheden hebben leeren kennen, hebben hun, zo 't schynt, ook tempels, altaaren en beelden, ter eere van de Goden, leeren opregten. Want van ouds hieldt men 't hier voor onbetaamlyk, de Godheid in menschelyke gedaante te verbeelden, of binnen de wanden van Tempelen te besluiten. Hierom heiligde men haar bosschen en weiden toe: waarin de dienst, die, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, in 't opofferen van dieren, en somtyds zelfs van menschen bestondt, verrigt werdt (*o*). De Priesters, die den offerdienst waarnamen, hadden daarenboven veel gezags in de bestiering van 't Volk (*p*). Veel eerbieds bewees men ook, onder de Batavieren (*q*), aan zeker slag van Waarzegsters, welken men in de gewigtigste gevallen raadpleegde, en Waarzegsters.

wel-

(*n*) PLUTARCHUS de Defect. Oracul. *apud* EUSEB. Præp. Evang. *Lib* IV. *Cap.* XVII. *p.* 207. B. C.
(*o*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IX. & XL.
(*p*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VIII. & XL.
(*q*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 2.

welker antwoorden men als Godsspraaken aanmerkte (*r*).

Barden en hunne gezangen.

Ook hadt men hier eene soort van Zangers of Digters, *Barden* geheeten (*s*), die de dappere daaden der Oorlogshelden, op hunne wyze, den nakomeling in gezangen overleverden (*t*), welken, in 't geheugen bewaard zynde (3), het eenigst slag van Jaarboeken onder dit Volk waren (*v*). Uit deeze gezangen, wistenze, voor het aangaan van den stryd, ook goede en kwaade voorbeduidsels te haalen (*w*).

Lotraamingen der Batavieren.

Andere voortekenen speurde men op uit het geluid en de vlugt der vogelen, en uit het gebriesch van paarden, die, op gemeene kosten, in de Heilige Bosschen onderhouden, en

(*r*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VIII.
(*s*) AMMIAN. MARCELL *Libr.* XV. *Cap* IX. *p* 106.
(*t*) LUCAN. de Bello Civil. *Libr.* I. vers. 449. TACIT. Ann. II. *Cap.* 88.
(*v*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* II.
(*w*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* III.

(3) 't Schynt dat deeze Bardzangen, naderhand, toen de schryfkunst onder de de Batavieren in gebruik geraakt was, in schrift gesteld zyn geworden. En vermoedelyk is hieraan toe te schryven dat onze oude Lands Kronyken, dikwils, in rym, zyn opgesteld. Ook waren de Noordsche Volken, die deeze Landen overstroomd hebben, zonderling gesteld op het bewaaren van de geheugenis der dappere daaden hunner helden in berymde gezangen, van welken Saxo Grammaticus zig in zyne Deensche Historie bediend heeft. Vide S. J. STEPHAN. ad *Præfat.* SAXON. GRAMMAT. p. 11. OLAUS WORMIUS heeft zulk een Noordsch gedigt uitgegeven: 't welk men ook by TEN KATE (*Aanl. tot de Nederd. taal* I. Deel, bl. 79.) leezen kan.

en als men over zaaken van Staat raadpleegde, voor eenen gewyden wagen gespannen werden; terwyl de Priester, de Koning, of de voornaamste der Burgerye op hun brieſschen en hinniken agt gaf. Dikwils werdt ook het Lot geworpen; welk, door de Priesters, op eene zeer plegtige wyze, en onder 't uitstorten van gebeden, geschiedde. Eene zonderlinge Wichelaary was 'er onder hen in gebruik, uit welke zy, over den uitslag van zwaare oorlogen, oordeelden. Zy lieten eenen gevangen van den vyand tegen eenen van de hunnen vegten, en namen de overwinning van den eenen of den anderen voor een voorteken (*x*).

Van Schouwspelen, naar de wyze der Romeinen, aanteregten, waren de Germaanen zeer onkundig. Een is 'er nogtans by allen, en dus ook onder de Batavieren, in gebruik geweest. Eenige jongelingen sprongen naakt tusschen zwaarden en speeren in; met zulk eene behendigheid, dat zy doorgaans onbeschadigd bleeven. 't Vermaak der aanschouweren was het eenig loon van deeze gevaarlyke dartelheid (*y*). Schouwspel.

De schets van de Regeeringsvorm der oude Batavieren hebben wy tot op 't laatst gespaard. Lang heeft men, immers hier te Lande, geoordeeld, dat dit Volk, op de wyze van een Gemeenebest, door de voornaamsten met toestemminge van 't gemeen, geregeerd geweest is; doch sommigen hebben onlangs beweerd, Regeeringsvorm.

(*x*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* X.
(*y*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXIV.

weerd, dat de Batavieren *geenzins eenen vrye Staat maar een Koningryk gestigt hebben* (z). Evenwel vind ik nog geene genoegzaame reden, om geheellyk van het gemeen gevoelen aftewyken. Ziet hier dan, wat men, onzes oordeels, van de Regeeringswyze der Batavieren denken moet. „ De opperste magt was „ by de algemeene Vergaderingen van den „ Adel en 't Volk, die Koningen, Krygsoversten, Regters en Honderdmannen verkooren; door welken de gemeene zaaken „ doorgaans alleen bestierd werden." Doch dit moet een weinig breeder ontvouwd worden.

Algemeene Landdagen.

De Germaanen, niet gewoon, gelyk Syrie en het Oosten, onder de onbepaalde magt van Koningen, te leeven (*a*), zyn, ten allen tyde, jookerig naar Vryheid geweest. Zy beminden in 't algemeen de regeering der Voortreffelykste n (*b*); doch behielden egter altoos de magt aan zig, om, over gewigtige zaaken, met gemeene stemmen, te raadpleegen (*c*). Den Overrynschen Volken (*d*), en ook den Batavieren (*e*), heeft deeze trek tot Vryheid ongemeen aangekleefd; en zy gaven 'er blyken van op de ALGEMEENE LANDDAGEN, die, ten zy 'er eenig gewigtig beletsel voorviel, op vastgestelde tyden, met de nieuwe of volle Maan, gehouden werden (*f*). Hier kwa-

(z) G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 12.
(a) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 17.
(b) STRABO *Libr.* IV. *p.* 301. B.
(c) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.
(d) LUCAN. de Bello Civili *Libr.* VII. vers. 433.
(e) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 17.
(f) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.

kwamen de edelsten van de Landzaaten en de bekwaamsten uit het Gemeen (g) te samen, om over Vrede en Oorlog en andere voornaame zaaken, met gemeen goedvinden, te besluiten. Men verscheen 'er gewapend (h), een teken van Vryheid: en om dat niemant op eenen bepaalden dag opontbooden was, werden 'er niet zelden verscheiden' dagen met marren gesleeten, terwyl de Vergadering allenskens voltallig werdt; 't welk als een gebrek, uit 's Volks onbetoomde Vryheid spruitende, werdt aangemerkt (i). De Priesters alleen hadden, in deeze Vergaderingen, magt, om iemant het zwygen te beveelen (k). In het beraadslaan, werden de Koningen, zo 'er die waren, of anders de voornaamsten des Volks, naar dat zy in jaaren, adeldom, krygsroem of welspreekendheid boven anderen uitstaken, allereerst gehoord; meer nogtans met agtbaarheid om te raaden, dan met magt om te gebieden (l). Zo de raad mishaagde, werdt die met een algemeen gemor afgekeurd. De goedkeuring geschiedde door het schudden der speeren; 't welk onder hen de eerlykste soort van toestemmen was (m).

In deeze algemeene Vergaderingen, werden de zogenaamde KONINGEN der Batavieren gekooren: die in tyden van oorlog de Le- Koningen.

(g) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 14. Conf. CÆSAR de Bello Gall. *Libr.* I. *Cap.* 30. & *Libr.* VII. *Cap.* 33.
(h) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI. & XIII.
(i) TACIT de Morib. Germ. *Cap.* XI.
(k) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.
(l) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.
(m) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XI.

Legers bestierden (*n*); en zoze in Vredestyden hunne waardigheid behielden (4), regeerdenze het Volk, zo ver als de Germaanen zig lieten regeeren (*o*). Want 't was 'er zo verre van af, dat de Koningen eene onbepaalde en vrye magt gehad zouden hebben (*p*); dat, zo dra zy zig maar een weinig te veel gezags aanmaatigden, zelfs den naam van Koning by 't Volk gehaat was (*q*). Ja die Volken onder de Germaanen, welken strenger dan de anderen van hunne Koningen beheerscht werden, verlooren 'er nogtans hunne Vryheid niet by (*r*). Met één woord, 't was met deeze Koningen zo gelegen, dat het Volk zo veel regt over hen hadt, als zy over het Volk (*s*). In hunne verkiezing, zag men meest

(*n*) AMM. MARCELL. *Libr.* XVI. *Cap.* 10.
(*o*) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 54.
(*p*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VII.
(*q*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 44. CÆSAR de Bello Gallico. *Libr.* VII. *Cap.* 4.
(*r*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XLIII.
(*s*) CÆSAR de Bello Gallico. *Libr.* V. *Cap.* 27.

(4) Dit gebeurde niet altyd. CEZAR, spreekende, zo 't schynt, van 't gene doorgaans plaats hadt, zegt (*de Bello Gallico* Libr. VI. Cap. 23) „ dat de Germaanen, in Vredestyden, geene gemeene Overheid „ [*Magistratus*] hadden. En uit eene andere plaats (*de Bello Gallico* Libr. VII. Cap. 32) blykt, dat hy, door *Overheid*, iemant verstaat, die Koninglyke magt [*regiam potestatem*] heeft. 't Is waar, dat sommigen hier door Overheid *Krygsgezaghebber* verstaan willen. Zie G. VAN LOON *Aloude Holl. Hist.* I. Deel, bl. 13. *Aant.* (8). Doch 't was niets byzonders, dat men, in Vredestyden, geenen gemeenen Krygsgezaghebber hadt: behalve dat het gevolg toont, dat Cezar op eene Overheid ziet, die 't Regt handhaaft en de geschillen beslegt.

meeſt op hunnen Adeldom (*t*). Dikwils behielden zy hunne waardigheid maar een jaar (*v*), of zo lang als de Krygstogt duurde. Sommigen willen (*w*), datze ook ſomtyds voor eenen langer' tyd, of ook wel voor hun gantſche leeven verkooren werden.

Krygsoverſten.

Of nu de Krygsoversten, die ook in de algemeene Vergaderingen gekooren werden, en van ſommigen *Hertogen* genoemd worden (*x*), altyd van de gemelde Koningen onderſcheiden geweeſt zyn, mag men met reden in twyfel trekken. Zeker is 't, dat de Koningen aan 't hoofd van 't Volk plagten ten ſtryde te trekken (*y*), en dat de naam van *Koning* en *Krygsoverſte* dikwils door elkanderen gebruikt, en op een' en denzelfden Perſoon gepaſt werdt (*z*). Aan den anderen kant, ſchynen 'er, behalve de Koningen, ook ſomtyds Krygsoverſten te zyn geweeſt; die om hunne dapperheid verkooren (*a*) werden (4): en wanneerze dezelve, in 't hevigſt van 't ge-

(*t*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VII. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*v*) Cæsar de Bello Gall. *Libr.* VII. *Cap.* 32.
(*w*) De Lange Verh. van de oude Batav. *bl.* 104, 105.
(*x*) G. v. Loon Aloude Holl Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 13.
(*y*) Cæsar de Bello Gall. *Libr.* I. *Cap.* 43, 44. Amm. Marcell *Libr.* XVI. *Cap.* 30.
(*z*) Verg. Tacit. Ann. II. *Cap.* 26. & 44. en zie Matth. de Nobilitate *Libr.* I. *Cap.* V. *p.* 27.
(*a*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VII.

(4) De woorden van Tacitus, uit welken wy dit afneemen, zyn dubbelzinnig. *Reges*, zegt hy, *ex nobilitate; Duces ex virtute ſumunt.* „In 't kiezen der „Koningen, zien zy op den Adeldom; in 't kiezen „der Krygsoverſten, op de dapperheid." *De Morib. German.* Cap. VII. Met die woorden, ſchynt wel te ken-

 nen

't gevegt, betoonden, niet zo zeer om hunne waardigheid, als uit verwondering over hunnen heldenmoed, werden gehoorzaamd (b). De Krygsoverste, verkooren zynde, werdt op een schild gezet, en daar mede, op de schouders der verkiezeren, om hoog geheeven (c).

Opperhoofden en Regters.

De algemeene Volksvergadering stelde nog eene minder soort van Krygsbevelhebbers aan, die te gelyk OPPERHOOFDEN over de byzondere Landstreeken waren, en by de Romeinsche Historieschryvers den naam van [*Principes*], *Eersten* of *Voortreffelykstten*, draagen. Deezen spraken regt uit in de byzondere Samenwooningen en Gehugten (d). Zy weezen het volk jaarlyks Landeryen aan, om te bezaaijen; die elk, ten einde van het jaar, wederom afstaan moest, en zig met de Akkers vergenoegen, die hem, door de op nieuws verkooren' Regters, werden toegedeeld (e).

Honderdmannen.

Ieder' van deeze Hoofdregters werden HONDERD MANNEN, uit het gemeen verkooren, toegevoegd, die hem tot Raaden verstrekten, en zynen verrigtingen gezag byzetteden (f). Deezen schynen den naam van *Hon-*

(b) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VII.
(c) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(d) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XII.
(e) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 22, 23. TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXVI.
(f) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XII.

nen gegeven te worden, dat de Krygsoversten van de Koningen onderscheiden waren; doch zy zouden ook onderstellen konnen, dat de Krygsoversten uit de Koningen gekooren werden.

Honderdman, onder de hunnen, gedraagen te hebben; die, in 't eerst een getal betekenende, naderhand een eernaam werdt (*g*). Zy dienden den Opperhoofden in Vredestyden tot luister, en in tyden van Oorlog, tot bescherming. Elk van deeze Honderdmannen yverde om 't naast by zynen Overste te zyn, als 't op een stryden ging, en hem in manhaftigheid te evenaaren, of te overtreffen (*h*).

Uit deeze Schets ziet men, dat de Regeering der Batavieren met den naam alleen Koningklyk, en in der daad vry geweest zy. Het Oppergezag was by de groote Vergadering, die uit den Adel, en uit de waardigsten der Gemeente bestondt. De Koningen en Krygsoversten, 't zy ze voor eenen tyd of voor altoos hunne waardigheid behielden, waren bepaald en gebonden. De opperhoofden deeden, nevens de Koningen, de gemeene zaaken af, wanneer de groote Vergadering daarin niet voorzien kon. Mindere dingen bleeven deezen zelfden opperhoofden en den honderdmannen, uit het Gemeen hun toegevoegd, aanbevolen. Dus werdt de Staat door de Voortreffelyksten, met toestemming van het Gemeen, geregeerd, niet naar beschreeven wetten; maar alleenlyk naar die der natuure en der gewoonte, die by deeze volken van meer kragt waren, dan de beschreeven' regten, in andere Landen (*i*). Doch de Romeinen, een deel deezer volken over-

(*g*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* VI.
(*h*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XIII.
(*i*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XIX.

overheerd hebbende, hebben hun sedert beschreeven' Wetten gegeven (*k*). Wy stappen van het beschryven der zeden van de Batavieren af, met alleenlyk aan te merken, dat het gene wy van hun in 't byzonder gezeid hebben, ook, naar reden, dient gepast te worden op de Friezen, Kaninefaaten, Marezaaten, en andere bewooners der Landen, welken thans, onder den naam van Vereenigde Nederlanden, bekend zyn.

Onder deeze drie laatstgenoemde Volken, zullen ons de Friezen, in 't gevolg, meest voorkomen. Zy bewoonden een groot deel deezer Landen. Oude Schryvers, die naauwkeurigst van hen geschreeven hebben, plaatsenze over den Ryn (*l*), langs de Zee, in een gewest, doorbroken van groote Meeren (*m*). Zy onderscheidenze, in *Groote* en *kleine Friezen* (*n*). De eersten, in 't gemeen blootelyk *Friezen* genoemd, woonden beoosten de Zuiderzee, in het tegenwoordig Friesland en Groningerland. De anderen, die sommigen, zo 't schynt, *Frisiabonen* genoemd hebben, woonden tusschen den regter, by veelen den middelsten Rynmond, en het Vlie (*o*); in het tegenwoordig Holland en Westfriesland. Naderhand hebben zy zig, ten Zuidwesten en ten Oosten, nog meer uitgebreid; gelyk ons 't vervolg

(*k*) Tacit. Ann. XI. *Cap.* 18.
(*l*) Tacit. Annal. IV. *Cap.* 72. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(*m*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXXIV. Agricol. *Cap.* XXVIII.
(*n*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXXIV.
(*o*) Plinius *Libr.* IV. *Cap.* 15.

volg deezer Historie leeren zal. Wy hervatten den draad van ons Verhaal.

VII. Gelegenheid tot het Verzy bond der Batavieren met de Romeinen.

De Batavieren hadden, gelyk wy reeds hebben aangemerkt, het Eiland des Ryns waarschynlyk al eenige jaaren in bezit gehad, toen zy, gelyk men, uit het gevolg der geschiedenisse, kan afneemen (p), met de Romeinen in verbond traden. Gelegenheid hiertoe gaf de aankomst van het Leger der Romeinen, onder 't bevel van KAJUS JULIUS CEZAR, omtrent en over den Rynstroom, zig bezig houdende om Gallie te overmeesteren en tegen de Germaanen te beveiligen. De Romeinen hadden van Gallie, welk, oudtyds, in *Gallie aan deeze* en *Gallie aan gene zyde der Alpen*, verdeeld werdt, het eerste deel, al voor veele eeuwen, bemagtigd (q). Van een goed gedeelte van het Over-Alpisch Gallie hadden zy zig, naderhand, ook meester gemaakt (r), en het sedert in de gedaante van een Romeinsch Wingewest veranderd; waarom het, al vroeg, den naam van *Provincia* kreeg, gelyk het nog *Provence* genoemd wordt. Voorts stonden zy in verbond met de *Eduen* (5) en eenige andere Volkeren van het *eigenlyk Gallie;* in welks overig gedeelte, zy tot nog

(p) Zie *hier na*, *bl.* 47.
(q) FLORUS *Libr.* I *Cap.* 13. *Libr.* II. *Cap.* 4.
(r) LIVII Epitom. *Cap.* LX. FLORUS *Libr.* III. *Cap.* 2.

(5) De *Eduen* woonden tusschen de Loire en de Saone, alwaar thans het Bisdom Autun is. Vide *Nomencl. Geograph.* ad J. CÆSAR. *Comment.* & CELLARII *Geogr.* Libr. II. Cap. II. p. 136.

nog toe geen gezag altoos gehad hadden (s); zo min als in de twee andere deelen van het Over-Alpisch Gallie, *Aquitanie* en *Belgie*. De *Helvetiers*, die een gedeelte van het eigenlyk Gallie of het tegenwoordig Zwitserland bewoonden, in den zin gekreegen hebbende gantsch Gallie, zo ver het nog niet onder de Romeinen stondt, te bemagtigen, waren van vooreemen geweest, door Provence, derwaards te trekken (t). Doch de Romeinen, hiervan de lugt krygende, hadden hun den doortogt geweigerd, en te gelyk een magtig Leger te velde gebragt, over 't welk aan Kajus Julius Cezar het Opperbevel, door raadsbesluit, opgedraagen was (v). De Helvetiers, van voorneemen veranderd, sloegen op weg naar de Landstreek der Eduen; doch hier werden zy van Cezar gestuit, en tweemaal geslaagen (w); waar mede hun de lust om Gallie te overmeesteren benomen was.

Cezar slaat de Helvetiers.

Hy overwint de Germaanen onder Ariovistus.

't Gezag der Romeinen dus, hand over hand, toeneemende, werdt Cezar van de Eduen gebeden, om Gallie te beschermen tegen de Germaanen, die, aangezogt van de *Arvernen* (6) en *Sequaanen* (7), welken nydig wa-

(s) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* XLIV. *num.* 14.
(t) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 7.
(v) EUTROP. *Libr.* VI. *Cap.* 17.
(w) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 12.

(6) Uit den naam der *Arvernen* alleen, is af te leiden, dat zy het Landschap Auvergne bewoond hebben. *Nomencl. Geogr.* ad CÆSAREM & CELLARII *Geogr.* Lib. II. Cap. II. p. 122.

(7) De *Sequaanen* woonden aan de grenzen der Helvetiers ten westen, alwaar nu het *Franche Comté* is. JOSEPHI SCALIGERI *Notitia Gall.* ad calcem CÆSAR. *Comment.*

waren over 't aanzien der Eduen, onder 't beleid van ARIOVISTUS, ten getale van honderdentwintigduizend, over den Ryn en in Gallie gekomen waren (x). Te schoon was deeze kans, tot uitbreiding van 't gezag der Romeinen, om verkeeken te worden. Cezar dan, eerst te vergeefs bezogt hebbende, Ariovistus, in een mondgesprek, te beweegen, om den Eduen genoegen te geeven, trekt tegen de Germaanen te velde, slaat hen op de vlugt, en noodzaakt Ariovistus, met een gedeelte der zynen, over den Ryn, te rug te keeren (y). De *Sueven* (8), die reeds aan den regter oever des Ryns gekomen waren, gereed om over te trekken, keerden, op 't verneemen der nederlaage van Ariovistus, schielyk naar hunne verlaaten' woonsteden te rug (z).

De Belgen door Cezar overheerd.

Ondertusschen waren de *Belgen*, die, in verscheiden' * Burgerschappen onderscheiden, de

* *Civitates.*

(x) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 31.
(y) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap* 53.
(z) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* I. *Cap.* 37 & 54.

(8) De *Sueven*, van welken CEZAR gewaagt, zyn, naar alle waarschynlykheid, een ander volk geweest dan de Sueven, van welken TACITUS (*Ann.* II. Cap. 62, 63. XII. Cap. 29. *de Morib. Germ.* Cap. XXXVIII. & XLIII. *Agricola* Cap. XXVIII.) spreekt. CLUVERIUS heeft (*Germ. Ant.* Libr. III. Cap. V. p. 523.) met vry aanneemelyke redenen getoond, dat de Sueven, by Cezar bekend, het zelfde volk met de Katten geweest zyn, en dus in en omtrent Hessenland gewoond hebben. Men moet het niet vreemd vinden, dat de Katten Sueven genoemd worden; alzo de naam van Sueven ook anderen Germanischen volken gemeen geweest is. Zie TACITUS *de Morib. Germ.* Cap. II.

de noordelykste deelen van Gallie bewoonden, over den voortgang der Romeinsche wapenen ongerust geworden, en hadden zig allen, de *Remen* (9) alleenlyk uitgenomen, tegen de Romeinen verbonden. Zy waren, door de eigenlyke Galliers zelven, opgemaakt. Sommigen van deezen zagen de Romeinen zo noode in Gallie vertoeven, als de Germaanen. Anderen waren uit den aart veranderlyk, en jookerig naar nieuw gebied. De Belgen zelven vreesden, dat de magt der Romeinen, na 't bevredigen of overheeren van het eigenlyk Gallie, tegen hen mogt gewend worden (*a*). Te velde getrokken, vallen zy eerst op hunne landsluiden de Remen aan. Doch Cezar, deezen te hulp komende, noodzaakte de Belgen af te trekken, en op het beschermen hunner eigene grenzen te denken (*b*). De *Suessones* (1), *Bellovaken* (2) en *Ambianen* (3), werden gedwongen zig te onderwerpen (*c*). De *Nervien* (4) en *Aduatiken*

(*a*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 1.
(*b*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 10.
(*c*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 12, 13, 14, 15.

(9) De *Remen*, gelyk uit hunnen naam, onder anderen, af te leiden is, bewoonden de Landstreek, omtrent de Stad *Reims*, in Champagne. Cellarius *Geogr. Ant.* Libr. II. Cap. III. p. 247.

(1) De *Suessones* woonden in de Landstreek omtrent *Soissons*, in *L'Isle de France*. Cellarius Libr. II. Cap. III. p. 249.

(2) De *Bellovaken* plaatst men in de Landstreek, thans *Le Beauvaisis* genoemd. Doch zie onder *Aant.* (4).

(3) De *Ambianen* woonden omtrent de Bisschoppelyke Stad *Amiens*, in Pikardye. Cellarius Libr. II. Cap. III. p. 244.

(4) De *Nervien* worden van veelen in het Doornikſche

ken (5), die zig, tot het uiterste toe, verweerd hadden, werden byna uitgeroöid. Deeze laatsten waren afkomstig uit de Kimbren en Teutonen, die zesduizend man van de hunnen aan den Ryn, in Gallie, gelaaten hadden (*d*). De *Menapiërs* (6) en *Morinen* (7), die

(*d*) Cæsar de Bello Gallico *Libr* II. *Cap.* 16. & *seqq. Cap.* 29.

sche geplaatst. Doch Cezar zegt (*de Bello Gallico* Libr. II. Cap. 15.) dat zy aan de Bellovaken grensden; zo dat zy zuidelyker schynen gewoond te hebben. Ondertusschen getuigt hy elders (*De Bello Gallico* Libr. II. Cap. 4.) dat de Bellovaken van de magtigsten onder de Belgen waren; dat de Nervien hun gelyk waren in magt, en zeer verre van de Remen of van Champagne af woonden. Veelligt hebben de Bellovaken zig veel noordelyker dan de Landstreek *Beauvaisis* uitgestrekt; en dan zouden de Nervien ook wel in Artois of in het Doorniksche konnen gewoond hebben.

(5) De *Aduatiken* worden gemeenlyk in Luikerland geplaatst. Doch uit het gene Cezar (*de Bello Gallico* Libr. II. Cap. 29.) van hen schryft, mag men, met grond, besluiten, dat zy tusschen den Ryn en de Maaze, vermoedelyk in Kleefsland of Gulikerland, gewoond hebben.

(6) De *Menapiërs* worden in het noordelykste van Brabant of Vlaanderen geplaatst. Cluverii *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XVI. p. 393. 't Blykt uit Cesar (*de Bello Gallico* Libr. IV. Cap. 4.) dat zy ook benoorden de Maaze, en zelfs gedeeltelyk benoorden den Ryn of Waale, en dus op of omtrent het Eiland der Batavieren, gewoond hebben.

(7) De *Morinen*, die by Virgilius (*Æneid.* Libr. VIII. vers. 727.) de laatsten of uitersten der menschen [*extremi hominum*] genoemd worden, schynen langs de Zeekust van Vlaanderen gewoond te hebben. In laater' tyden, werdt de Bisschop van Terouanne in Artois Bisschop der Morinen genoemd. *Supplementum Miræi* P. II. Cap. CXLII. p. 1102. & J. F. Foppens *Nov. Diplom. Collect.* Cap. CCXXXIV. & CCXXV. p. 232, 233.

die de grenzen van Gallie, omtrent den uitloop des Ryns, bewoonden, waren de eenigsten onder de Belgen, die nog in de wapenen gebleeven waren. Wel haast egter werden zy van Cezar, tot diep in de bosschen en moerassen hunner Landstreeke, verjaagd, terwyl hy den brand in hunne gehugten stak, en hen eerlang geheel voor de overmagt der Romeinen bukken deedt (*e*).

De Uzipeeten en Tenkteren maaken zig van de wooningen der Menapiërs meester.

Dus hadt men de Romeinen tot digt aan het Eiland der Batavieren gezien. Eerlang kwamen zy over den Ryn of Waale, en misschien op het Eiland zelf. De *Uzipeeten* (8) en *Tenkteren* (9), Germanische Volken, van hunne magtige nabuuren, de Sueven, uit hun Vaderland verdreeven zynde, waren, in het vierenvyftigste jaar voor de gemeene tydrekening der Christenen, in aanzienlyken getale, omtrent den Rynstroom, niet verre van de Zee, en dus op of naby het Eiland der Batavieren, gekomen (*f*). De Menapiërs hadden hier, ter wederzyde van den Ryn of Waale, hunne Gehugten en Landeryen; doch door de aankomst der twee Volken verschrikt, had-

(*e*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr*. III. *Cap*. 28, 29.
(*f*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr*. IV. *Cap*. 1. & 4.

(8) De *Uzipeeten* hebben, zo men wil, een gedeelte van Kleefsland en Munsterland bewoond gehad. Zie P. CLUVERII *Germ. Ant.* Libr. III. Cap. X. p. 543. Zy worden van DIO CASSIUS (Libr. LIV. p. 544. A.) nevens het Eiland der Batavieren geplaatst.

(9) De *Tenkteren* worden dikwils nevens de Uzipeeten genoemd, en waren hunne nabuuren. CLUVERIUS plaatst hen (*Germ. Ant.* Libr. III. Cap. X. p. 545.) te regt in Westfaale, aan de Rivier de Lippe.

hadden zy hunne wooningen, aan de regter zyde des Ryns, verlaaten, en waren over den stroom geweeken, vanwaar zy den Vyand den overtogt beletteden. De Uzipeeten en Tenkteren, veinzende te willen aftrekken, lokten de Menapiërs wederom te rug over den stroom, waarna zy hun onverhoeds op 't lyf vielen, versloegen, en eer de Menapiërs, die aan de linker zyde der riviere gebleeven waren, tyding van deezen ramp krygen konden, met de bemagtigde Vaartuigen, over den stroom toogen, en zig van alle de Gehugten der Menapiërs, ter linkerzyde des Ryns, meester maakten (g). Zelfs breiddenze zig nog dieper in Gallie uit, stroopende, wyd en zyd, tot aan de grenzen der (1) *Eburonen* en (2) *Kondrusen*, † Bondgenooten der (3) *Treviren* (h).

† *Clientes*.

Ce-

(g) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 4.
(h) CÆSAR de Bello Gallico *Libr* IV. *Cap.* 6.

(1) CEZAR plaatst het grootste gedeelte der *Eburonen* tusschen den Ryn en de Maaze. De *Bello Gall.* Libr. V. Cap. 24. & Libr. VI. Cap. 35. Zy besloegen derhalven een gedeelte van het tegenwoordig Kleefs-Gelder- of Gulikerland. Elders (Libr. V. Cap. 38.) geeft hy te kennen, dat de Eburonen aan de Aduatiken grensden; waaruit bevestigd wordt 't gene wy boven (Bl. 41. Aant. (5)) wegens de Landstreek deezer laatsten, aanmerkten.

(2) De *Kondrusen*, die, zo wel als de Eburonen, Germaanen van herkomst waren, worden by CEZAR tusschen de Eburonen en Treviren geplaatst. *De Bello Gallico* Libr. II. Cap. 4. & Libr. VI. Cap. 32. Weshalve zy een gedeelte van Luikerland schynen bewoond te hebben. Ook vindt men hier nog eene Landstreek, *Kondrotz* genoemd.

(3) De *Treviren*, die aan de Kondrusen grensden, heb-

Zy worden, door Cezar, omtrent de grenzen der Batavieren, geslaagen, en nevens de Sikambren verjaagd.

Cezar kreeg hier zo dra geene kennis van, of hy brak op met zyn Leger, om de Uzipeeten en Tenkteren slag te leveren. En schoon hunne ruitery, in 't eerst, merkelyke voordeelen op de Romeinen behaalde, werden zy egter eerlang t'eenemaal geslaagen en over den Ryn gejaagd: 't welk niet toeging, zonder dat 'er veelen, door de handen der Romeinen, en een goed getal, door het geweld der samenvloeijende stroomen, omkwamen. Want deeze slag viel voor, ter plaatse daar de Waal en Maas zig met elkanderen vermengen (*i*), en dus, vermoedelyk, of omtrent de plaats, alwaar nu Woudrichem is, of in dat gedeelte der Meijerye van 's Hertogenbosch, welk thans Maasland genoemd wordt; zo dat 'er de Batavieren van naby kennis van konden krygen. Een deel der Uzipeeten en Tenkteren, voor 't aangaan van den slag, om Paardenvoeder, naar de *Ambivariten* (4), over de Maas getoogen zynde (*k*), was, de neêrlaag der overigen verneemende, naar de grenzen der *Sikambren* (5) geweeken, met wel-

(*i*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(*k*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 9.

hebben ongetwyfeld gewoond in 't Aartsbisdom Trier; welks hoofdstad in 't Latyn nog *Treviris* heet. Ook wordenze in de Reistafel van Antonyn (*p.* 371. Edit. Wesseling.) geplaatst tusschen *Noviomagum* of Neumagen aan de Moezel en *Divodorum* of Mets.

(4) De *Ambivariten*, die Cezar (*De Bello Gallico* Libr. IV. Cap. 9.) over de Maas plaatst, hebben vermoedelyk gewoond, in het gedeelte van Gelderland, welk men nu het *Land van tusschen Waal en Maaze* noemt.

(5) De *Sikambren* waren nabuuren van de Uzipeeten

welken zy zig verbonden hadden. Cezar, hiervan verwittigd, liet de gevlugte Uzipeeten en Tenkteren van de Sikambren opeischen. Doch deezen gaven zynen afgezondenen ten antwoord, *dat de Ryn de scheidpaal des Roomschen gebieds was. Vondt het Cezar onredelyk, dat de Germaanen, zyns ondanks, in Gallie kwamen; op wat grond dan, kon hy zig eenig gezag aan de overzyde des Ryns aanmaatigen?* Dit antwoord deedt Cezar besluiten, zelf met zyn Leger over den Ryn te trekken. Hier kwam nog by, dat de *Ubiën* (6), die, onlangs, nevens andere Overrynsche Volken, een verbond van vriendschap met Cezar gemaakt hadden, hem nu verzogten, dat hy hen tegen de Sueven, groote verdrukkers hunner nabuuren, wilde beschermen. Doch voornaamlyk werdt hy tot den togt over den Ryn bewoogen, om de Germaanen, die zo ligt in Gal-

ten en Tenkteren, en bewoonden een groot deel van Westfaale, eer zy van Tiberius aan deeze zyde des Ryns in Gallie gevoerd wierden. Zie Sueton. *in Aug.* Cap. XXI. en Cluverii *Germ. Antiq.* Lib. III. Cap. IX. p. 536.

(6) De *Ubiën* worden by Cezar (*de Bello Gallico* Libr. IV. Cap. 3 & 19.) langs den Ryn, op de grenzen der Sikambren geplaatst. Naderhand zynze door Markus Agrippa aan deeze zyde des Ryns in Gallie overgevoerd (Strabo Libr. IV. p. 295.); en na dat 'er Julia Agrippina, Dogter van Germanikus, onder de Ubiën gebooren, eene Volkplanting heenen gezonden hadt, onder den naam van de *Volkplanting van Agrippina* [*Colonia Agrippina*], nu *Keulen*, vermaard geworden. Zie Tacitus *Annal.* XII. Cap. 27. & *de Morib. Germ.* Cap. XXVIII. *Ubich*, in 't Land van Gulik, bewaart veelligt den naam nog van de oude wooningen der *Ubiën*.

Gallie vielen, voor de behoudenis van hun eigen land en have te doen zorgen, als zy zien zouden, dat de Romeinen ook moeds genoeg hadden, om hun, met een Leger, over den Ryn, te komen bezoeken. Hy flaat dan eene brug over den ftroom, en trekt, dezelve ter wederzyde wel bezet laatende, naar de grenzen der Sikambren. Binnen agttien dagen hadt hy zyn oogmerk volvoerd, de Sikambren, Uzipeeten en Tenkteten verjaagd, de Ubiën verloft en de overige Germaanen bevreeft gemaakt; waarna hy in Gallie te rug keerde, doende de gemaakte brug terftond daarop af breeken (*l*). Naderhand is hy den ftroom nog eens overgetrokken (*m*), en deeze twee togten worden onder zyne voornaamfte heldendaaden gerekend.

Doch terwyl hy nog op den eerften togt tegen de Sikambren was, werden hem van verfcheiden' Burgerfchappen gezanten toegezonden, die, vrede en vriendfchap begeerende, beleefdelyk van hem ontvangen werden, en laft kreegen, om hem Pandsluiden toe te fchikken (*n*); gelyk men, ten dien tyde, ter verzekeringe van de trouwe der Bondgenooten, ook onder de Germanifche en Gallifche Volken, te doen gewoon was (*o*). Onder deeze Burgerfchappen, wil men (*p*), dat ook de Batavieren geweeft zyn; die, zo wel als anderen, zig

(*l*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 16, 17, 18 & 19.

(*m*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 9.

(*n*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 18.

(*o*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* VIII. Hift. *Libr.* IV. *Cap.* 28. CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* II. *Cap.* 1.

(*p*) Zie CLUVERIUS de tribus Rheni Alveis, *Cap.* XVII.

zig onmagtig vindende, om den Romeinen 't hoofd te bieden, een verbond met hen zogten aan te gaan. Zeker is 't, dat zy, 't eenigen tyde, zulk een verbond gemaakt hebben (q). Sommigen willen (r), schoon, onzes oordeels, op geenen genoegzaamen grond, dat dit verbond, door zekeren Kattenwald, veelligt, eenen der Batavieren (7), bewerkt werdt. De voorwaarden van het zelve schynen hier op uitgekomen te zyn.

De Batavieren beloofden, van hunnen kant, den Romeinen, met gewapende manschap, ten dienst te zullen staan (s). De Romeinen verbonden zig, de Batavieren als Vrienden en Broeders des Roomschen Volks te zullen aanmerken en behandelen, zonder hun eenige schatting af te vorderen (t); gelyk van de andere deelen van Gallie geschiedde (v). En schoon men, in Schryvers, die in, of omtrent deezen tyd geleefd hebben, van geen byzonder Verbond met de Batavieren gewaagd vindt; is 't egter ten hoogste waarschynlyk, dat zy zig,

(q) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 14. & 31. de Morib. German. *Cap.* XXIX.
(r) G. van Loon Al. Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 24.
(s) Tacit. Hist. *Libr.* IV *Cap.* 12.
(t) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.
(v) Eutrop. *Libr.* VI. *Cap.* 17.

(7) In deezen tyd, leefde zekere Cativulcus, Koning over de helft van de Landstreek der Eburonen. En sommigen hebben gemeend, dat deeze dezelfde als Kattenwald zou geweest zyn. Wat hier van zyn moge; Cativulcus is naderhand van de Romeinen afgevallen, en schynt, tot zynen dood toe, in de vyandschap tegen hen, volhard te hebben. Zie Cæsar *de Bello Gallico* Libr. V. Cap. 24 & 26. & Libr. VI. Cap. 31.

zig, omtrent deezen tyd, met de Romeinen verbonden hebben. Weinige jaaren hier na, zal men de Batavieren in Cezars Legers ontmoeten (w); waartoe zy zig, meent men, by 't Verbond, verpligt hadden. Voor dien tyd, moet derhalve 't Verbond gemaakt zyn. En zo men 't, in deezen tyd, plaatst, kan men te ligter begrypen, waarom het, omtrent honderdenvyftig jaaren hierna, *een zeer oud Verbond* genoemd kon worden (x). Welke de andere Burgerschappen geweest zyn, die, ten zelfden tyde met de Batavieren, in 't Verbond der Romeinen zyn overgegaan, is met geene zekerheid te zeggen. Vermoedelyk zyn 'er de *Kaninefaaten* (8) en *Marezaaten* (9), die in en naby het Eiland der Batavieren woonden, onder begreepen geweest. Misschien ook de *Mattiaken* (1), van welken men gemeld vindt, dat

(w) LUCAN. de Bello Civili *Libr.* I. *Vers.* 450.
(x) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.

(8) De *Kaninefaaten* bewoonden een klein gedeelte van het Eiland der Batavieren (TACITUS *Hist.* Libr. IV. Cap. 15.) zo 't schynt naar den Zeekant toe. Zie TACITUS *Hist.* Libr. IV. Cap. 79. en ALTING. *Germ. Inf.* P. I. p. 25.

(9) De *Marezaaten* schynen ook omtrent het Eiland der Batavieren, digt by de Kaninefaaten, gewoond te hebben. Zie TACITUS *Hist.* Libr. IV. Cap. 56. Ook heeft men hier nog een water, de *Mare* genaamd; 't welk door Leiden loopt.

(1) De *Mattiaken*, die den Batavieren in alles gelyk waren, behalve dat zy strenger Lugtstreek bewoonden (TACIT. *de Morib. Germ.* Cap. XXIX.), worden van sommigen voor Inwooners van het tegenwoordig Zeeland gehouden. Doch elders leest men, dat

dat zy, op gelyke wyze als de Batavieren, met de Romeinen verbonden waren (y). Doch deeze dingen zyn onzeker. En even zo min blykt het, of de Batavieren, door dit Verbond, gelyk het overige deel van Gallie, onder 't gebied der Romeinen geraakt zyn. Hunne kleine magt maakt het vermoedelyk, dat zy zig, zo wel als veel grooter Burgerschappen, aan de Romeinen hebben moeten onderwerpen. Ook worden zy, by oude Schryvers, als een deel des Roomschen gebieds, aangemerkt (z). Ondertusschen waren zy zekerlyk niet zo volkomen aan de Romeinen onderworpen, als andere Inwooners van Gallie.

(y) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.

dat iemant Zilver-aderen in 't Land der Mattiaken gezogt heeft. Tacit. *Annal.* XI. Cap. 20. Nog, dat men 'er warme bronnen heeft. Plinius Lib. XXXI. Cap. 2. 't Welk niet op Zeeland passen kan. Sommigen plaatsen hierom de Mattiaken op de grenzen der Katten, over den Ryn, omtrent de Stad Marpurg. Zie Cluverius *Germ. Ant.* Libr. III. Cap. VII. p. 533.

(z) Tacitus getuigt, dat de Batavieren, uit het Land der Katten zynde verdreeven, een deel des Roomschen gebieds zyn geworden. *De Morib. Germanorum* Cap. XXIX. En Zosimus, die in den aanvang der vyfde eeuwe geschreeven heeft, zegt, dat het Eiland der Batavieren den Romeinen eertyds volkomen onderdaanig was. Libr. III. Cap. 6. Cezar zelf heeft het oog waarschynlyk onder anderen op de Batavieren, als hy (Libr. VII. Cap. 65.) van Burgerschappen gewaagt, die hy te vooren *bevredigt badt* [*pacaverat*], en welken hy nu Krygsvolk afvorderde. Men weet dat *bevredigen*, by de Romeinsche Schryvers, zo veel als *overmeesteren* betekent. Zie Cæzar zelf *de Bello Gallico* Libr. I. Cap. num. 2. Libr. II. Cap. XXXV. num. 1. Libr. III. Cap. XXVIII. num. 1. Libr. VI. Cap. V. num. 1. Conf. Libr. VIII. Cap. I. num. 1.

lie. Hun toestand kwam het naast aan eene volkomene Vryheid (z), en daar de Galliers naderhand om de Vryheid streeden, deeden zy 't voornaamlyk om de eer (a).

Wyders is 't bedenkelyk, of niet wel de Batavieren, by gelegenheid van hun verbond met Cezar, het gedeelte der vaste Kust van het Belgisch Gallie bekomen hebben, welk wy, te vooren (b), hebben aangemerkt, dat zy in bezit hadden. 't Is bekend, dat de Germaanen, met de Romeinen in onderhandeling treedende, gewoon waren hun eenige landen, om te bebouwen af te vorderen. Zo hadden de Kimbren en Teutonen gedaan, toenze op de grenzen van Italie kwamen (c). Zo deeden sedert de Uzipeeten en Tenkteren (d): en in laater' tyd, ook andere Volken; gelyk ons 't gevolg deezer Historie leeren zal (e). 't Is, derhalve, niet ongelooflyk, dat hun by deeze gelegenheid, een onbewoond gedeelte der vaste kust van Gallie zy afgestaan. Waarschynlyker wordt dit, als men zig herinnert, dat de Menapiërs, voor deezen tyd, ter wederzyde van den Ryn of Waale (f), niet verre van de Zee (g), en dus juist in dat gedeelte van het Belgisch Gallie, alwaar men

(z) Tacit. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 25.
(a) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 78.
(b) *Bl.* 14.
(c) Zie hier voor, *bl.* 8.
(d) Cæsar de Bello Gallico. *Libr.* IV. *Cap.* 7.
(e) Zie *hierna in 't* III. *Boek.*
(f) Cæsar de Bello Gallico *Lib.* IV. *Cap.* 4.
(g) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 33. coll. cum *Libr.* IV. *Cap.* 1 & 4.

men naderhand de Batavieren ontmoet, gewoond hebben. Doch van daar onlangs, door de Uzipeeten en Tenkteren, en deezen wederom, door Cezar, verdreeven zynde, is 't gelooflyk, dat hy dit ledig land aan de Batavieren, by verdrag, heeft overgelaaten. Men vindt, 't is waar, by oude Schryvers (*b*), aangetekend, dat de Batavieren de vaste kust van Gallie, tevens met het Eiland, in bezit genomen hebben. Doch hunne woorden geeven niet noodzaakelyk te kennen, dat zulks op een' en den zelfden tyd gebeurd zy.

VIII. Krygsbedryven der Batavieren in het Leger van Julius Cezar.

De Batavieren, om, zo 't schynt, van hunnen kant, aan de voorwaarden des opgeregten Verbonds te voldoen, lieten terstond eenigen van hunne bekwaamste Krygsbenden in Cezars Leger overgaan. Men kon hen hier toe ligtelyk beweegen, alzo de Germaanen, in Vredestyden, de gewoonte hadden, van zig in dienst van oorloogende volken te begeeven (*i*). Met hulp van deeze Batavische benden, behaalde Cezar eerlang meer dan éene overwinning over de Britten, welken hy eene jaarlyksche schatting opleide (*k*). De Eburonen, Eduen en Arvernen, naderhand, onder 't bevel van *Ambiorix*, *Vercingetorix* en anderen, de wapenen tegen de Romeinen opgevat hebbende, werdt deeze opstand, voornaamlyk door toedoen

(*b*) Tacitus Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*i*) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XIV.
(*k*) Cæsar de Bello Gallico *Libr.* IV. *Cap.* 23, 26. & *Libr.* V. *Cap.* 17, 22.

toedoen der Bataviſche Ruiteren gedempt, en dus de Galliſche oorlog ten einde gebragt (*l*). Ja toen Cezar, daarna, met den Burgerkryg tegen *Pompejus*, wederom nieuw werk kreeg, liet hy niet na, de Bataviſche Hulpbenden (*m*), die hem nu reeds zo veel dienſt gedaan hadden, met zig te voeren naar Spanje, alwaar het tooneel des oorlogs was. 't Leger van Pompejus, Cezars mededinger naar 't opperſt gezag, was aan de Rivier de *Segro* in Valentia zeer naauw bezet, en begon te bezoeken of de Stroom waadbaar ware; wanneer Cezar de ligtgewapende Batavieren, en een gedeelte der Ruiteren over de Rivier zwemmen, en den overzydſchen oever bezetten liet. De vyand, dus aan alle kanten bekneld, werdt genoodzaakt tot een verdrag te komen, waarby gantſch Spanje aan Cezar werdt afgeſtaan (*n*). Doch Pompejus, eerlang met zyn leger naar Griekenland geweeken zynde, noodzaakte Cezar, hem derwaards te volgen: die, op deezen togt, wederom van de Germaniſche of Bataviſche hulpbenden verzeld werdt; welken hem, in eenige ontmoetingen met den vyand, niet verre van de Stad *Durazzo* in Albanie, merkelyken dienſt deeden (*o*). Terwyl de wederzydſche legers hier lagen, ontſtondt 'er, by gebrek van Kooren, eene gevaarlyke ziekte onder

(*l*) CÆSAR de Bell. Gallico *Libr.* VII. *Cap* 67, 68, 80. DION. CASS. *Libr.* XL. *p.* 122, 134, 135. TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 17.

(*m*) LUCAN. de Bello Civili *Libr.* I. *verſ.* 430.

(*n*) CÆSAR de Bello Civili *Libr.* I. *Cap.* 83, 86. FLORUS *Libr.* IV. *Cap.* 2.

(*o*) CÆSAR de Bello Civ. *Libr.* III. *Cap.* 52.

onder Cezars benden, zo dat hy de eerste was, die besloot, af te trekken. In zynen aftogt, veroverde hy de Thessalische Stad *Gomfi*, die hy van zyne Krygsknegten plonderen liet. Deezen, verheugd met den verkreegen buit, vulden hunne verhongerde maagen zoo gulzig met spyze en griekschen wyn, dat zy, en de Germaanen en Batavieren in 't byzonder, als uitzinnigen, langs de straaten holden, en zig, met dansen en springen, ten hoogste belagchelyk aanstelden. Wonder was 't ondertusschen, dat zy na die uitgelaatenheid, zig van hunne ziekten hersteld gevoelden, en de voorige kragten wedergekreegen hadden (*p*). Die hun wel haast te pas kwamen, toen zy, op nieuws, bevel kreegen, om op het magtig Leger van Pompejus, in de Farzalische vlakte, aan te vallen: 't welk zy, schoon te voet, met zoo veel vaardigheid deeden, dat Pompejus Ruiters Voetelingen, en zy Ruiters geleeken (*q*). 't Gevolg hier van was, dat eerst 's vyands Paardenvolk, en naderhand zyn gantsche Leger t'eenemaal geslaagen werdt (*r*). Pompejus vlugtte naar *Larissa*, en vandaar naar Egipte, alwaar hy, op bevel van den Koning Ptolomeus, door het zwaard van den overlooper Septimius, omgebragt werdt (*s*). Cezar was ondertusschen, met zyn byhebbend Leger, den vyand op

(*p*) APPIAN. de Bello Civil. *Libr.* II *p.* 767. *Ed. Steph.* 1670. PLUTARCH. in Cæsar. *p.* 72 A. B.

(*q*) FLORUS *Libr* IV. *Cap.* 2.

(*r*) CÆSAR de Bello Civili *Libr.* III. *Cap* 95.

(*s*) CÆSAR de Bello Civili *Libr.* III. *Cap.* 96, 103, 104. FLORUS *Libr.* IV. *Cap.* 2.

op de hielen gevolgd; doch leedt, in Egipte gekomen, geenen kleinen tegenstand van hun, die Pompejus vermoord hadden (t). Zig door eenen vloed gestuit ziende, gingen de Batavische of andere Germanische benden, volgens hunne gewoonte, het overig Leger voor, in het overzwemmen van den Stroom (v), en baanden dus den weg tot eene overwinning, door welke, met Alexandrie, gantsch Egipte aan Cezars heerschappy gehegt werdt: welke Vorst, twee jaaren hierna, en vierenveertig voor de gemeene tydrekening der Christenen, eenige merkwaardige overwinningen in Azie, Afrika en Spanje behaald hebbende, een einde van den bloedigen Burgerkryg maakte (w).

IX. De Batavieren tot Lyfwagten van Keizer Augustus aangenomen.

De Batavieren, in zo veele oorlogen beproefd, werden, toen naderhand AUGUSTUS het hoog bestier over 't Roomsche Ryk in handen gekreegen hadt, van hem, tot zyne Lyfwagten, gebruikt. Hy begon zig allereerst van hun te bedienen, toen hy de oude Krygsbenden van Cezar, onder welken, buiten twyfel, de Batavieren waren, tegen *Antonius*, zynen mededinger naar 't Ryk, te velde bragt (x), 't welk omtrent dertig jaaren voor de gemeene tydrekening der Christenen geweest is. Naderhand heeft hy dezelven by zig behouden.

Voorneemens van

Deeze Vorst, gezind de paalen zyns gebieds

(t) FLORUS *Libr.* IV. *Cap.* 2.
(v) HIRTIUS de Bello Alexandr. *Cap.* XXIX.
(w) FLORUS *Libr.* IV. *Cap.* 2.
(x) DION. CASS. *Libr.* LV. *p.* 565. A. B.

bieds meer en meer uittebreiden, was te raaden geworden Germanie, alwaar de Vryheid nog bewaard en boven 't leeven gewaardeerd werdt (y), van zig afhangkelyk en tot een Wingeweſt te maaken. Zo veel eer moeſt, dagt hy, den vergooden Cezar, die hem tot zynen Zoon aangenomen hadt (z), aangedaan worden. Deeze was te vooren tweemaal den Ryn overgetrokken. Men kon zyne voetſtappen navolgen. Zo grootſch een voorneemen werdt egter niet naar genoegen uitgevoerd. Dat deel van Germanie, welk voor de Romeinſche wapenen bukken moeſt, is met meer ſchande verlooren, dan 'er roem in de overwinning verkreegen was. De Germaanen, hoe zeer met hunne Vryheid ingenomen, konden de gebreken der Romeinen minder dan hun gebied verdraagen (3). Doch laat ons zien, hoedanig de uitſlag van Augustus onderneemingen geweeſt zy.

dien Vorſt tegen Germanie.

X. Druzus wordt met een Leger tegen de Overrynſche Volken gezonden.

Aan Klaudius Druzus, Zoon van 's Keizers Huisvrouw, *Livia Druzilla*, en van *Tiberius Klaudius Nero*, eenen Jongeling uitſtee-

(y) Tacit. Ann. II. *Cap.* 15.
(z) Sueton. *in* Julio Cæſar. *Cap.* LXXXIII.

(3) Ik gebruik hier byna de eigen' woorden van den Romeinſchen Hiſtorieſchryver Florus, die aldus luiden: *Germanium quoque utinam vincere tanti non putasſet* [Auguſtus]! *magis turpiter amiſſa eſt, quam glorioſe acquiſita: ſed quatenus ſciebat Patrem ſuum Cæſarem, bis trajecto ponte Rheno, quæſiſſe bellum, in illius honorem cupiit facere Provinciam: & factum erat, ſi barbari tam vitia noſtra, quam imperia ferre potuiſſent.* Libr. IV. Cap. 12.

ſteekend in beleid en dapperheid (*a*), werde het beſtier over het leger, welk tot den togt tegen de Germaanen geſchikt was, opgedraagen; en eerlang zag men hem, met zyne onderhoorige benden, of te lande, of misſchien wel ter zee, langs de Galliſche Kuſten (*b*), naar alle waarſchynlykheid, in het Eiland der Batavieren, aankomen. Zyne overkomſt wordt in het tiende jaar voor de gemeene tydrekening der Chriſtenen geplaatſt. Hy was van zins de Overrynſche Germaanen te beoorloogen, en kon derhalve nergens beter over den Ryn trekken, of, zo hy ter zee gekomen is, voet aan land zetten, dan by een Volk, welk met de Romeinen in verbond ſtondt. Ook heeft het Bataviſch Eiland doorlugtige gedenktekenen van Druzus overkomſt behouden. Niet verre boven het tegenwoordig Zutfen, liep, van ouds een maatig Riviertje, nu onder den naam van den *nieuwen Yſſel* bekend; welk, noordwaards ſtroomende, en door het ontvangen van verſcheiden' mindere Riviertjes allengskens wyder wordende, zig, beneden de plaats, alwaar ſedert de Stad Kampen gebouwd is, in eenen grooten binnenboezem, toen het *Meer Flevo* (*c*), en nu de *Zuiderzee* geheeten, ontlaſtte. Dit Riviertje beſloot Druzus, meent men, te verwyden, en, door een' gegraaven' graft, te vereenigen met de Rivier den Yſſel; die, te-

Doet eene Graft van den Yſſel in den Ryn graaven.

(*a*) SUETON. in Aug. *Cap.* LXII. in Claudio *Cap.* I. VELL. PATERC. *Libr.* II. *Cap.* 97.
(*b*) SUETON. *in* Claud. *Cap.* I.
(*c*) POMP. MELA *Libr.* III. *Cap.* 2.

tegenwoordig met den naam van *ouden Yssel* onderscheiden, zig, ter plaatse van de vervallen' Schans Ysseloord, al van ouds, met den Ryn vereenigde. Dit werk, voltooid zynde, zou hem den oorlog tegen de Overrynsche Germaanen, en de Friezen, die langs de Zuiderzee woonden, gemakkelyker maaken; alzo hy dan de Noordzee, die toen daar nog door niemant der Romeinen bevaaren was (*d*), niet behoefde om te stevenen; maar uit het Eiland der Batavieren den Ryn opvaaren, en door de nieuwe Graft en het verwyderd Riviertje tot in de Zuiderzee toe komen kon. Gelegenheid om zyn ontwerp te voltrekken gaf hem, zo 't schynt, de ledigheid zyner krygsknegten, die, terwyl hy op de Uzipeeten en Sikambren te loeren lag (*e*), geen weêrwerk hadden. Hy steltze dan te werk, en werdt de gemaakte Graft, naar hem, sedert, de *Graft van Druzus* geheeten (*f*). Zy was, meent men, agtduizend schreeden lang, begon een weinig boven Zutfen, en liep Zuidwaards in de bogt van den Yssel, niet verre van de Stad *Doesburg*; welker naam eene verbastering schynt van *Druzusburg*: 't zy dat hy zelf (4) hier een' Burgt of Kasteel gebouwd, of dat men de Stad slegts naar de nabygelegen' Druziaan-

(*d*) Sueton *in* Claudio *Cap.* I.
(*e*) Dion. Cass *Libr.* LIV. *p.* 543. E.
(*f*) Tacit. Ann. II. *Cap.* 8. Sueton. *in* Claudio *Cap.* I. *num.* 3.

(4) Dit kan niet vreemd schynen, als men aanmerkt, dat Druzus, om de Romeinsche Wingewesten tegen de invallen der Germaanen te beschermen, een merkelyk getal van Sterkten, Florus zegt (Libr. IV. Cap. 12.) meer dan vyftig, langs den Ryn gebouwd heeft.

Keert het Rynwater door het leggen van eenen Dyk.

ziaansche Graft dus genoemd hebbe. Ook heeft Druzus, om het Eiland der Batavieren van het overstroomend winterwater te bevryden, en den Ryn, die naar Gallie helde, binnen zynen ouden kil te houden, eenen Dyk (g), tegen den linker oever van den regter of middelsten Rynarm gelegd (5). Zelfs zyn sommigen van gedagten, dat Druzus nog twee andere Graften over den Ryn gemaakt hebbe, naamlyk de *Does* boven, en de *Vliet* beneden Leiden, tot aan Vlaardingen toe (h).

XI. Druzus beoorloogt de Sueven, Uzipeeten, Sikambren, Friezen en Kauchen.

Wat hier van zyn moge; Druzus, zyn werk ten deele of geheel voltrokken hebbende, toog tegen de Sueven, Uzipeeten en Sikambren te velde (i), welker landen hy t'eenemaal verwoestte. Naderhand, waarschynlyk door zyne nieuwe vaart en het Meer Flevo, in de Noordzee gekomen zynde, overwon hy de Friezen, die beoosten de Zuiderzee woonden, en maakteze aan het Roomsche

(g) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 19.
(h) G. VAN LOON Alonde Holl. Hist I. *Deel*. *bl.* 46, 47.
(i) PEDON. ALBINOVANI Eleg. I. de Morte Drusi *vers* 17.

(5) De waare plaats en lengte van deezen Dyk is niet wel te zeggen. De Heer ALTING, zeer ervaaren in de oude en hedendaagsche gesteldheid van ons Vaderland, stelt de plaats omtrent een uur gaans beneden Reenen, alwaar tegenwoordig Remmerten legt. De regter Rynsoever is, van Arnhem af tot aan Amerongen toe, byna overal met heuveltjes beslooten, die zig, by Remmerten, noordwaards en kort daar aan noordweestwaards wenden. De Stroom neemt daar zynen loop meer naar den Gallischen bodem: waartoe het laag Eiland der Batavieren en de ongemakkelyke keer naar 't noorden gelegenheid gaf; zo dat het vry waarschynlyk is, dat Druzus Dyk daaromtrent zy opgeworpen geweest. *Notit. Germ. infer.* P. I. p. 54.

sche Ryk syns baar (k). Van daar trok hy over de moerassen, maar de landen der *Kauchen*, die Oostfriesland en verscheiden' aangelegen' gewesten in bezit hadden (6). On-

(k) TACIT. Ann. IV. *Cap.* 72.

(6) TACITUS zegt, dat de Kauchen naast aan de Friezen lagen, een gedeelte van het Strand besloegen, en aan de Angrivarien, Chamaven, Dulgibinen en andere volken, die minder vermaard waren, grensden; zig verder Zuidwaards uitstrekkende tot aan het Land der Katten toe. *de Morib. Germ.* Cap. XXXVII. PTOLOMEUS verdeelt (Libr. II. Cap. 4.) de Kauchen in grooten en kleinen, en plaatstze tusschen de Eems en de Elve. Men moet zig dan eenigszins verwonderen hoe vermaarde Landbeschryvers, de Kauchen bezuiden de Zuiderzee in het tegenwoordig Gooiland geplaatst hebben; doch hiertoe heeft hen buiten twyfel bewoogen eene kwalyk begreepen' plaats van PLINIUS, die den Uitleggeren veel werks verschaft heeft. Dus luidze: *In Rheno ipso, propre centum M. P. in Longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Cannenufatum, & aliæ Frisiorum*, CAUCHORUM, *Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium ac Flevum. Ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, ab Septentrione in Lacus, ab Occidente in amnem Mosam se spargit: medio inter hæc ore, modicum custodiens nomini suo alveum.* d. i. „In den Ryn zelven, legt het zeer vermaarde Eiland der Batavieren en Kaninefaaten, 't welk omtrent honderd duizend schreeden lang is. Tusschen Helium en Flevum (zo worden de monden genoemd, door welken de Ryn zig ten Noorden in een Meer en ten Westen in de Maas ontlast, behoudende den middelsten mond eenen taamelyken kil en den naam van Ryn) leggen [de Eilanden] der Friezen, KAUCHEN, Friziabonen, Sturien en Marezaaten." Libr. IV. Cap. 15. Alle de volken, die Plinius hier tusschen de twee uiterste Rynmonden stelt, vindenwe daar, uitgenomen de *Kauchen*, die verre van den Ryn gewoond hebben. CLUVERIUS heeft daarom gesteld, dat 'er een misslag der uitschryveren van Plinius in deeze plaats zy in-

Ondertusschen naderde de winter, wanneer Druzus naar Rome te rug keerde (*l*), van zins, het volgende jaar, den togt tegen de Germaanen te hervatten. Dit geschiedde, en toen bragt hy de Uzipeeten t'eenemaal onder 't juk. Vervolgens trok hy andermaal tegen de Sikambren, en door hun land tegen de *Cheruscen*, een volk dat tusschen de Wezer en Elve woonde. In eenen derden togt, de Wezer overgetrokken zynde, poogde hy ook over de Elve te trekken; doch hy veranderde van gedagten. Sommigen verhaalen (*m*), dat hem eene uitheemsche vrouw van meer dan menschelyke grootte verscheen, die hem beval zyne heerschzugt te bepaalen, te gelyk verklaarende, dat zyn leeven ten einde liep. Doch men vindt hier van by Schryvers, die kort na Druzus dood geschreeven hebben, geen gewag altoos gemaakt (*n*). Druzus dan, aan den kant der Elve, een zegeteken opgeregt hebbende, keerde weder naar den Ryn te rug. Op weg werdt

(*l*) DION. CASS. *Libr.* LIV. *p.* 544. A. B.
(*m*) DION. CASS. *Libr.* LV. *p.* 548. D. C.
(*n*) Vide not. TH. GORALLI i. e. J. CLERICI ad PEDON. ALBINOV. Eleg. I. de Morte Drusi *vers.* 409.

ingesloopen. *De Rheni Alveis* Cap. XXI. ALTING maakt van *Cauchorum*, *Auchorum*, welk Volk hy in Gooiland plaatst. *Germ. inf.* P. I. p. 12. Doch van deeze *Auchi* vindt men nergens gewag gemaakt. Indien men dan niet stellen wil, dat Plinius, in het beschryven van de wooning der Kauchen, gedoold hebbe, moet men agten dat dit groot volk ook een of meer Eilanden omtrent het Vlie hebbe in bezit gehad. Dit laatste, welk my 't waarschynlykst voorkomt, wordt bevestigd door de *Tabula Peutingerianæ*, in welken, de *Chaci* of *Cauchi* benoorden den eigenlyken Ryn geplaatst worden.

werdt hy van eene ziekte aangetast, die hem, in het dertigste jaar zyns ouderdoms, zeven jaaren voor de gemeene tydrekening, wegnam (*o*). Anderen (*p*) schryven, dat hy, door eenen val van zyn Paard, zyn been gebroken hebbende, op den dertigsten dag daarna, aan de ontvangen' wonde overleedt. De Krygsknegten regtten, niet verre van den Ryn, by Ments, een Praalgraf ter zyner gedagtenisse op; welk, in een opschrift, zyne Heldendaaden den aanschouweren vertoonde (*q*). Ook werdt 'er een Altaar (7) voor hem by *Elzen* gestigt (*r*), alwaar hy te vooren eene sterkte gebouwd hadt (*s*). Zyn lighaam werdt gebalsemd naar Rome gebragt, en deszelfs assche, na 't verbranden, aldaar, met veel staatsie, in 't veld van Mars, begraaven (*t*). Dit was het einde van hem, die, om zyne overwinningen op de Germaanen behaald, *Germanicus* bygenoemd is (*v*). Wy hebben alle de Volken, door hem in Germa- Zyn dood.

(*o*) DION. CASSII *Libr.* LV. *p.* 548. VELLEJ PATERC. *Libr.* II. *Cap.* 97.
(*p*) LIVII Epitome *Cap.* CXL.
(*q*) EUTROP. *Libr.* VII. *Cap.* 10. SUETON. *in* Claudio *Cap.* I. ibid. Not. Interpr.
(*r*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 7.
(*s*) DION. CASS. *Libr.* LIV. *p.* 544. D.
(*t*) SUETON. *in* Claudio *Cap.* I. DION. CASS. *Libr.* LV. *p.* 549. B.
(*v*) SUETON. *in* Claudio *Cap.* I.

(7) Sommigen willen, dat Druzus zelf deezen Altaar gestigt zou hebben. G. VAN LOON *Alonde Holl. Hist.* I. Deel, bladz. 45. De woorden van TACITUS *Aram Druso sitam* (*Ann.* II. Cap. 7.) zyn dubbelzinnig. Zie FREINSH. *Not. in hunc Locum & in Indice Floriano* voce *ponere*. Evenwel is de natuurlykste betekenis derzelven, dat de Altaar, door anderen, voor Druzus zy opgeregt.

Germanie beteugeld of t'ondergebragt, niet opgeteld: doch dat, onder deezen, ook de Kaninefaaten geweest zouden zyn, gelyk eenigen geoordeeld hebben (w), is ons uit oude Schryvers niet gebleeken.

XII. Tiberius Krygstogten tegen de Germaanen.

Sedert werdt, door Augustus, het hoogbewind des Germanischen Krygs aan Druzus Broeder *Tiberius*, omtrent ten tyde van Christus geboorte, opgedraagen. Deeze bestierde zyne zaaken zo gelukkiglyk, dat, indien men sommige Historieschryvers (x) gelooven mag, hy eerlang alle de deelen van Germanie zo zeer onder bedwang bragt, dat hy 'er byna een schatting geevend Wingewest des Roomschen Ryks van maakte. Tiberius zelf sprak naderhand egter met meer zedigheid van zyne Germanische Krygstogten, en verklaarde (y), dat hy 'er, meer door beleid dan door geweld, in verrigt hadt.

De Kaninefaaten door Tiberius overwonnen.

Ondertusschen kreeg Tiberius gelegenheid, om ook het Eiland der Batavieren met eene Romeinsche Vloot te bezoeken. De Kaninefaaten, een volk van gelyken oorsprong, taal en dapperheid als de Batavieren; doch merkelyk kleiner in getal (z), hadden zig, waardoor, weet men niet (8), de ongenade der

(w) G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 44.
(x) VELLEJ. PATERC. *Libr.* II. *Cap.* 97.
(y) TACIT. Ann. II. *Cap.* 26.
(z) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 15.

(8) Men heeft, in de grondslagen van het Huis te Britten, eenen steen gevonden, in welks opschrift van *een' Altaar* schynt gewaagd te worden. Zie JUNII *Batavia* Cap. XI p. 207. SCRIVERII *Antiquit. Batav.* p. 181. en anderen. Sommigen gissen, dat deeze Altaar, door Druzus, opgeregt, en sedert, door de Kaninefaa-

der Romeinen op den hals gehaald. Tiberius besloot zyne benden tegen hen aan te voeren: 't welk van dien uitslag was, dat hy dit dapper volk t'eenemaal overwon (*a*). De kryg en de overwinning zyn zeker genoeg, schoon de oorzaak des krygs onzeker is.

Een oud gedenkstuk, voor eenige jaaren, merkelyk verbeterd, in 't licht gegeven, maakt gewag van eenen Scheepstogt der Romeinen, ten tyde van Keizer Augustus, van den mond des Ryns af, oostwaards aan, tot aan de grenzen der Kimbren en andere Germanische Volken; die, door hunne Gezanten, de vriendschap des Keizers en des Roomschen Volks zogten (*b*), en ook schynen verkreegen te hebben (*c*). 't Is ten hoogste waarschynlyk, dat men deezen Scheepstogt, tot den tyd, van welken wy spreeken, brengen moet (*d*).

Niet zo wel slaagde de Krygstogt van Tiberius opvolger, *Quintilius Varus*. Deeze hadt zig, door zyne geilheid en trotsheid, by de

Nederlaag van Quintilius Varus.

(*a*) Vellej. Paterc. *Libr.* II. *Cap.* 105.
(*b*) Monum. Ancyran. *apud* Chishull Antiquitat. Asiatic. *p.* 175. *Tab.* II. *a dextra. Lin.* 14.
(*c*) Strabo *Libr.* VII. *p.* 449.
(*d*) *Voiez* Mr. Barbeyrac Hist. des Anciens Traitez, *Part.* II. *Art.* II. *p.* 2.

faaten om verre geworpen was; 't welk de toorn van Tiberius tegen hen ontsteken zou hebben. Vide Cannegieter. *Dissert. de Brittenburgo* Cap. IX. p. 98. Dit weet men, dat een andere Altaar, by Elzen voor Druzus opgeregt, naderhand door de Katten vernield geworden is. Tacit. *Ann.* II. Cap. 7. Doch 't blykt niet, dat 'er iets diergelyks, onder de Kaninefaaten, gebeurd zy.

de Germaanen gehaat gemaakt, en zy, die volgens 't getuigenis van geloofwaardige Historieschryvers, wel bevogten; maar geenszins onder 't juk gebragt waren, hadden, onder 't bevel van ARMINIUS, Legerhoofd der Cheruscen, de wapenen tegen hem opgevat. 't Kwam tot eenen veldslag, waarin Varus de nederlaag kreeg. Drie Romeinsche Keurbenden sneuvelden 'er, nevens alle de hulpbenden en derzelver Bevelhebbers. Varus zelf benam zig uit wanhoop het leeven

8. (*e*). Dit gebeurde, in 't agtste jaar van de gemeene Tydrekening der Christenen, welke wy voortaan volgen zullen.

XIII. Augustus dankt de Batavieren af.

Toen de tyding van dit verlies te Rome kwam, liep Augustus, maanden agtereen, als zinneloos door zyne Paleizen, geduuriglyk roepende: *Varus, Varus, geef my myne Keurbenden weder* (*f*). Zo diep trof hem dit ongeluk, dat hy, zo 't schynt, bedugt, dat de Germaanen, die zig binnen Rome bevonden, door het voordeel, welk hunne Landsluiden op de Romeinen behaald hadden, aangemoedigd, iet euvels tegen den Staat onderneemen mogten, bevel gaf, dat de ongewapenden uit de Stad gaan, en de gewapenden naar hunne Eilanden te rug keeren zouden (*g*). Onder deeze laatsten zyn, buiten twyfel, ook 's Keizers eigen' lyfwagten (*h*), de Batavieren, geweest; die egter of niet

(*e*) FLORUS *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*f*) SUETON. *in* Aug. *Cap.* XXIII.
(*g*) DION CASS. *Libr.* LVI. *p.* 585. D.
(*h*) SUETON. *in* Aug. *Cap.* XLIX.

niet vertrokken, of nog voor Augustus dood wederom te rug ontbooden, en in hunne waardigheid hersteld zyn. Want naauwlyks was deeze Vorst overleeden, en den reedsgemelden Tiberius 't hooggezag in handen gekomen; of hy zondt, onder anderen, 't puik der Germanische, waarschynlyk Batavische Lyfwagten naar Pannonie of Hongarye; alwaar zyn zoon, *Druzus*, eenen gevaarlyken opstand ging stillen: 't welk eerlang gelukte (*i*).

Zy worden weder hersteld,

15.

en helpen den opstand in Pannonie dempen.

XIV.

Germanikus bevredigt het Romeinsch leger aan den Ryn.

Omtrent dien zelfden tyd, was 'er eene even gevaarlyke muitery gereezen, onder de krygsbenden, die, onder 't bevel van *Silius*, aan den boven-, en van *Cécina* aan den beneden-Ryn (*k*), gelaaten waren. Germanikus, Zoon van Klaudius Druzus (*l*), wiens bedryven en dood wy boven verhaald hebben, bevondt zig toen in Gallie, en trok terstond naar den Rynkant, om de rust in 't Leger te herstellen; 't welk hy ook spoedig genoeg uitvoerde (*m*). Naderhand heeft hy verscheiden' togten tegen de Germaanen, met merkelyken voorspoed, ondernomen. Eenig volk, aan deeze zyde des Ryns, vermoedelyk ook onder de Batavieren, geligt hebbende, heeft hy de Katten geslaagen, en hunne Hoofdstad *Mattium* verbrand (*n*). Ook behaalde hy eenig voordeel op Arminius (*o*). Doch deeze, de Cheruscen op nieuws opgestookt, en zynen Vaderlyken Oom Inguiomer, die van ouds

Slaat de Katten.

(*i*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 24-29.
(*k*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 31.
(*l*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 33.
(*m*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 34-45.
(*n*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 56.
(*o*) Tacit. Ann. I. *Cap.* 56, 57.

ouds onder de Romeinen in aanzien geweest was, in zyne belangen gebragt hebbende dreigde Germanikus met eenen fellen oorlog: die, om den last des krygs niet op éene plaats tevens te hebben, Cécina, met veertig regimenten, naar de Eems, over den bodem der *Brukteren* (9), zondt. De Ruiters werdt, door den Overste *Pedo*, langs de grenzen der Friezen, ook derwaards geleid. Germanikus zelf volgde te schepe, met vier Keurbenden, welken hy, over de Meeren, naar de algemeene zamelplaats, aan de Eems bragt. Van hier, trok het Leger wederom naar de Lippe, in zynen weg alles verwoestende, wat tusschen die Rivier en de Eems lag. Doch de Kauchen, die bystand beloofden, werden in krygsgemeenschap aangenomen. Germanikus, eindelyk, aan 't Bosch *Teutoburg* (1), alwaar, zes jaaren geleeden, de slag tusschen Varus en Arminius voorgevallen was, gekomen zynde, werdt van de begeerte bekroopen, om den laatsten Lykpligt aan de gesneuvelden, die daar nog onbegraaven lagen, te bewyzen. Cécina dan, vooruit gezonden

Bezoekt de Legerplaats van Varus.

(9) De Landen der *Brukteren* lagen langs den Ryn of Druziaansche Graft en Yssel. Zy waren in *grooten* en *kleinen* verdeeld. Zie Tacit. *Annal.* l. Cap. 60. Ptolom. Lib. II. Cap. 2. 't Is waarschynlyk, dat zy *Brukteren*, *Broekteren* of *Broekers* genoemd zyn geworden van de *broekagtige* Landen, welken zy bewoonden. Zie Eumenii *Panegyr. Constantino.* Cap. XII.

(1) 't Bosch *Teutoburg* wordt van Tacitus niet verre van de Lippe geplaatst. *Annal.* I. Cap. 60. Cluverius besluit, dat het aan de grenzen van het Bisdom Paderborn gelegen heeft, alwaar hy een overblyssel van den naam, in het Steedje *Dietmelle*, vindt. *Germ. Ant.* Lib. III. Cap. XIX. p. 580.

zonden zynde, werdt van 't gantsche Leger gevolgd. Men kwam aan Varus Legerplaats, alwaar zig een deerlyk schouwspel vertoonde. Hier lagen de witte doodsbeenderen op een gehoopt of verspreid, naar dat de krygsknegten, elk afzonderlyk, of by gantsche hoopen, afgemaakt waren: daar zag men 't gebroken geweer en de paardsleden onder een gemengd, en 't gene het gruwelykst was, voor de Romeinen, in de naaste bosschen, waren Altaaren opgeregt, voor welken de Germaanen, de voornaamste Legerhoofden en Honderdmannen geslagt hadden. Germanikus deedt alle deeze doodsbeenderen verzamelen, en zonder onderscheid begraaven. Hy zelf sneedt de eerste zoode, om 'er eene graftombe van opteregten, waarin hy van het gantsche Leger, vol droefenis en verbittering tegen den vyand, gevolgd werdt (*p*). Germanikus kwam, kort daaraan, met het Leger van Arminius, in een hevig gevegt; welk met even groot voordeel van weerskanten ten einde gebragt werdt (*q*). Grooter gevaar liep Cécina, die, langs de lange Dyken, eertyds door *L. Domitius*, in de moerassen der Landstreeken, die men thans Twente en Drente noemt, en nog meer oostwaards gelegd, van den Rynkant naar de Eems en Wezer te rug trok. Hier gekomen, stondt het geschaapen, dat de benden onder zyn bevel geslaagen zouden geworden zyn, hadden de Germaanen zig van het voordeel, welk zy in 't eerst behaalden, wel weeten te bedienen. Maar waar-

En begraaft de aldaar verstrooide doodsbeenderen.

Arminius Leger wordt geslaagen.

(*p*) Tacit. I. *Cap.* 60, 61, 62.
(*q*) Tacit. Hist. Ann. I. *Cap.* 63.

waanende, dat zy de overwinning reeds in hunne hand hadden, warenze, tegen Arminius raad, op de verschansing der Romeinen aangevallen; doch van deezen zo dapper afgekeerd, dat Arminius onbeschadigd, en Inguiomer zwaarlyk gewond ter naauwer nood ontkwamen. De slagting onder de Germaanen duurde zo lang als de dag en 's vyands woede (r).

XV. Bedryf van Germanikus Gemaalin Agrippina.

Terwyl de uitslag des gevegts nog onzeker was, ging de roep aan deeze zyde des Ryns, omtrent het Eiland der Batavieren, dat het Leger bezet, en de Germaanen in aantogt waren, om gewapenderhand in Gallie te vallen. Dit trof sommigen zo diep, datze van zins werden, de brug, die, zo men wil (s), door Druzus, by (2) *Gelduba*, over den Ryn geslaagen was, aftebreeken. Maar AGRIPPINA, Gemaalin van Germanikus, Vrouw van weergaloozen moed en kuischheid (t), en zyne trouwe medgezellin in zyne uitheemsche krygstogten, stremde dit schandelyk voorneemen. Het ampt van Veldheer waarneemende, deelde

(r) TACIT. Ann. I. *Cap.* 68.
(s) G VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Decl*, *bl.* 54.
(t) TACIT. Ann. I. *Cap.* 33, 41.

(2) Van *Gelduba* zal in 't vervolg deezer Historie meermaalen moeten gesproken worden. 't Was eene Legerplaats der Romeinen (TACIT. *Hist.* Libr. IV. Cap. 26, 35) PLINIUS noemt het (Libr. XIX. Cap. 15.) *een Kasteel op den Ryn*. De Reistafelen van Antonyn plaatsen het tusschen *Novesium* [Nuis] en *Calone* [Kalenhusen]. Zie p. 255. *Edit. Wessel.* Sommigen hebben gemeend, dat de Stad *Gelder* het oud *Gelduba* is: doch dit komt met de Standplaats niet overeen. Veel waarschynlyker is het, dat men in *Gelb* of *Geldub*, aan den Ryn, een weinig boven Urdingen gelegen, de oude Standplaats van Gelduba zoeken moet.

deelde zy den berooiden en gekwetsten krygsknegten kleederen en ververschingen uit. Die overwinnaars uit den stryd keerden, ontving zy zelve, aan de brug staande, en hoopteze op met loftuitingen. Dit haar gedrag werdt ondertusschen by Tiberius misduid. *Zy beboefde*, zeide hy, *de Krygsknegten niet naar haare hand te gewennen. 't Gezag des Veldheers badt uit, als eene Vrouw de rotten ging bezoeken, en die door geschenken poogde te winnen. Even als of zy 't Krygsvolk nog niet genoeg aanhaalde, door haaren jongen zoon Kajus, in slegte Soldaats-kleederen, door 't Leger te laaten loopen, hem*, om het draagen van (3) Soldaaten-schoenen (*v*), *Cezar Kaligula willende genoemd hebben* (*w*).

Wy maaken hier te liever van deeze Vrouwe en haar bedryf gewag, om dat men, in oude Gedenkstukken (*x*), melding vindt van een Vorstelyk Hof hier te lande, welk, volgens sommiger gedagten, naar haar, *Prætorium Agrippinæ* of het *Hof van Agrippina* genoemd is (*y*). Anderen zyn 'er egter, die dit gebouw aan Agrippina, de Gemaalin van Klaudius, toeschryven. En 't ontbreekt ook aan zulken niet, die stellen, dat 'er Nero's Gemaalin, welke dien zelfden naam

Waar het Hof van Agrippina geweest zy.

(*v*) TACIT. Ann. I. *Cap.* 41. SUETON. *in* Calig. *Cap.* IX.
(*w*) TACIT. Ann I. *Cap.* 69.
(*x*) Tabula Peutingeriana.
(*y*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bladz.* 55.

(3) De Romeinen noemden de Soldaaten-Schoenen of Laarzen *Caliga*. *Caligula* is hier eene verkleining van, en betekent zoo veel als *Laarsje* of *Laarsmannetje*.

naam droeg, de Stigteres van geweest zy (z). De plaats, alwaar dit gebouw gestaan heeft, aan te wyzen, is ruim zo moeilyk. 't Gemeen gevoelen stelt het te Roomburg by Leiden (a); alwaar men, in 't omspitten der aarde, Gedenktekenen der Romeinen, gevonden heeft: doch sommigen (b) hebben, onlangs, met vry schynbaare redenen, beweerd, dat het *Huis te Britten*, van welk men de overblyffels, nu en dan, by laag water, ten noordwesten van Katwyk, diep in zee, beschouwd heeft, voor het Hof van Agrippina moet gehouden worden. Hoewel anderen vermoed hebben (c), dat dit Huis eene van de sterkten geweest zy, die Druzus langs den Ryn gebouwd heeft (4).

Gelegenheid van 't Huis te Britten. 't Huis te Britten, 't zy dan het Hof van Agrippina of niet, was vierkant van gestalte, en ieder zyde tweehonderdenveertig voeten lang, hebbende ter wederzyde van den ingang eenen dubbelen hoektooren (d). De steenen van den grondslag waren vier voeten breed

(z) CLUVERIUS de tribus Rheni Alveis, *Cap.* XVI.
(a) CLUVERIUS *ubi supra.* ALTING Germ. infer *P.* I. *p.* 111.
(b) G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bladz.* 55.
(c) CLUVERIUS de tribus Rheni Alveis. *Cap.* XIV.
(d) SCRIVERIUS Tab. Ant. Batav. *p.* 176.

(4) In het omgraaven der Grondslagen van dit overoud Kasteel, heeft men veelerlei Romeinsche oudheden gevonden, onder andere Kareelsteenen van gebakken aarde, die ieder eenen vierkanten voet groot waren, en op welken deeze Letters stonden EX. G. I. dat is, *uit Neder-Germanie*, Vaatwerk met deeze Letters EX. GERM. INF. Afgodsbeelden, Lampen, Sleutels en eenige Keizerlyke Penningen van Septimius Severus, Antoninus Pius enz. Zie SCRIVER. *Antiquit. Batav.* p. 180, en PARS *Katwyksche Oudheden*. bl. 95. enz.

breed en drie voeten hoog. Meer weet men van dit grootsch gebouw, welk de Zee, al voor veele eeuwen, heeft ingezwolgen, niet te zeggen. Alleenlyk verdient het onze opmerking, dat 'er, agter de overblyffels van 't Huis te Britten, somtyds oude struiken en stronken van boomen bespeurd worden; aan welken de Visschers hunne netten scheuren (*e*). Hieruit mag men besluiten, dat het Huis in geenen onvrugtbaaren oord gestaan heeft, en mogelyk wel, dat 'er een Boomgaard agter geweest is.

XVI. Gevaarlyke togt van twee Keurbenden uit Germanikus Leger langs de Zuiderzee.

Doch deeze buitentred moet ons Germanikus en zyn Leger niet doen vergeten. Na de overwinning, op Arminius behaald, besloot hy, naar den Eemsstroom terug te keeren. Doch op dat zyne Scheepsvloot te ligter op de waddige Zuider-Zee vlotten mogt, zondt hy twee Keurbenden, onder 't beleid van *Vitellius*, te lande derwaards. Deeze hadt een gedeelte van den weg veilig afgelegd; wanneer de noordenwind, geweldiglyk opsteekende, de ongestuime zeegolven onvoorziens op 't land joeg. Hier kwam het jaargetyde by, welk den Oceaan op 't hoogst zwellen deedt, zynde het omtrent de Herfst-dag-en nagts-evening (5). Wel haast stondt alles

(*e*) Oudaan Roomsche Mogenth. *bladz.* 19.

(5) Meer zegt Tacitus niet van de gelegenheid des tyds. Doch men moet aanmerken, dat deeze togt zal voorgevallen zyn, omtrent de eerste nieuwe Maan na de Herfst-dag en nagts-evening; wanneer men het hoogste water van het gantsche jaar in de Noordzee heeft, welk daarom van onze Schippers de *Herfst-* of *groote Spring* genoemd wordt.

alles blank, gelyk eene baare Zee. De Voetknegten, die nu de harde van de weeke, en de ondiepe van de diepe plaatsen niet onderscheiden konden, werden van het water omver geslaagen, of in maalstroomen weggerukt. Somtyds stondenze tot aan de borst, somtyds tot aan de keel onder, en somtyds verloorenze grond, en werden onder de golven begraaven. Vitellius, eindelyk eene hoogte (6) gevonden hebbende, deedt den gantschen troep daarop klauteren, die daar eenen droevigen nagt, in de koude, zonder vuur, en met naakten en bezeerden lighaame doorbragt. Met den dag, streefden zy naar den stroom, alwaar zy Germanikus met de Vloot vonden, die ook niet weinig door den storm zal geleeden gehad hebben. Hy scheepte hier de afgematte benden, en bragtze, waarschynlyk, naar de eene of de andere Legerplaats in het Eiland der Batavieren, alwaar het gerugt van hunnen dood reeds geloopen hadt, behouden te rug (f).

Germanikus verzamelt eene

Den Winter voorby zynde, maakte hy zig tegen 't voorjaar gereed, om den Germanischen

(f) TACIT. Ann. I. Cap. 70.

(6) De Heer ALTING is van gedagten, dat deeze hoogte in Groningerland, in het kwartier Hunsingo, gezogt moet worden, en wel ter plaatse, alwaar nu het Dorp *Leens* legt. Hy merkt aan, dat het woord *Loe* of *Lee*, eene hoogte betekent, waarvan men nog zegt, *op 't Loo*, en *op de Loen*, voor *op de hoogte*, en *op de hoogten*. Het Dorp Leens, nu, legt op eenen grond, die rondsom hoog verheeven is, en schynt van die hoogte zynen naam ontleend te hebben. *Germ. infer.* P. I. p. 56.

ſchen Oorlog ten einde te brengen. Hy liet ten dien einde, onder 't opzigt van *Antejus*, Silius en Cécina, eene Vloot van omtrent duizend Schepen bouwen, behalven verſcheiden' andere korte Vaartuigen, die, om de Zee te beter te konnen klieven, ſmal van voor- en agterſteven en breed van buik gemaakt werden. Sommigen hadden platte bodems, op datze, aan den grond raakende, te minder ſchade mogten lyden. Daar waren 'er ook met roers ten wedereinde, om, by 't ſchielyk wenden van 't geroei, aan deezen of aan genen kant te konnen aanleggen. Veelen waren met bruggen gevloerd, om Schietgevaarten, Paarden en Lyftogt te konnen draagen. Tot de algemeene Zamelplaats deezer Vloote, werdt, volgens gewoonte, het Eiland der Batavieren beſtemd, daar men gemakkelyk aankomen kon, en dat welgelegen was, om het Leger te ontvangen (*g*). Terwyl de Vloot verzameld werdt, zondt Germanikus Silius met eenen hoop Volks tegen de Katten. Hy zelf, verneemende, dat de ſterkte, door zynen Vader Druzus op de Lippe gebouwd, belegerd was, voerde zes Keurbenden derwaards; doch de Belegeraars, zynen aantogt verneemende, braken de belegering op, en trokken af; na dat zy den Altaar, die, daar omtrent, voor Druzus opgeregt was, en de Graftombe, voor Varus Keurbenden geſtigt, omver geworpen hadden. Germanikus herbouwde den Altaar; doch de Tombe te vernieuwen vondt hy ongeraaden. Silius

Vloot in het Eiland der Batavieren. 16.

(*g*) Tacit. Ann. II, *Cap.* 6.

Silius voerde, vermids de aanhoudende flagregens, niet anders uit, dan dat hy, benevens de Gemaalin en Dogter van ARPUS, Koning der Katten, een' maatelyken buit bekwam (*b*).

XVII. Hy vaart door de Graft van Druzus naar de Noordzee.

Ondertusschen was de Vloot vervaardigd, en aan het Eiland der Batavieren, nevens den vooruitgezonden lyftogt, aangekomen. De Schepen werden daar onder de Keurbenden en Bondgenboten verdeeld; waarna de Vloot den Ryn opvoer. De Graft van Druzus bereikt hebbende, badt Germanikus zynen afgestorven' Vader, dat hy hem, die nu zyn spoor volgde, met de herdenkenis van zynen raad en heldendaaden, ondersteunen wilde. Hierop zeilt hy voort, door de Zuiderzee en Oceaan, tot aan den Eemsstroom toe.

Komt aan den Eemsstroom.

Hy ontscheepte 't Krygsvolk, aan deeze zyde van die Rivier, 't welk geen kleine misslag was; naardien hem dit naderhand noodzaakte, verscheiden' dagen met het maaken van Bruggen te spillen. De ruitery egter en de Keurbenden geraakten, eer de Vloed nog aanwies, gelukkiglyk, over de eerste ondiepten.

In welken verscheiden' Batavieren, hunne zwemkonst toonen willende, verdrinken.

De agterhoede, onder welke de hulpbenden waren, werdt, vermids de Batavieren hunne zwemkonst toonen, en den baas in 't water speelen wilden, t'eenemaal ontschaard; 't welk sommigen van deeze meesterlyke zwemmers duur te staan kwam, alzo zy in den Eemsstroom ongelukkiglyk omkwamen (*i*).

Terwyl Germanikus zyn Leger hier ter neder-

(*b*) TACIT. Ann. II. Cap. 7.
(*i*) TACIT. Ann. II. Cap. 8.

nedersloeg, vernam hy, hoe de *Angrivarien* (7), een Volk, welk te vooren door de Romeinen onder 't juk gebragt was, weder afgevallen waren. *Stertinius* werdt 'er in der yl met eenige ruiters en ligtgewapenden op afgezonden, die van de begaane trouwloosheid met moorden en blaaken wraak namen.

Nu was Germanikus met zyn Leger aan den Wezerstroom gekomen. Aan de overzyde dier riviere, stonden de Cheruscen, onder 't bevel van Arminius, in slagorde (*k*). Germanikus vondt ongeraaden, de Keurbenden te waagen, zonder bruggen te slaan en wagten te stellen. Hy liet dan de ruitery, onder 't bevel van Stertinius en *Emilius*, den stroom doorwaaden, en, om de magt des Vyands te verdeelen, op verscheiden plaatsen van deszelfs Leger, aanvallen. Daar de rivier op 't snelst afliep, brak KARIOVALDA, Opperhoofd der Batavieren, door; en viel met de zynen terstond op de Cheruscen aan. Deezen, veinzende te vlugten, lokten hem in eene vlakte, met bosschen omheind, waarin zy zig verborgen hadden. Toen te gelyk opryzende en van alle kanten uitspattende, vallenze met veel hevigheid op

Germanikus trekt op het Leger der Cheruscen aan.

Kariovalda, Opperhoofd der Batavieren, wordt van de Cheruscen in eene hinderlaag gelokt.

(*k*) TACIT. *Ann.* II. *Cap.* 9.

(7) Uit TACITUS verhaal blykt, dat de *Angrivarien*, tusschen de Eems en Wezer, gewoond hebben. Hy zegt dat Germanikus, die nu tot aan de laatstgemelde Rivier genaderd was, vernam dat de Angrivarien, *agter hem*, afgevallen waren. *Ann.* II. Cap. 8. CLUVERIUS vindt overblyfsels van hunnen naam, in de Stad en het Dorp *Engeren. Germ. Antiq.* Lib. III. Cap. XIV. p. 553.

op Kariovalda en de Batavieren aan. Sommigen booden wederſtand, eenigen vlooden, veelen hadden zig in 't ronde digt op een vervoegd; die van de Cheruſcen, van verre en van naby, getroffen werden, en eindelyk verſtuiven moeſten. Lang ſtuitte Kariovalda de woede der Vyanden, den zynen alomme moed inſpreekende en vermaanende om de kragt der aanſtreevende benden te breeken, door zig in 't rond digt in een te ſluiten. Zelfs eindelyk inbarſtende, daar de ſtryd hevigſt was, ſnorren 'er zulk eene geweldige menigte van ſchigten op hem af, dat hem eerſt het Paard onder 't lyf geveld, en toen zyn eigen leeven benomen werdt. Een goed deel des Bataviſchen Adels, trof dit zelfde lot. De overigen werden, door hunne eigene dapperheid, of door de ruiters, die hun, met Stertinius en Emilius, te hulp kwamen, uit het gevaar gered (*l*). Doch als 'er, weinige dagen daarna, een hevig gevegt tuſſchen beide de Legers voorviel, begunſtigde het Krygslot de Romeinen. Arminius Leger werdt geſlaagen, en de nederlaag van Varus op 't felſt gewrooken. Onder de gevangenen, bevondt zig ook SEZITHAG, Zoon van EGIMIR, Legerhoofd der Cheruſcen, en zyne Vrouw RHAME, Dogter van UKROMIR, Legerhoofd der Batten of Batavieren (*m*). Na den ſlag, deedt Germanikus, aan den Oever der Elve, een zegeteken van wapenen opregten, met dit trots byſchrift:

Alwaar hy, nevens een gedeelte van den Bataviſchen Adel, omkomt.

Arminius Leger wordt geſlaagen. Sezithag, Schoonzoon van Ukromir, Legerhoofd der Batavieren, wordt gevangen.

Het

(*l*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 11.
(*m*) STRABO *Libr.* VII. *p.* 447.

Het Heir van Tiberius Cezar, de Volken tusschen den Ryn en Elve afgeoorloogd hebbende, heeft deeze Gedenktekenen aan Mars, Jupiter en Augustus toegeheiligd (n).

'T Was nu midden in den Zomer: evenwel zondt Germanikus eenige Keurbenden te lande naar de Winterlegeringen; het overig Leger scheepte hy op de Vloot, en voerde het door de Eems in de Noordzee; alwaar zy eerlang door eene geweldige Hagelvlaag overvallen werden. Ook beliep hun een zwaare stormbui, die, van alle kanten opsteekende, de Schepen wel haast in verwarring bragt; terwyl de Soldaat het bootsvolk in den weg liep, of verkeerden dienst deedr. Hierop, den wind naar 't noorden zwaaijende, werden de Schepen, of in volle Zee weggerukt, of gesmeeten tegen de naaste Friesche of Oostfriesche Eilanden, die, vermids de blinde banken, gevaarlyk waren. Die nog zee hielden, wierpen paarden, vee, pakken, wapenen zelven overboord, om 't hol der Schepen te verligten, welken vast ter zyde water schepten. Verscheiden' Schepen zyn in Zee gezonken; anderen aan verder gelegen' onbewoonde Eilanden gestrand, alwaar de Krygsknegten van honger en kommer vergingen, uitgenomen die genen, welken by de aan land gedreeven' Paarden het lyf gehouden hadden. De drieriemige Galei van Germanikus kwam in het Land der Kauchen aan. Hy, voet aan land gezet

XVIII. Germanikus vloot wordt, op de Noordzee, van eenen geweldigen storm beloopen.

(n) Tacit. Ann. II. Cap. 22.

gezet hebbende, was zoo mistroostig over de geleeden' schade, dat hy, dag en nagt, langs de stranden en uithoeken liep, zig zelv' de schuld van deezen ramp geevende. Zyne vrienden konden hem ter naauwer nood wederhouden, dat hy zig niet in die zelfde Zee wierp, in welke zoo veelen van de zynen gesneuveld waren. Eindelyk ging de wind leggen. Ettelyke Schepen kwamen, met het veranderen van wind en stroom, reddeloos te rug; die Germanikus, in aller yl, herstellen deedt, en heenen zondt, om de Eilanden te doorzoeken; vanwaar zy eenige Schepen en Volk te rug bragten. De Angrivarien, die onlangs wederom met de Romeinen bevredigd waren, hebben 'er ook eenigen van dieper gelegen' Volken gelost, en aan Germanikus overgeleverd. Sommigen, die in Britannie aangedreeven waren, werden van de Koningkjes van dit Eiland te rug gezonden. Elk, naar dat hy van verre kwam, vertelde wonderen van de kragt der dwarrelwinden; van vogels, daar men nooit van gehoord hadt, en van zeegedrogten, die eene gemengde gedaante van beesten en menschen hadden (8): 't zyze die waarlyk gezien hadden, of liever uit vreeze gewaand hadden te zien (*o*).

't Gerugt van de zeeschade der Romeinen hadt

(*o*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 23, 24. *Verg.* de Morib. Germ. *Cap.* XLVI.

(8) PEDO ALBINOVANUS heeft deezen togt in digtmaat beschreeven, en zwygt niet van de vreemde Zeegedrogten en andere zeldzaamheden, die op den zelven zouden zyn gezien geweest. Doch men schynt alle deeze vertellingen voor digtkundige verziersels te moeten houden. Vide CLERIC. ad *Fragm. P. Albinovani* vers. 6.

hadt, ondertusschen, de Germaanen de wapenen wederom doen opvatten. Germanikus zondt Silius met de dertigduizend knegten en drieduizend Ruiters tegen de Katten; terwyl hy zelf, met grooter magt, de *Marsen* overviel. In deezen togt, werden de Landen deezer Volken, wyd en zyd, verwoest, en een Leger-arend der Keurbende van Varus, die in dien oord, van zyne nederlaag af, begraaven geweest was, wedergekreegen. Het Krygsvolk, sedert, wel gemoed in de Winterlegeringen geleid zynde, ontving van Germanikus rykelyke vergoeding voor het geleeden ongemak op zee (*p*).

De Friezen wyzen Germanikus het Britannisch kruid aan.

Op eenen van Germanikus togten over den Frieschen bodem, moet hem gebeurd zyn, 't gene men by sommige Schryvers vindt aangetekend. Men verhaalt (*q*), naamlyk, dat hy, het Leger over den Ryn gebragt hebbende, aan den Zeekant eene bron vondt van zoet water, welk, gedronken zynde, de kragt hadt, van, binnen twee jaaren, de tanden te doen uitvallen, en de gewrigten der knieën los te maaken. De Geneeskundigen, zo 't schynt de Grieksche, die onder de Romeinen woonden, noemden deeze kwaal * Mondeuvel en † Schinkelsmert. De Friezen weezen Germanikus een kruid aan, het *Britannisch Kruid* geheeten, welk tegen deeze kwaale gebruikt werdt; en niet alleen tegen de ongemakken des monds en der zenuwen; maar zelfs tegen de steeken van

* *Stomacace.*
† *Scelctyrbe.*

(p) Tacit. Ann. II. *Cap.* 25, 26.
(q) Plinius *Libr.* XXV. *Cap.* 3.

van adders en slangen zeer heilzaam was. Men is 't, onder de Kruidkenners, gantsch niet eens, welk dit Brittannisch Kruid geweest zy. 't Gemeen wil 'er Lepelbladen van maaken. Anderen hebben 'er de Betonie; anderen wederom een ander gewas door verstaan (*r*).

Germanikus keert naar Rome en sterft.
17.

Tiberius ondertusschen, Germanikus Krygsroem benydende, ontboodt hem te Rome, om, zo 't heette, de eer der Zegepraal te genieten (*s*). Hy verliet dan deeze Gewesten, na dat hy, zo men wil (*t*), hier te Lande, en wel niet verre van Leiden, te Roomburg of in het Huis te Britten, eene School opgeregt had, in welke de Batavische jeugd in de Romeinsche Taal en Zeden onderweezen werdt. Eerlang werdt hy naar 't Oosten gezonden (*v*); alwaar hy, door bestel van Tiberius, met vergif werdt omgebragt (*w*).

XIX. Opstand der Friezen tegen de Romeinen.
28.

Eenige jaaren hierna, stonden de Friezen tegen de Romeinen op; meer door derzelver gierigheid getergd, dan uit ongeduld in de gehoorzaamheid. Druzus, die dit Volk aan 't Roomsche Ryk synsbaar hadt gemaakt, hadt het, de geringheid van hun vermogen in aanmerking neemende, eene gemaatigde schatting van Ossenhuiden, ten behoeve van 't Krygsvolk, opgelegd; zonder dat iemant naauw agt gaf, wat vastigheid of grootte dezelven hadden. Naderhand kreeg *Olennius* de

(*r*) Zie H. CANNEGIET. Dissert. de Herba Britannica &c. *p.* 40.
(*s*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 26.
(*t*) CORN. AURELII Batavia. *p.* 106. G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 61.
(*v*) TACIT. Ann. II. *Cap.* 43.
(*w*) TACIT. Annal. II. *Cap.* 69, 72.

de regeering over de Friezen in handen, die scherper toezag, en ruggen van wilde Ossen uitlas; naar welken hy wilde, dat de Friezen de huiden leveren zouden. Deezen viel dit geweldig hard, alzo hun Land wel van Bosschen, vol van zeer groote Dieren; maar hunne Weiden slegts van maatelyk Vee voorzien waren. Eerst leverden zy dan de Ossen zelve, toen de Akkers, en eindelyk Vrouwen en Kinderen ter slavernye over. Hieruit ontstondt verbittering en klagten. Doch deezen onverhoord blyvende, liep men te wapen. De Soldaaten, die met het innen der Schatting bezig waren, werden allereerst aangepakt, en zonder genade opgeknoopt. Olennius ontweek 's Volks woede, in eene sterkte, *Flevum* geheeten, die, volgens sommiger gedagten (*x*), op het thans verlaaten Eiland Grind, tusschen Flieland en ter Schelling, gebouwd was, en in welke een goed getal van Romeinen en Bondgenooten, ter beveiliging van de Noord-Zee, in bezetting lag (*y*). De Friezen belegerden dit slot; doch den aantogt van *Apronius* verneemende, braken zy 't beleg weder op, en trokken af, om hun eigen land te beschermen. Want deeze, wien nu het gebied in Neder-Germanie (9) aanvertrouwd was,

Apronius voert 'er zyne benden tegen aan, en onder dezelven, de Kanifaaten en Bataviëren.

(*x*) Z. L'Epie Onderz. over de Gesteldh. van Holland *bl.* 12, 13.
(*y*) Tacit. Ann. IV. *Cap.* 72.

(9) Door *Neder-Germanie* verstondt men, ten deezen tyde, dat deel van het Belgisch Gallie, 't welk men naderhand het *tweede Germanie* genoemd heeft, zig strekkende, langs den Ryn, van de Rivieren de Moezel of Aar af, tot ver beneden Keulen toe. 't Zal hier na te pas komen, hier over nog iets aan te tekenen.

was, hadt de Standaards der Keurbenden, u het bovenste Wingewest, en de Keurlinge der Hulptroepen, zo Voetvolk als Ruitery by zig ontbooden, en beide de Heiren de Ryn afgevoerd, en in Friesland geworpen De naaste ondiepten stevigde hy toen met dammen en bruggen, om den zwaarsten hoop daarover te zetten. Ondertusschen, den grond ergens waadbaar gevonden hebbende, beval hy aan ééne van de twee (z) thans in dienst zynde Vleugels der Kaninefaaten, aan al het Germanisch Voetvolk, 't welk zig toen in het Romeinsch Leger bevondt, en gevolgelyk ook aan de Batavieren (a), den Vyand van agteren te omringen. De Friezen, zig in slagorde gesteld hebbende, dreeven de Ruitery der Bondgenooten, en die der Keurbenden, welke hun te hulp gekomen was, op de vlugt. Naderhand kwamen 'er drie, en toen nog twee ligte Regementen op de Friezen af, die veel verrigt zouden hebben, haddenze eenpaarig aangevallen. Nu, het een na het ander aantrekkende, gavenze den ontordenden niet alleen geenen moed; maar verlooren dien zelven, door de verbaasdheid der vlugtenden. Apronius schikte de overige hulpbenden, onder *Cethegus Labeo*, naár den stryd; die, 't gevaar der zynen bemerkende, om de hulp der Keurbenden zondt. De Krygsknegten der vyfde Keurbende spatten voor uit, verjaagen de Friezen, na een hevig gevegt, en redden de regementen en vleugels, die reeds mat van wonden waren. Veele Oversten

De Romeinen en hunne Bondgenooten worden geslaagen.

(z) Lipsii not. in Tacit. Ann. II. *Cap.* 73.
(a) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 12.

versten en Honderdmannen der Romeinen waren in deezen stryd gesneuveld. Men vernam, uit de Overloopers, dat 'er, by het Woud van *Baduhenna* (1), door het rekken van den stryd tot 's anderen daags, negen honderd Romeinen waren afgemaakt. Vier honderd anderen, die de hoeve van Kruptorix (2), welke eertyds synsbaar geweest was, ingenomen hadden, voor verraad vreezende, waren op elkanderen aangevallen, en hadden de een den ander' omgebragt. Apronius vondt niet geraaden, wraak over dit bedryf der Friezen te gaan vorderen, noch de gesneuvelde Lyken te begraaven (*b*). Ondertusschen werdt, door dit voorval, de Friesche naam, onder alle de Germaanen, vermaard. Tiberius ontveinsde te Rome de geleeden' schade, om dat hy niemant den Oorlog tegen de Friezen aanbeveelen wilde; en de Raad bekreunde 't zig ook weinig, of de uiterste grenzen des Ryks te schande gemaakt werden (*c*).

Tiberius overleeden zynde, kreeg Kajus, Zoon van Germanikus, het hoog gezag 37.

(*b*) TACIT. Ann. IV. *Cap.* 73.
(*c*) TACIT. Ann. IV. *Cap.* 74.

(1) *Baduhenna* is, naar allen schyn, de naam eener Godinne geweest, aan welke dit Woud toegeheiligd was. Men wil, dat het, in de Zevenwolden, niet meer dan drie uuren van de Zuiderzee, gelegen hebbe, en wel in een Dorp, 't welk nog den naam van *Holtpade*, dat is *Pader-*, of *Baderhout* of *Bosch*, draagt. ALTING *Notit. Germ. inf.* P. I. p. 14.

(2) *Cruptoricis Villa* of de Hoeve van Kruptorix schynt niet verre van het Baduhenner Woud gelegen te hebben; doch de eigenlyke plaats is onbekend.

zag in handen (d). Deeze, hier te Lande onder de Soldaaten verkeerende, hadt, gelyk wy te vooren reeds aantekenden, den naam van KALIGULA aangenomen, dien hy sedert behieldt. Hy was, in zyne jeugd (e), met de vallende ziekte gekweld geweest, en hadt daar uit, of, zo anderen willen, uit eenen Minnedrank (f), hem, sedert, door zyne Gemaalin Cezonia gegeeven, eene soort van geraaktheid in de herssenen behouden, die hem, by vlaagen, overviel, en somtyds tot de belagchelykste buitenspoorigheden aandreef; waarvan ook het Eiland der Batavieren getuigenis heeft gedraagen.

XX. Belagchelyke togt van Kaligula naar het Eiland der Batavieren. 40.

't Liep nu in het derde jaar van zyne Regeering, en hy was uit Rome getrokken, om het bosch en den stroom Levene, gelegen omtrent het tegenwoordig Hertogdom Ferrare, te bezigtigen. Doch op reis vermaand zynde, om zyne Batavische Lyfwagt voltallig te maaken, besloot hy ylings eenen togt herwaards te doen. De Keur- en hulpbenden werden, zonder uitstel, van alle kanten, by een getrokken; de nieuwelingen met veel strengheid te hoop gerukt, en overvloed van allerlei Lyftogt verzameld. Kaligula maakte dikwils zo sterken spoed, dat de Lyfschutbenden, wildenze hem byhouden, genoodzaakt waren, de Legertekens, tegen alle gewoonte aan, op Lastbeesten te leggen, en zo den trein te volgen. Somtyds trok hy wederom zo langzaam

(d) TACIT. Ann. VI. Cap. 50. EUTROP. Libr. VII. Cap. 12.
(e) SUETON. in Caligul. Cap. L.
(f) JUVEN. Sat. VI. vers. 615.

zaam voort, dat hy zig, in eenen draagzetel, van agt mannen op de schouderen torssen liet; en beval, dat het gemeene Volk, uit de Steden, welken hy voorby of doortrok, de wegen gelyk veegen en voor 't stuiven met water besproeijen zou (g). Dus kwam hy, verzeld van eenen dartelen hoop Schermers, Dansers en Vrouwvolk, omtrent den Ryn aan den Zeekant, en dus waarschynlyk in het Eiland der Batavieren aan (h), voorgeevende de Germaanen te willen beoorlogen. Niet lang hadt hy hier geweest, of ADMINIUS, Zoon van CINOBELLINUS, eenen der Koningen van Britanje, van zynen Vader uit het Ryk gejaagd zynde, kwam, met eenen kleinen aanhang, tot hem over. Kaligula nam deezen Jongeling terstond in zyne bescherming, en schreef weidsche brieven naar Rome, als of men hem het gantsche Eiland was komen opdraagen (i). Men wil, dat Kaligula, deezen Adminius, en zynen byhebbenden Britten, het Hof van Agrippina, 't welk aan de uitwatering des Ryns by Katwyk gebouwd was, tot hun verblyf zou afgestaan hebben, en dat het, naar hen, sedert, het *Huis te Britten* zou zyn genoemd geweest (k). En waarlyk, men heeft, onder de overblyfsels van het Huis te Britten, een geldstuk gevonden, op het welk men de vier eerste Letteren van den naam CUNOBELLINUS, en van de Stad CAMU-

Hy neemt den Britanjer Adminius in zyne bescherming.

Oorsprong der benaaming van het Huis te Britten.

(g) SUETON. in Caligul. *Cap.* XLIII.
(h) DION. CASS. *Libr.* LIX. pag. 656. B. C.
(i) SUETON. in Calig. *Cap.* XLIV.
(k) G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bladz.* 67.

CAMULODUNUM, nu *Walden* geheeten, spelt (*l*).

Kaligula's gewaande overwinning der Germaanen.

Kaligula ondertusschen geen moeds genoeg hebbende, om den togt tegen de Germaanen te onderneemen, hadt dwaasheids t' over, om 'er zig, door eene gewaande overwinning, de eer van toe te schryven. Op zekeren dag, beveelt hy eenigen zyner Germanische of Batavische Lyftrauwanten, over den Ryn te trekken, en zig aldaar in de Bosschen te verbergen. Na het middagmaal, komen zy hem, volgens ontvangen last, met groote verbaasdheid boodschappen, dat de Vyand in aantogt was. Hy loopt te wapen, en rent, van zyne boezemvrienden en eenige Ruiters verzeld, naar het naaste Bosch; alwaar zig de voorgemelde Germanische Lyftrauwanten, die de rol van Verspieders speelden, versteeken hadden. Kaligula beval hier den zynen, eenige boomen om te houwen, en van dezelven Zeegetekens op te regten. By toortslicht wederom gekeerd, bestrafte hy die genen, welken hem, op zynen roemrykenen togt, niet verzeld hadden, over hunne blooheid en vuidigheid. De anderen beschonk hy met Kroonen van een zonderling maaksel, welken, door de afbeeldingen der Zonne, Maane en Sterren, onderscheiden waren. Hy noemdeze *Verspiekranssen*, om dat zy, tot eene belooning voor het verspieden des vyands, uitgedeeld werden (*m*).

Kaligula doet eenige Jongelingen,

Terwyl Kaligula zig hier te Lande ophieldt, liet

(*l*) OUDAAN Roomsche Mogenth. *bladz.* 144.
(*m*) SUETON. in Calig. *Cap.* XLV.

liet hy eenige Jongelingen, die aan de Romeinen voor Gyzelaars overgeleverd waren, en, zo men wil (*n*), in een door Germanikus opgeregt School, in de Romeinsche zeden onderweezen werden, van daar ligten en heimelyk verzenden. Doch kort daaraan, over maaltyd zittende, stondt hy schielyk op, en gaf eenigen Ruiteren bevel, om de Jongelingen, die hy voorgaf uit hunne Gyzeling ontvlooden te zyn, na te jaagen. Dit geschiedde, en de arme knaapen werden in boeijen gesmeeten. Kaligula liet de Hopluiden, als of 'er eene gevaarlyke onderneeming in til geweest was, gewapend by zig ter tafel komen, en vermaande hun, met een bekend vers uit Virgilius (3): *Zy zouden maar moed houden, en op gemakkelyker tyden wagten.* Ook liet hy niet na, op den Raad en 't Volk, in eenen brief, te schempen, *dat zy, terwyl de Vorst in 't oorloogen was, en voor veele gevaaren bloot stondt, zig in Gastmaalen, Ren- en Schouwspelen, en andere vermaakelykheden verlustigden* (*o*).

uit vermaak, gevangen zetten.

Hier na liet hy, voorgeevende eenen togt naar Britanje te willen doen (*p*), het leger op strand in slagorde stellen, en begaf zig, op eene drieriemige Galei, in Zee. Doch, kort daar na, te rug keerende, klom hy op den Veldheers Zetel, deedt het stormtuig aan-

Zyn buitenspoorig gevegt tegen de Zee, en buit van hoorens en schelpen.

(*n*) G. VAN LOON Holl. Hist. I. *Deel*, *bladz*. 69.
(*o*) SUETON. in Calig. *Cap*. XLV.
(*p*) DION. CASS. *Libr*. LIX. *p*. 659.

(3) Men vindt het *in Æneid.* Libr. I. vers. 211. Dus luidt het:

Durate & vosmet rebus servate secundis.

aanvoeren en de krygsklaroenen steeken even als of men eene Stad belegeren ging. Eindelyk beval hy, den geschaarden Krygsknegten, die geen van allen wisten wat de Veldheer in 't zin hadt, hunne schooten en stormhoeden met hoorens en schelpen te vullen. *Dit was*, zeide hy, *de buit, dien zy op den Oceaan bevogten hadden, en die waardig was naar Rome gevoerd te worden* (q). Zo belagchelyk kwam elk dit bedryf voor, dat 'er van zekeren Kaninefaat, Vader van eenen BRINIO, waarschynlyk daar omtrent woonagtig, openlyk en ongestraft, de spot mede gedreeven werdt (r). Kaligula stigtte, ondertusschen, zo 't schynt, ter gedagtenis van het overwinnen der Zee, eenen hoogen Tooren, dien sommigen aan de Vlaamsche kust, by de eerste uitwatering des Ryns, geplaatst hebben (s): maar die, naar alle waarschynlykheid, nergens anders gestaan heeft, dan omtrent het Huis te Britten. De plaats wordt nog van de Visschers de Tooren van *Kala*, of enkelyk *Kalla* of *Kaillart* genoemd (t), 't welk eene baarblykelyke verkorting van *Kaligula* is. Deeze Tooren diende ook tot eene Vuurbaak, naar welke de Schepen, by nagt, hunnen koers rigtteden. Kaligula deelde, na dit alles, aan ieder' Soldaat, honderd *Denariën* (4) uit, en even als of deeze milddaadig-

Hy wordt, om zyne grillen, van zekeren Kaninefaat bespot.

Stigt eene vuurbaak op strand.

(q) SUETON. in Calig. *Cap* XLVI.
(r) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(s) CLUVER. Germ. Ant. *Libr.* II. *Cap.* XXXVI. *p.* 490.
(t) OUDAAN Roomsche Mogenth. *bladz.* 19. A. MIRÆI Ann. Belg. & Burg. *p.* 12.

(4) Men rekent eenen *Denarius*, in 't gemeen, op ruim zes Hollandsche stuivers; zo dat dit geschenk weinig meer dan dertig guldens beloopen heeft.

daadigheid alle paalen te boven ging, *gaat heenen*, zeide hy, *en weest blyde met deezen overvloed* (v).

Omtrent deezen tyd, deedt hy de pragtige kleederen en huisſieraaden van zyne ter ballingſchap veroordeelde zuſters, benevens derzelver ſlaaven en vrye bedienden, aan den Ryn omtrent den Oceaan (w), en dus waarſchynlyk in het Eiland der Batavieren, opveilen en verkoopen. Daar was, hier te Lande, immers in Gallie, toen reeds zo veel overvloed, dat 'er, voor dit alles, geweldige ſommen gelds beſteed werden. Kaligula, die winziek en verkwistend van aart was, werdt hier door aangemoedigd, om alle de huisſieraaden van het oude Hof zyner Voorzaaten uit Rome herwaards te ontbieden, op dat hy dezelven hier ook te gelde zou konnen maaken. Tot het vervoeren van dit alles, werden de huurwagens en Bakkers-Molenpaarden in beſlag genomen: 't welk, zegt men, van zo veel gevolg was, dat men te Rome dikwils gebrek aan brood hadt, en dat veelen hun pleitgeding verlooren, om dat ze, by mangel van Rytuigen, ten beſtemden dage, niet voor de Regters verſchynen konden (x).

Verkoopt de Huisſieraaden enz. van zyne zusters, omtrent den Ryn.

Kaligula maakte, voor zyn vertrek naar Rome, alles tot eene grootſche Zeegepraal gereed. Sommige gevangenen, miſſchien wel de voorgemelde Jongelingen, en eenige overgeloopen' Germaanen zouden de ſtaatſie helpen vermeerderen. Ook moeſten eenigen

Doet zig te Rome eene zeegepraal bereiden.

(v) SUETON. in Calig. *Cap.* XLVI.
(w) DION. CASSII *Libr.* LIX. *p.* 656. C. D. E.
(x) SUETON. in Caligula. *Cap.* XXXIX.

gen van de kloekste en aanzienlykste Galliërs de Personaadje van Germaanen speelen. Ten dien einde, beval hy hun, Germanische naamen aan te neemen, de Germanische taal te leeren, en hun hair op de wyze der Germaanen, lang te laaten groeijen en geel te verwen. De drieriemige Galei, met welke hy in Zee gesteken was, werdt, een goed stuk wegs te lande, naar Rome gevoerd. Hy schreef aan de Verzorgers, dat men hem, met de minste kosten, eene Zeegepraal bereiden moest, die egter zoo luisterryk moest zyn, als of zy regt gehad hadden, om 'er de goederen van alle menschen toe te besteeden (y). Dus verliet Kaligula deeze Landen. Te Rome gekomen, vondt hy 't Volk, om zyne euveldaaden tegen hem dermaate verbitterd, dat hy, niet lang na zyne aankomst, door het Vloekverwantschap, van welk *Kassius Chérea* het hoofd was, omgebragt werdt (z).

Vertrekt uit deeze Landen en wordt omgebragt.

41.

De Germanische Lyfwagt wreekt zynen dood.

De Germanische of Batavische Lyfwagten, den moord van hunnen Heer vernomen hebbende, vatteden de wapenen tegen zyne moorders op, en bragten niet alleen verscheiden' van dezelven; maar ook eenige onschuldige Raadsheeren, die hun in 't oog liepen, om 't leeven (a).

XXI. Klaudius herstelt Druzus Altaar.

KLAUDIUS, Zoon van den berugten Druzus en Broeder van Germanikus, kreeg, na Kaligula, 't Ryks bestier in handen (b). Hy

(y) SUETON. in Calig. *Cap.* XLVII.
(z) SUETON. in Calig. *Cap.* LVIII.
(a) Id. ibid. JOSEPH. Antiq. Jud. *Libr.* XIX. *Cap.* I. *p.* 927. *Tom.* I. *Edit. Haverkamp.*
(b) SUETON. in Claudio *Cap.* X.

Hy was nog onlangs hier te Lande by zynen Neeve Kaligula geweest, niet zonder gevaar zyns leevens, alzo Kaligula 't zeer euvel opnam, dat men hem zynen bedaagden Oom toezondt, als of 't ware om hem, eenen Jongeling, te regeeren (c). En sommigen zyn van gedagten, dat hy, kort na zyne verheffing tot de Keizerlyke Waardigheid, zekeren Altaar, van welken men een overblyfsel, met een gebrekkelyk opschrift, in de grondslagen van het Huis te Britten, gevonden heeft, herbouwd zou hebben (d). Sedert ondernam hy eenen togt tegen de Britten, in welken hem de Batavieren, en onder deezen ook (5) Klaudius Civilis, Overste eener Bende Batavische hulpelingen (e), bystonden; en door het vaardig overzwemmen der stroomen, de overwinning hielpen behaalen, over welke hy naderhand te Rome zeegepraalde (f). De Batavieren helpen hem tegen de Britten. 44.

XXII. De Kaninefaat Gannaskus schuimt, Weinige jaaren hier na, ondernamen de Kauchen, met hunne Roofschepen, de Kusten van

(c) Sueton. in Claudio Cap. IX.
(d) Scriv. Tab. Antiq Bat. p. 180.
(e) Tacit. Hist. Libr. IV. Cap. 12. 32.
(f) Dion. Cass. Libr. LX. p. 678, 679.

(5) Dat Civilis onder deeze hulpelingen geweest zy, blykt hier uit, dat hy zelf verklaart (Tacit. *Hist.* Libr. IV. Cap. 32.) vyf en twintig jaaren in de Romeinsche Legers gediend te hebben. En deeze verklaaring deedt hy onder 't Burgemeesterschap van Galba en Vinius, 't welk op 't jaar 69 van de gemeene Tydrekening valt. Van hier 25 jaaren te rug rekenende, komen wy op het tegenwoordig jaar 44. Civilis schynt, in deezen Oorlog, ook vriendschap met Vespaziaan gemaakt te hebben; alzo hy, zes en twintig jaaren na deezen tyd, betuigde, dat hy Vespaziaan als Onderdaan gekend hadt, en dat zyne eerbiedenis voor dien Vorst zeer oud was. Zie Tacit. *Hist.* Libr. V. Cap. 26.

met schepen der Kauchen, langs de Gallische kusten.

van Gallie onveilig te maaken. Zy w bestierd door den Overlten GANNAS die, een Kaninefaat van geboorte, en voor hulpsoldaat onder de Romeinen ge hebbende, sedert tot de Kauchen overg pen was, en zig nu, door zyne Zeeschu ryen, begon berugt te maaken. Hy wis de Galliërs ryk, doch magteloos ter Zee ren, en stroopte daarom, met ligte Vaar gen, langs hunne Kusten. Aan DOMITI KORBULO was midlerwyl 't bestier over N der-Germanie opgedraagen, en hy reeds h waards op weg, toen de vyandelykheden d Kauchen (6) bekend werden. Zo dra w hy niet, op of omtrent het Eiland der Bat vieren, aangekomen, of hy voerde de dri riemige Galeijen, door den Kil des Ryns, e de overige Schepen, door de Wadden e Stroomgaten, in Zee. Wel haast werden d Roofschepen van Gannaskus in den grond ge boord, hy zelf met schande naar huis gejaagd en alles wederom bevredigd.

Wordt van Korbulo verjaagd.

XXIII. Korbulo overheert de Friezen.

De Friezen zelve, hoe moedig zy ook, sedert de nederlaag van Apronius, geweest waren, zo 't schynt, verzet over het verlies, 't welk hunne

(6) TACITUS noemt de Kauchen (*de Morib. Germ.* Cap. XXXV.) de edelsten der Germaanen, en hy zegt, dat zy, vry van rovery en van verongelyking hunner nabuuren, hunne grootheid door regtvaardigheid handhaafden. Hier ontmoetenze ons als Zeeschuimers. Zouden ze dan van Gannaskus bedorven zyn? of hebben ze eerst naderhand den roem van regtvaardigheid verkreegen? of moet men agten, dat de grootste hoop goed, en een klein gedeelte van 't Volk kwaad geweest zy?

re Nabuuren, de Kauchen, geleeden hadden, kwamen nu by, en handelden met Korbulo, aan wien zy Gyzelaars overleverden. Hy wees hun Akkers aan, om te bebouwen, gaf hun Wetten en voorzag hun van Vroedschap en Majestraaten; en om hen te beter te beteugelen, bouwde hy eene sterkte in hun Land (7). Ook zondt hy eenige Luiden af, om de Kauchen tot onderwerping te lokken, en Gannaskus, door list, van kant te helpen. Dit laatste gelukte hem; doch hierdoor werden de gemoeden der Kauchen te meer ontroerd, en 't zaad van wederspannigheid op nieuws onder hen gezaaid. Te Rome, werdt Korbulo's bedryf van sommigen gepreezen, van anderen misduid. *Waarom*, morde men, *baalde by zig eenen Vyand op den hals? Verloor by 'er by; de Staat zou de schade draagen moeten; en zo hem hem de overwinning te beurt viel, zou by, in Vredestyden, al te gedugt, en den vuidigen Vorst zelfs over de hand zyn.* Klaudius vaardigde daarom brieven aan Korbulo af, by welken hem 't geweld tegen de Germaanen verbooden, en bevolen werdt de bezettingen wederom aan deeze zyde des Ryns te

En doet Gannaskus ombrengen.

(7) Men wil, dat deeze Sterkte gestigt werdt ter plaatse, alwaar sedert de Stad Groningen gebouwd is geworden. De goede gelegenheid, die hier tot het bouwen eener Sterkte gevonden wordt, maakt dit waarschynlyker. 't Is zelfs ten hoogsten opmerkelyk, dat 'er, in de Regeering van Groningen en in de Groninger landswetten, veel overeenkomst met de Romeinsche Regeeringsvorm en Wetten bespeurd wordt, 't welk men voor een gevolg houdt van de wetten, die Korbulo, hier omtrent, gemaakt heeft. Zie M. Alting *Notit. Germ. infer.* P. I. p. 48.

te brengen. Hy deedt dit niet zon genoegen, en werden dus de Frieze om van het Romeinsch Krygsvolk gen (g).

XXIV. Hy graaft eene Graft, waar door Ryn en Maas vereenigd worden.

Korbulo, die eenen strengen Kr gewoon was te onderhouden (h), bev dat de Soldaat door ledigheid niet on zou, naar 't voorbeeld van Druzus, graft uit den Ryn in de Maas te maake een- of drie en twintig duizend schreede zyn, en dienen zou, zo om de gevaarlyke reis, door de Noordzee te ontwyken, a te maaken, dat de twee gemelde Rivieren, wassen van 't water, zo ligt niet over hu oevers zouden vloeijen; maar zig in nieuwe Graft ontlasten konnen (i). Som geu willen ook, dat Korbulo van de aarde gegraaven' Graft eenen Dyk tegen de Noo zee opgeworpen hebbe (k). Doch dit is onz ker; als mede, in wat gedeelte van dit Lan de Graft van Korbulo gemaakt zy gewee Daar zyn 'er, die gewild hebben, dat me 'er de Vliet, die van Leiden, door Delft, naa Maasland loopt, voor houden moest (l). Anderen egter hebben, met meer grond, beweerd, dat de Lek van Wyk te Duurstede af, tot aan het Dorp Leksmonde toe, de Graft van Korbulo zy (m). Wederom anderen

(g) TACIT. Ann. XI. Cap. 18 & 19. DION. CASS. Libr. LX. p. 685. D.
(h) TACIT. Ann. XI. Cap. 18.
(i) TACIT. Ann. XI. Cap. 20. DION. CASS. Libr. LX. p. 685. E.
(k) ALTING Germ. inf. P. I. p. 47.
(l) P. CLUVERIUS de tribus Rheni Alv. Cap. VI.
(m) J. FLUD A GHILDE Aanm. op den vertaalden Cluverius Hoofdst. VI. bl. 116.

deren ſtrekken die Graft van Krimpen tot aan Leksmonde uit (n). In deeze onzekerheid, kieze elk 't gene hem beſt aanſtaat, of ſtelle anders, met ſommigen, dat de Graft van Korbulo, al voor veele eeuwen, wederom met aarde gevuld, en dus tegenwoordig nergens meer te vinden is (o).

Korbulo, dit gewigtig werk voltrokken hebbende, keerde naar Rome te rug, alwaar hem de eer der zeegepraal, over het beteugelen der Kauchen, werdt toegeſtaan (p). Na zyn vertrek, ontſtonden 'er, in Britanje, alwaar *Oſtorius* toen het bevel hadt, nieuwe beroerten, die, by gebrek van Romeinſche Keurbenden, alleenlyk door behulp der Bondgenooten, onder welken buiten twyfel de Batavieren zullen geweeſt zyn, tydig geſtild werden (q). 50.

Klaudius ſedert, door zyne eigene Gemaalin, vergeeven zynde, werdt van NERO, haaren voorzoon, in 't Ryksbeſtier, opgevolgd. By deezen Vorſt, bleeven de Germaniſche of Bataviſche Lyfwagten hunne waardigheid behouden (r), gelykze ook die zelfde gedienſtigheid aan zyne Moeder Agrippina beweezen (s).

Paulinus Pompejus voltooit den dyk van Druzus langs den Ryn.

Nero hadt eenige maanden geregeerd, toen PAULINUS POMPEJUS, die van zynent wege 't bevel hadt over 't Leger aan den

(n) G. VAN LOON Alonde Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bladz*. 78, 79.
(o) ALTING Germ. inf. *P*. I. *p*. 48.
(p) TACIT. Ann. XI. *Cap*. 20.
(q) TACIT. Ann. XII. *Cap*. 32.
(r) TACIT. Ann. XV. *Cap*. 58.
(s) TACIT. Ann. XIII. *Cap*. 18.

55. den beneden-Ryn, een zwaarwigtig in het Eiland der Batavieren, on De Dyk, dien Druzus, drie en zestig jaa leeden, langs den linker' oever van den kil des Ryns, gelegd hadt, was niet la noeg, om het Batavisch Eiland over de overstroomingen des Rynwaters te den. Paulinus stelt dan zyne Soldaat werk, en doet den begonnen Dyk, zo 't so tot aan de uitwatering des Ryns by Ka toe, voltrekken (*t*).

XXV. De Friezen neemen eenige akkers in.

Ondertusschen morde men in 't Leger, den Stedehouderen 't regt benomen was, tegen den vyand te velde te trekken. hebben de Friezen, hiervan niet onbewu de jeugd, door de Bosschen en Poelen, den onstrydbaaren ouderdom, door de M ren, tot aan den oever des Ryns gevoer en de Akkers, die men, ten behoeve der So daaten, hadt laaten ledig leggen, in bezit ge nomen. Hier toe werdenze aangezet, doo VERRITUS en MALORIX, die toen ove dit Volk het gebied voerden, voor zo ve de Germaanen zig lieten regeeren. Pas hadden ze de Landen ingenomen, of ze bouwden 'er Huizen, wierpen 't zaad in de aarde en bearbeidden die, als hunnen Vaderlyken grond. Maar *Dubius Avitus*, die, na Paulinus, met de regeering over Neder-Germanie belast was, dreigde de Friezen met de Romeinsche wapenen, zo zy niet naar hunne oude wooningen te rug keerden, of nieuwe akkers van den Keizer verwierven. Verritus

(*t*) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 53.

tus en Malorix, hierdoor in verlegenheid gebragt, trokken naar Rome, om hun beklag by den Keizer te doen. Daar gekomen, werden zy, terwyl Nero ander werk hadt, in den Schouwburg van Pompejus geleid, om daar eene vertooning van de Roomsche grootheid te aanschouwen. Hier zaten de Friezen ledig rondsomme te zien; want in 't speelen, waarvan zy geen verstand hadden, vondenze ook geen vermaak. Zy vraagden ondertusschen die genen, welken hen geleidden, naar de persoonen, die in 't ruim zaten, naar het onderscheid des rangs, wie de Ridderschap, en waar de Raad ware? eindelyk, zagenze eenigen, in uitheemsch gewaad, in de zetels der Raadspersoonen zitten, en gevraagd hebbende, wie dezelven waren, kreegenze tot antwoord, dat men deeze eer bewees aan Gezanten van Volken, die, in dapperheid en vriendschap jegens de Romeinen, uitstaken. *Geenerlei menschen*, riepenze daar op uit, *gaan de Germaanen in wapenen of trouwe te boven.* Met treedenze van hunne plaatsen af, en gaan onder de Raadsheeren zitten. 't Welk, smaakende naar eene aloude bruskheid en pryssselyken naaryver, van niemant euvel werdt opgenomen. Nero zelf beschonk hen beide sedert met het Roomsch Burgerregt; doch beval, dat hunne Landsgenooten de ingenomen' akkers wederom ruimen moesten. De Friezen, op dit bevel weinig passende, werden door de hulpruiters, misschien de Bataviesche, die de hardnekkigsten versloegen, of gevangen namen, genoodzaakt zig naar 's Keizers

Verritus en Malorix, Opperhoofden der Friezen, trekken naar Rome.

Hun zonderling gedrag in den Schouwburg.

De Friezen moeten de in bezit genomen' akkers weder afstaan.

wil te voegen (v). De ontruimde akkers den sedert door de *Anzibariën* (8), die de Kauchen uit hun Land gedreeven wa ingenomen; doch Avitus, dit niet gedo willende, jaagde 'er hen met geweld w uit (w).

XXVI. De Batavieren helpen het Eiland Mona overmeesteren.

Niet lang hierna, werdt 'er wederom e overwinning op de Britten behaald. *Pa nus Suetonius*, beslooten hebbende het Eil *Mona* (9), welk de gewoone schuilplaats overlooperen was, te overmeesteren, wer daarin van de hulpruiters, onder welk waarschynlyk Batavieren waren (x), zo tro welyk bygestaan, dat de vyand geslaagen, e het gantsche Eiland onder zyne magt gebrag werdt (y).

Nero, die zig, door allerlei gruweldaaden, onder de Romeinen gehaat maakte, was nu tot

(v) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 54.
(w) TACIT. Ann. XIII. *Cap.* 55, 56.
(x) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(y) TACIT. Ann. XIV. *Cap.* 29, 30.

(8) De *Anzibariën* of *Amzibariën*, dat is, zo men wil, *Eemsbauren*, schynen over de Boertange in de Friesche Moerassen aan den oever van de Eems gewoond te hebben, alwaar nog eene lange en smalle streek Lands legt, welker Bewooners *Eemslanders* en *Eemsboeren* genoemd worden: doch, door de Kauchen verdreeven, hebben zy de Landen, langs den regter oever der Druziaansche Graft, gelegen, in bezit genomen. ALTING *Germ. infer.* P. I. p. 6.

(9) CEZAR plaatst het Eiland Mona tusschen Engeland en Ierland. *De Bello Gallico* Libr. V. Cap. 13. 't Is twyfelagtig, of men 'er het Eiland *Anglesey*, dat by de Inwooners *Mon* heet, dan of men 'er het Eiland *Man*, dat de Inwooners *Menau* noemen, voor hebbe te houden. 't Eerste is my waarschynlykst. Sommigen zyn van gedagten, dat TACITUS van een ander *Mona* spreekt dan CEZAR. Zie CELLARIUS Libr. II. Cap. IV. p. 282.

tot die uitspoorigheid gesteegen, dat hy zyne Moeder eerst haare Germanische of Batavische Lyfwagt benam (z), en naderhand, door zekeren *Anicetus*, moorddaadig ombrengen liet (a). Dit verbitterde veelen dermaate tegen den Keizer, dat 'er eene samenzweering tegen zyn leeven gesmeed werdt. Doch dien aanslag ontdekt zynde, werden 'er verscheiden' medepligtigen gevat. 68.

Nero hadt ondertusschen de Stad met zyne Batavische en andere Lyfschutbenden bezet, als op welké vreemden hy zig nu meer dan op de Romeinen verliet: en deezen betoonden ook hunnen yver in zynen dienst, met door de straaten en wyken der Stad, en vervolgens langs 't platte land, en door de naaste Steden te rennen, om elk, die men verdagt hieldt, ter straffe te sleepen (b). En den toeleg op Nero's leeven wreeken.

Fontejus Kapito hadt sedert het Stedehouderschap van Neder-Germanie bekomen, en, 't zy om Nero in zyne wreedheid te believen, of om eenige andere reden, den Batavier Julius Paulus, Broeder van Klaudius Civilis, eerst valschelyk van muitery beschuldigd, en toen laaten ombrengen. Civilis zelf, die, voor eenige jaaren, in Britannie, blyken van zyne trouwe, in dienst der Romeinen, gegeven hadt, werdt nu in boeijen geslaagen, en naar Rome aan Nero gezonden, alwaar hy, geduurende de regeering van dien wreeden Vorst, gevangen bleef (c). XXVII. Klaudius Civilis wordt gevangkelyk naar Rome gevoerd, en zyn broeder Julius Paulus omgebragt.

Daar

(z) Tacit. Ann. XIII. *Cap.* 18.
(a) Tacit. Ann. XIV. *Cap.* 8.
(b) Tacit. Ann. XV. *Cap.* 58.
(c) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 14.

XXVIII. Opstand in Gallie onder 't beleid van Vindex.

Daar zulke euveldaaden aan Bonc des Ryks gepleegd werden, kan n lyk vermoeden, dat het, in de Wing niet beter hebbe toegegaan. De G 't byzonder hadden al overlang veel g van Nero's strenge kneveleryen, di zonder eenige hoop van verbetering, duuren. Aan KAJUS JULIUS VI eenen Galliër van Koningklyke afkomst Vader van Raadsheerlyken rang wa weest, was, uit hoofde van zyne aa lyke geboorte, de regeering in Gallie vertrouwd. Sterk was hy van ligh schrander, voorzigtig, ervaaren in kryg ken, en stout van onderneemingen. De verdrooten de verdrukkingen, die zyne La luiden van de Romeinen leeden, zo ze dat hy besloot, hun 't Roomsche juk van hals te schuiven, en Nero zelv' van kant helpen. Hy roept dan de menigte byee en stelt, op den Regterstoel gezeten, h den aanslag voor, met breede uitmeetin van Nero's wreedheden en afpersinger Kortom, hy beweegtze allen tot toestem ming, en de afval wordt besłooten (*d*). Nero hadt hiervan zo dra geene kennis gekreegen, of hy ontbiedt de veertiende Keurbende en de Batavische hulptroepen uit Britannie (*e*), alwaar zy tot nog toe geweest waren; om den afval van Vindex te wreeken. *Verginius Rufus* ook, die van Nero's wege over het Leger in Germanie geboodt, rukt

(*d*) DION. Excerpt. *Libr.* LXIII. *p.* 724, 725.
(*e*) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 66.

rukt zyne Romeinen, de Batavische Ruiters en andere Germanische hulpbenden (*f*) te hoop, om Vindex en den Galliërs den oorlog aan te doen. Hy slaat zyn Leger voor *Vezontio* of *Bezançon;* welke Stad Vindex party gekoozen en de poorten voor Rufus geslooten hadt. Vindex begaf zig wel haast op weg, om Vezontio te ontzetten, en sloeg zyn Leger neder in het gezigt van die Stad. Ondertusschen nodigde hy Rufus, door brieven, tot een heimelyk mondgesprek, en men meent dat beide de Legerhoofden, sedert byeen gekomen zynde, Nero's ondergang gezwooren hebben. Vindex doet daarop zyn Leger voorttrekken, even als of hy voorhadt, de belegeraars van voor Vezontio te verdryven. En deezen, waanende dat Vindex hen waarlyk bevegten kwam, vatten, buiten bevel van Rufus, de wapenen tegen hem op, en storten met zoo veel gewelds op de Galliërs in, dat zy, die deezen tegenstand geenszins verwagt hadden, wyken moesten, en in grooten getale afgemaakt werden. De Batavische Ruiters betoonden, by deeze gelegenheid, wederom hunne gewoonlyke dapperheid. Vindex, raadeloos en wanhoopig, over dit onvoorzien toeval, benam zig met eigen' handen het leeven (*g*).

Met hulp der Batavieren gedempt.

Nero's zaak werdt hier door egter niet veel bevoordeeld. Galba was reeds, door de Krygsknegten in Spanje, voor Keizer uitgeroepen, Verginius Rufus afgevallen (*h*), en agt

(*f*) Tacitus Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 17.
(*g*) Dion. Excerpt. *Libr.* LXIII. *p.* 725. D. E.
(*h*) Dion. Excerpt. *Libr* LXIII. *p.* 726.

agt Batavische Ruiterbenden, die ui nie ontbooden, en nu in Italie aan waren, hadden zig ook, in zo verre Nero verklaard, dat zy de veertiend bende, die iets ten zynen behoeve neemen wilde, daarin gedwarsboomd, toegebragt hadden, om gantsch Ita Nero te vervreemden (*i*). Dit alles t rampzaligen wreedaard zo diep, dat h vreeze en mistroostigheid, ter Stad uit v en zig naar de Landhoeve van zekeren begaf. Daar verneemende, hoe de hem voor Vyand des Vaderlands verkla en Ruiters uitgezonden hadt, om hem te ten, stak hy zig zelv', alzo zyne gunste gen hem dien wreeden dienst weigerden, wanhoop den strot af, wordende zyne b vende hand door den schandjongen *Sporo* l stierd (*k*).

Die de veertiende Keurbende helpen tegenstaan, en Italie van Nero vervreemden.

XXIX. Civilis wordt in vryheid gesteld.

GALBA, Nero's opvolger, was zo dra ni te Rome gekomen, of de gevangen Bata vier Civilis (1), werdt door hem in vry heid

(*i*) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 27.
(*k*) DION. Exerpt. *Libr.* LXIII. *p.* 726, 727. AUREL. VICT. Epit. *Cap.* V.

(1) Dien TACITUS altoos *Klaudius Civilis* noemt, geeft hy hier (*Hist.* Libr. I. Cap. 59.) den naam van *Julius Civilis*. 't Zy dat hem zyn geheugen bedroogen, en hy den voornaam van Klaudius Broeder, dien hy elders (*Hist.* Libr. IV. Cap. 13. coll. cum Cap. 32.) *Julius Paulus* noemt, aan Klaudius gegeven hebbe; 't zy dat Civilis naam waarlyk Julius geweest zy. Ten minsten heeft men een oud opschrift ontdekt, in welk de naam van JULIUS CIVILIS gespeld wordt. Zie VOSSIUS *de Idolatria* Libr. II. in *Notis* GRONOVII ad TACIT. *Hist.* Lib. I. Cap. 59.

heid gesteld (*l*). De Keizer vreesde dat de Batavieren, een forsse Landaart, door het straffen van eenen hunner Edelen, van 't Roomsche volk vervreemden mogten. Ook zondt hy de voorgemelde Batavische hulptroepen, die met de veertiende Keurbende nu oneenig geworden waren, door hun Land, naar Britannie te rug (*m*). Deezen, in Germanie aangekomen, vernamen daar, hoe misnoegd de Germaanen in 't algemeen, en ook hunne Landsgenooten waren, om dat dezelven zig, door Galba's gierigheid, van de vrugt der overwinninge, op Vindex en de Galliërs behaald, versteken zagen. Dit trof hun zo diep, dat zy de eersten waren, die, met den aanvang des volgenden jaars, den 69.
eed, anders dan in den naam des Romeinschen Raads, weigerden te doen. Zelfs vaardigden ze, aan de Batavische en andere Lyfschutbenden te Romie, boden af, die uit hunnen naam verklaarden, dat hun een Keizer, in Spanje gemaakt, mishaagde, en dat zy zelven eenen anderen stonden te kiezen, die alle de heiren zouden goedkeuren (*n*). Welk stout bedryf waarschynlyk oorzaak geweest is, dat Galba de Germanische en Batavische Lyfschutbenden, die, jaaren agtereen, proeven van hunne onverbreekelyke trouwe in Keizerlyken dienst gegeven hadden, van die waardigheid afzette, en, zonder eenige belooning, naar hunne Landen, te rug zondt

De Batavische Lyfwagt wordt afgedankt.

(*l*) Tacit. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 59. & *Libr.* IV. *Cap.* 13.
(*m*) Tacit. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 27.
(*n*) Sueton. *in* Galba *Cap.* XVI.

zondt (*o*). Kort hierna werdt Gal
zynen ouderdom en gierigheid, by 't
veragting geraakt zynde, van de Kry
ten omgebragt (*p*).

Otho en Vitellius byna op eenen tyd voor Keizer uitgeroepen.

OTHO, die den aanslag tegen Galba
ven bestierd hadt (*q*), werdt tot zyne
volger verklaard. Doch aan den Nec
was AULUS VITELLIUS, die daa
Galba's wege 't gebied voerde, al by
zelfs leeven, voor Keizer uitgeroepen
Ondertusschen waren de voorgemelde ag
tavische Ruiterbenden, in de Landen
Lingoonen (2), aangekomen. Elk hadt
oog op hen geslaagen, om te zien, wat zy
dit ervaaren Krygsvolk, in deezen omm
zwaai der dingen, kiezen zou. Zy valle
gelyk hunne Landsgenooten gedaan hadden
Vitellius toe, die, zig door zulk een magti
Bondgenootschap gesterkt vindende, alles ge
reed maakte, om Otho in Italie te beoorloo-
gen (*s*).

De Batavieren verklaaren zig voor Vitellius.

Hy bragt twee Legers op de been. Het
één, welk omtrent dertigduizend man sterk
was, werdt onder 't beleid van Cécina
gesteld. Over het ander, welk uit veer-
tigduizend man bestondt, kreeg *Fabius Va-
lens* het bevel. Beide deeze Legers waren
van

(*o*) SUETON. *in* Galba *Cap.* XII.
(*p*) TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 5. SUETON. in Galba *Cap.* XXIII.
(*q*) AUREL. VICT. *Cap.* VI.
(*r*) SUETON. *in* Vitellio *Cap.* VII. TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 57.
(*s*) TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 57 & 59.
(2) Men is 't eens, dat de *Lingoonen* in 't Bisdom Langres in Champagne gewoond hebben. Zie CELLARIUS Lib. II. Cap. III. p. 184.

van Germanische hulpbenden voorzien. En onder dat van Valens, bevonden zig de gedagte Batavische Ruiterbenden. Valens moest den weg langs (3) *Lugdunum* neemen, de Galliërs, in 't doortrekken, met verdrag of geweld, in Vitellius belang brengen, en door Savoye en Piemont, in Italie dringen. Cécina zou nader' weg opslaan, en door Germanie en het Peniner gebergte in Italie komen (*t*). Op den togt van Valens, rees oneenigheid tusschen de Batavieren en de vyfde Keurbende. Wat 'er de oorzaak van geweest zy, wordt niet gemeld; maar wel, dat men van kyven haast tot vegten kwam, 't gene, vermids 'er de Soldaaten onder roeiden, op een' volslaagen stryd zou uitgeloopen zyn, ten ware Valens, door het straffen van eenige weinigen, de Batavieren hadt doen denken aan zyn oppergezag, welk zy scheenen vergeeten te hebben (*v*). Cécina, met zyn Leger in Zwitserland aangekomen, ontving daar de blyde tyding uit Italie, dat zig eenige benden, die omtrent de *Padus* of Po gelegerd waren, onder den eed van Vitellius begeven hadden. Hunne eigen' Honderdmannen, die Otho niet kenden en aan Vitellius verpligt waren, hadden, van de kragt der aankomende Keurbenden en den roem des Germanischen heirs, zo breed by hen opgegeven,

Oneenigheid tusschen de Batavieren en de vyfde Keurbende.

(*t*) TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 61 & 64.
(*v*) TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap* 64.

(3) *Lugdunum* of Lions in Frankryk is eene overoude Stad, en, zo men wil, tweeënveertig jaaren voor de gemeene Tydrekening, door de Romeinen, gebouwd. Zie CELLARIUS Lib. II. Cap. II. p. 138, 139.

geven, dat zy tot de party van Vitellius over gingen, en verscheiden aanzienlyke Steden over de Po gelegen, aan Cécina afstonden (w) Dus viel alles wat tusschen de Po en het Alpisch gebergte gelegen was, het bloeijendste deel van Italie, Vitellius in handen. Zyne benden onderschepten, tusschen Placentie en Pavie, honderd Ruiters en duizend Vlootelingen; en behaalden nog eenige andere voordeelen op Otho's aanhangers; 't welk hen zo zeer aanmoedigde, datze zig langer door stroomen noch oevers keeren lieten.

XXX. De Batavieren zwemmen over de Po en verwekken schrik onder Otho's benden.

De Batavieren en de andere Overrynsche Germaanen, die onder Cécinas benden waren, want Valens bevondt zig toen in 't Narbonenzer Gallie, werden zoo heet op 't vegten, dat zy ondernamen de Po, tegen over Placentie, over te zwemmen. Omtrent welke Stad, zy eenige verspieders van Othos party opvingen, en de anderen zulk eenen schrik aanjoegen, dat de zelven den hunnen al bevende boodschapten, hoe Cécina met het gantsche heir in aantogt was (x).

't Leedt ook niet lang, of hy toog met zyne benden over de Po, en sloeg het beleg voor Placentie (y). De ronde Schouwburg, die buiten de Stad stondt, en het grootste gebouw van gantsch Italie was, werdt terstond in brand gesteken (z). 's Daags daaraan, zag men, met den morgenstond, de vesten vol van voorvegters, terwyl de velden van

(w) TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 70.
(x) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 17.
(y) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 20.
(z) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 21.

van gewaarende marmen blokken. De Keurbenden stonden in eenen digten drom; de hulptroepen waren verspreid. Men schoot en wierp er, met pylen en steenen, naar 't hoogste der muuren. De belegerden troffen, van om hooge, de Germanische en Batavische Regementen; die, naar de wyze hunnes Lands met naakte lighaamen en de schilden boven de schouders, onder 't aanheffen van een nors Krygsgezang, en 't rammelen der schilden, roekeloosly toeliepen. De Keurbendelingen, met berden en horden gedekt, poogden de muuren te ondermynen, en de poorten te overweldigen. Doch van binnen hieldt men zwaare molensteenen gereed, die men op de aanvallers van boven neder ploffen liet, waardoor veelen verpletterd werden. Men boodt zo dappere tegenweer van de vesten, dat Cécina zig genoodzaakt vondt, het beleg op te breeken, en over de Po naar Kremone te rug te keeren. In 't aftrekken, gaven zig aan hem over *Turullius Cerialis* met veele Vlootelingen, en JULIUS BRIGANTIKUS, met een klein getal van Ruiteren. De laatste was een Batavier van geboorte, Zusters Zoon van Klaudius Civilis, en hadt, sedert eenigen tyd, het bevel over een vleugel der hulpbenden gehad (*a*).

De Germaanen en Batavieren lyden veel in 't bestormen van Placentie.

Julius Brigantikus, Zusters Zoon van Civilis, gaat tot de party van Vitellius over.

Valens, sedert met zyn Leger te Pavie gekomen, kreeg daar de handen vol werks aan het stillen eener muiterye, die lang onder zyne benden gesmeuld hadt, en nu op 't hevigst was uitgeborsten. De agt Batavische Regemen-

XXXI. Trotse taal van agt Batavische Regementen.

(*a*) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 22. & *Libr.* IV. *Cap.* 70.

menten, die zig, van 't Land der Lingoonen af, by Valens Leger gevoegd hadden, begonden zig hoe langer hoe trotser aan te stellen. Langs de Tenten der Keurbenden liepen ze stoffen, *hoe zy 't waren, die de Veertiendelingen ingetoomd, Nero van Italie beroofd en 't gantsch geluk des Oorlogs in hunne hand hadden.* Hard viel dit smaalen den Soldaat en den Veldheer, terwyl de tugt, door kyven en twisten, bedorven werdt. Valens begon zelfs te vermoeden, dat 'er, onder deeze ongebondenheid, heimelyke ontrouw school (*b*). Wel te pas werdt hem geboodschapt, hoe Otho's Vloot eene Vleugel der Treviren en (4) *Tongeren* verjaagd hadt, en hoe 't Narbonenzer Gallie vast omringd werdt. Hier heenen beveelt hy een gedeelte der onrustige Batavieren te trekken, zo 't heette, om deeze Volken, die met Vitellius verbonden waren, by te springen; doch inderdaad, om de oproerige Regementen te verspreiden en hunne magt dus te verdeelen. Doch naauwlyks was dit bevel rugtbaar geworden, of hunne Medgezellen begonden te klaagen; en de Keurbenden zelven sloegen aan 't morren, *dat men hen van den bystand dier allerdapperste Mannen beroofde; dat die oude Krygsluiden, overwinnaars in zo veele Oorlogen, nu men den Vyand voor zig zag, gelyk als uit de spits weggeleid werden. Zo het Gallisch Wingewest van* meer

Valens hun Veldheer wil hen uit het Leger verzenden.

Daar zig de Keurbenden tegen kanten.

(*b*) Tacit. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 27.

(4) De naam der *Tongeren* geeft genoeg te kennen, dat zy omtrent de Stad Tongeren, in Luikerland, gewoond hebben. Zie Cellarius Libr. II. Cap. III. p. 216, 217, 233.

meer belang was, dan Rome en de behoudenis des Ryks; men mogt hen allen derwaards zenden: doch zo de ziel der zeege aan 't overmeesteren van Italie hing, dan moest men de sterkste leden niet van het lighaam des Legers afscheuren (c). Valens, die hen dit forsselyk hoorde uitslaan, beval zynen trauwanten, op hen los te gaan, en het gemor te stillen. Doch hierdoor nog meer ontsteken, randenze hem aan, en smyten met steenen. Hy neemt de vlugt; doch zy zetten hem agter na; roepende, *dat hy den roof der Galliën, en 't loon van al hunnen arbeid agter de hand hieldt.* In zyne Legertent gekomen, rukkenze de pakken los, en doorwroeten de aarde met schigten en spietsen. Valens hadt zig ondertusschen, in 't gewaad van eenen Slaave, by eenen Tiendeman der ruiteren verborgen. De Legermeester *Alfenus Varus*, ziende dat de muitery een weinig begon te bedaaren, bediende zig van deeze list, om dezelve nog verder te stillen. Hy verboodt den Honderdmannen ronde te doen, en deedt de trompetten zwygen. De muiters, die dit niet gewoon waren, stonden als versuft, en zagen elkanderen met verbaasdheid aan, merkende dat hen nu niemant regeerde. 't Leedt niet lang, of zy verzogten, eerst met zwygen en berouw, en eindelyk met bidden en traanen om vergiffenis van den gepleegden moedwil. Toen kwam Valens, dien zy verlooren waanden, wanhavenig en schreijende te voorschyn, en verwekte zo veel erbarming,

Zy randen hunnen Veldheer aan en doorwroeten zyne Legertent.

Zy worden door list tot stilstand gebragt.

(c) Tacit. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 28.

ming, gunst en vreugde in de gemoeden der Krygsknegten, dat zy hem, omringd van Arenden en Legertekenen, al juichende naar den Spreekzetel voerden. Hy gedroeg zig zeer gemaatigd, en heeft 'er slegts weinigen beschuldigd en niemant ter straffe gevorderd: waarmede deeze gevaarlyke oproer gelukkiglyk gestild werdt (*d*).

XXXII. Zonderlinge Waterstryd tussen de Batavieren en de vyandelyke Schermers.

Terwyl Valens zyn Leger by Pavie nederfloeg, ontving hy de tyding van Cécina's ongelukkig gevegt. 't Scheelde weinig, of de pas gedempte muitery was by deeze gelegenheid wederom ontsteken, want de Soldaaten begonden te morren, dat zy, *door* 't bedrog en sukkelen van Valens, uit den stryd gebleeven waren. Nu haddenze rust noch duur, maar rukken, zonder den Veldheer af te wagten, voor de Legertekens heenen, en vervoegen zig by Cécina's heir (*e*). De vereenigde Legers beslooten den kryg tegen Otho's aanhang met alle kragt voort te zetten (*f*). Men slaat eene brug over de Po, ter plaatse daar, in 't midden van dien stroom, een Eiland was. De Schermers van Otho's Leger wenden al hunnen vlyt aan, om zig, met schuiten, van dit Eiland meester te maaken, en van daar het bouwen der brugge te verydelen. Maar de Batavische en andere Germanische Hulpbenden waren hun te gaauw, en kwamen zwemmende op het Eiland. De Schermers, met hunne schuiten naderende, poog-

(*d*) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 29.
(*e*) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 30.
(*f*) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 31.

poogden de Germaanen wel wederom te verdryven; doch deezen, die 't Land onder de voeten hadden, ſtreeden met meer voordeel dan de aanvallers uit hunne ſchuitjes, en troffen hen met hunne pylen veel wiſſer van den oever. De beteuterde Schermers deeden vaſt hunne ſchuiten hellen, doordien zy elkanderen, om de pylen te ontwyken, naar éénen kant drongen. 't Welk geene kleine verwarring onder de roeijers veroorzaakte. De Germaanen en Batavieren, hierdoor aangemoedigd, hadden de ſtoutheid van tot den middel toe in 't water te ſpringen, de ſchuiten by de agterſtevens te grypen, te beklimmen, en ſommigen geheel onder water te haalen. Dit zeldzaam gevegt geſchiedde in 't gezigt van de wederzydſche Legers, en naar maate dat de Vitelliaanen zig meer over den gelukkigen uitſlag daarvan verblydden; ſcholden die van Otho's aanhang te vinniger op den uitvinder van deeze mislukte onderneeming. De ſchuiten werden eindelyk t'eenemaal ontſnoerd, en de vlugt der aanvalleren maakte een einde van deezen waterſtryd (g).

Niet lang hier na werden de Legers, omtrent *Bedriakum* (5), handgemeen (h). Otho's benden behaalden in 't eerſt eenig voordeel: doch Alfenus Varus, ſedert, de Bataviſche

Nederlaag van Otho's Leger.

(g) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 35.
(h) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 39 & 41.

(5) Anderen ſchryven *Bebriacum* of *Betriacum.* Men wil, dat de plaats tuſſchen Kremona en Verona gelegen hebbe. *Vide* EUTROPII Libr. VII. Cap. 17. *ibidemque Not.* ANNÆ TANAQUILLI FABRI F.

ſche Ruiters op de Schermers van Otho, di over den ſtroom geraakt waren, afgezonder hebbende (*i*), werden deezen niet alleen in den ſtroom te rug gejaagd en daar afgemaakt; maar de gantſche magt van Vitellius 's vyands Leger van ter zyde aangevallen zynde, vlooden de Othoniaanen, van alle kanten, naar Bedriakum. Zy werden van de overwinnaars vervolgd, die eene geweldige ſlagting onder hen maakten, en den weg ſtopten met doode lighaamen (*k*). Otho, de nederlaag der zynen verneemende, benam zig met eigen handen het leeven; waardoor Vitellius het Ryksgebied alleen in zyne magt kreeg, *en van* den Raad en 't Volk voor Keizer erkend werdt (*l*).

De Germaanen worden van wege den Raad bedankt voor de beweezen oorlogsdienſten.

De Germaniſche heiren, die zo veel deel in deeze overwinning gehad hadden, werden, van wege den Raad, door eene ſtaatelyke bezending, met lof en dankzegging begroet (*m*). Vitellius was ondertuſſchen niet zonder vreeze voor den moed der Keurbenden, die wel gekneusd, maar geenszins verbroken was. Verſpreid door Italie, en onder de verwinnaars gemengd, ſloegen zy vyandelyke taal uit. De Veertiendelingen in 't byzonder loochenden openlyk overwonnen te zyn; beweerende, dat de Keurbenden, in den ſtryd by Bedriakum, niet tegenwoordig geweeſt, en de togtpligtige Soldaaten alleen uit

(*i*) PLUTARCH. *in* Othone *p.* 1072. B.
(*k*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II *Cap.* 43.
(*l*) SUETON. *in* Othone *Cap.* XI.
(*m*) TACIT. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 55.

uit het veld gedreeven waren. Hierom vondt Vitellius goed, hen wederom naar Britannie te zenden, vanwaar hen Nero opontbooden hadt. De Bataviſche Regementen, die, onder Nero, reeds tweedragtig tegen hen geweeſt waren, moeſten zig, om derzelver overmoed in te toomen, op Vitellius laſt, nevens hen legeren (*n*). En de vrede duurde niet lang, onder zulke afkeerige benden. 't Gebeurde, te *Auguſta Taurinorum* (6), dat zeker Batavier eenen Ambagtsman, dien hy voor eenen bedrieger hieldt, najaagde, terwyl dezelve van eenen Keurbendeling, die by hem t'huis lag, beſchermd wierdt. De ſpitsbroeders van weerskanten liepen daarop toe. Men kwam van ſchelden tot doodſlaan, en daar zou een felle ſtryd ontſtaan zyn, ten ware twee Hofregementen, zig de zaak der Veertiendelingen aantrekkende, deezen een hert onder den riem geſteken, en den Batavieren ſchrik aangejaagd hadden. Vitellius, dien tweeſpalt verneemende, beval den Veertiendelingen alleen naar Britannie te trekken, en voegde de Batavieren, om hunne beproefde trouwe, eerſt by zyn eigen Leger (*o*); doch vreezende, dat zy iet geweldigs tegen de Keurbenden onderneemen mogten, zondt hyze, niet lang daarna, naar Germanie (*p*), al-

Vitellius zendt de Batavieren, nevens de veertiende Keurbende, naar Britannie.

Doch deezen op weg oneenig wordende, ſcheidt hy de Batavieren van hun af, en zendtze naar Germanie.

(*n*) Tacit. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 66.
(*o*) Tacit. Hiſt. *Libr.* II. *Cap* 66.
(*p*) Tacit. Hiſt. *Libr.* II. *Cap.* 69.

(6) Niemant twyfelt, of *Auguſta Taurinorum* heet thans *Turin*, zynde de Hoofdſtad van Piemont. Cellarius Libr. II. Cap. IX. p. 410.

alwaar zy den Romeinen, die nog met den burgerkryg belemmerd waren, eerlang, ook eenen uitheemschen Oorlog hielpen berokkenen.

VADER-

VADERLANDSCHE HISTORIE.

TWEEDE BOEK.

INHOUD.

I. *Oorlog tusschen de Batavieren, onder Klaudius Civilis, en de Romeinen.* II. *Verbond der Batavieren en Kaninefaaten. Brinio, door de laatsten, tot Legerhoofd verheeven. Twee Romeinsche Legerplaatsen verbrand.* III. *De Romeinen, door de Batavieren, Kaninefaaten en Friezen, geslaagen.* IV. *Andermaal verjaagd.* V. *Bataviesche benden verlaaten den dienst der Romeinen. Slag by Bonna.* VI. *Civilis bestormt Vetera, en belegert het naderhand.* VII. *Zonderling stormtuig der Batavieren. Civilis dringt de Treviren tot den afval.* VIII. *Hy overmeestert Asciburgium; en wordt van Vokula's heir overvallen.* IX. *Gevegt met de Romeinsche Koorenhaalers. Civilis neemt Gelduba in.* X. *Verklaart zig vyand der Romeinen, en beweegt de Galliërs tot den afval.* XI. *De Kaninefaaten en Marezaaten, door Klaudius Labeo, overvallen.* XII. *Hongersnood te Vetera; welk ingenomen wordt. Ontrouw der Germaanen. Velleda, Germanische Waar-*

 zeg-

alwaar zy den Romeinen, die nog met d
burgerkryg belemmerd waren, eerlang, of
eenen uitheemschen Oorlog hielpen berol
kenen.

VADER-

VADERLANDSCHE HISTORIE.

TWEEDE BOEK.

INHOUD.

I. *Oorlog tusschen de Batavieren, onder Klaudius Civilis, en de Romeinen.* II. *Verbond der Batavieren en Kaninefaaten. Brinio, door de laatsten, tot Legerhoofd verheeven. Twee Romeinsche Legerplaatsen verbrand.* III. *De Romeinen, door de Batavieren, Kaninefaaten en Friezen, geslaagen.* IV. *Andermaal verjaagd.* V. *Bataviesche benden verlaaten den dienst der Romeinen. Slag by Bonna.* VI. *Civilis bestormt Vetera, en belegert het naderhand.* VII. *Zonderling stormtuig der Batavieren. Civilis dringt de Treviren tot den afval.* VIII. *Hy overmeestert Asciburgium; en wordt van Vokula's heir overvallen.* IX. *Gevegt met de Romeinsche Koorenhaalers. Civilis neemt Gelduba in.* X. *Verklaart zig vyand der Romeinen, en beweegt de Galliërs tot den afval.* XI. *De Kaninefaaten en Marezaaten, door Klaudius Labeo, overvallen.* XII. *Hongersnood te Vetera; welk ingenomen wordt. Ontrouw der Germaanen. Velleda, Germanische Waar-*

te Rome in veel aanzien (*e*); die hem vermaande, *hy zou de hulptroepen, die Vitellius uit Germanie ontbooden hadt, en, onder schyn van eenen gevreesden oproer onder de Germaanen, de Keurbenden zelven te rug houden. Hordeonius Flakkus*, Bevelhebber over 't Leger aan den Nederryn (*f*), die naar Vespaziaan helde, hadt Civilis ook, in persoon, hiertoe opgehitst (*g*). Midlerwyl hieldt Civilis het geheim van zynen aanslag verborgen; doch kreeg eerlang gelegenheid, om dien in 't werk te stellen.

Vitellius beveelt eene werving te doen in het Eiland der Batavieren.

Vitellius hadt bevolen eene werving, tot het voltallig maaken zyner Troepen, onder de Batavieren, te doen. Gaarne zou dit oorlogszugtig Volk dien last gedraagen hebben, was dezelve niet merkelyk verzwaard geworden, door de gierigheid en overdaad der werveren. Deezen genoegden zig niet, met kloeke jongelingen tot den Krygsdienst te vorderen; maar zy persten 'er ook oude en magtelooze luiden toe, op dat zyze naderhand, om geld, wederom ontslaan mogten: De onbejaarden zelven, als zy maar van eene schoone en ryzige gestalte waren, gelyk de Bataviſche jeugd doorgaans was, werden tot onkuischheid weggesleept. Dit wangedrag verwekte wrevel en afkeer onder de Landzaaten. En de aanstigters van den opstand tegen de Romeinen bragten 't daar toe, dat de begonnen werving alomme verbooden werdt.

Staat van de krygsmagt der

Civilis bediende zig van deeze gunstige gelegen-

(*e*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 2, 4.
(*f*) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 57.
(*g*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 13.

legenheid. Hy kende den zwakken staat der Romeinsche krygsmagt, hier te Lande. Hy wist, dat de Keurbenden, thans langs den linker' oever des Ryns gelegerd, niet voltallig waren (b). Daar lagen 'er, naamlyk, zes in 't geheel; twee te Maguntiakum (i), eene te Bonna (k), en eene te Novesium (l). De twee overigen sloegen zig eerlang te (m) Vetera neder (1). Ieder Keurbende bestondt, voltallig zynde, uit zesduizend man (n). Doch de Keurbende, te Bonna gelegerd, schynt maar uit weinig meer dan drieduizend man bestaan te hebben (o); en die te Vetera kwamen, waren ieder niet boven de tweeduizend vyf honderd man sterk (p). De Romeinen hadden, daarenboven, nog agt Batavische * Ruiterbenden in dienst (q); die, met elkanderen, op verre na, geene drieduizend man konden uitmaaken (r). Ook hadt Civilis hoop, om hen van de zyde der Romeinen af te trekken. De gantsche Krygsmagt der Romeinen, langs den Rynkant, zal dus, vermoedelyk, ten deezen tyde, want

Romeinen, langs den Ryn.

* *Cohortes.*

(b) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 56.
(i) Tacit. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 9. *Libr.* IV. *Cap.* 18, 24, 33, 59, 71.
(k) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 19, 25.
(l) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 26, 33.
(m) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 18, 35.
(n) Vegetius de Re militari *Libr.* II. *Cap.* 2 & 6.
(o) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 20.
(p) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 22.
(q) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 15. verg. *Libr.* I. *Cap.* 59. en *Libr.* IV. *Cap.* 17 & 19.
(r) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 20.

(1) Wy zullen in 't vervolg aanwyzen, waar deeze vier Legerplaatsen der Romeinen gelegen hebben.

want tegen het einde des Krygs, is zy nog met vier Keurbenden en eenig Paardenvolk versterkt geworden (s), geene twintigduizend man hebben konnen uitmaaken. Dit Krygsvolk lag, in verscheiden' Legerplaatsen, van tegen over den Meinstroom af, tot in het Eiland-der-Batavieren, aan den Zeekant, toe, verspreid; en was, dus verdeeld, te onbekwaamer, om behoorlyken tegenstand te bieden.

Civilis hitst de Batavieren op ten oorlog.

Civilis, van dit alles niet onbewust, roept, onder schyn van een Gastmaal, de aanzienlykften des Landaarts en de wakkersten der Gemeente, in een Heilig Woud (2), by een. En hen, door den nagt en vrolykheid, verhit ziende, heft hy aan van den krygsroem des Volks, en telt op, tot den einde toe, het onregt, de rooveryen en de andere ongemakken der dienstbaarheid, die hun nu van de Romeinen scheen gedreigd

(s) Tacit. Hist. Libr. V. Cap. 14 & 19.

(2) Welk dit *Heilig Woud* geweest zy, is geheel onzeker. Sommigen verstaan 'er het *Haagsche Bosch* door. Anderen het *Schaakenbosch*, tusschen den Haage en Leiden, welk, na het midden der zestiende eeuwe, uitgerooid zynde, thans niets meer van zyne oude gedaante heeft overbehouden. Zie G. van Loon *Aloude Holl. Hist.* I. Deel, bl. 99. Anderen wederom oordeelen, dat men dit Woud niet in het Eiland der Batavieren; maar tusschen de Waal en de Maaze zoeken moet. Zie Ph. Cluverius *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XXXVI. p. 496. en M. Alting *Notit. Germ. infer.* P. I. p. 103. Tacitus beschryft het niet nader, dan met den naam van *Heilig Woud*; en Heilige Wouden, alwaar Offerdienften geschiedden, waren 'er, ten deezen tyde, in overvloed, hier te Lande. Zie Tacit. *Hist.* Libr. IV. Cap. 22.

dreigd te worden. *Zy werden*, fprak hy, *nu niet langer als Bondgenooten, gelyk eertyds; maar als Slaaven gehandeld. Zelden kwamen de Stedehouders om kennis te neemen van de roof- en bloedgierigheid der Overften en Honderdmannen, aan welken men hen overleverde. Nu was 'er wederom eene werving beftemd, door welke de ouders van de kinderen, en de broeders van de broeders, als voor 't laatft, werden afgefcheiden. Nimmer was de Romeinfche Staat kranker geweeft, en in de winterlegeringen niets dan buit en oude luiden. Zy moeften flegts de oogen opflaan, en zig, door de ydele naamen der Keurbenden, niet verfchrikken laaten. Hun fchoot puik van Voetvolk en Ruiters over; de Germaanen waren hunne Bloedverwanten, de Galliërs hadden éénen zin met hen. Zelfs was de Oorlog den Romeinen niet onaangenaam, van welken de ongelukkige uitflag aan Vefpaziaan geweeten zou worden; terwyl men van de overwinning niemant rekenfchap verfchuldigd was* (t).

Civilis rede met volkomen' toeftemming van de vergaderde Batavieren aangehoord zynde, beëedigde hy hen al te famen, naar 's Lands gewoonte, met den voorouderlyken vloek. Men zondt vervolgens naar de Kaninefaaten, om dezelven ook in 't verbond te brengen. Civilis nodigde daarenboven, door heimelyke boden, de agt Batavifche Ruiterbenden, die door Vitellius naar Germanie gezonden en nu te *Maguntiakum* (3) aan

II. De Kaninefaaten verbinden zig met Civilis, en ftellen Brinio tot hun Legerhoofd aan.

(t) Tacit. Hift. *Libr.* IV. *Cap.* 14.

(3) *Maguntiaknm* is zekerlyk *Ments*, eene overoude Stad, aan den linker' oever des Ryns, tegen o-

aangekomen waren, om ééne lyn met hem trekken. Onder de Kaninefaaten, bevon zig zekere BRINIO, die ſtout van inborſt, daar by van eene aanzienlyke afkomſt wa Zyn Vader hadt veel vyandelykheids durve ondernemen, en, gelyk wy boven (v) ver haalden, Kaligula's belagchelyke togten onge ſtraft beſpot. Deeze Brinio beviel zynen Lands luiden te meer, om de weêrſpannigheid zyns Vaders tegen de Romeinen. Ook werdt hy volgens 't gebruik dier tyden, in een ſchild gezet, op de ſchouders der draageren gezwenkt, en tot Hoofdman over 't Kaninefaats Krygs volk verkooren. Brinio ontboodt terſtondt de Friezen, die over den Ryn, welke door het tegenwoordig Leiden loopt, woonden, en valt, niet verre van de Noordzee, op de naaſt gelegen twee Romeinſche Winterlegeringen aan, welken men meent in 't Huis te Britten en te Roomburg geweeſt te zyn (w). De Soldaaten, die deezen overval niet verwagt hadden, verlieten de Legers, die van de Kaninefaaten en Friezen geplonderd werden. De * Burgten der Romeinen werden met gelyke verdelging gedreigd; doch, als niet te verdedigen, door de Romeinſche Overſten zelven, in brand geſteken.

Die, nevens de Friezen, twee Winterlegeringen der Romeinen verbrandt.

* *Caſtella*.

Deeze Burgten dienden, gelyk men, uit de

(v) I. *Boek*, *bladz.* 81.

(w) G. VAN LOON Aloude Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 101.

ver de plaats, daar de Mein in den zelven valt, gelegen. De Stad is vermaard by de oude Landbeſchryvers. Zie CELLARIUS *Geogr. Ant.* Libr. II. Cap. III. p. 199.

de woorden eens Digters der vierde eeuwe (x), noemt, den Romeinen, in tyden van oorlog, voor Wapenhuizen, in tyden van Vrede, voor Koorenschuuren of Pakhuizen. Men hadt 'er verscheiden' hier te Lande (y). En 't is niet onwaarschynlyk, dat zy ook tot Bewaarplaatsen van de goederen der Romeinsche Koopluiden gesterkt hebben. Ten deezen tyde, bevonden zig, behalve de Zoetelaars, een goed getal van Romeinsche Koopluiden, in het Eiland der Batavieren. De gelegenheid des Lands heeft 'er hen, buiten twyfel, heenen gelokt, en den grond gelegd van den alouden Koophandel hier te Lande. Het Batavisch Eiland lag tusschen Gallie, een ryk Roomsch Wingewest, en Germanie, welk ten deele verwonnen was, ten deele geduuriglyk beoorloogd werdt. Het werdt, van tyd tot tyd, bezogt van Romeinsche Legers en Vlooten, die, by 't afgaan en aankomen, merkelyke vertiering in het Eiland bragten. Een goed deel Romeinsche Krygsknegten lag 'er altoos in bezetting. De Veldoversten hielden 'er zig dikwils op. Deeze en andere redenen hebben, waarschynlyk, de Romeinsche Koopluiden bewoogen, om zig hier neder te slaan. Zy waren, in deezen vredestyd, door het gantsche Eiland verspreid; en 't zy men wist, dat 'er goede buit by hen te behaalen was, 't zy men zulks waande; de Kaninefaaten en Friezen vallen op de onweerbaare Zoetelaars en Koopluiden

(x) Ausonius in Mosell. vers. 457. p. 433. Edit. Tollii.
(y) Oudaan Roomsche Mogenth. bl. 17, 18.

luiden aan, die of omgebragt of geplonderd werden. Ondertusschen hadt *Aquilius* de kryg-tekens en vendels, en 't gene 'er van Soldaaten was, aan het bovenste gedeelte des Eilands, byeen verzameld. Meer hadt dit volk egter den naam van een heir, dan de kragt; alzo Vitellius de beste benden weggevoerd, en eenen luien hoop uit de naaste gehugten der Germaanen en Nervien van wapenen voorzien hadt (z).

Civilis, oordeelende, dat hem nog geraaden was te veinzen, hieldt zig als of hy geene kennis van Brinio's aanslag gehad hadt, en berispte zelfs de Oversten, dat zy de Burgten verlaaten hadden. *Elk moest*, zeide hy, *maar wederom naar zyn winterleger keeren, terwyl hy, met de bende, die onder hem stondt, den oproer der Kaninefaaten dempen zou.* Hy hadt, naamlyk, voor, de Romeinsche benden, dus vaneen verspreid en in hunne winterlegeringen, af te maaken. Doch alzo Civilis aanhang, blyde met den begonnen kryg, geen groot geheim van zynen toeleg maakte, bleek wel haast, dat niet Brinio, maar Civilis de Hoofdaanleider van deezen opstand was.

Civilis veinzery wordt ontdekt.

III. De Batavieren, Kaninefaaten en Friezen slaan de Romei-

Civilis dan, ziende dat zyne list niet gelukken wilde, nam zyne toevlugt tot het geweld. Hy rukt de benden der Kaninefaaten, Friezen en Batavieren by een, en voertze, behoorlyk verdeeld, tegen de Romeinen aan. Deezen waren niet verre van den Rynstroom gelegerd, op welken, zy zig, tegen den vyand, bedienen wilden

(z) TACIT. Hist. Libr. IV. Cap. 15.

len van eenige Schepen, aldaar, na 't verbranden der Burgten, aangekomen. Niet lang hadt men gevogten, of het Regement der Tongren droeg de krygstekens tot Civilis over, en de bedremmelde Romeinen werden beide van vyanden en bondgenooten geslaagen. Die zelfde trouwloosheid, naar 't oordeel der Romeinen, beweezen ook de Romeinsche schepen, die op Civilis benden afgezonden waren. Een deel van de roeijers bestondt uit Batavieren, die, als ware 't uit onervaarenheid, in 't eerst, de diensten van 't Bootsvolk en de voorvegters verhinderden, en toen, zig tegen dezelven aankantende, de agtersteven tegen den Germanischen oever aanwierpen. Ten laatsten, vermoorden zy de Stuurlieden en Honderdmans, uitgezeid de genen, die éénen wil met hen hadden; tot dat de gantsche vloot van vierentwintig schepen of van zelve tot Civilis overkwam, of genomen werdt (*a*). Doorlugtig was deeze overwinning voor Civilis en de zynen, die daar door wapenen en schepen bekwamen, en, onder de Germaanen en Galliërs, voor *oorzaaken der Vryheid*, met lof gemeld werden.

De Germaanen schikten, daarop, Civilis Gezanten toe, met aanbod van hulpe. Hy zelf stondt naar het bondgenootschap der Galliërs, door treeken en gaaven. De Hoofdluiden van dien Landaart, die in dienst der Romeinen geweest en zyne krygsgevangenen geworden waren, zondt hy, zonder losgeld te eischen, naar hun Vaderland te rug. Hun-

Civilis poogt de Galliërs in zyn verbond over te haalen.

(*a*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 16.

Hunne benden gaf hy keur van blyven of vertrekken. Den blyvenden boodt hy eenen eerlyken krygsdienst onder de zynen aan: en die vertrokken beloofde hy zelfs zeker aandeel in den buit van de Romeinen. Deezen nogtans, stelde hy, in een geheim gesprek, de elenden voor oogen, die zy zo veele jaaren geleeden hadden, en poogde deze over te haalen, om 't juk der Romeinen van hunnen hals te schuiven, en nevens zyne benden, welker dapperheid hy hemelhoog verhief, de wapenen tegen hunne gemeene beheerschers op te vatten (b). Doch, terwyl hy dus de gemeene vryheid scheen te zoeken, vlamde hy, zo men wil, zelf op 't gebied over de Galliën en Germaniën, ryke en magtige gewesten.

IV. De Romeinen zenden eenLeger op de Batavieren af.

Hordeonius Flakkus hadt het eerste bestaan van Civilis met oogluikinge aangezien; doch nu, verneemende, hoe 't Leger veroverd, de benden verslaagen, en de naam der Romeinen uit het Eiland der Batavieren verdreeven ware, beval hy den Stedehouder *Mumius Luperkus*, Overste van twee Keurbenden, die reeds in de winterlegeringen lagen, op den vyand aan te trekken. Deeze zondt de Keurbendelingen, die tegenwoordig waren, terstond af, nevens de Ubiën, de Trevirsche Ruiters, en eene (4) Vleugel van

(b) TACIT. Hist. Libr. IV. Cap 17.

(4) *Vleugels* waren *Kompagnien* Paardenvolk, zo genoemd, om dat zy ter regter- en ter linker zyde des Legers geplaatst, de Keurbenden, gelyk vleugels 't gevogelte doen, dekten en beschermden. AUL. GELL. *Noct. Attic.* Libr. XVI. Cap. 4. VEGETIUS *de Re militari* Libr. II. Cap. 1.

van Batavieren, die, reeds door Civilis van de zyde der Romeinen afgetroond, zig nog getrouw veinsden, op dat zy, hen in 't begin van den stryd verlaatende, met meerder voordeel, tot hunnen Landsman zouden konnen overgaan. Met deeze benden, trekt Luperkus tegen Civilis op, die, tot aanmoediging van zyne en tot verbaazing der vyandelyke Soldaaten, van de veroverde Legertekens omringd, zyne Moeder en Zusters, en aller Huisvrouwen en kleine Kinderen beval agter 't Leger te staan, op dat zy de strydenden tot de zege aanspooren, en de vliedenden beschaamd maaken zouden. Straks heffen de mannen het gewoone krygsgezang aan, daar 't gehuil der vrouwen onder giert: 't welk van de Romeinen en hunne hulptroepen geenszins met gelyk gekrys beantwoord werdt. De Batavische vleugel, daarop overloopende, wendt het geweer tegen de Romeinen. De Keurbenden hielden stal. Doch de Ubiën en Treviren werden, wyd en zyd, over 't veld gedreeven. Eindelyk, deinsden ook de Keurbendelingen af, en weeken naar de Legerplaats (5) *Vetera*.

Een Batavische vleugel loopt uit het Romeinsche Leger tot Civilis over.

Klaudius Labeo, Overste der overgeloopen' Batavische vleugel, in een burgerlyk geschil met Civilis geraakt zynde, werdt

De Romeinen worden verjaagd.

(5) De gelegenheid deezer Plaatse, zo als dezelve door Tacitus (*Hist.* Libr. IV. Cap. 22.) beschreeven wordt, maakt het waarschynlyk, dat men haar, in of omtrent de Stad *Zante*, aan de linkerzyde des Ryns, in Kleefsland, gelegen, zoeken moet. Zie Cluverii *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XVIII. p. 412. Cellarii *Geogr.* Libr. II. Cap. III. p. 214.

werdt, op dat hy, omgebragt, geenen haat by zyne Landsluiden, of in 't Leger behouden, geene tweedragt verwekken zou, naar de Friezen weggevoerd (*c*).

V. Agt Bataviſche benden, in Romeinſchen dienſt, verlaaten dien en ſlaan op weg naar Neder-Germanie.

Ten dien zelfden tyde, agterhaalde de bode, door Civilis afgevaardigd, de agt benden der Batavieren, by welken Tacitus, die dit verhaalt, nu ook van Kaninefaaten gewaagt, die te vooren niet genoemd waren. Deeze benden, eerſt van Vitellius naar Germanie gezonden, hadden nu, op zyn bevel, hunnen weg wederom naar Rome genomen. Naauwlyks haddenze Civilis boodſchap gehoord, of de moed zwol hun dermaate, dat zy, oorzaak tot geſchil zoekende, den loon voor hunnen togt, geſchenken, dubbele ſoldye en vermeerdering van 't getal der paarden, al het welk hun door Vitellius beloofd was, vrymoediglyk eiſchen durfden. Hordeonius Flakkus, die over hen geboodt, maakte, met hun veel toeteſtaan, dat zy eindelyk begeerden 't gene zy wiſten, dat hy weigeren zou. Eerlang verlietenze hem, en ſloegen naar Neder-Germanie (6) op

(*c*) Tacit. *Hiſt. Libr.* IV. *Cap.* 18.

(6) Sedert dat zig verſcheiden' Germaniſche Volken, over den Ryn, in Gallie begeven hadden, heeft een gedeelte van Gallie, langs den linker' Ryns-oever, den naam van *Germanie aan deeze zyde des Ryns*, of *Germauia Cisrhenana*, gelyk de Romeinen ſpraken (Cæsar *de Bell. Gall.* Libr. II. Cap. 3. & Libr. VI. Cap. 2.) aangenomen. Dio Cassius Lib. LIII. p. 503. E. Dit Galliſch Germanie werdt in *Opper-* en *Neder Germanie* onderſcheiden. Ammian. Marcell. Libr. XV. Cap. 9. Volgens Ptolomeus (Libr. II. Cap. 9.) ſtrekte *Neder-Germanie* zig langs den Rynkant uit, van de

op weg. Flakkus besloot eerst hun den afsogt niet te beletten; doch hiervan haast berouw krygende, schreef hy aan *Herennius Gallus*, Bevelhebber over de eerste Keurbende, die te *Bonna* (7) in bezetting lag, dat men de Batavieren daar tegen houden moest, terwyl hy zelf hen van agteren op de hielen zou zitten. En zy waren, meent men, verdelgd geweest, zo Flakkus en Gallus, elk van zynen kant, hen ingeslooten hadden; maar de eerste liet zyn voorneemen vaaren, en vermaande Gallus, by nadere brieven, dat hy de weggaanden niet houden zou. Hieruit rees vermoeden, dat de Hoofdluiden zelven deel aan den opstand hadden, en dat hunne ontrouw oorzaak ware van alles wat 'er gebeurd was of gevreesd werdt (*d*).

On

(*d*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 19.

de Zee, tot aan de Rivier *Obringa*, waar door men de *Aar* schynt te moeten verstaan, die, by Rynmagen, tusschen Bon en Andernach, in den Ryn valt. Van de gemelde Rivier af, zuidwaards, strekte zig *Opper-Germanie*, en wel, volgens DIO, op de aangehaalde plaatse, tot digt aan den oorsprong des Rynstrooms. Wy zeggen liever *Opper-* en *Neder-Germanie*, dan, met sommigen, *Hoog-* en *Neder-Duitschland*, om dat men, door *Hoog-* en *Neder-Duitschland*, thans ook Landen verstaat, die ter regter zyde des Ryns gelegen zyn, en van ouds in 't geheel niet tot *Opper-* of *Neder-Germanie* behoorden. *Germanie ter regterzyde des Ryns* werdt *Overrynsch Germanie* [*Germania Transrhenana*] en ook wel *groot Germanie* genoemd. CÆSAR *de Bello Gallico* Lib. I. Cap. 1. & Libr. V. Cap. 2. PTOLOMÆUS Libr. II. Cap. 11. *in Cod. Palat.*

(7) *Bonna* lag, buiten tegenspraak, ter plaatse, alwaar nu de Stad *Bon* is; volgens de bovengemelde verdeeling in Neder-Germanie, thans in het Aartsstigt Keulen.

Ondertusschen waren deeze Batavische b-den tot digt by Bonna gekomen, wanne-eenigen uit hen afvaardigden, om Herem-Gallus aan te zeggen, *dat zy geenen oorlo-den zin hadden tegen de Romeinen, voor w-ken zy zo dikwils hadden geoorloogd; maar, d-langen en verlooren Krygsdienst afgemat, ha-den zy begeerte naar Vaderland en rust. W-derstondt hun niemant; zy zouden vredig voorb-trekken; doch indien hun de weg met geweld be-twist wierdt; zouden zy zig dien, door 't staal, openen.* Gallus, bedugt wat hem te doen stondt, werdt door zyne Soldaaten overge-haald, om 't geluk van den stryd te verzoe-ken. Drieduizend Keurbendelingen, eeni-ge schielyk geworven' Regementen van (8) *Belgen*, nevens eenen hoop boeren en zoete-laars barsten tot alle poorten uit, en poogen de Batavieren, eenen veel kleiner' hoop, te omringen. Deezen sluiten zig beitelswyze in een, en breeken door de dunne spits der vyanden. De Belgen wyken, de Keurben-de volgt hen, en de bedremmelden worden naar den wal en poorten gejaagd. Groot was daar de nederlaag der Romeinen. De graf-ten werden opgehoopt met lyken. Veelen sneuvelden 'er door vyandelyke wonden; vee-len door den val in de graften en hun ei-gen geweer. De verwinnaars, de (9) *A-grip-*

Zy verslaan de Romeinen by Bonna.

(8) De *Belgen* of Inwooners van het Belgisch Gallie, die met de Romeinen in verbond stonden, waren de Ubiën, Treviren, Nerviën en anderen.

(9) *Colonia Agrippinensium* of de Agrippiner Bouwstad heet thans Keulen. Zie hier voor I. Boek, bl. 45. Aant. (6).

grippiner Bouwstad voorby trekkende, ondernamen niets vyandelyks op hunnen verderen togt, en verschoonden den stryd by Bonna met te zeggen, dat, hun de Vrede, welke zy verzogten, geweigerd zynde, zy zig genoodzaakt hadden gevonden, hun eigen lyf te beschermen (*e*).

Civilis vondt zig nu, sedert de aankomst deezer ervaaren' Krygsbenden, aan 't hoofd van een aanzienlyk Leger. Bedugt nogtans voor de magt der Romeinen, bragt hy al zyn Volk onder den eed van Vespaziaan, en zondt Gezanten aan de twee Keurbenden, die, in 't voorig gevegt verdreeven zynde, zig in de Legerplaats te Vetera vervoegd hadden, op dat zy dien zelfden eed aannamen. Doch zy antwoordden, *dat zy geenen raad van eenen verraader, noch van vyanden beboefden. Vitellius was hun Vorst, wien zy, tot den uitersten adem toe, getrouw wilden blyven. Een Batavische overlooper hadt zig niet in de Romeinsche zaaken te steeken; maar de straf zyner schelmerye te wagten.*

Civilis brengt zyne benden onder den eed van Vespaziaan.

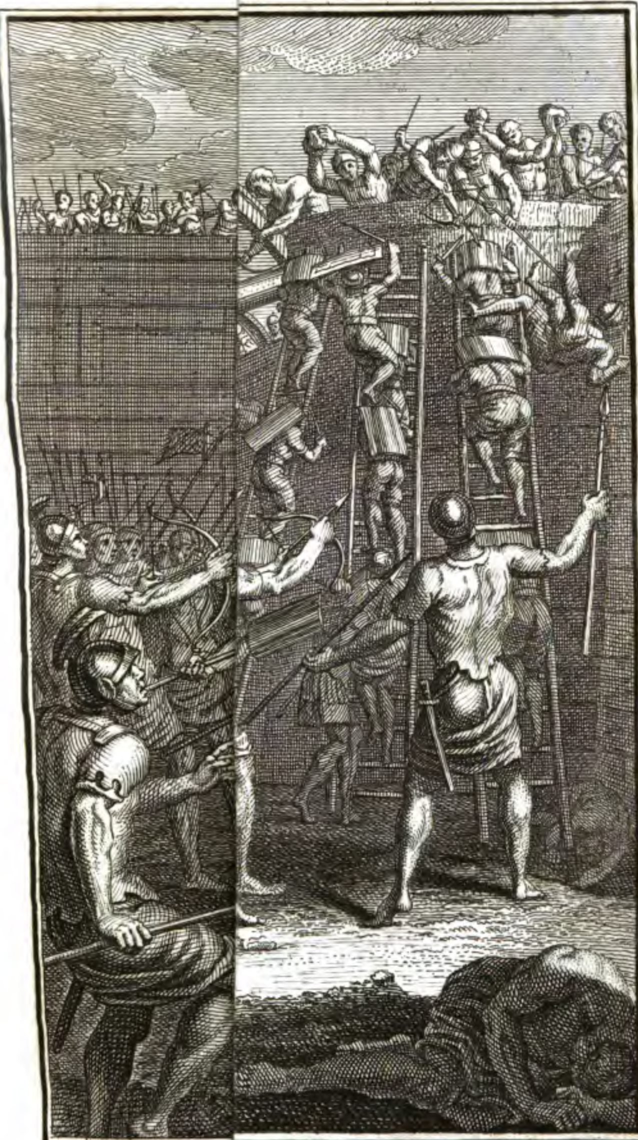
Civilis, dit smaadelyk bescheid ontvangen hebbende, rukt, ziedende van gramschap, het gantsche Volk der Batavieren in de wapenen, en doet den Germaanen, door boden, begeerte naar buit en Krygsroem inboezemen, terwyl de Brukteren en Tenkteren zig by hem vervoegen (*f*). Midlerwyl deeden de Bevelhebbers der Keurbenden, die nu te Vetera lagen, den wal en muuren der Legerplaatse ver-

(*e*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 20.
(*f*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 21.

versterken. Niet verre van daar, hadt m geduurende de vrede, eene soort van Bo stad, ten dienste, zo 't schynt, der koop den en zoetelaars, die 't leger volgden (begonnen te stigten. Deeze werdt nu gronde toe geslegt, op dat 'er de Batavie en derzelver Bondgenooten niet in zoud nestelen. Den Lyftogt, van welken de R meinen hunne Legerplaats hadden behoor te voorzien, lieten zy van elk, die wild als ware 't roofgoed geweest, weghaalen waardoor in weinige dagen verteerd werdt 't gene voor eenen geruimen tyd hadt konnen strekken. Civilis, nu beslooten hebbende Vetera te bestormen, stelde zig aan 't hoofd der Batavieren, in 't midden des Legers. De hulpbenden der Germaanen liet hy langs de beide oevers des Ryns trekken, draavende den Ruiter daarnevens door de velden. Te gelyk doet hy de Schepen tegen den stroom opvoeren. Geen kleine schrik werdt 'er in de Keurbenden verwekt, aan de eene zyde, door de Krygstekens der overgeloopen Batavieren, en aan de andere, door de beelden van wilde beesten, die elk Volk, volgens zyn byzonder gebruik, uit de heilige Bosschen hervoort gehaald hadt: eene vertooning van burgerlyken en uitheemschen oorlog tevens. De Legerplaats rees, ten deele, zagtelyk langs eenen heuvel, en hadt, ten deele, eenen effen toegang. Zy was voor twee Keurbenden of twaalfduizend mannen geschikt, en werdt nu slegts van vyfduizend beschermd. Doch de

Bestormt de Romeinsche Legerplaats te Vetera.

(g) Lipsius de Milit. Roman. *Libr.* V. *Dial.* I.

I. F. du Bourg del. ... te Vetera . J. Folkema Sculp.

de menigte der zoetelaaren hadt zig daar by een vervoegd, en ſtondt den kryg ten dienſte (*b*). De veſtingen waren ook niet behoorlyk voorzien, alzo Auguſtus, voorhebbende dit winterleger ſlegts tot eene beteugeling der Germaanen te doen dienen, nimmer gedagt hadt, dat de Germaanen zelven de Romeinſche Keurbenden daar zouden komen aanvallen. Dit alles deedt midlerwyl den moed der beſtormeren niet weinig wakkeren. De Batavieren en Overrynſche Germaanen ſtelden zig, op dat elks dapperheid openlyker aanſchouwd wierdt, ieder Volk afzonderlyk, voor de Legerplaats. Eerſt ſpilden zy, vergeefs, een groot deel werpſchigten, die in de toorens en kanteelen der veſten hangen bleeven, terwyl zy, van boven, met ſteenen gewond werden. Toen vielen zy, met een geweldig gekrys, op den wal aan. De ladders werden opgeregt, langs welken, ſommigen opklommen; anderen klauterden over de langwerpige ſchilden; met welke hunne Spitsbroeders, digt byeen gebukt, zig den rug bedekt hadden. Doch men ging hun, van de veſten, zo fors met zwaarden en ander wapentuig te keer, dat zy, van boven neder tuimelende, van ſtokken en pylen overſtelpt werden. Daarna beſtonden zy een ongewoon werk, het maaken van een Stormgevaarte, op de wyze der Romeinen. De overloopers en gevangenen leerden hun eene brug toeſtellen, die op wielen voortgeſchooven werdt, en van welke eenigen, als van eenen dyk, ſtreeden, terwyl anderen, daar onder ge-

(*b*) Tacit. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 22.

geplaatst, de muuren der Vestinge zouden afbreeken. Doch 't werk was zo gebrekkelyk gemaakt, dat het wel haast door de steenen, welken die van binnen uit hunne * *Blyden* wierpen, geveld werdt. De aanvallers voerden ook horden en rysbossen aan, die hun voor borstweeringen dienden; doch deezen werden, door de brandende spietsen, die men hun uit de schietgevaarten toedreef, verteerd. Eindelyk wanhoopende van de Vesting met geweld in te neemen, en weetende dat 'er weinig voorraad en veel onstrydbaar volk in was, keerden zy zig tot beleg (*i*).

* *Balistæ.*

Wordt afgeslaagen, en keert zig tot beleg.

Vokula wordt afgezonden, om Vetera te ontzetten.

Flakkus, hiervan tyding gekreegen hebbende, vaardigde eenige luiden af, die in Gallie hulp zoeken zouden, en leverde aan *Dillius Vokula*, Bevelhebber der agttiende Keurbende, de uitgelezenste Keurbendelingen over, om aan 't hoofd derzelven, met groote dagreizen, langs den Ryns-oever, naar Vetera te spoeijen. Flakkus zelf was vreesagtig van aart, en deswege, van overlang, in den haat der Soldaaten (*k*), die merkelyk toenam, wanneer verscheiden' Burgerschappen der Galliën, die eerst den Romeinen waren toegedaan geweest, zig nu, mids het aanwassen van de magt der Germaanen, tegen hen wapenden. Zy vorderen dan eenstemmelyk Vokula tot hunnen Hoofdman, dien Flakkus terstond het hoogbewind der zaaken overgaf (*l*).

Den Romeinen liep het lot midlerwyl allenzins

(*i*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 23.
(*k*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 24.
(*l*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 25.

lenzins tegen. De Galliën hadden schatting en werving geweigerd. De Ryn was, vermids de droogte, op verscheiden' plaatsen, niet te bevaaren. Men moest wagten langs den gantschen oever stellen, om te beletten, dat de Germaanen niet over de ondiepten kwamen. Daar was gebrek aan geld en graanen, en overvloed van behoeftige eeters. Vokula slaat ondertusschen op weg. Te (1) *Novesium* voegt zig de dertiende Keurbende by hem. Herennius Gallus was hem ook bygezet, om den last des krygs te helpen draagen. De Romeinen, den vyand niet durvende tegentrekken, sloegen zig by Gelduba ter neder, vanwaar Vokula een gedeelte des Legers, in de naaste gehugten der (2) *Gugernen*, die met Civilis verbonden waren, om buit zondt. Hy zelf trok mede (*m*), en liet het ander deel des Legers daar 't was, onder 't opzigt van Herennius Gallus. 't Gebeurde, ondertusschen, dat een schip der Romeinen, zwaar met Kooren gelaaden, in den ondiepen Ryn steeken bleef, en van de Overrynsche Germaanen, naar hunnen oever toe, gesleept werdt. Gallus leedt dit niet, en zondt eene bende te hulpe. 't Getal der Germaanen wies

Legert zig te Gelduba.

De Germaanen sleepen een vyandelyk Koorenschip weg.

(*m*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 26.

(1) *Novesium* is nog de Latynsche naam van het Steedje *Neus* of *Nuys* in 't Aartsbisdom Keulen, tegen over *Dusseldorp*, gelegen.

(2) De *Gugernen*, *Cugernen* of *Gubernen* worden, by Plinius (Lib. IV. Cap. 17.), tusschen de Ubiën en Batavieren, langs den Ryn, geplaatst. En uit het gene wy hier van Vokula's togt, uit Tacitus, aanhaalen, wordt dit duidelyk genoeg bevestigd.

wies ook aan; de hulptroepen schooten toe, en daar werdt hevig, van weerskanten, gestreeden. Doch de Romeinen de nederlaag krygende, werdt het Schip van de Germaanen weggerukt. Gallus kreeg van de zynen de schuld van 't verlies. Men trok hem uit zyne tent, sloeg hem en smeet hem in boeijen, terwyl men hem geboodt te zeggen, *voor welk loon, en met wiens medeweeten hy 't heir verraaden hadt.* Hordeonius werdt, by deeze gelegenheid, de aanstigter, hy de uitvoerder van 't schelmstuk genoemd. Doch Vokula, sedert te rug gekeerd, deedt Gallus los maaken, en de hoofden der muiterye met de dood straffen (*n*).

VII. Civilis zet het beleg voor Vetera voort.

Gantsch Germanie hadt zig nu met Civilis verbonden, en ter bevestiging des Bondgenootschaps, de edelsten des Lands tot gyzelaars overgeleverd. Des beval hy den Germaanen, de Ubiën en Treviren, naar dat het ieder naast was, te verwoesten, en met eenen anderen troep over de Maaze te zetten, om de uiterste grenzen der Galliën, de Menapiërs en Morinen, te doen daveren. De Ubiën leeden 't meest, door deeze invallen, en hun tegenspoed maakte Civilis moediger. Hy zette dan 't beleg voor Vetera dapper voort, en liet scherpe wagt houden, op dat de belegerden geene kondschap der komende hulpe kreegen. Den Batavieren beval hy het stormtuig te vervaardigen. De Overrynschen, heet op 't vegten, liet hy den wal beklimmen, en, na dat zy afgeweezen waren,

(*n*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 27.

waren, den ſtryd vernieuwen, alzo hem volk overſchoot, en de ſchade klein was. De nagt maakte geen einde van 't gevegt (o). De Germaanen droegen hoopen houts ſamen, ſtaken 'er den brand in, en hielden 'er hunne ſlempmaalen by; waarna zy, door den wyn verhit, den ſtryd roekeloosly k hervatteden. Doch hunne werpſchigten miſten 't doel, gemerkt de duiſternis. De Romeinen daarentegen troffen hen, die van 't licht der brandende houthoopen beſcheenen werden, te wiſſer, en mikten op zulken, die, door ſtoutheid of eertekens, boven anderen uitſtaken.

Civilis, dit verneemende, liet de vuuren bluſſchen, en 't gevegt in 't donker zynen gang gaan. Toen goldt 'er geene dapperheid. De moedigſten werden dikwils door 't geweer van bloodaarts geveld. Daar 't gekrys van daan kwam, keerde men zig heenen. De Germaanen vogten met onberaaden gramſchap. De Romeinen, zig beter op de gevaarlykheden verſtaande, wierpen met yzerpuntige ſtaven en zwaare ſteenen: en daar zy den naderenden vyand, uit het geſchreeuw van de aanvoerders der ſtormgevaarten, of uit de aangezette ladders vernamen, ſtieten zy hem met de ſchildpen naar om laag, en wierpen hem eene ſchigt agter na. Veelen, die reeds op de veſten geklommen waren, werden met daggen doorreegen. Met den dag, ontdekte zig een nieuw

(o) Tacit. Hiſt. Libr. IV. Cap. 28.

Zonderling stormtuig der Batavieren.

nieuw stormgevaarte (p). De Batavieren hac den eenen tooren van twee verdiepingen op geregt, dien zy tegen de (3) Hofpoort, daa de grond vlakst was, aanvoerden. Doch hy werdt haast doorbroken, door sterke berder en balken, die men 'er tegen aanstiet, tot bederf der genen, die 'er op stonden. Daarop deeden de Romeinen eenen schielyken uitval, die veelen van de belegeraars het leeven koste. De belegerden daarentegen, die hun ii konst en nyverheid te boven gingen, stelder veele schadelyke krygsgevaarten toe: en onder deezen, een zeker hangend en wippend oorlogstuig, dat, schielyk nedergelaaten, één of meer vyanden om hoog rukte, en, door 't omslaan des gewigts, binnen de legerplaats nedersmeet. Hierdoor werdt den belegeraaren de meeste schrik aangejaagd; der Civilis de hoop, om de vesting door bestormen te overweldigen, wederom zakken liet, tragtende ondertusschen de trouw der Keurbendelingen, door boden en beloften, te doen wankelen (q).

De slag by Kremona (4), eene Stad aan de

(p) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 29.
(q) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 30.

(3) De Hofpoort [*Porta prætoria*] was de Poort, door welke het krygsvolk ten stryde gevoerd werdt; of, zo anderen willen, de Poort van de Tent of verblyfplaats des Veldheers. *Vide Not. Interpr.* ad TACIT. *Hist.* Libr. IV. Cap. 30. VEGET. *de Re militari* Libr. I. Cap. 23.

(4) Deeze was op den laatsten van Wynmaand van dit zelfde jaar 69. voorgevallen. *Vide Not. Interpret. ad* TACIT. *Hist.* Lib. IV. Cap. 31.

aan de Po, in 't Milaneesche, tusschen de aanhangers van Vitellius en Vespaziaan, was voor den eersten ongelukkig uitgevallen (r). De tyding hiervan baarde verscheiden' beweegingen, in de Romeinsche Legers, hier te Lande. De Gallische hulptroepen vielen, op aanmaaning der Oversten, terstond van Vitellius af. De oude Romeinsche Soldaaten marden; doch als hun van Hordeonius Flakkus de eed voorgehouden werdt, deeden zy dien met een wankelend gemoed, welk ten aangezigte uitblonk, en sloegen, al stamelende, of met een zagt gemommel, en dikwils met zwygen, den naam van *Vespazianus* over (s). Antonius Primus, Bevelhebber in Vespaziaans Leger, hadt brieven aan Civilis geschreeven; die Flakkus benden voorgelezen; doch van hun met verdriet gehoord werden; alzo Civilis in dezelven als Bondgenoot, de Germaanen als vyanden werden aangemerkt. Thans kwam de tyding van Vitellius onspoed in 't leger te Gelduba, alwaar men Flakkus voorbeeld volgde, en de Soldaaten onder den eed van Vespaziaan bragt. *Alpinus Montanus*, die over eene bende van Vitellius 't bevel gevoerd, en de tyding van zyne nederlaag uit Italie herwaards overgebragt hadt, werdt nu aan Civilis gezonden, om hem aan te zeggen, *dat hy den oorlog hadt te staaken, en de uitheemsche wapenen niet langer met eenen valschen schyn te bewimpelen. Zo hy bestaan hadt Vespaziaan te bel-*

De Romeinen tragten Civilis de wapenen te doen nederleggen.

(r) Tacit. Hist. *Libr.* III. *Cap.* 29, 30, 31.
(s) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 31.

Civilis zoekt de Treviren tot den afval te beweegen.

helpen; nu was zyn oogmerk bereikt. Civilis antwoordde in 't eerst bedektelyk; doch, bespeurende, dat Montanus zeer fors van aart, en jookerig naar nieuwigheid was, hief hy aan met klaagen over zynen lastigen vyfentwintigjaarigen dienst, in de Legers der Romeinen. *En wat loon*, vervolgde hy, *heb ik voor mynen arbeid ontvangen? den dood myns broeders, eigen gevangenis, en 't wreed roepen deezes Leegers, by 't welk ik ter lyfstraffe gevorderd ben; waarvan ik nu, volgens 't regt der Volken, wraak eisch. O gy Treviren*, zeide hy voorts, zig tot Montanus, een' Trevir (*t*), keerende, *en andere slaavende zielen, wat loon verwagt gy voor uw zo dikwils vergooten bloed, anders dan ondank, geduurige schattingen, roeden, bylen en den lastigen aart uwer Beheerscheren? Ik, Overste ééner bende, en de Kaninefaaten en Batavieren, een klein gedeelte der Galliën, hebben de Romeinsche Legers uitgerooid, of prangen ze hier met honger en wapenen. Hebt gy dan nevens ons moed, vryheid zal ons geworden; en zo wy al verwonnen worden, we zullen nog dezelfde zyn.* Montanus dus tot handhaving der vryheid aangezet hebbende, liet hy hem te rug gaan, met bevel nogtans van de zaaken ten zagtsten over te draagen. Deeze veinst, onverrigter boodschap te rug te keeren, en zwygt het overige; 't welk sedert genoeg uitlekte (*v*).

VIII. Civilis overmeestert

Civilis, daarna, een deel zyner troepen by zig houdende, zondt de oude Batavische ben-

(*t*) TACIT. Hist. *Libr.* III. *Cap.* 35.
(*v*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 32.

benden en 't gene hy van Germaanen by der hand hadt, onder de Hoofdluiden *Julius Maximus* en KLAUDIUS VIKTOR, den Zoon zyner Zuster, tegen Vokula en zyn heir, welk te Gelduba lag. In 't doortrekken, sleepten zy de winterlegering weg van eene Vleugel, die te (5) *Asciburgium* gelegerd was. Zo schielyk vloogenze toen ten Leger in, dat Vokula de zynen niet aanspreeken, noch in slagorde stellen kon. Alleenlyk plaatste hy de Soldaaten, die onder de krygstekens behoorden, in 't midden; de hulptroepen aan alle kanten rondsom. De Romeinsche Ruitery, allereerst uitgeborsten, werdt van de geregelde ordeningen der vyanden zo wel ontvangen, dat zy wel haast te rug keerde. Toen was 't doodslaan, geen vegten. De hulptroepen der Nervien verlieten, uit vreeze of ontrouw, de zyde der Romeinen en stelden 't op een vlugten. Eerlang verlooren ook de Keurbenden hunne krygstekens, en werden, by menigten, binnen den wal afgemaakt. Onvoorziens keerde toen de kans, door de aankomst der (6) *Vaskonsche* Hulpbenden, die

de Legerplaats te Asciburgium.

Overvalt Vokula's hier te Gelduba.

Doch wordt, door het bykomen der Vaskonsche hulpbenden, verdreeven.

(5) Civilis volk trekt van *Vetera* of *Zante* naar *Gelduba* of *Gelb*, alwaar Vokula gelegerd was. *Asciburgium* moet derhalve op den weg, tusschen Zante en Gelb, gelegen geweest zyn. Ook ontmoet men hier nog een overblyfsel deezes naams, in het Dorpje *Asburg*.

(6) De *Vascones* bewoonden een gedeelte van het Koningryk Navarre, in Spanje. PTOLOMÆUS Lib. II. Cap. VI. p. m. 39 & 44. Galba hadt, onder anderen, dit gedeelte van Spanje tot een Wingewest gemaakt, en, in zyn agtjaarig verblyf aldaar, eenig Krygsvolk uit 's Lands Ingezetenen geworven. SUETONIUS *in Galba* Cap. VIII.

die van Galba geworven en toen opon den waren. Deezen naderen 't Leger, ren 't gekrys der strydenden, en vallen op den Batavieren en derzelver helperen agteren aan. Gering van getal, verwekt groote vreeze. Men dagt, dat alle de be van Novesium of Maguntiakum aangeko waaren. Deez' dooling gaf den Rome moed, en terwyl zy op de kragten van a ren vertrouwden, kreegen zy de hunnen der. De dapperften der Batavieren, alle Voetknegten, werden geveld; doch hu Ruiters ontkwamen 't met de Legertekens gevangenen, welken zy, in den eersten aa val, bekomen hadden. Aan de zyde der R meinen, was, ten dien dage, het grootst onstrydbaarst getal; by de aanvallers 't pu der benden verslaagen (*w*). Beide de Hoof luiden hadden zig vergreepen, en verdiende den tegenspoed. Vokula hadt verzuimd de vyand te bespieden, en zo Civilis den stry met meer volks aangevangen hadt, zou hy va weinige benden zo ligt niet hebben konnen omringd worden.

Civilis poogt de Keurbenden te Vetera tot afval te brengen.

Daarentusschen hadt Civilis getragt de keurbenden te Vetera om te zetten, door hun diets te maaken, dat het met de zaaken der Ro-

(*w*) TACIT. Hist. *Libr.* II. *Cap.* 33.

VIII. IX. & X. Buiten twyfel, zyn hier deeze Vaskonsche hulpbenden een gedeelte van geweest. De Vaskones, of een gedeelte der zelven, zyn, in de vyfde eeuwe, over het Pyreneesch gebergte, mettet woon, in Aquitanie, gekomen, welk Landschap, sedert, naar hen, de naam van *Gascogne* by gebleeven is. CELLARII *Geogr. Ant.* Libr. II. Cap. II. p. 124.

Romeinen omgekomen, en hem de zege te beurt gevallen was. De veroverde krygstekens en vendels werden omher gevoerd, en de gevangenen ten toon gesteld. Een der welken de koenheid hadt van met luider stemme te openbaaren, hoe de stryd afgeloopen ware. 't Welk de Germaanen dermaate verbitterde, dat zy hem, op staande voet, van 't leeven beroofden, waardoor zyn zeggen nog te meer geloofd werdt. Te gelyk vernam men, uit de opgaande vlam der brandende hoeven, dat het leger van Vokula aankwam; want deeze, eenige dagen gemard hebbende, was eindelyk te raade geworden, tegen den vyand op te trekken, en hem by Vetera te overvallen. Hier aangekomen, beval hy de krygtekens in 't gezigt der belegerden te stellen, en graft en wal om dezelven te slaan. Toen ging de kreet onder zyne benden op, dat men den stryd hadt aan te vangen. En zonder te wagten, dat zy geschaard werden, vallen zy in 't wild en met vermoeide leden op den vyand aan. Civilis was by der hand, en steunde niet min op de gebreken der vyanden, dan op de deugd der zynen. Daar werdt hevig gevogten. Onder de Romeinen, waren de grootste muiters de grootste bloodaarts. Sommigen, der versche overwinninge gedagtig, hielden post, troffen op den vyand, moedigden zig zelven en hunne spitsbroeders geduuriglyk aan, en staken, zig in slagorde gesteld hebbende, de handen op naar de belegerden, om hun het teken van uitvallen te geeven. Deezen, alles van de muuren zien konnende, bersten daar

Hy wordt van Vokula's heir overvallen.

daarop ter poorten uit, en mengen zig in 't gevegt. Wel haast werden toen de Germaanen op de vlugt gedreeven.

Geraakt in groot gevaar door het struikelen van zyn Paard. Vetera wordt ontzet.

Civilis was, by geval, door 't struikelen zyns paards, ter aarde geworpen; de roep ging door beide de legers, dat hy gewond of dood was; en 't is niet te zeggen, welk een schrik onder de zynen, en welk een moed onder de vyanden hierdoor veroorzaakt werdt (*x*). Vokula bekreunde zig niet met het vervolgen der vlugtenden; maar versterkte den wal en toorens der Legerplaatse, even of 'er wederom beleg op handen geweest ware; zulks men, niet zonder grond, vermoedde, dat hy, die zo dikwils de zege verwaarloosde, liefst oorlog hadt.

IX. De Koorenhaalers der Romeinen worden van Civilis overvallen.

In de Romeinsche Legers, was nog gebrek aan lyftogt. Des werden de legerwagens der Keurbenden met den onstrydbaaren hoop naar Novesium gezonden, om van daar te lande kooren aan te voeren; alzo de Germaanen den stroom bezet hielden. Zy kwamen voor de eerstemaal veilig te rug, mids Civilis van zynen val nog niet volkomen hersteld was. Doch toen hy sedert vernam, dat de Koorenhaalers wederom naar Novesium gezonden waren; dat de benden, die hen geleidden, de wapenen op de wagens gesmeeten hadden, en lui en onagtzaam nevens dezelven voortslenterden, en dat 'er maar weinige Soldaaten by de krygtekens waren; bestondt hy hun, in goede orde, aan te randen, hebbende volk vooruit gezonden, om de

(*x*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 34.

de bruggen en engten te bezetten. Men vogt met den hoop in 't lange uitgestrekt, en met twyfelagtigen uitslag, tot dat de nagt den stryd scheidde. De Romeinsche benden trokken naar Gelduba; welke Legerplaats, met de Soldaaten, die 'er gebleeven waren, nog bezet gehouden werdt.

Civilis omringt Vetera en neemt Gelduba in.

Vokula, sedert, duizend Keurbendelingen uit Vetera geligt en by zyn heir gevoegd hebbende (y), gaf dit Civilis wederom gelegenheid, om deeze Legerplaats te omsingelen. Daar na nam hy Gelduba in; alwaar Vokula geweest, doch sedert van daan en naar Novesium getrokken was. Derwaards van Civilis gevolgd zynde, valt 'er, niet verre van de Stad, een gevegt tusschen de Ruitery voor, welk ten nadeele der Romeinen afliep; die toen weder aan 't muiten sloegen, geld eischten, en als hun dat gegeven was, nog niet bedaard, by nagt in de Legertent van Hordeonius Flakkus vielen, hem ten bedde uit rukten, en wreedelyk vermoordden. Vokula zou dit zelfde lot getroffen hebben, ware hy niet, in een Slaafs kleed en door de duisternis, onbekend, ontkomen.

Zyne Ruitery slaat de Romeinsche.

Met het bedaaren der hevigheid, keerde de vrees. Het hoofdeloos Leger zondt naar de Gallische Burgerschappen, om hulp en soldye (z). Civilis aankomst joeg de Romeinen in de wapenen, welken zy, straks daaraan, al vlugtende verlieten. Sedert hebben zig de Romeinen, die tot het Leger onder Vokula behoor-

(y) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 35.
(z) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 36.

hoorden, van de anderen afgescheiden, en zyn, berouw toonende, hunnen te rug gekeerden Bevelhebber gevolgd, van wien zy, den eed aan Vespaziaan op nieuws afgelegd hebbende, heen geleid werden, om Maguntiakum, dat van een heir van Katten, Uzipeeten en Mattiaken belegerd was, te ontzetten. De Belegeraars waren, op hunne aankomst, reeds met buit vertrokken; doch niet zonder dat het hun bloed gekost hadt, alzo zy, door de Romeinen, in 't aftrekken, onvoorziens waren aangevallen geweest. De Treviren ook, den Romeinen tot nog toe getrouw blyvende, hadden, langs hunne grenzen, eenen legerwal opgeworpen, en verscheiden' reizen, met merkelyk verlies van weerskanten, tegen de Germaanen gestreeden (*a*). En hier mede liep het negenenzestigste jaar van de gemeene tydrekening ten einde.

X. Civilis verklaart zig vyand der Romeinen.

70.

In 't volgende jaar, hadt men zo dra de tyding van Vitellius dood hier te Lande niet vernomen, zynde hy, door 't woedend graauw, te Rome, op eene smaadelyke wyze, omgebragt (*b*); of Civilis ligtte 't momtuig af, en verklaarde zig openlyk vyand der Romeinen. De Vitelliaansche Keurbenden hadden de uitheemsche slaaverny liever, dan Vespaziaan tot hunnen Veldheer. De Galliërs lieten zig ook, door verscheiden' losse geruchten, diets maaken, dat het Roomsche Ryk alomme gevaarlyk stondt. De brand van 't Kapitool, onzeker of hy door Vespaziaans of

(*a*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 37.
(*b*) TACIT. Hist. *Libr.* III. *Cap.* 85.

of Vitellius aanhang verwekt ware (c), werdt hier te Lande voor een zigtbaar bewys der Hemelsche gramschap genomen, en men besloot 'er uit, dat het einde des Ryks voor handen was. De Gallische Druïden, eene soort van Priesterlyke Digters (d), zongen, *dat de heerschappy der menschelyke dingen den Volken aan deeze zyde der Alpen werdt toegeschikt.* Ook liepen 'er gerugten, dat de voornaamsten der Galliërs, die van Otho tegen Vitellius gezonden waren, voor hun vertrek, zig verbonden hadden, dat zy niet verzuimen zouden, hunne vryheid te herneemen, indien de kragten des Roomschen Ryks eens, door geduurige Burgeroorlogen en inwendige elenden, verbroken werden (e). Evenwel was, voor het ombrengen van Hordeonius Flakkus, nog niets van eenig eedverwantschap uitgelekt. Doch terstond daarna, gingen de boden over en weder, tusschen Civilis en *Klassikus*, Overste van eene vleugel Treviren. Klassikus was van een Koningklyk geslagt, welk zig, in vrede en oorlog, altyd vermaard gemaakt hadt; en overtrof alle zyne landsluiden, in adel en rykdom. Hy beroemde zig, met opzigt op zyne voorouders, meer Vyand dan Bondgenoot des Roomschen Volks te zyn. In den geheimen handel tusschen hem en Civilis, staken zig ook *Julius Tutor* en *Julius Sabinus.* De eerste, mede een Trevir, was van Vitellius over den oever des Ryns gesteld. De laatste, een

Smeedt een eedverwantschap met Klassikus, Tutor en Sabinus.

(c) TACIT. Hist. *Libr.* III. *Cap.* 71.
(d) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VI. *Cap.* 13, 14.
(e) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 54.

een Lingoon, was, trots uit den aart, nog opgeblaazener geworden, doordien hy zig beroemde, dat zyne Overgrootmoeder den Veldheer Julius Cezar, toen deeze in Gallie oorloogde, door overſpel behaagd hadt. Deezen peilden in 't heimelyk de gemoeden der anderen. En eenigen van de bekwaamſten aan zig verbonden hebbende, kwamen zy in de Agrippiner Bouwſtad, in eens Burgers huis, by een. Hier verſcheenen eenige Ubiën en Tongren onder hen; doch de Treviren en Lingoonen waren de grootſten van getal en magt. Men hitſte elkanderen op tot den afval (f), die kort daarna beſlooten werdt. 't Overſchot van 't Vitelliaanſche heir, welk ſommigen afmaaken wilden, beſloot men, met meerderheid van ſtemmen, te ſpaaren; agtende genoeg verrigt te hebben, als de Hoofdluiden der Keurbenden van kant geholpen waren.

De Galliërs worden tot den afval aangezogt.

't Beſluit deezer vergaderinge werdt geheim gehouden, en vaardigde men ondertuſſchen boden af, om de Galliërs tot den afval te beweegen, terwyl men veinsde Vokula gehoorzaam te willen blyven. Deeze kreeg wel kennis van 't opgeſtemd verraad; doch vondt zig onmagtig om het zelve met geweld te ſtuiten, alzo de Keurbenden niet voltallig en ongetrouw waren. Hy ontmoet dan de weifelende Soldaaten en verborgen vyanden met gelyke ontveinzing, 't beſt dat hy doen kon, en begeeft zig, met zyne benden, naar de Agrippiner Bouwſtad.

XI. Klaudius

Derwaards was Klaudius Labeo, geweezen

(f) TACIT. Hiſt. Libr. IV. Cap. 55.

zen' Overste eener overgeloopen' Batavische Vleugel, komen vlugten. Hy, gelyk we te vooren (g) verhaalden, by de Friezen gevangen gezet, hadt zyne wagters weeten om te koopen; en was dus uit de gevangenis ontkomen. Nu sloeg hy Vokula voor, dat, zo men hem bystand gave, hy naar de Batavieren gaan, en het grootste deel derzelven wederom tot het Bondgenootschap der Romeinen brengen zou. Men stelde dan een maatelyk getal Voetknegten en Ruiteren onder zyn bevel. Hy rukt daar benevens eenige Nerviën en (7) *Betasien* in de wapenen: doch niets tegens de Batavieren onderneemen durvende, doorliep hy, meer steekswyze dan met oorlog, de landen der Kaninefaaten en Marezaaten.

Labeo, valt in de landen der Kaninefaaten en Marezaaten.

Vokula ondertusschen, door de ontrouwe Galliërs, die in zyn leger waren, aangelokt, toog naar den vyand toe (h). En hy was niet verre van Vetera, wanneer Klassikus en Tutor, nevens hunne landsluiden, vooruit trokken, in schyn, om den vyand te verspieden; doch inderdaad, om 't Verbond tusschen hen en Civilis te bevestigen. Van toen aan, zonderden zy zig af van de Romeinen, en omringden

Klassikus en Tutor gaan met de Trevieren en Lingoonen tot Civilis over.

(g) *Bladz.* 127.
(h) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 56.

(7) De *Betasiën* schynen, niet verre van de Nerviën, in het tegenwoordig Brabant of Vlaanderen, gewoond te hebben. Plinius Libr. IV. Cap. 17. Tacit, *Hist.* Libr. IV. Cap. 66. Sommigen vermoeden, dat zy van Cæsar *Aduatiken* genoemd zyn. Cluverii *Germ. ant.* Libr. II. Cap. XXI. p. 429. Wy hebben I. Boek. bl. 41. Aant. (5) de Aduatiken een weinig oostelyker geplaatst.

ringden hun Leger met een' wal op zig zelven. Vokula hadt wel gepoogd, door eene forse aanspraak, hunnen afval te voorkomen; doch te vergeefs. Des keerde hy met zyne benden naar Novesium te rug. De afgeweeken' Galliërs sloegen zig, tweeduizend schreeden van daar, in zekere velden ter neder. Daar werden de over- en wedergaande Honderdmannen en Soldaaten der Romeinen omgekogt; op dat het heir zig onder den eed van uitheemschen begave, en ten onderpand hunner nieuwe verbindtenisse de Bevelhebbers ombragte, of in boeijen smeete. Vokula, 't gevaar, waarin hy was, verneemende, kon egter niet bewoogen worden tot vlugten (*i*); maar deedt, om den Soldaaten hunnen pligt voortehouden, eene deftige redevoering; waarin hy, beginnende van den alouden en verschen roem, dien de Romeinen, onder Hoofdluiden van hunnen eigen landaart, bevogten hadden; de schandelykheid van eenen Batavier of Trevir ten dienst te staan, op 't leevendigst vertoonde, sluitende met eene bede, dat de Goden, den Romeinschen Soldaat in zyne onnozelheid handhaaven, of een tydig berouw verleenen wilden (*k*). *Zyne* aanspraak werdt van elk niet eveneens opgenomen. De Soldaat dobberde tusschen hoop en vrees en schaamte. Hy ondertusschen, van daar gegaan, werdt, door zyne Vryelingen en Slaaven, belet de handen aan zig zelven te slaan, en eerlang door *Emilius*

(*i*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 57.
(*k*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 58.

milius Longinus, verlaater der eerste Keurbende, die van Klassikus ten dien einde afgezonden was, moorddaadig omgebragt. De Bevelhebbers Herennius en Numisius werden geboeid.

Klassikus, de tekens der Roomsche Veldheerschappy aangenomen hebbende, kwam, in eigener persoon, in 't Leger, en las den Romeinen den eed voor; waar by hy egter, hoe afgeregt ook, geene aanspraak voegen kon. De Soldaaten, die tegenwoordig waren, zwoeren voor 't Ryk der Galliën. Elk werdt beloond, naar dat hy zig in 't bewerken van den afval gekweeten hadt, en de ombrenger van Vokula tot een aanzienlyk krygsampt verheeven. Daarna werdt de zorg des oorlogs tusschen Tutor en Klassikus verdeeld. De Agrippiners, eene Romeinsche volkplanting, en al wat 'er van Soldaaten aan den Bovenryn was, werdt door Tutor ook onder den zelfden eed gebragt. En Klassikus, de Legerhoofden te Maguntiakum, die weigerden te zweeren, omgebragt hebbende, beval den wankelbaarsten onder 't krygsvolk naar Vetera te trekken, en de Keurbenden, met beloften, bedreigingen en hun eigen voorbeeld, tot onderwerping te beweegen (*l*).

De Keurbenden worden onder den eed der Galliën gebragt.

XII. Hongersnood in de legerplaats Vetera; die

De belegerden werden, aan de eene zyde, door eerlykheid, aan de andere, door elende en armoede getrokken. De langduurigheid van 't beleg was oorzaak geweest, dat hun nu gewoon en ongewoon voedsel begon

(*l*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 59.

eindelyk overgegeven wordt.

gon te ontbreeken. De lastbeesten verteerd zynde, hadt men de paarden en andere onreine dieren te lyf geslaagen, en eindelyk spruiten, struiken en kruiden, die tusschen de steenen groeiden, greetiglyk uitgepluist. Zo lang gaven de belegerde Keurbenden merkwaardige proeven van geduld en standvastigheid, tot dat zy den behaalden lof, door eene eindelyke overgaave, uitwischten. Zy zonden gezanten aan Civilis, die, uit aller naam, om lyfsgena baden. Hun verzoek werdt niet verhoord, voor dat zy den eed der Galliën gezwooren hadden. Toen, den buit der legerplaatse voor de zynen bedongen hebbende, gaf hy hun wagters, die 't geld, de zoetelaars en pakken aanhouden, en hen, die ligt gelaaden wegtrokken, geleiden zouden. Doch als zy omtrent (8) vyf my-

(8) *Ad quintum fere Lapidem*, dat is, *omtrent aan den vyfden Steen*, zegt TACITUS. De Romeinen waren gewoon, langs de Straatwegen, op den afstand van ieder duizend schreeden, zynde eene myl, eenen steenen Mylpaal op te regten, op welken, men zien kon, hoe verre zulk eene Stad van Rome af lag. Dit nuttig werk was door Kajus Gracchus uitgevonden (PLUTARCHUS *in Gracchis* p. 837. E. 838. A.), en door Augustus voltooid, die, op de Markt te Rome, een' gulden kolom deedt stellen, op welken, alle de Italiaansche wegen uitliepen. PLUTARCHUS *in Galba*. p. 1064. B. C. In de Provincien, waren ook zulke wegen en mylpaalen. Misschien ook hier te Lande: hoewel 't anders bekend is, dat de Romeinen gewoon waren te zeggen, by voorbeeld, dat zy *aan den vyfden mylpaal*, of blootelyk *aan den vyfden*, met uitlaating van 't woord, *mylpaal* gekomen waren, om alleenlyk te kennen te geeven, dat zy *vyf mylen wegs* hadden afgelegd. TACITUS *Hist.* Libr. II. Cap. 24. Lib. III. Cap. 15. Vide &

mylen wegs afgelegd hadden, ryzen de Germaanen schielyk op, en vallen den onverhoedschen hoop aan. De strydbaarsten werden, daar zy stonden, veele anderen in de vlugt geveld. De overigen snelden te rug naar de legerplaats, die uitgeplonderd en in brand gesteken werdt; waardoor de elendige Keurbendelingen, die van den stryd overgeschooten waren, verteerd werden. Civilis beschuldigde, van zyne zyde, de Germaanen, als of zy, uit schelmery, 't gegeven woord gebroken hadden. Doch of dit geveinsd werk geweest zy, dan of hy de woedenden niet hebbe konnen wederhouden, blyft onzeker (*m*).

Ontrouw der Germaanen, omtrent de belegerden.

By 't opvatten der wapenen tegen de Romeinen, hadt Civilis, volgens eene gebruikelyke gelofte, zyn hair, uitgekemd en opgekruld, gedraagen: welk hy nu, na het uitrooijen der Keurbenden te Vetera eerst afleide. Men gaf hem na, dat hy zyn klein zoontje eenigen der gevangenen voorgesteld hadt, om dezelven met kinderpylen en schigten te doorgrieven. Wyders heeft hy, noch zig zelven, noch iemant der Batavieren onder den eed der Galliën gebragt, steunende op de magt der Germaanen en zyne eigen' vermaardheid, waarin hy en de zynen de Galliërs

Civilis legt zyn hair af, ten teken der behaalde overwinning.

(*m*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 60.

& ALTING. *Germ. Infer.* P. I. p. 1. *Voc.* AD DUODECIMUM. En in geenen anderen zin, konnen de woorden hier genomen worden; om dat, uit eene andere plaats van TACITUS (*Annal.* I. Cap. 45.) blykt, dat Vetera aan den zestigsten mylpaal lag.

liërs, zo men met hen om 't oppergebied te stryden hadt, overtroffen.

Velleda, eene Maagd by de Batavieren en Germaanen in hooge agting.

Mumius Luperkus, Bevelhebber over (9) eene of twee Keurbenden, werdt, onder andere geschenken, gezonden aan *Velleda*, eene Maagd, van de Brukteren afkomstig, die veel gezags onder de Batavieren en Germaanen hadt, en by hen voor eene waarzegster gehouden werdt: gelyk de Germaanen van ouds veele vrouwen voor verklaarsters van 't noodlot, en by 't aanwassen des bygeloofs, voor Godinnen plagten aan te zien. Velleda hadt nu den Germaanen hunnen voorspoed, en 't uitrooijen der Keurbenden voorspeld, en hier door was de agting voor haar merkelyk toegenomen. Des schonk men haar Luperkus; die egter, eer hy by haar kwam, omgebragt werdt. Eenige weinige Honderdmannen en Hoofdluiden, in Gallie gebooren, spaarde men, ten onderpand des Bondgenootschaps. Alle de winterlegers der Romeinen, uitgenomen Maguntiakum en (1) *Vindonissa*, werden uitgerooid en verbrand (*n*).

De

(*n*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 61.

(9) Hier (*Hist.* Libr. IV. Cap. 61) noemt TACITUS Luperkus Bevelhebber van ééne; elders (*Hist.* Libr. IV. Cap. 18.) van twee Keurbenden. Doch misschien moet men, uit een derde plaats (*Hist.* Libr. IV. Cap. 22.) besluiten, dat het bevel over eene deezer twee Keurbenden, sedert, aan Numisius Rufus opgedraagen was.

(1) *Vindonissa* wordt in Zwitserland, in 't Kanton van Bern, gesteld: Hier vindt men nog een Plaatsje, *Windisch* genoemd. CLUVERII *Germ. Ant.* Libr. II. Cap.

De dertiende Keurbende, die te Novesium lag, zig, nevens de hulptroepen, overgegeven hebbende, kreeg bevel, om van daar naar de (2) *Bouwstad der Treviren* te vertrekken. Een schandelyke togt voor de Romeinen, die, ontbloot van de beelden hunner voorige Veldheeren, en met ongesierde krygstekens, voort moesten, terwyl de vendels der Galliërs aan alle kanten gezwaaid wierden. Zy werden geleid door *Klaudius Sanctus*; wien een oog uitgesteken, en die daar door gruwzaam van aanschyn; doch nog zwakker van inborst was. De eerste Keurbende, haare legerplaats te Bonna (*o*) verlaaten hebbende, hadt zig by hen vervoegd. In 't voorttrekken, werden zy van 't nieuwsgierig graauw, uit alle hoeken saamengevloeid, met vermaak en terging, aanschouwd. Zekere * vleugel Ruiters, dit niet veelen konnende, ging door, en trok naar Maguntiakum. Op weg, ontmoette hun, by geval, Longinus, de ombrenger van Vokula, dien zy, als wildenze een begin maaken, van zig voortaan van hunnen pligt omtrent hunne voorige Bevelhebbers te kwyten, met hunne werpschigten, van 't leeven beroofden. De Keurbenden ondertusschen wegspoedende, sloegen zig voor de Trevirsche vesten neder (*p*).

* *Ala Picentina.*

Ci-

(*o*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 25.
(*p*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 62.

Cap. IV. p. 349. De afgelegenheid deezer Legerplaatse zal, onder anderen, oorzaak geweest zyn, dat zy van de Germaanen verschoond werdt.

(2) *Colonia Treviorum*, of *de Bouwstad der Treviren*, by POMP. MELA (Libr. III. Cap. 2.) en by PTOLOMEUS (Libr. II. Cap. 9.) *Augusta*, wordt, van allen, voor de Stad *Trier*, op de Moezel, gehouden.

XIII. Overleg tusschen Civilis en Klassikus om de Agrippiner bouwstad te plonderen.

Civilis en Klassikus, trots op hunnen voorspoed, namen in beraad, of zy hunne benden zouden toelaaten de Agrippiner Bouwstad te plonderen. Hunne ingeaarde strengheid en de begeerte naar buit drongen hen tot het uitrooijen dier stad. Dan de overweeging, dat hieruit wederom oorlog zou ontstaan, en dat de naam van zagtmoedigheid nuttig was voor de aanvangers eener nieuwe heerschappye, neeg hen tot verschooning. Civilis was ook der weldaad gedagtig, door de Agrippiners aan zynen Zoon beweezen, die in den aanvang der beroerten, in hunne stad agterhaald zynde, van hun eerlyk bewaard was. Doch de Bouwstad werdt om haaren rykdom en aanwas benyd van de Overrynsche volken, die waanden, dat de oorlog niet eindigen kon, ten ware die stad, welke nu alleen van Ubiën en Romeinen bewoond werdt, allen Germaanen wierdt open gezet; of anders dat dezelve om verre geworpen, en de Ubiën verdreeven wierden (q).

Handeling tusschen de Tenkteren en Agrippiners.

De Tenkteren zonden dan gezanten aan de Agrippiners, begeerende, *dat de muuren der bouwstad afgeworpen; de Romeinen, die binnen hunne grenzen waren, om hals gebragt, en derzelver goederen verbeurd verklaard zouden worden; als mede, dat men, wederzyds, gelyk van ouds, vryheid hadde, om elkanders oevers te bebouwen* (r). De Agrippiners, tyd tot beraad genomen hebbende, antwoordden voorzigtiglyk, *dat het voor hunne veiligheid noodiger was, hunne muu-*

(q) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 63.
(r) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 64.

muuren te sterken, dan dezelven aftebreeken; mids het verzamelen des Roomschen Legers; dat de Romeinen, die binnen hunne grenzen waren geweest, of door den oorlog verteerd of door huwelyk met hen vermengd waren, en dat men hun niet zou willen vergen, hunne bloedverwanten omtebrengen: vryelyk mogt men over en weder trekken; doch by dag en zonder wapenen. Wyders, verkoorenze Civilis en Velleda tot middelaars, door welken 't verdrag zou bevestigd worden. De Tenkteren dus zagter gemaakt zynde; zo hebben de Agrippiner gezanten, die met geschenken aan Civilis en Velleda gezonden werden, alles tot genoegen der Agrippiners verrigt. 't Hadt hun egter niet vry gestaan, by Velleda in persoon te komen, of haar aan te spreeken. Dit was zy gewoon te weigeren, om 't volk in te dieper eerbiedenis te houden. Zy onthieldt zig op eenen hoogen tooren, en iemant uit haare nabestaanden, droeg, als tusschenbode der Godinne, de raadvraagen en antwoorden over en weder (*s*).

Civilis, nu met het bondgenootschap der Agrippiners gesterkt, nam voor, de naaste Landschappen, ook overtehaalen, of anders te beoorloogen. Hy overmeesterde de (3) *Sunicen*, en vlydde hunne jonge manschap aan benden. Verder had hy getrokken, was hy niet

Civilis wordt, in zynen voorspoedigen togt, van Klaudius Labeo gestuit.

(*s*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 65.

(3) Uit het gene TACITUS hier (*Hist.* Lib. IV. Cap. 65.) wegens de *Sunicen*, en het gevegt, tusschen Civilis en Labeo, schryft, mag men afneemen, dat zy, boven Keulen, tusschen den Ryn en de Maaze, gewoond hebben.

niet wederstaan geweest van Klaudius Labeo, die over een' schielyk opgestommelden troep van Betasiën, Tongren en Nerviën geboodt. Deez' hadt eene (4) brug, die over de Maaze lag, ingenomen, en verliet zig op de voordeelige gelegenheid der plaatse. Ook werdt 'er, in de engten, eenen geruimen tyd, twyfelagtig gevogten; tot dat de Germannen, over den stroom gezwommen, Labeo's leger van agteren aanvielen. Met werpt zig Civilis, 't zy dat het koenheid of besteken werk ware, tusschen den troep der Tongren in, luidskeels roepende, *dat zy den oorlog niet begonnen hadden op dat de Batavieren en Trevi-ren over de volken heerschen zouden. Verre*, vervolgt hy, *is van ons deeze verwaandheid. Neemt het bondgenootschap aan. Ik kom tot u over, 't zy gy my tot Veldheer, of liever tot Soldaat begeere.*

XIV. De Tongren gaan tot Civilis over. Hierdoor werdt het graauw bewoogen. Zy staken de zwaarden in de scheê, en *Kampanus* en *Juvenalis*, de edelsten des landaarts, gaven het gantsche volk der Tongren aan Civilis over. Labeo vloodt weg, vreezende omringd te worden. Vervolgens voegden zig de voorgemelde Nerviën en Betasiën ook by Civilis benden. De volken waren alomme ontzet door zyne dapperheid, of neigden van zelve tot het Bondgenootschap met hem (*t*).

Midlerwyl liet Julius Sabinus, veragtende het

(*t*) Tacit. *Hist. Libr. IV. Cap.* 66.

(4) Sommigen vermoeden, dat deeze brug gelegen heeft ter plaatse, alwaar sedert de stad *Maastricht* gebouwd is. Alting *Germ. infer.* P. I. p. 106.

het verbond, welk zyne landsluiden, de Lingoonen, met de Romeinen gemaakt hadden, zig uit verwaandheid *Cezar* noemen, en rukte met een' grooten en wanschikkelyken hoop zyner landsluiden tegen de Sequaanen, die de belangen der Romeinen aankleefden. Zy booden dapperen tegenstand, en dreeven Sabinus en de zynen op de vlugt. Deez' verborg zig eerst op zekere hoeve, die hy, eerlang, om 't gerugt van zynen dood te verspreiden, in den brand stak. Men geloofde, in 't gemeen, dat hy zig zelven hadt omgebragt. Evenwel heeft hy zyn leeven, door de standvastigheid zyner vrienden en de trouwe zyner Gemaalinne *Epponine* of *Peponile*, nog negen jaaren lang, weeten te rekken. Waarna zy beide, gevangkelyk naar Rome gevoerd zynde, op bevel van Vespaziaan, gedood zyn (*v*). Sabinus ongelukkige togt tegen de Sequaanen.

De voorspoedige uitslag van 't gevegt der Sequaanen bragt de Galliërs niet weinig aan 't bedaaren. Men gedagt der voorige verbonden met de Romeinen. De Remen vermaanden de Galliërs alomme, dat men afgevaardigden moest laaten byeenkomen, om te beraadslaagen, of men vryheid of vrede te kiezen hadde (*w*).

XV. Krygstoerustingen der Romeinen.

Te Rome, alwaar de staat der zaaken ten ergsten overgebragt werdt, rustte men zig toe ten stryde. 't Opperbevel over 't Leger werdt aan *Gallus Annius* en *Petilius Cerialis* toevertrouwd. Vier Keurbenden werden over 't gebergte herwaards gevoerd. De veertiende Keur-

(*v*) DION. Excerpt. *Libr.* LXVI. *p.* 745. D. E. 752. D. & TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 67.
(*w*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 67.

Keurbende ontboodt men uit Britannie, de zes- de en tiende uit Spanje. De Galliërs, de aankomst deezes legers verneemende, kwamen in 't gewest der Remen by een. Hier werden zy van de afgevaardigden der Treviren ingewagt, onder welken, *Tullius Valentinus* de Galliërs, met eene voorbedagte rede, tot den oorlog ophitste (*x*). Zy werden daarentegen van *Julius Auspex*, eenen der edelsten onder de Remen, in toom gehouden, en tot de vrede vermaand. De Galliërs preezen den moed van Valentinus; doch volgden den raad van Julius. Men schreef brieven aan de Treviren, om hen de wapenen te doen nederleggen; 't welk Valentinus met alle kragt belette (*y*). Ondertusschen, droegen zig de Treviren en Lingoonen geenszins zo voorzigtig, als het hun, in dien gevaarlyken toestand, betaamd hadt; houdende de Hoofdluiden zelven geene gemeenschap van raad.

De Keurbenden komen in Germanie.

Civilis yverde sterker, en trok langs de buitenwegen der Belgen, om Klaudius Labeo te vangen, of te verdryven. Klassikus sleet zynen tyd in ledigheid, en nam zo goede dagen van de heerschappye, als wareze reeds gewonnen geweest. Ook Tutor haastte zig niet, om den Bovenryn en het Alpisch gebergte te bezetten. Ondertusschen was de eenentwintigste Keurbende, door Vindonissa, alwaar nog Romeinsche bezetting lag (*z*), en *Sex-*

(*x*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap* 68.
(*y*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 69.
(*z*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 61.

Sextilius Felix met de hulpbenden, door (5) *Rhetie*, tot in Germanie doorgebroken. By deezen hadt zig eene * vleugel Ruiteren gevoegd, die, eertyds door Vitellius opontbooden, sedert tot Vespaziaans party was overgegaan. De Overste derzelve was de meergemelde Julius Brigantikus, Zusters Zoon van Civilis, en, gelyk gemeenlyk de haat tusschen Bloedverwanten de heftigste is, benyd van zynen Oom, en gebeeten op denzelven. De Trevirsche benden waren door de hulptroepen der (6) *Vangionen*, (7) *Karakaaten* en (8) *Triboken*, vermeerderd, en zelfs door eenige Keurbendelingen, die van Sextilius Felix vooruitgezonden waren, gesterkt. Doch als de Romeinsche heiren nu genaakten, liepen deezen wederom tot de hunnen over; wordende van de gemelde hulpbenden der Treviren gevolgd. Tutor en zyne landsluiden weeken naar *Bingium* of *Bing*, over den stroom Nave. Hier meende hy veilig te zyn, vermids hy de brug, die 'er

* *Ala Singularium.*

Julius Brigantikus bevindt 'er zig onder.

De Treviren worden geslaagen.

(5) Voor *Rhetie* wordt het tegenwoordig Graauwbunderland gehouden.

(6) De *Vangionen* hebben, buiten twyfel, langs den linker Rynsoever, omtrent den stroom *Nave*, gewoond. De Stad *Worms*, hier gelegen, draagt, zelfs in schriften der middeleeuwe, den naam nog van de *Stad der Vangionen*. Zie *Astronomi Vita Ludov. Pii* ad Annum 835. Nithardi *Hist.* Libr. I. ad Ann. 840.

(7) De *Karakaaten* schynen omtrent de Triboken gewoond te hebben. Doch alzo zy nergens, dan hier by Tacitus, gemeld worden, is hunne Landstreek niet net aan te wyzen.

(8) De *Triboken* zyn, naar het getuigenis van Strabo (Libr. IV. p. 295. *Ed. Amst.* p. 193, 194. *Edit. Paris.*) van over den Ryn, in het land der Mediomatriken, komen woonen. Volgens Ptolomeus plaatsing (Libr. II. Cap. 9.), hebben zy in de Elsas gewoond.

'er over lag, afgebroken hadt. Doch Sextilius geraakte met eenige vendels over eene ondiepte, en dreef de Treviren op de vlugt. De Keurbenden, die uit Novesium en Bonna by hen gevoegd waren, bragten zig zelv' onder den eed van Vespaziaan, en trokken, niet lang daarna, naar de (9) *Mediomatriken*, die met de Romeinen in een verbond stonden (*a*). Ondertusschen was Valentinus by de zynen aangekomen, raazende van spyt over 't verlies, en van begeerte naar den stryd. Hy rukt, nevens Tutor, de Treviren wederom in de wapenen, en doet de Romeinsche Bevelhebbers, Herennius en Numisius, ombrengen; op dat, door minder hoop van vergiffenis, de benden te kragtiger, tot het volharden in den begonnen opstand, zouden aangezet worden (*b*).

XVI. De Romeinsche Bevelhebber Cerialis komt in Germanie.

Zo stondt de Staat des oorlogs als Petilius Cerialis te Maguntiakum kwam. Graag naar den stryd, en bekwaamer om den vyand te versmaaden, dan om zig van hem te wagten, ontstak hy den Soldaat met forsheid van woorden. Het volk, welk in de Galliën geworven was, zondt hy naar hunne Landschappen te rug, zeggende: *dat het Ryk genoeg hadt aan de Keurbenden.* Maar Civilis en Klassikus, verneemende dat Tutor verjaagd en de Treviren

(*a*) TACIT. Hist. *Libr.* I. *Cap.* 63.
(*b*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 70.

(9) TACITUS gewaagt (*Hist.* Libr. I. Cap. 63.) van eene stad der Mediomatriken, *Divodurum* genaamd. En uit de *Kaart van Peutinger* en de *Reistafelen van Antonyn* blykt, dat deeze Stad de zelfde is, die thans *Mets* heet; zo dat men de *Mediomatriken*, in het Bisdom Mets, moet plaatsen.

ren geslaagen waren, vonden zig niet weinig verlegen. Zy vermaanden Valentinus, dat hy 't uiterste der zaaken niet in de waagschaal zou stellen, en rukten, in alleryl, hunne verspreide benden te hoop. Terwyl Gallus Annius aan den Bovenryn bleef (c), was Cerialis, met zo veel te meer spoed, te *Rigodulum* gekomen, alwaar Valentinus, met eenen grooten hoop Treviren, zig ter neder geslaagen hadt. De plaats, thans, zo men wil, *Rigol* genaamd, werdt ten deele door 't gebergte, ten deele door de Rivier de Moezel gedekt. Valentinus hadt 'er daarenboven graften omgegraaven, en de toegangen met steenhoopen belemmerd. Cerialis hadt eenigen naar de Mediomatriken gezonden, om de Keurbenden, van daar, langs eenen korter' weg, naar den vyand te doen trekken. Voorts hadt hy alle de Soldaaten, die te Maguntiakum lagen, en allen, die hy met zig gevoerd hadt, byeen getrokken. Hy viel dan, met een aanzienlyk Leger, op de Treviren aan, die wel haast uit hunne verschansing verdreeven werden. Eenigen van de edelsten der Belgen werden gevangen (d). Ook Valentinus, die naar Italie gevoerd, en eerlang ter dood veroordeeld werdt (e). De Romeinsche Soldaaten, vlammende op het uitrooijen van de Bouwstad der Treviren, daar Cerialis 's anderendaags binnen kwam, werden door hem met redenen beteugeld. De eerste en dertiende Keurbenden, uit het gewest der Mediomatriken op-

Verdryft de Treviren.

(c) Tacit. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 19.
(d) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 71.
(e) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 85.

opontbooden, waren nog zoo beschaamd over hunnen afval, datze zig in hunne tenten verborgen hielden, of met neêrgeslaagen' oogen voor den dag kwamen. Evenwel werdenze in genade aangenomen van Cerialis; die door 't Leger liet uitroepen, *dat niemant, in twist of gekyf, zynen spitsbroeder de muitery of neêrlaag verwyten moest* (*f*). Daarna de Treviren en Lingoonen byeen geroepen hebbende, vermaande hyze zagtelyk tot vrede en gehoorzaamheid (*g*), 't welk hen, die zwaarder vreesden, verkwikte en tot bedaaren bragt (*h*).

XVII. Civilis en Klassikus willen Cerialis de heerschappy der Galliën opdraagen; die hunne aanbieding stilzwygens versmaadt.

Civilis en Klassikus, nu vernomen hebbende, dat Cerialis het land der Treviren inhadt, zonden hem brieven toe van deezen inhoud: *dat Vespaziaan, of men schoon de tyding verborgen hieldt, uit het leeven gescheiden, en Rome en gantsch Italie, door inwendige oorlogen, verteerd was; en dat, zo Cerialis de heerschappy over de Galliën aanneemen wilde, zy zig binnen de grenzen hunner landen te vrede houden zouden; doch verkoos hy liever te stryden; daar hadden zy ook niet tegen.* Cerialis antwoordde niets altoos op deeze brieven, en zondt zelfs de brengers aan *Domitiaan*, Zoon van Vespaziaan, die te Rome zyn deel droeg van den last der regeeringe (*i*). Het Leger der Romeinen hadt zig, op eene onveilige plaats, nedergeslaagen; doch werdt nu met graft en wal omringd en versterkt. Civilis en zyne Bondgenooten,

(*f*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 72.
(*g*) TACIT Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 73.
(*h*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 74.
(*i*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 39, 68, 86.

nooten, hunne magt verdeeld hebbende, trokken, van alle kanten, op de Romeinen aan. Veelen beschuldigden Cerialis, dat hy hun 't verzamelen hadt toegelaaten; daar hy hen anders ligtelyk hadt konnen onderscheppen. Ondertusschen was men in 't Germanische Leger oneens (*k*). Civilis, oordeelende dat men op de Galliërs en Belgen, die in zyn Leger waren, geenen staat maaken kon; alzo zy, of openlyk of heimelyk, betoonden tot de Romeinen genegen te zyn, beweerde, dat men den stryd uitstellen moest, tot de aankomst der Overrynsche Germaanen, die de gekneusde kragten des Roomschen volks vertreeden zouden. Tutor riedt tot haasten, voor reden geevende, dat het Romeinsche Leger, eerlang, door ervaarene Keurbenden, opontbooden uit Spanje, Britannie en Italie, stondt versterkt te worden, en dat de Overrynsche Germaanen, op welken men steunde, zig niet lieten regeeren; maar alles naar hun welgevallen deeden. Hy bevestigde zyn gevoelen nog door andere redenen, en werdt van Klassikus toegestemd; waarop men terstond gereedheid maakte, om de Romeinen te overvallen (*l*).

Civilis trekt tegen Cerialis op.

Raadt tot het uitstellen van 't gevegt.

Tutor wil daarentegen spoed gemaakt hebben; wiens raad gevolgd wordt.

De Ubiën en Lingoonen werden in 't midden des legers geplaatst; de Ruiterbenden der Batavieren voegden zig in de regter, en die der Tenkteren en Brukteren in de linker vleugel. Een deel trok langs 't gebergte, een ander tusschen den weg en den Moezelstroom; en

De Romeinen worden overvallen.

(*k*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 75.
(*l*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 76.

gren; welke volken van de Romeinen in genade werden aangenomen. De Kaninefaaten ranften, van zelve, de vloot aan, en 't grootfte deel der fchepen werdt gezonken of genomen. De Nerviën, die de wapenen voor de Romeinen opgevat hadden, werden, door dezelfde Kaninefaaten, op de vlugt gedreeven. Klaffikus heeft ook tegen de Ruiters, die van Cerialis voor uit naar Novefium gezonden waren, met voorfpoed, gevogten. Door welke kleine nadeelen, den Romeinen toegebragt, om dat zy de eenen op de anderen kwamen, de luifter der onlangs behaalde zege niet weinig bezwalkt werdt (o).

Wordt van de Kaninefaaten met voordeel aangevallen.

XX. Gevegt in 't water tusfchen de benden van Cerialis en Civilis.

Civilis, de Agrippiner-Bouwftad verlaatende, trok, na dat hy zyn heir met Germanifche benden vermeerderd hadt, naar Vetera te rug, en floeg zig, zo men wil (p), ter plaatfe, daar federt het Kloofter *Furftenbach* gebouwd is, ter neder; zo om de veiligheid dier ftede, als om den zynen den moed te doen waffen, door het herdenken der zege, hier te vooren behaald. Cerialis volgde hem op de hielen, hebbende zyn leger gefterkt met drie Keurbenden en verfcheiden' opontbooden' regementen en vleugels. Beide de Hoofdluiden haakten naar 't gevegt. Doch werden, door wyde velden, die, vogtig uit den aart, van Civilis, door het leggen van eenen dwarsdam in den Ryn, onder water gezet waren, van elkanderen gefcheiden. Zig over 't verdronken land te begeeven was ge-

(o) TACIT. Hift. *Libr.* IV. *Cap.* 79.
(p) G. VAN LOON Aloude Holl. Hift. I. *Deel*, *bl.* 143.

Na deeze overwinning, werdt Cerialis van de Agrippiners om hulpe tegen Civilis aangezogt. Zy booden hem de Gemaalin en Zuster van Civilis en de Dogter van Klassikus aan, die hun tot onderpanden des Bondgenootschaps, tusschen hen en Civilis, overgegeven waren. Ook hadden zy de Germaanen, die, hier en daar, in de huizen verspreid waren, om hals gebragt; over welk bedryf zy de wraak van Civilis vreesden. Deez' hadt zig reeds derwaards op weg begeven, met eenen magtigen troep van Kauchen en Friezen, en hieldt zig te (1) *Tolbiakum*, op de grenzen der Agrippiners. Doch verneemende, hoe de bende Germaanen, binnen de Agrippiner-Bouwstad gelegerd, van de stedelingen, terwyl zy, door gulzig brassen en zuipen, in slaap gevallen waren, met geslooten' deuren, waren verbrand; werdt hy van verder te trekken afgeschrikt. Cerialis kwam de Agrippiners ook schielyk met eenen hoop volks te hulpe.

De Ubiën verlaaten Civilis party.

XIX. De Britannische vloot komt omtrent het Eiland der Batavieren.

Daarenboven prangde Civilis eene andere vrees. Hy was bedugt, dat de veertiende Keurbende, uit Britannie opontbooden, en de daarby gevoegde Britannische vloot, die dezelve overbragt, de Batavieren, langs den zeekant, beschadigen mogte. Doch deeze vrees verdween, alzo de Keurbende waarschynlyk aan den mond der Maaze ontscheept, langs den landweg, geleid werdt naar 't gewest der Nerviën en Ton-

gren;

(1) Uit deeze Plaatsbeschryving van *Tolbiakum*, vergeleeken met de *Reistafelen van Antonyn*, is af te neemen, dat *Zulpich* het oud *Tolbiakum* is.

De wederzydsche legers worden op nieuws in slagorde gesteld.

De uitkomst van dit gevegt ontstak beide de Hoofdluiden met verscheiden' beweegingen van gemoed, tot het voortzetten van den kryg. Civilis wilde zyne fortuin vervolgen; Cerialis de behaalde schande afwisschen. De Germaanen werden door den voorspoed; de Romeinen door de schaamte aangemoedigd (r). Met den dag dan, stelt Cerialis zyn leger in slagorde. Vooraan plaatst hy de ruiters en hulptroepen; daar na de Keurbenden. Eenige uitgelezen' mannen hieldt hy onder zig, tegen een' onvoorzienen toeval. In de aanspraak, die hy deedt, om zyn leger tot den stryd aan te zetten, prikkelde hy ieder Keurbende, door het optellen en roemen hunner krygsbedryven. Civilis, daarentegen, stelde zyne benden niet in eene uitgestrekte orde, maar by hoopen: de Batavieren en Gugernen aan de regter, en de Overrynschen aan de linker zyde, en dus naast aan den Rynsoever (s).

Civilis moedigt zyn leger aan ten stryde.

Ook schaarde hy zyn leger niet stilzwygends; maar roepende de plaats zelve tot getuige van de manhaftigheid der zynen, zeide hy: *Hier, Germaanen en Batavieren, hier staat gy op den grond, alwaar gy onlangs glorie bevogten hebt; de asch en 't gebeente der Keurbenden treedt gy hier met voeten. Waar de Romeinen hunne oogen wenden, overal zienze de overblyfsels der gevangenis, neêrlaag en elende hunner spitsbroederen. Schrikt niet, om den ongelukkigen uitslag van den Trevirschen stryd. Uwe overwinning zelve is u daar in den weg geweest, naardien gy, 't gevegt*

(r) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 15.
(s) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 16.

vegt nalaatende, u met den roof ophieldt. Thans is u alles meê, en den vyand tegen geloopen. 't Gene door Hoofdmans list verzorgd moest worden, heb ik verzorgd, verdronken velden, u wel bekend, diepe poelen, schadelyk voor de vyanden. Gy hebt den Ryn en de Goden van Germanie in 't gezigt. Vangt den stryd, onder hunne bescherming, aan: en gedenkt aan uwe egtgenooten, ouders en vaderland; zo zal deeze dag loflyker dan al de voorigen, of versmaad by den nakomeling zyn.

Als men, door het rammelen der wapenen en huppelen, getoond hadt, dat de woorden behaagden, werdt de stryd met steenen, kogels, en ander werpgeweer aangegen. De Romeinen, schoon van de Germaanen daar toe getergd, traden niet in 't water (*t*), Toen 't werpgeweer verbezigd was, werdt de stryd op zyn hevigst. De Germaanen met hunne groote lighaamen en lange spietsen stieten geweldiglyk op de Romeinen, en troffen den vlottenden en zwigtenden Soldaat van verre. Met zwom de hoop Brukteren over van den dam, die in den Ryn gelegd was, en dreef de Romeinsche hulpbenden van haare plaats. Doch deezen werden van de Keurbenden ingevolgd, door welken de forsheid der Germaanen gestuit, en de kans wederzyds evenschoon gemaakt werdt. Ondertusschen kwam 'er een Batavische overlooper by Cerialis, voorgeevende dat men de vyanden van agteren overvallen kon, indien men de Ruiters door 't uiterste des poels zondt,

Aanvang des gevegts.

Een Batavische overlooper verraadt de zynen by Cerialis, en is

(*t*) Tacit. Hist. Libr. V. Cap. 17.

oorzaak van hunne nederlaag.

zondt, alwaar de grond hardst was. Hy voegde 'er by, dat de Gugernen, die de wagt hielden, weinig op hun stuk pasten. Twee vleugels, met den overlooper afgezonden, omringen toen den onverhoedschen vyand; 't welk uit het geschreeuw vernomen zynde, zo vielen 'er de Keurbenden van vooren op in, en deeden de verdreeven' Germaanen de vlugt naar den Ryn neemen. 't Was ten dien dage met den oorlog uit geweest, zo de Romeinsche vloot gespoéid hadt met volgen. Ook vervolgden de Ruiters den vyand niet, mids een schielyk opkomenden plasregen, en het vallen van den nagt (v). Des anderendaags werdt den veertiende Keurbende naar den Bovenryn aan Gallus Annius gezonden; alzo de tiende Keurbende uit Spanje, in het leger van Cerialis, aangekomen was.

XXI. Civilis verbrandt de Stad der Batavieren en wykt op het Eiland.

Civilis kreeg ook hulptroepen van de Kauchen. Durvende egter de (2) STAD DER BATAVIEREN niet met de wapenen verdedigen, rukte

(v) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 18.

(2) De *Stad der Batavieren*, zo men anders, met de meesten, by TACITUS (*Hist.* Libr. V. Cap. 19.) *Opidum*, *Stad*, en niet *Opida*, *Steden*, leezen wil, schynt de eenigste Stad geweest te zyn, die de Batavieren toen hadden, en daarom de *Stad der Batavieren*, by uitsteekendheid, genoemd te worden. Onzeker is 't, waar men dezelve plaatsen moet. Sommigen verstaan 'er *Wyk te Duurstede* aan den Ryn door; anderen *Nieuwmegen* aan de Waal: anderen *Batenburg* aan de Maaze: allen drie, buiten twyfel, oude Plaatsen. Doch als men aanmerkt, dat Civilis, de Stad der Batavieren verbrand hebbende, op het Eiland week, zo volgt, dat zy niet ter plaatse van *Wyk te Duurstede* moet gezogt worden, welk in het Eiland, aan

rukte hy meê al wat tilbaar was, ſtak den brand in het overige, en week op het Eiland: werwaards hy wel wiſt, dat het Romeiſche leger hem zo ſpoedig niet volgen zou; alzo 'er ſchepen ontbraken, om eene brug te maaken, en 'er voor de Romeinen geen andere kans was, om over den Ryn te geraaken (3). Daar brak hy den Dyk af, die door Druzus, langs den linker' oever van den middelkil des Ryns, gelegd was, en heeft dus de Rivier, die reeds naar Gallie helde, door 't wegneemen van 't gene haar ſtuitte, nog meer daar heenen afgeleid. Waardoor gebeurd is, dat de middelſte

Slegt den Dyk van Druzus, en veroorzaakt daar door het drooger worden van den middelſten Rynkil.

aan den linkeroever des Ryns legt. Ongetwyfeld lag zy, in het gedeelte der vaſte kuſt van Gallie, welk de Batavieren bezaten, en dat tuſſchen de Maaze en Waale uitgeſtrekt was. Tacit. *de Morib. Germ.* Cap. XXIX. *Hiſt.* Libr. IV. Cap. 12. *Ann.* II. Cap. 6. *Nieuwmegen*, aan den linker oever der Waale gelegen, komt derhalve nader in aanmerking. Nog waarſchynlyker is het ons egter, dat *Batenburg* de Stad der Batavieren is. Ptolomeus ſtelt hier (Libr. II. Cap. 9. & *Europæ Tabula* III.) eene Stad, welke hy *Batavodurum* noemt, en welke waarſchynlyk de verbrandde Stad der Batavieren van Tacitus is, die men dan, binnen weinige jaaren, wederom herbouwd moet gehad hebben. Zie Cluverii *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XXXV. p. 481. en Alting *Germ infer.* P. I. p. 18.

(3) Men vindt deeze reden van Civilis wyken op het Eiland by Tacitus. Doch hier doet zig eene zwaarigheid op. Immers lagen 'er thans meer dan twee Keurbenden, in het Eiland, in bezetting. (Tacit. *Hiſt.* Libr. V. Cap. 20.) Liep, mag men vraagen, Civilis dit Krygsvolk niet in den mond? Doch als men onderſtelt, dat hy, naar het beneden deel des Eilands, geweeken is, en dat de Romeinen zig in het bovenſte gedeelte onthielden, heeft hy hen van zig afgeſneeden, door het wegneemen van Druzus Dyk, waardoor het middelſte gedeelte des Eilands zal ondergeloopen zyn.

delfte Rynkil, van Wyk te Duurstede af tot aan Katwyk toe, hoe langer hoe meer van water beroofd geworden zynde, de gemeenschap tusschen de Batavieren en Overrynsche Volken veel nader gemaakt heeft. Tutor en Klassikus weeken ook over den Ryn, nevens honderd-endertien Raadsmannen der Treviren; onder welken zig de voorgemelde Alpinus Montanus ook bevondt (*w*).

XXII. Civilis en de zynen overvallen de Romeinsche Legerplaatsen te Arenakum, Batavodurum, Grinnes en Vada.

Civilis, wederom eenige benden by een gerukt hebbende, deedt eenen aanval op de Romeinsche bezettingen, die in vier byzondere Legerplaatsen lagen. Te (4) *Arenakum* over-

(*w*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 19.

(4) Van deeze vier plaatsen, *Arenakum*, *Batavodurum*, *Grinnes* en *Vada*, worden 'er, in de *Peutingerische Reiskaart*, twee in het Land der Batavieren, daar PATAVIA genoemd, geplaatst; te weeten *Arenacum* of *Arenatio*, en *Grinnes* of *Grinnibus*. *Arenatio* is de eerste plaats beneden *Burginatio*; alwaar men, in de *Reistafel van Antonyn*, ook een *Harenacium* gesteld vindt. Men kan, uit de Peutingerische Reiskaart, niet opmaaken, of deeze plaatsen in het Eiland of in het vaste Land der Batavieren gesteld worden, alzo daar, langs den zuidkant van BATAVIA, maar eene Rivier geplaatst wordt, met den naam van *Patabus*, zonder dat blyke, of 'er de *Waal* of de *Maas* door verstaan worde. Doch als men agt geeft op het verhaal van TACITUS, die te vooren (*Hist.* Libr. IV. Cap. 15.) gezeid hadt, dat Aquilius, aan het bovenste deel des Batavischen Eilands, eenig Krygsvolk by een hadt verzameld, en die hier (Libr. V. Cap. 20.) zegt, dat Civilis op deeze Legerplaatsen aanviel, na dat hy (Cap. 19.) in het Eiland geweeken was, wordt het waarschynlyk, dat men deeze Legerplaatsen, in het bovenste deel des Eilands, zoeken moest. De eigenlyke plaats is thans niet aan te wyzen: doch 't is zeker, dat *Arenacum Arnhem* niet zy, alzo deeze Stad, aan den regter oever des Ryns, buiten

overviel hy de tiende; te (5) *Batavodurum* de tweede Keurbende, en te (6) *Grinnes* en te (7) *Vada*, eenige regementen en vleugels (8). Hy hadt zyne magt zo verdeeld, dat hy

buiten het Eiland, legt: en men vindt zo veel overeenkomst tusschen *Arenacum* en *Aart*, een Dorp in de Overbetuwe, en dus in het Eiland, als tusschen *Arenacum* en *Arnhem*. Zie Alting *Germ. infer*. P. I. p. 8.

(5) *Batavodurum*, welk niemant dan Tacitus in het Eiland plaatst, wordt gemeenlyk voor *Wyk te Duurstede*, zekerlyk eene overoude Stad, gehouden. Het *Batavodurum* van Ptolomeus (zie boven Aant. (2) bl. 173.) heeft niet in het Eiland gelegen. Ook geeft Tacitus, aan ieder deezer vier Legerplaatsen, en dus ook aan *Batavodnrum* den naam van *Wyk* [*Vicus*]; welke naam men insgelyks op penningen vindt, die, in de negende eeuwe, te Duurstede gemunt zyn. *Voiez* Bouteroue *Recherch. des Monn. de France* p. 351. Zie ook *Epist*. II. Albini sive Alcuini apud Du Chesne Tom. II. p. 669.

(6) *Grinnes* wordt van sommigen voor *Rheenen* gehouden; van anderen voor *Gorinchem*. Anderen plaatsen het, tegen over de Buurt *Remmerten*, een weinig beneden Rheenen gelegen. Zie M. Alting *Germ. infer*. P. I. p. 80. Cluverii *Germ. Ant*. Libr. II. Cap. XXXVI. p. 484. G. van Loon *Aloude Holl. Hist*. I. Deel, bl. 147 en 181. Te *Rheenen*, als buiten het Eiland gelegen, kan de plaats van Grinnes niet zyn; waarom Cluverius gist, dat Grinnes, uit het Eiland, derwaards verplaatst is. Het zelfde vermoedt hy ook, wegens *Arenacum* en *Vada*.

(7) Immers zo onzeker is de plaats van *Vada*, die sommigen te *Wageningen*, ook al buiten het Eiland; anderen te *Waardenburg*, in de Tielerwaard; anderen een weinig beneden Arnhem, doch in het Eiland, omtrent *Meyerik* stellen. Cluverii *Germ. Ant*. Libr. II. Cap. XXXVI. p. 482. 484. Alting. *Germ. infer*. P. I. p. 127. Van Loon *Aloude Holl. Hist*. I. Deel, bl. 149. 182.

(8) Dit Krygsvolk, immers het grootste gedeelte deszelfs, is hier, in het begin des oorlogs, niet gelegerd geweest.

hy en Verax, die uit zyne Zuster gebooren was, nevens Tutor en Klassikus, elk eene bende geleidden; op hoop dat hun 't geluk ergens mede loopen, en Cerialis, die onvoorzigtig genoeg herwaards en derwaards liep, in hunne handen vallen mogt. Die op de Legerplaats der tiendelingen, te Arenakum, aanvielen, bragten den Soldaat, bezig met hout te houwen, in verwarring, versloegen den Bevelhebber, vyf der voornaamste Honderdmannen en eenige weinige Soldaaten. De overigen beschermden zig binnen de vesten. Ondertusschen poogde een hoop Germaanen, te Batavodurum, de brug, die de Romeinen daar hadden begonnen te maaken, te overweldigen. Doch terwyl 't gevegt nog in de waagschaal hing, werdt het door den nagt gescheiden (*x*). Grooter was 't gevaar by Grinnes en Vada. Civilis tastte Vada, Klassikus Grinnes aan. Zy waren niet te stuiten. De dapperften der Romeinen werden verslaagen, en onder deezen ook Julius Brigantikus, Overste eener vleugel Ruiteren, die, gelyk wy te vooren verhaalden, den Romeinen getrouw gebleeven, en op

Julius Brigantikus sneuvelt.

(*x*) Tacit. *Hist. Libr.* V. *Cap.* 20.

weest. De tweede en tiende Keurbende waren, na Cerialis komst hier te Lande, eerst herwaards gekomen. Ook eenige Ruiterbenden en Vleugels. Tacit. *Hist.* Libr. V. Cap. 14 & 19. Waarschynlyk is het, terstond na de nederlaag van Civilis by Vetera, hier gelegd geworden, ten zelfden tyde, als de veertiende Keurbende naar den Bovenryn geschikt werdt. Tacit. *Hist.* Libr. V. Cap. 19.

op Civilis, zynen moederlyken Oom, zeer verbitterd was. Doch toen Cerialis, met eene bende Ruiteren, aankwam, keerde de kans. De Germaanen werden, hals over hoofd, in den ſtroom gedreeven. Civilis, de vlugtenden wederhoudende, werdt bekend by den vyand, die, met werpgeweer, op hem mikte: des ſprong hy van 't paard, en zwom over den Ryn. Tutor en Klaſſikus werden in gereed leggende ſchuiten overgevoerd. De Romeinſche vloot was toen niet by der hand, gelyk bevolen was, wordende, door vreeze, en om dat men den roeijeren ander werk gegeven hadt, wederhouden (y).

Nederlaag van Civilis.

XXIII. Cerialis en de Romeinſche vloot worden, van de Germaanen, by nagt, overvallen.

Cerialis, weinige dagen hierna, naar Noveſium en Bonna gereisd zynde, om de Legerſteden te bezigtigen, die aldaar, tot overwintering der Keurbenden, opgeregt werden, keerde te ſchepe wederom, begeleid van een' verſpreiden hoop volks, die langs den oever trok, en zorgelooze wagt hieldt. De Germaanen, dit verneemende, koozen eenen pekdonkeren nagt uit, en kwamen den ſtroom af, zonder iemants belet, tot binnen den vyandelyken Legerwal. De touwen der tenten afgeſneeden hebbende, lieten zy dezelven op de ſlaapende Soldaaten nedervallen; welken, in de uiterſte bedremmeldheid wakker geworden, ligtelyk afgemaakt werden. Een andere hoop overviel de vloot, en wierp touwen uit, om de ſchepen op 't drooge te ſleepen. In 't eerſt hadden zy zig ſtil gehouden; doch toen de ſlagting begonnen was, ſtelden zy alles

(y) Tacit. Hiſt. Libr. V. Cap. 21.

alles met schreeuwen in rep en roer. De Romeinen, door de bekomen' wonden opgewekt, liepen te wapen, en streefden de wegen langs, de meesten ongeharnast, met het kleed om den arm geslingerd, en bloote zwaarden in de hand. Cerialis, half slaapende, en byna naakt, werdt door eene dooling der aanvalleren behouden. Want zy, waanende dat hy zig op zyne hoofdgalei bevondt, die door haare vlag uitstak, sleepten die weg. Ondertusschen hadt hy den nagt elders, en, zo de meesten geloofden, by *Claudia Sacrata*, een Ubiër wyf, doorgebragt. De waakers verschoonden hunne onagtzaamheid met de schande des Bevelhebbers; want om zyne rust niet te stooren, was 't hun bevolen geweest te zwygen, en zy, mids nu 't geeven der leuze en 't roepen ophieldt, zelven in slaap gevallen. Hoe 't zy, toen 't hoog dag was, voeren de Germaanen met de genomen' schepen te rug. De galei van Cerialis sleepten zy, langs de Lippe, tot een geschenk aan Veleda (z).

De hoofdgalei van Cerialis wordt genomen.

En tot een geschenk naar Veleda gevoerd.

XXIV. Civilis werdt midlerwyl van de begeerte bekroopen, om eene Krygsvloot tegen de Romeinen uit te rusten. Al wat 'er van twee- en enkelriëmige Galeien voorhanden was, vult hy met manschap. Daar werdt eene groote menigte van roeischuiten bygevoegd. Dertig of veertig hadt hy 'er, op de (9) *Liburnische*

Civilis rust eene vloot toe tegen de Romeinen, die niets uitregt.

(z) Tacit. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 22.

(9) De *Liburnen*, die een gedeelte van Dalmatie bewoonden, bedienden zig van een soort van ligte vaartuigen, die, onder de Romeinen, in gebruik raakten, na dat Augustus, in den slag by Aktium, met hulp der zelven, An-

sche wyze, toegerust. De genomen' schuiten behielpen zig met veelkleurige wapenrokjes, in plaats van zeilen, 't welk niet onaartig stondt. Civilis bragt deeze vloot ter plaatse, daar de Ryn den stroom der Maaze ontvangt, en in zee stort, alwaar ruimte genoeg tot eenen Scheepsstryd was. Ook hadt hy voor, den toevoer, dien de Romeinen uit Gallie kreegen, te onderscheppen. Cerialis zondt 'er eene vloot tegen, die kleiner van getal; doch van ervaarener roeijers en stuurluiden voorzien was, en ook uit grooter schepen bestondt. Civilis vloot hadt voor wind; die der Romeinen voor stroom. Men dreef elkanderen eenig werpgeweer toe; waarna de vlooten vaneen scheidden. Civilis week over den Ryn naar Germanie, zonder iet te durven onderneemen. Cerialis viel in het Eiland der Batavieren, welk hy vyandelyk plonderde, laatende egter, volgens eene bekende list der Legerhoofden, de hoeven en akkers van Civilis ongeroerd. Doch terwyl hy hier vertoefde, werdt het laag en moerassig Eiland, met den keer van den Herfst, door het vallen van slagregens, en vooral door den overstroomenden Ryn met water bedekt, en gelyk als tot een' poel gemaakt. De Romeinen, die in de vlakte gelegerd waren, werden herwaards en derwaards verspreid, terwyl het hun ontbrak aan toevoer en schepen (*a*). Toen hadden de

Cerialis plondert het Eiland der Batavieren.

(*a*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 23.

Antonius overwonnen hadt. VEGETIUS beschryft derzelver gedaante omstandiglyk. *De Re militari* Libr. IV. Cap. 32, 33, 34, 35, 36, 37.

de Germaanen de Keurbenden konnen verdelgen. Ook waren zy 't van zins geweest; doch door Civilis omgezet. Ten minsten zogt hy zelf dit, sedert, den Romeinen te doen gelooven.

XXV. Hy laat den Batavieren vrede en Civilis vergiffenis aanbieden.

Ondertusschen liet Cerialis, door heimelyke boden, den Batavieren vrede, en Civilis vergiffenis aanbieden. Ook vermaande hy Velleda en haare vrienden, *dat zy hunne neêrlaagen met de vriendschap des Roomschen volks beboorden te verwisselen. De Treviren waren geslaagen, de Ubiën wedergekreegen; den Batavieren 't vaderland ontroofd. Van 't verbond met Civilis badden zy geen ander genot gehad, dan wonden, vlugt en smert. Hy, die nu balling 's lands zworf, was een last voor hun, die hem ontvingen. Zy hadden genoeg misdaan, met zo menigmaal over den Ryn te komen. Zo zy zig verder iets onderwonden; by hen zou de schuld, by de Romeinen de wraak en de gunst der Goden wezen* (b). Met deeze bedreigingen wist Cerialis beloften te mengen, en als nu de Overrynschen begonden te wankelen, reezen 'er ook onder de Batavieren overleggingen: *Dat men den val niet verder moest laaten komen. Een Landaart kon de slaaverny niet van den gantschen aardbodem dryven. Wat was'er uitgeregt, met het vermoorden en verbranden der Keurbenden; dan dat men'er meer en magtiger ontbooden hadt. Hadden zy den oorlog, om Vespaziaans wille gevoerd; hy was nu meester van 't Ryk: maar zo zy 't Roomsche volk hadden willen overwel-*

Gemor der Batavieren tegen den oorlog en tegen Civilis.

(b) TACIT. Hist. Libr. V. Cap. 24.

weldigen; 't hoemenigste gedeelte van 't menschelyk geslagt waren toch de Batavieren? Men moest slegts het oog slaan op de lasten der Rheten, (1) Noricen, *en andere Bondgenooten. Daarentegen werden van hun geen schattingen; maar alleen manschap en wapenen gevorderd. Dit kwam 't naast aan eene volslaagen' vryheid. En zo men keur tusschen Heeren moest maaken; dan was 't nog eerlyker de Vorsten der Romeinen dan de Waarzegsters der Germaanen te verdraagen.* Zo sprak het gemeene volk: doch de edelsten zeiden, *dat zy door de raazerny van Civilis in de wapenen waren gerukt; dat hy de ongevallen van zyn huis, door het uitrooijen des Landaarts, hadt poogen te weeren. Toen de Keurbenden belegerd, de Bevelhebbers omgebragt werden, en toen een oorlog, voor hem alleen noodig, voor hun verderfelyk, aanvaard werdt, waren de Goden op de Batavieren gestoord geweest. 't Was nu tot het uiterste gekomen, ten ware zy zig bezinden, en door het straffen van Civilis hun berouw beleeden* (*c*).

Zo dra kreeg Civilis geene tyding, dat de Batavieren zulke voorneemens tegen hem smeedden, of hy verzogt, verdriet in de geleeden' elenden, en liefde tot zyn leeven hebbende, met Cerialis tot een mondgesprek te komen. De brug dan over de (2) *Naauwaale* De vrede tusschen de Romeinen en Batavieren wordt getroffen.

(*c*) Tacit. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 25.

(1) *Noricum* besloeg oudtyds een groot deel van Oostenryk, het Aartsbisdom Saltsburg, Stiermark en Karinthie. Cluverii *Vindel. & Noricum.* Cap. V.

(2) Zo noemden, vermoedelyk, onze Landsluiden, den stro m, dien Tacitus *Nabalia* heet. Ptolomeus plaatst (L. br. II. Cap. X. & *Europæ Tab.* III.) nevens den Yssel, daar de zelve, noordwaards, naar de Zuiderzee stroomt, eene

le, in 't midden doorgesneeden zynde (*d*), tra- den Civilis en Cerialis, ter wederzyde, tot aan de afbreuken. Hier werdt over de voorwaarden des verdrags gehandeld. Civilis beweerde, dat hy tegen Vitellius, niet tegen 't Ryk geoorloogd hadt; dat hy, hier toe, schriftelyk en by monde, door Primus Antonius en Hordeonius Flakkus, was aangezogt, en dat hy meer niet in Germanie gedaan hadt, dan andere Legerhoofden, in Syrie, in Myzie en in Pannonie (*e*). Ook zal hy, by deeze gelegenheid, Cerialis hebben voorgehouden, dat men 't hem danken moest, dat de Germaanen de Keurbenden, onlangs, in 't overstroomd *Eiland der Batavieren*, niet overvallen en verdelgd hadden (*f*). Doch het overige van dit mondgesprek is ons, by gebrek van oude Gedenkschriften, onbekend gebleeven. Dit weet men, dat het van een onderling verdrag gevolgd is (*g*), by welk Civilis zig verbondt, de wapenen neder te leggen (*h*). Buiten twyfel, heeft hem Cerialis de beloofde vergiffenis (*i*) toegestaan. De verdere inhoud des verdrags is niet tot onze kennis gekomen. Nogtans blykt het, dat de Batavieren, wien te vooren reeds vrede aangebooden was (*k*), by het zelve, niet van hunne oude waardigheid van Vrienden en Bondgenooten

(*d*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 26.
(*e*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 26.
(*f*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 24.
(*g*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 24.
(*h*) JOSEPH. de Bello Jud. *Libr.* VII. *Cap.* IV. *p.* 401. *Edit. Haverkamp. Tom.* II.
(*i*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap.* 24.
(*k*) TACIT. Hist. *Libr.* V. *Cap* 24.

Stad *Naualia.* Veelligt heeft deeze Stroom ook *Naualia*, dat is, *Naauw-Waale* geheeten.

ten des Roomschen Ryks zyn beroofd geworden. De eer des alouden Bondgenootschaps is hun sedert bygebleeven, en zy werden al zo min als te vooren verpligt, eenige schatting te betaalen aan de Romeinen, die zig genoegen lieten, met den dienst, dien zy van hunnen strydbaare Manschap in den oorlog hadden (l). In het verdrag met de Batavieren getroffen zyn hunne Germanische Bondgenooten, naar alle waarschynlykheid, ook begreepen geweest.

Het leedt, ondertusschen, niet veele jaaren, of de Batavieren bevonden zig wederom onder de hulpbenden des Romeinschen Legers. Zy waren, naar alle waarschynlykheid, dat puik der hulpelingen, ervaaren in 't zwemmen, en kundig van de ondiepten, welk, onder 't beleid van *Julius Agrikola*, het Eiland Mona in Britannie andermaal hielp overmeesteren (m). Doch daar waren ook andere Germaanen in Britannie in Romeinschen dienst. En onder deezen, bevondt zig eene bende Uzipiërs, of Uzipeeten; van welken men iet gedenkwaardigs verhaald vindt. Den Honderdman en de Romeinsche Soldaaten, die, om hun de krygskunde te leeren, onder de rotten vermengd waren, omgebragt hebbende, maakten zy zig meester van drie Liburnische vaartuigen, en dwongen de Stuurluiden, met hen van land te steeken. Doch eenen van de drie zig t'zoek maakende, krygen zy agterdenken op de twee anderen, die terstond van kant geholpen werden. 't Was midden in den zomer, des waagen zy 't, zee te kiezen, eer 't schelmstuk rugt-

XXVI. De Batavieren helpen de Romeinen eerst Mona, en daar na Britannie overmeesteren.

79.

Stout bestaan van eene benden Uzipeeten.

84.

(l) Tacit. de Morib. Germ. *Cap.* XXIX.
(m) Tacit. Agric. *Cap.* XVII & XVIII.

rugtbaar wierdt; en ſchuimende langs de kusten van Britannie, raakten zy dikwils in gevegt met de Britannen, nu met voor dan met tegenſpoed. Eerlang vervielen zy tot zulk eene armoede, dat zy eerſt de zwakſten onder hen, toen de genen, op welken 't lot viel, van 't leeven beroofden, en opaten. Britannie omgeſtevend zynde, 't welk, ten dien tyde, voor eenen gevaarlyken togt gehouden werdt, en de Schepen, door onkunde van 't ſtuuren, verlooren hebbende, werden zy, eerſt van de *Sueven* (2), toen van de Friezen onderſchept en als zeeroovers opgebragt. Eenigen voor ſlaaven verkogt, en by wiſſeling van koopers, aan den Rynkant gekomen zynde, hebben hun zonderling geval, onder de Romeinen, bekend gemaakt (*n*).

86. Niet lang hierna, onder de regeeringe van DOMITIAAN, wien, na de dood van Veſpaziaan zynen Vader en TITUS zynen Broeder, het Ryk in handen vervallen was, hebben de Batavieren de volkomen' nederlaag der Britannen helpen bevorderen. Deezen waren, met veel hevigheid, op het Leger van Agrikola aangevallen, en hy hadt, daarop, drie benden Batavieren en twee benden Tongren afgezonden, om hun 't hoofd te bieden, en 't werk tot handgemeenſchap te brengen: waar in zy, door langen krygsdienſt, zonderling geoefend waren. De vyanden daarentegen, die klei-

(*n*) TACIT. Agricol. *Cap.* XXVIII. *ibid.* Not. *B Rhenani.*

(2) Deeze *Sueven*, onderſcheiden van die, aan welken wy te vooren I. Boek, bl. 39. Aant. (8). hebben gedagt, hebben tuſſchen de Elve en den Weiſſel gewoond. CLUVERII *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XXIV. p. 597.

kleine schilden en groote zwaarden zonder punt voerden, waren onbekwaam, om, in een gedrongen gevegt, te stryden. De Batavieren vongen dan den stryd aan, stieten met de schildpennen en schonden de aangezigten der Britannen. Eerst verdreeven zy die genen, welken hun in de vlakte tegen gestaan hadden; daarna beurdenze de spits tegen de heuvels op: wanneer de andere benden, hun byspringende, eerlang eene geweldige slagting onder de Britannen hielpen veroorzaaken (*o*). De nagt maakte een einde van 't gevegt, en men telde tienduizend verslaagenen van 's Vyands zyde, terwyl 'er van de Romeinen of derzelver Bondgenooten maar driehonderd en veertig bleeven (*p*). Agrikola, sedert door Domitiaan t' huis ontbooden, werden, om deeze overwinning, alle de eertekens der zegepraal toegekeurd.

XXVII. Domitiaans belagchelyke zegepraal over de Germaanen en Batavieren.

Pragtiger wel, doch op verre na zo wezendlyk niet, was de zegepraal, die Domitiaan, korts te vooren, over de Germaanen en Batavieren, vertoond hadt. In 't zelfde jaar, in welk Cerialis de vrede met de Batavieren getroffen hadt, doch voor dat de tyding daarvan te Rome kwam, was Domitiaan met een leger na Germanie gereisd (*q*), voorgeevende dien Landaart, zo wel als de Galliërs, te willen t'onderbrengen. Doch niet verder, zo 't schynt, dan te Lugdunum of Lions gekomen zynde, was hy, vandaar, zonder den vyand

(*o*) TACIT. Agricol. *Cap.* XXXVI.
(*p*) TACIT. Agricol. *Cap.* XXXVII.
(*q*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 86. SUETON. *in* Domit. *Cap.* II.

vyand eens gezien te hebben, te rug gekeerd (r). Eenige jaaren hierna, wanneer men hem de Keizerlyke waardigheid reeds opgedraagen hadt, trok hy wederom op tegen eenige Germanische Volken, en onder anderen tegen de Katten en (3) *Daciërs* (s). Doch 't is geheel onzeker, of hy met de Katten gestreeden hebbe: maar de Daciërs heeft hy, door de (4) *Markomannen* geslaagen zynde, zelf om de vrede aangezogt; en die ook van hunnen Koning *Decebalus*, door magt van geschenken, verkreegen (t). Na zulke schandelyke Krygstogten, was hy verwaand genoeg, om zig de eer der zegepraal toe te eigenen. Eenige gekogte luiden moesten hun gewaad en hair op de wyze van gevangenen schikken, en de staatsie bywoonen, die niet weinig belagt werdt (u). Domitiaan egter liet zig sedert den bynaam van *Daciër* en *Germanikus* geeven, en wilde de maanden *September* en *Oktober* *Germanikus* of Duitscher en *Domitianus* vernoemd hebben (v). Doch zyne uitspoorigheid, in welke hy Kaligula gelyk was, werdt van niemant gepreezen, dan van Schryvers, die van de waare geschapenheid der zaa-

(r) DIONIS Excerpt. *Libr.* LXVII. *p.* 760. B.
(s) SUETON. *in* Domit. *Cap.* VI. EUTROP. *Libr.* VIII. *Cap.* 24.
(t) DIONIS Excerpt. *Libr.* LXVII. *p.* 762.
(u) TACIT. Agricol. *Cap.* XXXIX.
(v) SUETON. *in* Domit. *Cap.* VI & XIII.

(3) De *Daciërs* bewoonden de landstreeken, die thans Moldavie en Wallachye heeten. CELLARIUS Libr. II. Cap. VIII. p. 377.

(4) De *Markomannen* bewoonden een gedeelte van Boheeme. CELLARIUS Libr. II. Cap. V. p. 308.

zaaken onkundig waren of schynen wilden (*w*), en van eenige vleijende Digters, die hem den schrik (*x*) en temmer der Batavieren (*y*) en andere Bewooneren van den Ryn (*z*) genoemd hebben.

(*w*) JOSEPH. de Bello Judaico *Libr.* VII. *Cap.* IV. *p.* 410.
(*x*) SILIUS ITALIC. *Lib* III. verf. 607.
(*y*) JUVENAL Satyr. VIII. verf. 51.
(*z*) MARTIAL. Epigr. *Libr.* VII. Epigr. 6.

VADER-

VADERLANDSCHE HISTORIE

DERDE BOEK.

INHOUD.

I. *Trajaans bedryf in Germanie.* II. *Batavieren zwemmen over den Donauw. Soranus. Markt van Adrianus.* III. *Friezen of Germaanen door Kommodus bestreeden. Albiniana.* IV. *Voorregten der Batavieren, onder Septimius Severus. Wapenhuis.* Oude Opschriften. V. *Germanische Lyfwagt doodt Alexander Severus.* VI. *Maximyns togten over den Ryn.* VII. *Franken in Batavia.* VIII. *Posthumus bedryf omtrent den Ryn.* IX. *Aureliaan overwint de Franken.* X. *Zy vestigen zig in Batavia. Probus Brief.* XI. *Verdrag tusschen de Romeinen en Franken.* XII. *Romeinsche schepen, door de Franken, in brand gesteken.* XIII. *Krygstogten van Maximiaan Herkulius.* XIV. *Karausius gedrag omtrent de Zeeschuimers. Konstantius Chlorus slaat de Franken in Batavia en verjaagt dezelven.* XV. *De Franken, door Konstantyn, geslaagen.* XVI. *De Rynstroom met schepen en bezetting voorzien.* XVII. *Juliaans Krygstogten tegen de Germaanen.* XVIII. *De Saliërs,*

in

in Batavia, door Juliaan, bedwongen. XIX. *De Chamaven beteugeld.* XX. *Graanen uit Britannie herwaards gevoerd.* XXI. *De Quaden verdryven de Saliërs uit Batavia, en slaan zig omtrent den Ryn neder.* XXII. *De Batavische benden weigeren over de Alpen te trekken. De Attuarien overwonnen.* XXIII. *Verbond der Germaanen tegen de Romeinen. Wederzydsche overwinningen.* XXIV. *Batavia tot een tooneel des oorlogs gemaakt.* XXV. *Franken en Saxers door Valentiniaan beteugeld.* XXVI. *Skythen in Gallië. Westgothen in Gallië.* XXVII. *Sueven, Sclaaven, Wilten enz. hier te Lande.* XXVIII. *De Armorichen regten eene Vrye-Staats-Regeering op.* XXIX. *Zy onderwerpen zig, voor een gedeelte, aan 't Roomsche Ryk.* XXX. *Beweegingen in Gallië, door Aëtius gestild.* XXXI. *De Armorichen gedreigd. Verdrag der Romeinen met hen en de Franken.* XXXII. *De Saxers en Friezen steeken over naar Brittannie. Avitus bedwingt de zeeschuimende Saxers.* XXXIII. *Laatst Berigt van de Batavieren.*

A Domitiaan en Nerva, werdt het Ryksbewind aan Ulpius Trajanus opgedraagen, terwyl hy, aan den Ryn, in Gallië, 't gebied voerde (*a*). In zynen tyd, zyn de Batavieren nog in de oude agtinge geweest, genietende alle de voordeelen van hun Verbond met de Romeinen,

I. Trajanus bedryf in Germanie. 97.

(*a*) Eutrop. *Lib.* VIII. *Cap.* 2.

nen; terwyl zy alleenlyk verpligt bleeven, het Ryk met de wapenen ten dienſt te ſtaan (b). Van Trajaan vindt men aangetekend, dat hy, ſtaande zyne regeeringe, de ſteden in Germanie, over den Ryn, herſteld heeft (c); zonder dat ons met naame gemeld wordt, welken deeze ſteden geweeſt zyn. Alleenlyk vindt men van een *Kaſteel van Trajanus*, volgens sommigen, tegen over Maguntiakum gelegen, gewag gemaakt (d). Ook van eene *Volkplanting van Trajanus* [*Colonia Trajana*] aan den Ryn (e); hoewel het twyfelagtig zy, of men dezelve in het land der Batavieren of in het Land der Gugernen plaatſen moet (f).

II. De Bataviſche Ruitery zwemt over den Donauw. 120.

Onder Trajaans opvolger ADRIAAN, vindt men de Bataviſche Ruitery wederom in de Legers der Romeinen. Ook verzelde zy den Keizer, in zyne Reistogten, naar het Oosten. Men vindt, in 't byzonder, aangetekend, dat Adriaan, omtrent den Donauw, zynen byhebbenden Bataviſchen Ruiterbenden beval, die Rivier gewapend en te paarde over te zwemmen; 't welk zo vaardiglyk verrigt werdt, dat 'er de woeſte Inwooners dier gewesten zelven over verbaasd ſtonden (g).

Behendigheid van den Batavier Soranus.

Zekere Batavier, SORANUS genoemd (h), kon zo behendiglyk met den boog omgaan, dat hy eenen pyl, door hem eerſt opgeſchooten, in 't nederdaalen, met eenen anderen, zo

(b) TACIT. de Morib. German. *Cap.* XXIX.
(c) EUTROP. *Libr.* VIII. *Cap.* 2.
(d) AMM. MARCELLINUS *Libr.* XVII. *Cap.* 1.
(e) ANTONINI Itinerarium & Tabula Peutingeriana.
(f) ALTING. Germ. infer. *P.* I. *p.* 45.
(g) DION. Excerpt. *Libr.* LXIX. *p.* 792. B.
(h) SUIDAS *apud* JUNIUM Batav. *Cap.* VI. *p.* 91.

zo wis wist te treffen, dat hy hem aan tweën schoot. De Keizer zelf, die 'er aanschouwer van was, verwonderde zig over de behendigheid van Soranus. En men wil, dat hy de gedagtenis van Soranus bedryf, in een omstandig Grafschrift, welk nog voor handen is, bewaard heeft (*i*). Adriaan, sedert Germanie bezoekende (*k*), heeft zig, vermoedelyk, ook eenigen tyd, in het Eiland der Batavieren, opgehouden; en alzo hier de Koophandel reeds merkelyk aan 't bloeijen was (*l*), is 't niet onwaarschynlyk, dat hy, om den Handelaaren te begunstigen, ten deezen tyde, in dit Eiland, eene ruime Markt gestigt heeft. Immers men vindt, in oude Reiskaarten (*m*), eene *Markt van Adrianus* [*Forum Adriani*] gesteld niet verre van de plaats, alwaar thans het Dorp Voorburg is; welk den naam van *Forum* of *Markt* nog eenigszins schynt behouden te hebben. Onder hem, en zyne opvolgers, Markus Aurelius en Lucius Verus, schynen 'er ook openbaare wegen hier te Lande aangelegd te zyn geweest: of misschien zyn de ouden toen alleenlyk verbeterd geworden. Immers men heeft, omtrent den aanvang der zestiende eeuwe, in een moeras, by het Dorp Naaldwyk, eenen Myl- of Grenspaal gevonden (*n*), in welks opschrift, van de Keizers Markus Aurelius en Lucius Verus gewaagd wordt, ten

Markt van Adrianus.

Romeinsche Wegen.

(*i*) Ger. Noviomagi Batav. *p.* 12.
(*k*) Ælii Spartiani Adrian. Cæsar *Cap.* X.
(*l*) Tacit. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 15. en hier voor *Bl.* 89.
(*m*) Peutingeri Tabula.
(*n*) W. Hedæ Hist. Ultraj. *p.* 13.

ten blyke, dat dezelven, voor de openbaare wegen, zorg gedragen hadden. Het opschrift zelf wordt verscheidenlyk verklaard. Ook wordt de loop der openbaare wegen door deeze landen zo verschillend beschreeven, dat wy niet onderneemen durven, onzen Leezeren van 't een of van 't ander eenig gegrond berigt te geeven.

Ten tyde van Markus Aurelius, werden de Katten en Kauchen, die over den Ryn getrokken, en onder anderen, in Belgie gevallen waren, onder 't bevel van *Aufidius Victorinus* en van DIDIUS JULIANUS, geslaagen. De laatste voerde, sedert, het gebied, wegens de Romeinen, in Neder-Germanie (*o*), en werdt, eerlang, tot de Keizerlyke waardigheid verheeven.

III. Friezen of Germaanen, onder Kommodus bestreeden. 183.

Indien men op de gemeene leezing eens ouden Historieschryvers kon aangaan, zouden de Overrynsche Friezen, onder de regeeringe van LUCIUS ANTONINUS KOMMODUS, door *Klodius Albinus*, geslaagen en verjaagd zyn (*p*). Doch sommigen merken aan, dat de naam van Friezen, in de oude Handschriften, niet gespeld wordt (*q*). Dit is zeker, dat Kommodus, door afgezonden' Bevelhebbers, of wel door Albinus, gelukkiglyk tegen de Germaanen gestreeden (*r*), en het Roomsch gebied, in weêrwil van de Bewooners der Wingewesten, met geweld bevestigd heeft

(*o*) JULIUS CAPITOLIN. *in* Marco Anton. Philos. *Cap.* VIII. ÆLIUS SPARTIAN. *in* Didio Julian. *Cap.* I.

(*p*) JUL. CAPITOLINI Cl. Albinus *Cap.* VI.

(*q*) CL. SALMASIUS *ad locum citat.*

(*r*) EUTROP. *Libr.* VIII. *Cap.* 15.

heeft (*s*). Doch welke Germaanen deezen geweest zyn, blykt niet klaar: veel min nog, waarom hun de oorlog werdt aangedaan; want dat zy de Batavieren zouden ontrust hebben, en daarom van derzelver Bondgenooten, de Romeinen, aangetast geworden zyn, gelyk sommigen verhaalen, is ons uit geene oude Schryvers gebleeken. De gemeene reden voor de Germaanen, om in Gallie te vallen, was de vrugtbaarheid dier Landstreeke (*t*). 't Kan zyn, dat deeze hen nu ook bewoogen heeft, om deezen inval te doen.

Alfen, of naar Albinus zynen naam heeft.

Zo *Albiniana*, welk men, in oude Reistafelen en Kaarten, schoon een weinig anders gespeld; aan den Ryn, in het Eiland der Batavieren, daar nu Alfen is, geplaatst vindt, zynen naam naar Klodius Albinus, van welken wy spreeken, gekreegen heeft (*v*), 't welk egter onzeker is; zou hy, onder de Batavieren, eene Legerplaats schynen gehad te hebben. Dit weet men, dat te Alfen veele Romeinsche penningen gevonden zyn: ook, in de voorgaande eeuwe, by 't opdelven van den grond des Burgts aldaar, half verbrande en hard gezengde tarw; waaruit sommigen hebben afgeleid, dat hier oudtyds eene Voorraadschuur voor de Romeinen of voor de landzaaten in 't algemeen geweest zy (*w*).

IV. Voorregten der

De Batavische Lyfwagt was, onder de Re-

(*s*) ÆLII LAMPRIDII Commodus *Cap.* XIII.
(*t*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 73.
(*v*) ALTING Germ. inf. *P.* I. *p.* 2.
(*w*) OUDAAN Roomsche Mogentheid. *bl.* 18.

Batavieren onder Septimius Severus.
197.

Regeeringe van LUCIUS SÉPTIMIUS SEVERUS, by den Keizer in merkelyke agting: 't zy om datze hem de moorders van zynen voorzaat PERTINAX hadden helpen ontwapenen (*x*); 't zy om eenige andere reden. Immers men vindt aangetekend, dat de Batavieren, ten deezen tyde eene byzondere Keurbende uitmaakende, het voorregt hadden, om Wyngaardstokken, even als de Honderdmannen der Romeinen, in de hand te mogen draagen (*y*); of om 'er de traage Krygsknegten mede voort te dryven, of om dezelven, als de Krygsknegten gestraft werden, ten teken van Regterlyk gezag, vast te houden.

Wapenhuis van Sept. Severus, in het Eiland der Batavieren.

Severus, schoon spaarzaam uit den aart, heeft egter, in verscheiden' steden, een aanmerkelyk getal van nieuwe gebouwen gestigt, of ouden hersteld (*z*). Waarom men het geenszins vreemd vinden moet, dat hy, zig by de volken, die langs den Ryn woonden, ophoudende (*a*), in het Eiland der Batavieren, een Wapenhuis voor de vyftiende Keurbende der Vrywilligen (1), welk door ouderdom

(*x*) HERODIAN. *Libr.* VIII. *Cap.* VIII. *p.* 379. *Edit. Scheidii.*
(*y*) DION. CASSII *Libr.* LV. *p.* 565. B.
(*z*) DION. Excerpt. *Libr.* LXXVI. *p.* 869. B. ZOSIM. *Libr.* I. *Cap.* 9. ÆLII SPARTIAN. Septim. Sever. *Cap.* IV. *p.* 595.
(*a*) ZOSIM. *Libr.* I. *Cap.* 13.

(1) *Voluntarii* of *Vrywilligen* waren, onder de Romeinen, Krygsknegten, die, noch uit hoofde van hunnen ouderdom, noch uit kragte van bedongen' soldye, tot den Krygsdienst konnende gedwongen worden, egter vrywillig dienden. Zulken waren, onder anderen, eenige Germanische hulpbenden. Zie AMMIAN. MARCELL. Libr. XX. Cap. IV. p. 260. *Edit. Vales. Gronov.* Mar-

dom vervallen was, onder 't beleid van den Overste CECILIUS BATO, heeft doen herstellen. Immers men heeft, in den jaare vyftienhonderd en twee, te Roomburg by Leiden, eenen steen gevonden, in de grondslagen van een ruim vierkant gebouw, welks Opschrift al het gemelde aan Lucius Septimus Severus en deszelfs Zoon, MARKUS AURELIUS ANTONINUS, toeschryft (*b*). De steen, die vermoedelyk in den voorgevel van 't gebouw gestaan heeft, moet 'er, na het jaar honderd zesennegentig, geplaatst zyn; alzo de Raad, eerst in dat jaar, den bynaam van *Antoninus*, dien Severus Zoon, in het opschrift, draagt, aan hem gegeven hadt (*c*). Meer andere steenen, hier te Lande gevonden, bewyzen, dat Severus zig hier opgehouden heeft. In het opschrift van eenen deezer steenen, schynt gewaagd te worden van eenen Altaar, door hem hersteld (*d*). Een ander opschrift spreekt van de geloften, door *de Batavische Burgers, Broeders en Vrienden des Roomschen Volks*, gedaan, voor *de behouden heen*

Oude Opschriften hier te Lande gevonden.

(*b*) CORN. AURELII Batav. *Libr.* I. *p.* 97, 98.
(*c*) EUTROP. *Libr.* VIII. *Cap.* 17.
(*d*) P. SCRIVERII Antiq. *p.* 180, 184.

Markus Aurelius hadt ook slaaven tot den Krygsdienst bekwaam gemaakt, welken hy insgelyks den naam van *Vrywilligen* gaf, en die onderscheiden waren van zekere ten krygsdienst aangenomen' zwaardschermers, welken hy *Obsequentes* of *Geboorzaamenden*, noemde. Vide JULII CAPITOLINI *M. Antonin. Philosoph.* Cap. XXI. p. 396. *ibidemque* Not. CASAUBONI. Welke van deeze twee soorten van Vrywilligen, hier te Lande, in bezetting gelegen hebben, beken ik niet te weeten.

heen- en weêr-reizen van hunne Heeren, MARKUS AURELIUS ANTONINUS PIUS *Augustus en* PUBLIUS SEPTIMIUS GETA *Cæ-*
208. *sar*, beide Zoonen van Severus. 't Is ten hoogsten waarschynlyk, dat hier gezien worde op den togt naar Britannie, door Severus, eenige jaaren laater, ondernomen: op welken hy, door zyne Zoonen schynt verzeld te zyn geweest: 't zy dat zy van het Eiland der Batavieren uit den Ryn, of uit den mond der Maaze, van ouds *Helium* genoemd (*e*), of van elders (2) overgesteken zyn.

V. Germanische Lyfwagt onder Bassianus en Geta. 212.

ANTONINUS of BASSIANUS en GETA, de twee reeds gemelde Zoonen van Severus, hebben, na de dood huns Vaders, aan 't Ryks bestier geraakt zynde, ieder eene afzonderlyke Lyfwagt gehad. Antoninus was in 't byzonder gesteld op eene Lyfwagt van Germaanen, mogelyk wel van Batavieren. Zelfs kleedde hy zig somtyds in een Germaansch gewaad, zyn hoofd hullende met de goudgeele hairlokken deezes Landaarts; door welk gedrag, hy zig zonderling bemind by hen wist te maaken (*f*). Ook heeft hy zig, in zyne

(*e*) PLINIUS *Libr.* IV. *Cap.* 15.
(*f*) HERODIAN. *Libr.* IV. *Cap.* 7.

(2) STRABO zegt (Libr. IV. p. 305. *Edit. Amst.*) [p. 199. *Edit. Paris.*] „ dat 'er vier gewoonlyke overvaarten naar Britannie waren, te weeten uit den mond der Rivieren den Ryn, de Seine, de Loire en de Garonne. Doch hy voegt 'er by, dat zy, die van de kust, omtrent den Ryn gelegen, overstaken, niet gewoon waren uit den Rynmond zelven, maar van de kust der Morinen [zie hier voor I. *Boek*, *bl.* 41.] aftevaaren."

ne Krygstogten aan den Donauw, van Germaanen bediend (*g*). Sommigen besluiten, uit zeker oud opschrift (*h*), dat 'er, ten zynen tyde, een Regement van Batavieren in 't Huis te Britten gelegen heeft. Ook zou hy, volgens een ander gebrekkelyk oud opschrift, den Altaar, door zynen Vader, in het Eiland der Batavieren, hersteld, plegtiglyk hebben ingewyd (*i*).

Omtrent deezen tyd, heeft hy met de (3) *Alemannen* en Katten geoorloogd, op welken hy, omtrent den Meinstroom, eenige voordeelen behaalde (*k*); doch die hem naderhand noodzaakten, de vrede met geld van hun te koopen. Eenige volken, die, langs de zee, omtrent den mond der Elve, woonden, zonden hem sedert gezanten toe, om op gelyken voet met hem te handelen. 't Gelukte. Hy gaf hun het geld, welk zy begeerden, in goede munt, daar hy gewoon was de Romeinen in verzilverd lood en verguld koper te betaalen (*l*). 214.

On-

(*g*) Herodian, *Libr.* IV. *Cap.* 7.
(*h*) H. Cannegieter de Brittenburgo *p.* 15.
(*i*) Van Loon Aloude Holl. Hist. I. *Deel. bl.* 193.
(*k*) Aurel. Vict. de Cæsarib. *Cap.* XXI. Ælii Spartiani Caracalla *Cap.* X.
(*l*) Valesii Excerpta *ex* Dione *p.* 749, 750.

(3) De *Alemannen* woonden tusschen den Mein, den Ryn, en den Donauw; doch hebben zig naderhand wyder uitgestrekt. Cluverii *Germ. Ant.* Libr. III. Cap. IV. p. 515. Een oud Schryver zegt ons, dat zy uit *allerlei* volken zyn samengevloeid; 't welk ook hun naam te kennen zou geeven. Asinius Quadratus *apud* Agathiam Libr. I. p. 13. *Edit. Venet.* [p. 17. *Edit. Paris.*]

Alexander Severus van de Germanische Lyfwagt omgebragt.

235.

Onder de Regeeringe van ALEXANDER SEVERUS, was 'er nog eene Lyfwagt van Germaanen, waarschynlyk van Batavieren. Men leest, dat deeze Vorst, zig by 't Krygsvolk gehaat gemaakt hebbende, van de Germanische Lyfwagten, terwyl hy in Gallië, welk door de Germaanen afgeloopen werdt, oorloogde (*m*), is omgebragt geworden. Een hunner kwam, kort na de middag-maaltyd, in 's Keizers Legertent, meenende den Vorst in den slaap om te brengen. Doch hem wakker vindende, tradt hy, verbaasd, te rug. By zyne medgezellen gekomen, hitste hy hen aan tot het vermoorden van den Keizer; waarop zy, gelykerhand toeschietende, eerst eenige ongewapenden, die hun tegenstonden, en naderhand den Vorst zelven, met verscheiden' steeken, van 't leeven beroofden (*n*). MAXIMINUS werdt, daarop, door het Leger in Gallië, tot de Keizerlyke waardigheid verheeven (*o*). Hy heeft tegen de Overrynsche Germaanen gelukkiglyk geoorloogd (*p*), zig, in den kryg bedienende niet alleen van zulke Germaanen, met welken hy een verbond van vriendschap gemaakt hadt; maar ook van Mauren en Parthen en andere Oostersche hulpbenden; alzo hy beweerde, dát men, tegen Germaanen, geen beter volk dan handige Boogschutters gebruiken kon (*q*); gelyk deeze Oosterlingën waren.

Met

(*m*) HERODIAN. *Libr.* VI. *Cap.* 7. ÆLII LAMPRIDII Alexand. Severus *Cap.* LIX. *p.* 1025.

(*n*) ÆLII LAMPRIDII Alexand. Severus *Cap.* LXI. *p.* 1030, *ibidemque* Not. SALMASII.

(*o*) J. CAPITOLINI Maximini duo *Cap.* VII.

(*p*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 1.

(*q*) HERODIAN. *Libr.* VII. *Cap.* 2.

VI. Maximyns togten tegen de Overrynsche Germaanen, vermoedelyk omtrent het Eiland der Batavieren.

Met zulk eene magt gesterkt, over den Ryn gekomen, heeft hy een geweldig getal van Germanische gehugten afgebrand. Veele Germaanen sneuvelden: veele anderen werden gevangen genomen. De Krygsknegten keerden rykelyk met buit belaaden te rug. Men wil, dat Maximyn geheel Germanie aan het Roomsche Ryk onderworpen zou gehad hebben; hadden de Germaanen zig niet over hunne stroomen begeven, en zig versteken in de poelen en bosschen, van welken hun Land vol was. Hy zelf, hen derwaards volgende, liep groot gevaar van door hen omsingeld te worden, terwyl hy, met zyn paard, in een moeras blyvende steeken, ter naauwer nood, van de zynen gered werdt. Naderhand waagde hy nog eene soort van eenen scheepsstryd tegen de Germaanen, in welken hy veelen van hun ombragt. Eindelyk herstelde hy de rust in Germanie (*r*). Wy maaken hier te liever van Maximyns Krygstogten tegen de Germaanen gewag; zo om dat 'er vermoedelyk Batavieren in zyn Leger geweest zullen zyn, als ook om dat, uit de beschryving van de gelegenheid der plaatse des gevegts, niet zonder grond, af te neemen is, dat het zelve, niet verre van het Eiland der Batavieren is voorgevallen: hoewel wy niet ontkennen willen, dat diergelyke Landstreeken, ook hooger op, omtrent den Rynstroom, te vinden zyn. Maximyn is, terwyl hy *Aquileja*, in 't Landschap Friuli, thans onder 't gebied der Venetiaanen, belegerd hieldt, van het Krygsvolk, welk hy tegen Pupiënus en

(*r*) J. Capitolini Maximini duo Cap. XII. & XIII.

en Balbinus aanvoerde, nevens den jongen MAXIMYN, zynen Zoon en Ryksgenoot, omgebragt (*s*).

De Germanische Lyfwagt moet, haars ondanks, het ombrengen der Keizeren Pupiënus en Balbinus gedoogen.

Deezen twee waren van den Raad tot Keizers verklaard. En PUPIËNUS, wien het Leger van Maximyn terstond toeviel, voerde het, met zig, naar Rome. Hy en BALBINUS verkooren, uit de Germanische hulpbenden, als op welken zy zig voornaamlyk verlaaten durfden, eene Lyfwagt. Egter niet zonder dat 'er de gewoonlyke Lyfwagten op smaalden, die reeds ongaarne gezien hadden, dat de Raad, zonder hen te kennen, Pupiënus en Balbinus tot de Keizerlyke waardigheid hadt verheeven (*t*). Zy besluiten dan de Vorsten van kant te helpen. Doch in eenen geruimen tyd, deedt zig hiertoe geene gelegenheid voor, zynde zy geduurig van hunne Germanische Lyfwagten verzeld. De eenentwintigste van Zomermaand, dag op welken met de Kapitolynsche spelen te Rome hieldt, werdt eindelyk, tot uitvoering van 't schenstuk, bestemd. De meeste Hovelingen waren elders onledig, de Vorsten alleen in 't Paleis, bewaard van hunne getrouwe Germaanen, die zig egter, ten deezen tyde, of allen, of voor 't grootste gedeelte, by Balbinus bevonden. 't Romeinsch Krygsvolk was zo dra niet omtrent het Paleis samengeschoold, of Pupiënus kreeg 'er kennis van, en zondt, iet args vermoedende, aan Balbinus, om de Germaanen, zonder welker hulp, hy zag, dat het oproer niet te stillen was. Doch Balbinus,

(*s*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 5.

(*t*) HERODIAN. *Libr.* VII. *Cap.* 10. & *Libr.* VIII. *Cap.* 7, 8.

binus, zynen Ryksgenoot zelven mistrouwende, hieldt de Germaanen by zig. En terwyl de Vorsten hier over aan 't twisten raaken, wordenze, onverhoeds, van 't Romeinsch Krygsvolk overvallen, naakt uitgeschud en midden door de stad naar de Legerplaats gesleept. De Germaanen waren ondertusschen in aantogt, om hunne Vorsten te ontzetten. Doch zy vonden hen reeds vermoord, en den jongen Gordiaan tot Keizer uitgeroepen, eer zy iets tot hunne redding konden toebrengen: waarop zy, geen nutteloos gevegt willende aanregten, zig ter stad uit en by de hulpbenden hunner landsluiden begaven (v).

VII. Gelegenheid tot den inval der Franken in Batavia. 253.

Het ombrengen der Vorsten door het Krygsvolk, en het opwerpen van nieuwen, naar den zin der Legeren, begon nu, in 't Roomsche Ryk, sterk in zwang te gaan. Zelfs werdt, door de byzondere Legers, in de byzondere deelen des Roomschen gebieds, de een Keizer tegen den anderen opgeworpen; tot zo veelen in getal, dat 'er, onder de Regeering van Valeriaan en Gallieen, meer dan dertig van deeze Keizers, gemeenlyk by den naam van de *dertig Dwingelanden* bekend (w), opgestaan, en de een vroeger, de ander laater wederom verdweenen zyn. De meesten ondertusschen werden, eenen geruimen tyd, van de Legers, over welken zy 't gebied voerden, gedraagen, en hebben niet dan door geweld bedwongen konnen worden. Ligtelyk is het te denken, dat de krag-

(v) Herodian. *Libr.* VIII. *Cap.* 8. Julii Capitolini Maximus & Balbinus *Cap.* XIV. *p.* 156.
(w) Trebell. Pollion. Trigint. Tyrann. *initio*.

kragten des Ryks hier door geweldig geknakt geworden zyn. Ook gaf het verscheiden' onbeschaafden volken, by de Romeinen met den naam van *Barbaaren* betekend, aanleiding, om de grenzen des Ryks, aan verscheiden' oorden, te ontrusten. De Roomsche Wingewesten leeden den eersten aanval, en in 't byzonder Gallië, welk door de Germaanen overstroomd en deerlyk verwoest werdt. By deeze gelegenheid, zyn ook, naar veeler gedagten (*x*), de FRANKEN (4) in het Eiland der Batavieren gevallen. Zeker is het, ten

(*x*) MONTFAUCON Monum. de la Monarchie Françoise. *Tom.* I. *p.* 4.

(4) Onzeker is, onzes oordeels, of en van waar de Franken zig omtrent den Ryn hebben komen nederslaan. Sommige Frankische Schryvers haalen den oorsprong deezes volks van de Trojaanen af. AIMOIN. *de Gest. Francor.* Libr. I. Cap. 1 & 2. Anderen willen, met meer schyn, dat de Franken, uit Pannonie of Hongarye, herwaards gekomen zyn. GREGOR. TURON. Libr. II. Cap. 9. DANIEL *Hist. de France* Pref. Hist. Art. I. p. LXXXV. Doch hier op vraagt men, hoe 't mag bygekomen zyn, dat STRABO, PLINIUS, POMPONIUS MELA, TACITUS en PTOLOMEUS, in hunne beschryvingen der oude Germanische volken, van de Franken geen woord gerept hebben? En om deeze vraag op te lossen, hebben sommigen gegist, dat zy, ten tyde deezer Schryveren, onder eenen of meer andere naamen, bekend geweest zyn. Sommigen meenen dat de Franken oudtyds *Kaucben* genoemd zyn geweest. UBBON. EMMII *Rerum Frisic.* Libr. I. p. 10. Anderen houden de Franken voor de oude *Kaninefaaten.* Wederom anderen voor de oude *Sikambren.* Ook vindt men, zelfs in Schryvers der vierde en vyfde Eeuwe, de *Saliërs*, de *Sikambren*, de *Brukteren*, de *Attuarien* en andere oude volken, als byzondere soorten van Franken, aangemerkt. AMMIAN. MARCELL. Libr.

ten minsten, dat het Eiland, omtrent dertig jaaren laater, reeds van verscheiden' Frankische volken bezeten werdt (*x*). Zy hebben het veele jaaren lang in bezit gehad. En schoon men den netten tyd, noch omstandigheeden van hunnen inval niet weet, kan men egter, uit het gene men, hier en daar, aangetekend vindt, opmaaken, by welke gelegenheid, zulks geschied zy. Zie hier, wat wy 'er van hebben konnen opspooren.

Valeriaan, in eenen slag tegen *Sapor*, Koning der Persen, gevangen genomen zynde, bleef het Ryksbewind in handen van zynen Zoon Gallieen, die, verzoopen in wellust en vadzig uit den aart, tot niets minder dan tot

Gallieens togten tegen de Germaanen. 260.

(*x*) Eumenii Panegyr. Constantino Aug *Cap.* V. *num.* 3.

Libr. XVII. Cap. VIII. p. 186. Libr. XX. Cap. X. p. 277. Sulpitius Alexander *apud* Gregor. Turon. Libr. II. Cap. 9. Claudian. in *I. Conf. Stilichon.* Libr. I. *verf.* 221. & *seqq.* Ons komt derhalve gegrondst voor het gevoelen der zulken, die oordeelen, dat de Franken een volk zyn, uit verscheiden' Germanische volken, samengevloeid. Deezen, in de vroegste tyden, in het Overrynsch Germanie, gewoond hebbende, schynen zig, in de derde eeuwe, samen verbonden te hebben, en van toen af den algemeenen naam van *Franken* of *vryen* te hebben gekreegen, onder welken, zy, sedert, in Gallië gevallen zyn. 't Vervolg deezer Historie zal den Leezer, vertrouw ik, in deeze gedagten, bevestigen. Men zie ondertusschen, wegens dit alles, Cluverii *Germ. Antiq.* Libr. III. Cap. XX. p. 583. Nic. Vignerii *de Origine Veter. Francorum*, p. 135, 136. *Edit. Du Chesne* Tom. I. Hermanni Com. Nuenarii *de Origine & sedib. prisc. Francorum.* p. 172. *Edit. ejusd.* Alting *Germ. infer.* P. I. p. 68. L'Abbé Dubos *Hist. Critique de L'Etablissem. de la Monarch. Françoise*, Livr. I. Chap. 16. en anderen.

tot regeeren bekwaam was. Geen wonder, dat 'er, aan alle oorden, Keizers tegen hem opgeworpen werden, en dat het een Wingewest na het ander van hem afviel: rampen egter, van welken hy de eerste tyding spottende plagt aantehooren (*y*); zo weinig werks maakte hy van 's Ryks welstand. Toen Valeriaan na 't Oosten trok, hadt Gallieen ondernomen, de Gallische Volken, die langs den Ryn woonden, onder welken men de Batavieren ook schynt te moeten rekenen, voor de kwellingen der Overrynsche Germaanen, die geduurig in hunne landen vielen, te beveiligen. Zelf omtrent den Ryn gekomen, was het hem ook somtyds gelukt, den Germaanen den overtogt met geweld te beletten. Doch alzo hy zyne magt te klein vondt, om tegen de geweldige menigte der Germaanen eenen slag te waagen, hadt hy zig genoodzaakt gezien, om met sommigen hunner Koningen een verbond aan te gaan; terwyl hy de anderen, door bedreigingen, van het trekken over den Rynstroom poogde af te schrikken (*z*). Vermoedelyk is het, dat den Germaanen, by dit Verbond, eenige landen in Gallië, moogelyk wel in het Eiland der Batavieren, of in het gedeelte der vaste kust van Gallië, welk deezen bezaten, zyn afgestaan. Zy zullen zig, daartegen, verpligt hebben, om geene verdere invallen in de Romeinsche Wingewesten te doen, en om de Romeinen met de wapenen by te staan. Zo veel nog hadt

(*y*) TREBELL. POLLIONIS Gallieni duo, *Cap.* VI. *p.* 200.
(*z*) ZOSIMUS *Libr.* I. *Cap.* 30.

hadt Gallieen konnen doen, in den aanvang zyner Regeeringe. Minder deedt hy, toen hem 't Ryksbewind alleen in handen gekomen was. Het Stedehouderschap over Gallië en de Overrynsche grenzen des Ryks was al door Valeriaan opgedraagen aan *Junius Posthumus*, man van geringe afkomst, doch van eenen standvastigen en kloekmoedigen aart, en deftig van gedrag (*a*). Gallieen, met zyn Leger uit Gallië vertrekkende, om een Leger van Barbaaren, die in aantogt naar Rome waren, te keer te gaan, liet zynen jongen Zoon *Saloninus* in het Wingewest, om, onder 't opzigt van Posthumus, de Regeering, uit zynen naam, waar te neemen (*b*).

VIII. Bedryf van Posthumus, omtrent den Ryn.

De Galliërs ondertusschen, te onvrede dat een kind over hen 't gebied voeren zou, en daarom, of om andere redenen, met haat tegen Gallieen ingenomen, droegen Posthumus, die alles naar hun genoegen bestierde, des te meer liefde toe. Byzonderlyk wist hy hunne gunst te winnen, door het verdryven der Germanische volken, die, kort na 't vertrek van Gallieen, wederom in Gallië schynen gevallen te zyn geweest. Doch Posthumus, dezelven allen verjaagd hebbende, hadt de voorige veiligheid en rust in 't ryk hersteld (*c*). Steunende dan op de gunst des volks, en op het leger, over welk hy geboodt, onderneemt hy den jongen Salonyn, binnen Agrippine, eene groote Stad aan den Ryn, thans Keulen genoemd, te belegeren; verklaarende

(*a*) TREBELLII POLLION. Triginta Tyranni *in* Posthumio *p.* 258, 259. EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 9.

(*b*) ZOSIMUS *Libr.* I. *Cap.* XXXVII. *p.* 61, 62.

(*c*) TREBELL. POLL. Trigint. Tyranni *in* Posthumio. *p.* 258.

de, het beleg niet te zullen opbreeken, dan na dat hem de jongeling zou overgeleverd zyn. De bezetting werdt hier eerlang toe gedwongen. Salonyn en de Hoofdman zyner Lyfwagt, *Silvaan*, werden den Belegeraar in handen gesteld, en beide, op zyn bevel, ter dood gebragt (*d*). Hoewel anderen willen, dat de Galliërs Salonyn hebben doen dooden (*e*).

Toen werdt Posthumus voor Keizer uitgeroepen en door gansch Gallië erkend. Men bragt Gallieen zo dra geene tyding, dat Gallië verlooren was, of hy dreef 'er, volgens zyne gewoonte, den spot mede, zeggende, al lagchende, *Kan dan de Staat, zonder de Atrebatische * rokken, niet staande blyven* (*f*)? 't Welk hier inzonderheid aangemerkt zy, om te doen zien, dat de weeveryen van wollenstoffen toen, hier te Lande, al in zwang gingen (5): en dat de *Atrebaten*, die omtrent Atrecht in Artois gewoond hebben, rokken verschaften, welken te Rome vermaard waren. Men leest ook elders van eene andere soort van Atrebatische † rokken, die, in de Tooneelspelen, gebruikt werden (*g*).

* *Saga.*

† *Birri.*

Gal-

(*d*) ZOSIMUS *Libr.* I. *Cap.* 38.
(*e*) TREBELL. POLL. *in* Posthumio. *p.* 259.
(*f*) TREBELL. POLL. Gallieni duo. *Cap.* VI. 200.
(*g*) FLAV. VOPISCI Carinus. *Cap.* XX. *p.* 861.

(5) Men hadt, al veel vroeger, te Rome kennis aan de Gallische wollen-stoffen. STRABO heeft (Libr. IV. p. 301. B.) reeds aangetekend, dat men, in Gallië, zo veele Schaapen hadt, dat Rome niet alleen; maar een goed deel van Italie van Gallische *Saga* of Rokken voorzien werdt.

Gallieen bragt egter terstond een leger tegen Posthumus te velde; doch deeze werdt van de Kelten of Galliërs, en van de Franken, die, vermoedelyk, nu reeds het Eiland der Batavieren of meer in bezit hadden, zo trouwelyk bygestaan, dat hy wel met voordeel bevogten (*h*); doch niet overmeesterd werdt. Zelfs wist hy zig, 't welk in deezen tyd iet vreemds was, zeven, anderen (*i*) schryven tien jaaren lang, in de aangenomen waardigheid, te handhaaven. In welken tyd, hy, op den Barbarischen, dat is, op den Overrynschen grond, verscheiden' Legersteden gebouwd heeft (*k*). Eindelyk werdt hem, na dit alles, door *Lollianus* de voet geligt. Deeze wist zig van de jookerigheid naar verandering, den Galliërs meer dan anderen eigen (*l*), zo wel te bedienen, dat Posthumus, door zekeren *Viktoryn*, van kant geholpen, en hem de Keizerlyke waardigheid opgedraagen werdt.

Doch zo dra hadden de Overrynsche Germaanen het ombrengen van Posthumus niet vernomen, of zy bestonden niet alleen de sterkten, door hem, op hunnen bodem, gestigt, om verre te haalen en te verbranden (*m*); maar schielyk over den Ryn getrokken, vallenze in Gallië en maaken zig wel van zestig steden meester (*n*). Lollianus herstelde sedert eeni-

(*h*) Trebell. Poll. Gallieni duo. *Cap.* VII. *p.* 201. & Victorin. *p.* 264.
(*i*) Eutrop. *Libr.* IX. *Cap.* 9.
(*k*) Trebell. Poll. Trigint. Tyranni *in* Lolliano. *p.* 261.
(*l*) Trebell. Poll. *in* Posthumio. *p.* 259.
(*m*) Trebell. Poll *in* Lolliano. *p.* 251.
(*n*) Flavii Vopisci Probus Imp. *Cap.* XIII. *p.* 661.

eenigen deezer Steden in den voorigen staat. Ook herbouwde hy de sterkten, eertyds door Posthumus gestigt. Doch niet lang hierna, door het Krygsvolk, omgebragt zynde, werdt hy van Viktoryn, die Posthumus omgebragt hadt, daarna van *Tetrikus*, en eenige anderen opgevolgd. En ten ware deeze opgeworpen' Keizers de vervallen' zaaken der Romeinen in Galliё meer of min gered hadden, de Germaanen zouden al wat de Romeinen hier bezaten bemagtigd, en van hun gedugt gebied, in deezen oord, nog veel vroeger dan zy deeden, een einde gemaakt hebben (*o*).

IX. Aureliaan overwint de Franken.

Omtrent deezen tyd, moet het gebeurd zyn, dat AURELIAAN, die naderhand Keizer werdt, en nu nog maar Bevelhebber over de zesde Gallikaansche Keurbende was, de Franken, die gantsch Galliё afliepen, by Maguntiakum, zo fel sloeg, dat 'er zevenhonderd sneuvelden en driehonderd gevangen genomen werden, welken hy openlyk tot slaaven verkoopen liet (*p*). Hy heeft ook, sedert, tegen de Sueven, Sarmaaten en andere volken voorspoediglyk geoorloogd (*q*): op welke zyne Krygsbedryven, dit deuntje gezongen werdt:

Mille Francos, mille Sarmatas semel occidimus:
Mille, mille, mille, mille, mille Persas quærimus (*r*).

'tWelk

(*o*) TREBELL. POLL. *in* Lolliano. *p.* 261, 262. *in* Victorino. *p.* 264.
(*p*) FL. VOPISCUS *in* Aureliano. *Cap.* VII. *p.* 432.
(*q*) Id. *Cap.* XVIII. *p.* 455. *Cap.* XXXIII. *p.* 494. *Cap.* XXXV. *p.* 509.
(*r*) Id. *Cap.* VII. *p.* 433.

't Welk wy ergens (*s*) dus vertaald vinden:

„ Duyzend Franken, en Sarmaten duyzend,
„ hebbenw' eens verslagen,
„ Die na duyzend, duyzend, duyzend, duy-
„ zend, duyzend Persen vragen.

Toen men Tacitus de Keizerlyke waardigheid opdroeg, waren de Germaanen wederom over den Ryn, de grensscheiding des Roomschen Ryks, gekomen, en hadden zig van sterke, vermaarde, ryke en magtige steden in Gallië meester gemaakt (*t*). En men vindt verhaald, dat, deezen Vorst en zynen Broeder en Opvolger Floriaan overleeden zynde, de Wichelaars voorspeld zouden hebben, dat 'er, na duizend jaaren, een Vorst uit hun geslagt zou voortkomen, die, over de Franken en Alemannen, welken waarschynlyk de voorgemelde invallen gedaan hadden, volgens de Romeinsche wetten, gebieden zou (*u*). 't Welk hier alleenlyk aangehaald zy, om te toonen, hoe verre het 'er nog van af ware, dat men de Germaanen thans onder 't Romeinsche juk zou gebragt hebben. 275.

Wy hebben reeds aangemerkt, dat zy, terstond na de dood van Posthumus, een goed deel van Gallië bemagtigd hadden; welk hun, door Lolliaan, alleenlyk voor een gedeelte, wederom afhandig gemaakt was. Probus dan, het Ryksbewind in handen gekreegen hebbende, ondernam terstond den togt tegen

(*s*) Oudaan Roomsche Mogentheid. *bl.* 137.
(*t*) Fl. Vopiscus *in* Tacito *Cap.* III. *p.* 599.
(*u*) Fl. Vopiscus *in* Floriano *Cap.* II. *p.* 622.

tegen de Germaanen, en trok, in eigener perfoon, naar den Rynkant (*v*). En zo zeer diende hem 't geluk, dat hy wel zestig vermaarde steden, die door de Germaanen in bezit genomen waren, bemagtigde. Te gelyk ontweldigde hy hun den buit, dien zy op de Galliërs behaald hadden, en door welken, zy ryk en trots geworden waren. Men wil, dat 'er, in verscheiden' ontmoetingen, byna viermaal honderdduizend Germaanen, die zig, op den Romeinschen bodem, langs den oever des *Ryns*, ja door gantsch Gallië, neder gezet hadden, zouden gesneuveld zyn (*w*): 't welk genoegzaam ongelooflyk voorkomt. Het overschot werdt, ten deele, over de Elve en Nekkar gedreeven; ten deele, met verlof des Keizers, in Gallië, of langs de beide oevers des Ryns, geplaatst (*x*).

X. De Franken krygen vaste verblyfplaats, langs den Ryn en in het Eiland der Batavieren.

Dit laatste was het lot der Franken, die, ten minsten van deezen tyd af, als vaste Bewooners der Landen, omtrent den Ryn, naar den Zeekant, gelegen, en ook als Bewooners van Batavia moeten aangemerkt worden (6). Of zy

(*v*) Zosimus *Libr.* I. *Cap.* 67.
(*w*) Flavii Vopisci Probus Imp. *Cap.* XIII.
(*x*) Id. ibid.

(6) In de *Reiskaart van Peutinger*, een werk, zo men agt, van de vyfde eeuwe, worden de Franken, langs den regter oever des Ryns, naar de zee toe, geplaatst. De Lofredenaar Eumenius, spreekende van 't gene in zynen tyd hadt plaats gehad, getuigt (*Panegyr. Constantino Aug.* Cap. V. num. 3.) dat Batavia, voor het einde der derde eeuwe, van verscheiden' Frankische volken bezeten werdt. Naderhand zynze wel eens wederom verdreeven geweest; doch zy hebben de voorige wooningen, meer dan eens, wederom

zy zig hier, te vooren, met bewilliging der Batavieren, nedergeslaagen hadden; dan of zy deezen Landaart met geweld hadden gedwongen, om hun wooningen en akkers af te staan, blykt, onzes weetens, nergens.

Dit weet men, dat de Franken, door Probus, in hunne moerassen, overvallen en geslaagen zynde (y), genoodzaakt werden om vrede te smeeken, en te gelyk, dat hun een deel des Lands, door hen ingenomen, ter wooninge
mogt afgestaan worden. 't Een en 't ander 277.
werdt hun van den Keizer vergund (z): die, daarenboven, volgens de gewoonte der Romeinen, bedong, dat hy zig van hunne hulp, in den oorlog, zou mogen bedienen. Sommigen verhaalen, dat hy hun scherpelyk beval, zig tegen hunne byzondere vyanden van geene wapenen te bedienen; maar alleenlyk op de bescherming der Romeinen te vertrouwen, wanneer zy aangevallen werden. Doch dit schynt, volgens anderen, niet te hebben konnen geschieden, dan na dat men de Ryks grenzen verder uitgezet, en gantsch Germanie, in de gedaante van een Wingewest, gebragt zou hebben (a), 't welk 'er, gelyk wy terstond aanmerkten, ten deezen tyde, nog wel verre van af was. De Franken dan, akkers, en schuuren,

(y) ZOSIM. *Libr.* I. *Cap.* LXVIII. *p.* 109. FLAV. VOPISCI Probus Imp *Cap.* XII. *p* 658.
(z) ZOSIM. *Libr.* I. *Cap.* LXXI. *p.* 116.
(a) FL. VOPISCI Probus *Cap.* XIV. *p.* 663, 665.

derom ingenomen, gelyk ons 't vervolg deezer Historie leeren zal. Men zie ondertusschen ZOSIMUS Libr. III. Cap. 6. en PROKOPIUS *de Bello Gotthico* Libr. I. Cap. 12.

ren, en wooningen, zo in als omtrent het Eiland der Batavieren, bekomen hebbende, schikten zig tot rust. Probus stigtte Romeinsche steden en sterkten op den Barbaarischen of Overrynschen bodem, in welken hy Krygsvolk plaatste, aan hetzelve ook eenige landeryen, ten onderhoud, afstaande. Dit Krygsvolk bestondt wel grootendeels uit Romeinen; doch Probus verdeelde, onder elke Keurbende, die ter beschermінge der Ryksgrenzen *gebruikt* werdt, vyf of zeshonderd Germanische *Hulpelingen*, die zig, ten getale van zestienduizend, in zynen dienst begeven hadden (*b*). De Batavieren hebben zig moeten laaten genoegen met de beschikking, die zig de Romeinen, hunne oude Bondgenooten, over hunne Landen aanmaatigden, vermoedelyk uit vreeze voor zwaarer overlast, dien zy anders van de Franken zouden te dugten gehad hebben. Probus, de zaaken in Gallië hersteld hebbende, deedt den Raad van zyne verrigtingen verslag, in eenen Brief, dien wy, als behelzende verscheiden' merkwaardige zaaken, den Leezer, vertaald, mededeelen.

Brief van Probus, over zynen Krygstogt tegen de Germaanen.

„ Ik dank de onsterflyke Goden, Beschreeven' Vaders, om dat zy uw „ gunstig oordeel over my hebben goedgekeurd. Gantsch Germanie, zo wyd als het „ zig uitstrekt, is te onder gebragt. Negen „ Koningen van onderscheiden' volken hebben zig deemoediglyk voor myne voeten, „ of liever voor de uwen, nedergeworpen. „ Alle de Barbaaren ploegen nu voor U, zaai-

„ jen

(*b*) Fl. Vopisci Probus Imp. *Cap.* XIV. *p.* 662, 663.

„ jen voor U, en ſtryden ten uwen behoe-
„ ve, tegen de binnenlandſche volken. Geeft
„ dan, volgens uwe gewoonte, bevel tot het
„ houden van openbaare Bedeſtonden. Vier-
„ maal honderd duizend vyanden zyn 'er ver-
„ ſlaagen. Men heeft ons zeſtienduizend ge-
„ wapenden aangeboden. Zeventig ver-
„ maarde ſteden zyn den vyand uit de han-
„ den gewrongen. Gantſch Gallië is vry ge-
„ maakt. De gouden Kroonen, welken my,
„ door alle de Galliſche ſteden, aangeboo-
„ den zyn, heb ik Uwer doorlugtigheid wil-
„ len opdraagen. Gy wydtze den beſten en
„ grootſten Jupiter en den anderen onſterffe-
„ lyken Goden en Godinnen, uwen beſcherm-
„ geeſten, toe. De buit is weêrgekreegen, en
„ nog een andere en grooter dan ons ontno-
„ men was daarenboven. De Galliſche akkers
„ worden met Barbaariſche oſſen beploegd,
„ en onze Bouwluiden bedienen zig van de
„ Jokbeeſten der Germaanen. Het vee van
„ verſcheiden' volken wordt om ons te voe-
„ den aangefokt. Onze Ruitery wordt ry-
„ kelyk van Paarden uit de Germaniſche wei-
„ den voorzien. Onze ſchuuren zyn vol uit-
„ heemſch Graan (7). Wat wilt gy meer?
„ wy

(7) Zeer waren 'er de Romeinen op geſteld, dat de Germaniſche volken, ten hunnen behoeve, vee aanfokten en akkers bezaaiden, en zy ſtelden 'er veel roems in, wanneer zy eenig volk hier toe hadden konnen noodzaaken, Vide Claudian. *in* 1. *Conſul. Stilich.* Libr. I. verſ. 220. Duidelyk blykt dit ook, uit de afbeeldſels, op eene pragtige Gedenkzuil, omtrent eene eeuw hierna, door Keizer Arkadius, ter eere van zynen Vader, Theodoſius den Grooten, te Konſtantinopole, op-

„ wy bezitten al het hunne, en hebben hun
„ niet meer dan den blooten grond laaten be-
„ houden. Wy hadden voorgenomen, eenen
„ nieuwen Landvoogd over Germanie aan te
„ ſtellen; doch hebben het uitgeſteld, tot dat
„ wy onzen verderen wenſch zullen verkree-
„ gen hebben; 't welk, meenen wy, zyn zal
„ als de Goddelyke voorzienigheid onzen
„ Krygstogt verder zal hebben gezegend (c)."

XI. Redenen voor het verdrag tuſſchen de Romeinen en Franken.

Schoon niemant der ouden ons een afſchrift nagelaaten heeft van het verdrag, welk, by deeze gelegenheid, met de Franken en andere Germaanen gemaakt werdt; het afſchrift van deezen brief, vergeleeken met het gene men verder by de Hiſtorieſchryvers vindt aangetekend, leert ons, wat 'er de Staatkunde der Romeinen mede beoogde. De grenzen des Ryks liepen min gevaar van ontruſt te worden, wanneer de Franken, in hun eigen land, mids het behoorlyk bebouwd wierdt, vinden konden, 't gene zy tot hun onderhoud behoefden: behalve dat de landbouw hun gedurig werk verſchaffen en dus ongenegener maaken zou, om de nabuurige landen, door invallen en ſtrooperyen, te beroeren. De Romeinen, die op de grenzen in bezettinge la-

gen

(c) FL. VOPISCI Probus Imp. *Cap. p.* 665.

opgeregt. De geleerde Monnik ANSELMUS BANDURIUS heeft 'er *Comment. in Antiquitat. Conſtantin.* Libr. I. p. 380. Edit. Venet. [p. 508. Edit. Paris.] in agttien Tafels, eene aftekening van in 't licht gegeven. Hier ziet men, inzonderheid Tab. V, VIII, en XVI. de Skythen en andere Germaanen, in 't veld, by het rundvee, de paarden en geiten, afgebeeld.

gen, werden ook, met gemak en tot eenen maatigen prys, uit de akkers der Franken, van kooren, uit hunne weiden, van paarden en ander vee voorzien. In de Legers, bedienden de Romeinen zig van Frankische en andere Germanische hulpbenden, waarschynlyk, om deeze oorlogszugtige volken van hunne strydbaarste manschap te ontblooten, en dus allengskens buiten staat te stellen, om iets euvels tegen de onderdaanen des Roomschen Ryks te onderneemen. Ten zelfden einde, gavenze ook aan verscheiden' Volkplantingen van Germaanen, hier en daar, Landen op den Romeinschen bodem in bezitting. Van de verdeelde kragten eens Volks was minder dan van de vereenigden te dugten. Somtyds ontzagenze zig niet, 't welk oudtyds ook reeds geschied was (*d*), de rust des Ryks van de Germaanen, en in 't byzonder van de Franken, door geschenken, te koopen (*e*), ten bewyze, dat zy geene middelen onbezogt wilden laaten, om de Wingewesten, tegen de invallen der Germaanen, te beveiligen. De Franken en andere Germaanen hadden ondertusschen ook hunne redenen, om een verdrag met de Romeinen, op billyke voorwaarden, aan te gaan. De vrugtbaarheid van Galliё was, gelykwe reeds by eene andere gelegenheid, hebben aangemerkt, al vroeg, de voornaamste reden, waarom de Germaanen zo dikwils hunne bos-

(*d*) Cæsar de Bello Gall. *Libr.* I. *Cap.* 43. Zie ook hier voor, II. Boek *bl.* 186.
(*e*) Claudian. in I. Consul. Stilichonis *Libr.* I. *vers.* 209, 210.

bosschen en poelen (*f*), daar het hun veeltyds aan kooren, altoos aan wyn ontbrak (*g*), verlieten, om, aan den anderen kant des Rynstrooms, overvloed van beide te vinden. De moeite en 't gevaar, welk hier noodzaakelyk aan vast was, ontgingen zy, wanneerze, zig met de Romeinen verdraagende, in het land, dat hun afgestaan werdt, veelerlei noodbehoeften bekomen konden. En konden 'er sommigen niet aangekweekt worden; dezelven zouden hun, gelyk men weet, dat ten opzigt van den wyn geschied is (*h*), door hunne nabuuren, worden toegevoerd. Moestenze, in de Romeinsche legers, dienen; zy kreegen 'er gelegenheid door, om tot aanzienlyke en voordeelige ampten bevorderd te worden. Kortom, was het verdrag wel onderhouden geworden; 't zou beide den Franken en Romeinen voordeelig geweest zyn.

Probus genoot 'er al vroeg de vrugten van. Want *Prokulus*, die voor eenen Frank van herkomst gaan wilde, door de Lugdunenzen, tot Keizer opgeworpen, en van Probus, tot aan de uiterste grenzen van Gallië, verjaagd zynde, werdt, toen hy daar hulp by de Franken zogt, door hen verraaden, en vervolgens, door Probus, omgebragt (*i*).

Naderhand werdt *Bonosus* tot Keizer opgeworpen. Doch men vindt aangetekend, dat

(*f*) TACIT. Hist. *Libr.* IV. *Cap.* 73.
(*g*) SIDONII APOLLIN. Carm. II. *seu* Panegyr. Anth. *vers.* 278. *Edit. Sirmondi. p.* 298.
(*h*) COD. JUSTIN. *Libr.* IV. *Tit.* XLI. *Lege* 1.
(*i*) FL. VOPISCI Proculus *p.* 762.

dat alle de Germaanen Probus liever dan Prokulus of Bonosus dienen wilden. Ook won Probus de gunst der Galliërs, door hun het planten van den wynstok toe te staan (*k*); 't welk, door Domitiaan verbooden zynde (*l*), noch in Italië, noch in de wingewesten, zonder byzonder verlof, geschieden mogt.

XII. De Franken steeken eenige schepen der Romeinen in brand. Hunne scheepstogten.

Ondertusschen hielden de Franken; die, zo men getuigd vindt, het breeken der beloofde trouwe voor spel aanzagen (*m*), het gemaakt verdrag niet lang. De gelegenheid des Lands, alwaar zy hun verblyf hielden, maakt het vermoedelyk, dat zy de Germaanen geweest zyn, die eenige Romeinsche (8) Schepen, in den Ryn leggende, nog onder de Regeeringe van Probus, in den brand gesteken hebben (*n*). Dit was 't minst. Zy maakten zig meester van een goed getal van Schepen, met welken zy in zee staken, zeilende, door het naauw van de Straat, naar de stad *Tarragone* in Spanje, die met geweld overmeesterd en geheel uitgeplonderd werdt (*o*). Vervolgens den steven naar

(*k*) Fl. Vopisci Probus *Cap.* XVIII. *p.* 671, *ibidemque* Not. Cassauboni.
(*l*) Suetonius *in* Domitiano. *Cap.* VII.
(*m*) Fl. Vopisci Proculus *p.* 762.
(*n*) Fl. Vopisci Bonosus *p.* 767.
(*o*) Eutrop. *Libr.* IX. *Cap.* 8. Aurelius Victor de Caesarib. *Cap.* XXXIX.

(8) *Lusoria* zegt Vopiscus in *Bonoso* p. 767. De Romeinen hadden tweeërlei soort van Oorlogschepen, *Liburna* en *Lusoria*. Van de eerste soort, hebben wy boven (II. boek, bl. 178.) met een woord, gewag gemaakt. Van de andere soort, spreekt Vegetius (*de Re militari*, Libr. II. Cap. 1, & Libr. IV. Cap. 46.) zeggende, dat zy veel op den Donauw gebruikt werden: doch hy geeft 'er geene beschryving van, om dat 'er de ouden, voor hem, van gezweegen hadden.

naar *Sicilië* gewend hebbende, vallenze in de Stad *Sirakuze*, en regten 'er eene geweldige verwoesting aan. Van hier zeilenze naar Afrika, stroopende, schoon niet ongestraft, langs de kusten van Lybie. Zy hadden 't oog inzonderheid op *Karthago*; doch werden afgeweezen. Na 't aandoen van verscheiden' kusten, kwamenze, van zulk eenen langen en gevaarlyken togt, zonder eenig merkelyk verlies geleeden te hebben, behouden aan hun Eiland Batavia te rug (*p*). Het zeeschuimen was hun onderussschen zo wel bevallen, dat zy, van dien tyd af, met de (9) SAXERS samenspannende, de Gallische kusten alomme onveilig maakten (*q*).

XIII. Togten van Maximiaan Herkulius tegen eenige Germanische volken. 284.

In deezen tyd, werdt DIOKLETIAAN, door het Leger, tot Keizer verklaard, die *Maximiaan Herkulius*, welken hy tot *Cezar* benoemd hadt, met een leger, naar Gallië zondt,

(*p*) EUMENII Panegyr. Constant. Cæsari. *Cap.* XII. *p.* 99. *ibidemque* Not. ZOSIMUS *Libr.* I. *Cap.* 71.
(*q*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 21.

(9) De *Saxers* worden van PTOLOMEUS (Libr. II. Cap. 11.) over de Elve, langs de Noordzee, geplaatst. Naderhand hebben zy ook digter naar den Rynkant, op de grenzen der Franken gewoond. Zie CLUVER. *Germ. Ant.* Libr. III. Cap. XXI. p. 588. En nog laater zullenze ons, in het Land beneden Nieuwmegen, voorkomen. Zy waren, in de vierde en vyfde eeuwe inzonderheid, vermaard, wegens hunne zeeschuimeryen, in welken zy zig bedienden van ligte vaartuigen, ten deele van hout, ten deele van leêr toegesteld, met welken zy de Britannische zee, zonder weêr of wind te ontzien, doorkruisten. SIDONIUS APOLLIN. *Epist.* Libr. VIII. *Ep.* 6. & *Carm.* VII. seu *Panegyr. Aviti* vers. 369. In 't volgende Boek, zullen wy de Saxers nog nader leeren kennen.

zondt, om den opstand der landluiden, die zig (1) *Bagauden* noemden, te dempen; waarin hy zo wel slaagde, dat dit Volk overwonnen, en de rust in een gedeelte van Gallië hersteld werdt (*r*). Daarna den Ryn overgetrokken, wilde hy doen zien, dat deeze stroom, niet langer tot eene grensscheiding des Ryks zou strekken; maar dat, gelyk het een oud Lofredenaar uitdrukte, het Ryk geene paalen hadt dan die van zyne wapenen (*s*). Zeker genoeg is het, dat hy verscheiden' Overrynsche Volken overwonnen heeft: de (2) *Burgondiërs* en Alemannen door uithongering, de (3) *Chaibonen* of *Cavionen*, en

(*r*) Eutrop. *Libr.* IX. *Cap.* 20.
(*s*) Cl. Mamertini Panegyr. Maximiano Herc. *Cap.* VII. *num.* 3.

(1) Du Cange leidt het woordt *Bagauden* af van het oud Gallisch woord *Bagat* of *Bagad*; 't welk eene *Vergadering des Volks* betekent. *Glossarium mediæ & infimæ Latinitatis.* Voc. Bagaudæ. Voiez aussi. L'Abbé Dubos *Hist. Crit. de la Monarchie Franç.* Livre II. Ch. II. p. 282. *Edit. d'Amst.*

(2) De *Burgondiërs* worden van Plinius (Libr. IV. Cap. 14.) een gedeelte der *Vindilen* of *Wandaalen* genoemd, en zouden dus, gelyk deezen, in Poolen schynen gewoond te hebben. Zeker is 't ondertusschen, dat zy, naderhand, eer zy nog in Gallië gevallen waren, digter aan den Ryn, omtrent den Meinstroom, gewoond hebben. Orosius zegt zelfs (Libr. VII. Cap. 19.) dat zy hier, door Druzus en Tiberius, zouden geplaatst zyn geweest, en, langs de grenzen, *Burgten* gestigt hebben, naar welken zy den naam van *Burgondiërs*, als of men zeide *Burgtwoonders*, zouden gekreegen hebben. Sokrates plaatst (*Hist. Eccl.* Libr. VII. Cap. 30.) de Burgondiërs ook over den Ryn, en zegt, dat zy zig meest met het timmeren, of het maaken van houtwerk geneerden.

(3) Tacitus plaatst (*de Morib. Germ.* Cap. XL.) een

en (4) *Herulen* in een fel gevegt; waaruit 'er zelfs, zegt men, niet een eenige ontkwam, om tyding van de nederlaag te brengen (*t*). 't Schynt, dat deeze volken, by eenen droogen Zomer, over den Ryn getrokken en in Gallië gevallen waren; alzo men gemeld vindt, dat de Galliërs, na de overwinningen, door Maximiaan behaald, hunne veiligheid niet meer in het ſterk waſſen van het Rynwater zouden behoeven te ſtellen, of bevreesd te zyn, als de ſtroom, door de Zomer-hitte byna uitgedroogd, zo traaglyk liep, dat 'er de kleinſte keijen, die, door de heldere golfjes heenen, op den grond ligtelyk te zien waren, niet door konden voortgedreeven worden. 't Gene men 'er bygevoegd vindt, dat Maximiaan al het Overrynſch geweſt aan het Romeinſch gebied onderworpen hadt (*v*), ſchynt voor grootſpraak te moeten gehouden worden. En is dit geenszins te verwonderen, daar hem de oude Lofredenaars zelfs hebben dur-

(*t*) Cl. Mamertini Paneyr. Maxim. Hercul. *Cap.* V. & *ejusdem* Genethliacus *Cap.* VII. *num.* 2.

(*v*) Id. Panegyr. Maximiano Herc. *Cap.* VII. *num.* 4, 7. *Ejusdemque* Genethliacus eidem *Cap.* VI. *num.* 6.

een volk over de Elve, 't welk hy *Avionen* noemt. Of deezen de *Chaibonen* of *Cavionen* zyn, van welken Mamertinus ſpreekt, beken ik niet te weeten.

(4) De *Herulen* hebben, oudtyds, naar 't getuigenis van Prokopius (*de Bello Gotthico* Libr. II. Cap. 14.), ten noorden van den Donauw gewoond; en zyn, eerſt in de zesde eeuwe, ten zuiden dier Riviere geplaatſt geworden. Wy zullen deezen Landaart, eerlang, nevens de Batavieren gevoegd, in de Romeinſche Legers, ontmoeten.

durven toeschryven, dat hy de eerste zou geweest zyn, die de Romeinsche Legertekens over den Ryn gevoerd hadt (*w*): even of men de oude Overrynsche togten van Cezar, van Druzus, van Germanikus, van Trajaan en van anderen voor loutere verdigtsels moest houden. Doch 't gaat wat zekerer, dat hy de Franken, in deezen togt, overwonnen, en derzelver zeeschuimeryen belet heeft (*x*). Zelfs noodzaakte hy hen om, verzeld van hunnen Koning, hem om de vrede te komen smeeken (*y*). Vermoedelyk is deeze Koning toen van hem in zyn gebied bevestigd geworden. Ten minsten vindt men duidelyk genoeg getuigd, dat Maximiaan, over deeze en gene overwonnen' of bevredigde volken, Koningen aangesteld, of de reeds aangestelden, in hun gezag, bevestigd heeft: onder welken, zekere EZATECH of ATECH en GENOBON of GENOBAUDES met naame genoemd worden (*z*). Van welken laatsten, de Triersche Jaarboekschryver aantekent, dat hy over de Franken, die zig in Batavia neder gezet hadden, het gebied voerde (*a*). Maximiaan plaatste wyders eenige Franken, in de ledige landen der Nerviën en Treviren, alwaar hun akkers om te bebouwen werden afgestaan, mids

(*w*) Incerti Epithalamius Maximiano & Constantino, *Cap.* VIII. *num.* 4.
(*x*) CL. MAMERTINI Genethliacus Maximiano Herculeo, *Cap.* VII. *num.* 2.
(*y*) CL. MAMERTINI Genethliacus Maximiano Herculeo, *Cap.* V. *num.* 4.
(*z*) Id. Panegyr. Maximian. Hercul. *Cap.* X. *num.* 3.
(*a*) BROWERI Annal. Trevir. *Tom.* I. *p.* 198.

mids zy zig verbonden, naar de Romeinsche wetten, te leeven (*b*). Te gelyk werdt den gantschen Landaart verzekering gedaan van de vriendschap der Romeinen, wanneer men zig in rust hieldt, en naliet de stroomen over te trekken, om de Wingewesten des Ryks te beroeren (*c*).

XIV. Karausius gedrag omtrent de Frankische en Saxische Zeeschuimers.

Zo weinig staats maakten egter de Romeinen, op het verdrag, met de Franken getroffen, dat zy niet nalieten geduuriglyk een waakend oog te houden over de Frankische en Saxische zeeschuimers, die haast wederom zee koozen. De zorg voor de zeekust van Gallië, die 't meest van hunne strooperyen te lyden hadt, werdt toevertrouwd aan *Karausius*, een' Menapischen Burger (*d*), van geringe afkomst (*e*); doch die Voedsterheer geweest was van *Konstantius Chlorus* (*f*), naderhand tot *Cezar* verklaard, en zig in den oorlog zeer beroemd gemaakt hadt. Deez' begeeft zig naar Bologne, en past, van daar, met de vloot, over welke hy 't gebied hadt, zo wel op de Vrybuiters, dat hy, van tyd tot tyd, veelen van hunne Schepen wegneemt en buit op buit behaalt (*g*). Doch in plaats van den buit den Galliërs, dien zy ontroofd was, wederom ter hand te stellen, of den Keizeren toe te zenden, verrykte hy 'er zig zelven

(*b*) EUMENII Panegyr. Constantio Cæsari *Cap.* XXI. *num.* 1.
(*c*) Incerti Epithalamius Maximiano & Codstantino, *Cap.* VIII. *num.* 5.
(*d*) AUR. VICTOR de Cæsar. *Cap.* XXXIX.
(*e*) EUTROP *Libr.* IX. *Cap.* 21.
(*f*) EUMENII Panegyr. Constantino *Cap.* V. *num.* 3.
(*g*) AUR. VICTOR de Cæsar. *Cap.* XXXIX.

zelven mede. Zelfs hieldt men hem verdagt, dat hy de Zeeſchuimers, onverhinderd, op buit liet uitvaaren, om hen, alsze wel voorzien wederkeerden, te onderſcheppen, en zig den roof uit de Wingewesten des Ryks toe te eigenen (*h*). Zulk een gedrag, gelyk het den Inwooneren van Gallië ten hoogſten nadeelig was, kon niet nalaaten Maximiaan, die de zorg voor dit deel des Ryks op zig genomen hadt, zeer in 't oog te loopen. Ook gaf hy bevel, om Karauſius van kant te helpen (*i*): die hier van zo dra de lugt niet kreeg, of hy bewoog Genobon, die, gelyk wy zeiden, naar ſommiger aantekening, thans het gebied voerde over de Franken in Batavia, om het verbond, met Maximiaan gemaakt, te ſchenden, en hem, met volk en andere noodwendigheden, by te ſpringen (*k*). Met deeze hulp geſterkt, en zig van alle de voor handen zynde ſchepen meeſter gemaakt hebbende, ſteekt hy van Bologne naar Britannië over, alwaar hy zig wel haaſt tot Keizer liet verklaaren (*l*), doende, ten teken zyner nieuwe waardigheid, terſtond eenige geldſtukken munten (*m*). 287.

Na dat men hiervan te Rome tyding gekreegen hadt, vondt Diokletiaan goed, MAXIMIAAN, die tot nog toe alleenlyk de waardigheid van *Cezar* gehadt hadt, tot zynen Ryksgenoot te verklaaren, en te gelyk Konſtantius Chlo-

(*h*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 21.
(*i*) Idem ibid.
(*k*) BROWERI Ann. Trevir. *Tom.* I. *p.* 198.
(*l*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 21.
(*m*) OUDAAN Roomſche Mogenth. *Bl.* 90.

Chlorus en *Kajus Galerius Maximianus* tot *Cezars* te verheffen. Terstond hierna, nam Konstantius Chlorus den last op zig, om Karausius en de Franken, die met hem in verbond stonden, tot reden te brengen (*n*). 't Zeil gegaan, maakt hy zig eerst meester van Bologne, welke Stad Karausius, voor zyn vertrek, met Krygsvolk van zynen aanhang sterk bezet gelaaten hadt (*o*). En terwyl hy, tot het vervaardigen eener magtige scheepsvloote, orde stelt, wendt hy den steven naar Batavia, dat toen van verscheiden' Frankische volken bezeten werdt (*p*), die daarenboven nog andere Landen, aan den linker oever des Ryns gelegen, bewoonden (*q*). Het verbond van hunnen Koning Genobon met Karausius was redens genoeg, om hun den oorlog aan te doen. De gelegenheid des Lands, welk van meeren en poelen omringd en vervuld, en van de wyde stroomen, den Ryn en de Waale, doorsneeden was, scheen naauwlyks eenigen anderen stryd dan te schepe toetelaaten. Doch de digte bosschen, in welken de Franken, alleenlyk te water aangetast, zig terstond verschoolen zouden hebben, gaven wederom reden aan de hand, om 't gevegt te lande te onderneemen (*r*). Konstantius dan, voet aan land gezet hebbende, valt den Franken, met

De Franken, in Batavia, door Konstantius Chlorus geslaagen.

(*n*) EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 22.
(*o*) EUMENII Panegyr Constantio Cæsari *Cap.* VI.
(*p*) Id. Panegyr. Constantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3.
(*q*) Incerti Epithalam. Maximiano & Constantino *Cap.* IV. *num.* 2.
(*r*) EUMENII Panegyric. Constantino Cæsari, *Cap.* VIII.

met zyne geregelde Krygsmagt, zo onzagt op 't lyf, dat 'er veele duizenden gedood, verjaagd, gevangen genomen en weggevoerd werden (*s*). Waarschynlyk is het, dat hy, omtrent deezen tyd, dieper in Gallië getrokken zynde, de zonderlinge ontmoeting hadt, welke men, by sommige Historieschryvers, geboekt vindt. Omtrent de Stad der Lingoonen, thans *Langres* genaamd, tegen de Alemannen strydende, liep hem, op éénen dag, 't geluk eerst tegen, toen mede. Hy bevondt zig binnen de gemelde Stad, toen 'er de Alemannen, op 't onvoorzienst, inrukten, en hem, door het sluiten der Poorten, zo zeer benaauwden, dat hy, niet zonder zigtbaar gevaar, ter naauwernood, met een touw over den muur gelaaten, naar buiten en by zyn Leger kwam; welk, in minder dan vyf uuren, de Stad genaderd zynde, op de Alemannen aanviel, en 'er omtrent zestigduizend van versloeg (*t*).

De Franken grootendeels uit Batavia verjaagd.

't Schynt dat Konstantius, met al dit werk, tot in den winter, bezig geweest is. Immers men vindt aangetekend, dat 'er eene geweldige menigte van Germaanen, misschien van de korts te vooren verdreeven' Franken, terwyl de Ryn toegevrooren lag, te voet, over 't ys, in het Eiland der Batavieren, gevallen zyn; doch met het ontlaaten van 't weder, by gebrek van Schepen, dermaate bezet raakten, dat zy gedwongen werden, zig aan Kon-

(*s*) Incerti Epithalam. Maximiano & Constantino *Cap.* IV. *num.* 2.
(*t*) Eutropius *Libr.* IX. *Cap.* 23.

Konstantius, die hun te schepe aanviel, over te geeven. Hy noodzaakte hen vervolgens, eenigen uit den hoop by hem gevangen te laaten blyven, doende de overigen, met de schande van de overlevering hunner Spitsbroederen, t'huiswaards keeren (*v*). Doch volgens sommiger gedagten, zou dit drie of vier jaaren laater gebeurd zyn (*w*). Wat hiervan zyn moge; Batavia werdt eerlang van den overvloed der Franken gezuiverd (*x*), en mogt nu, op dat wy ons van de digtkundige uitdrukkingen eens ouden Lofredenaars bedienen, door Konstantius beschermd, den bemosten kruin, midden uit zyne bosschen en stroomen, blymoediglyk, om hoog heffen.

De voorige verbonden met de Franken, die niet allen verdreeven waren, werden vernieuwd. Een goed deel hunner werdt, met Vrouwen en Kinderen en al wat zy hadden, verplaatst, in de onbewoonde streeken der Ambiaanen, Bellovaken, (5) *Tricassinen*, Lin-

(*v*) EUMENII Panegyr. Constantino, *Cap.* VI. *num.* 4.
(*w*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 205.
(*x*) EUMENII Panegyricus Constantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3. Incerti Panegyr. Constantino *Cap.* XXV. *num.* 2.
(*y*) EUMEN. Panegyr. pro restaurandis Scholis *Cap.* XXI. *num.* 2.

(5) De *Tricassinen*, die EUMENIUS, hier, nevens eenige andere volken van het Belgisch Gallië, optelt, moeten, naar 't schynt, onderscheiden worden van de *Tricastinen*, van welken LIVIUS (Libr. III. Cap. 31.), SILIUS ITALICUS (Libr. III. vers. 466.) en anderen gewaagen. Men plaatst deezen, in het Narbonenzer Gallië, of in het Dauphiné, aan de Rivier de Rhône. Doch onze *Tricassinen* woonden in Champagne. De Stad *Troijes*, hier gelegen, draagt, in schriften der Middel-eeuwe, den naam van *Civitas Tricassina*. Zie *Annal. Bertinian.* ad annum 861. Men noemtze nog, in 't Latyn, *Trecæ* en *Tricassæ*.

Lingoonen en andere inwooneren van Gallië (z), om daar, als onderdaanen des Roomschen Ryks, te leeven (a), de ledige akkers te bebouwen, en, in plaats van de zee, door rooveryen, onveilig te maaken, den Romeinschen Krygsknegten leeftogt te verschaffen, en hun vet geweid vee, in de naaste Steden, ter markt te brengen. Ook zag men, eerlang, de (6) *Chamaven*, en Friezen, en andere volken,

(z) EUMENII Panegyr. Constant. Cæsari, *Cap.* VIII. *num.* 2. *Cap.* XXI. *num.* 1.

(a) Id. Panegyr. Constantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3.

(6) Onder Trajaans Regeeringe, woonden de *Chamaven* in eene Landstreek, die eertyds door de Brukteren bezeten (Zie TACIT. *de Morib. Germ.* Cap. XXXIII.), en dus een stuk wegs van den regter oever des Ryns en Ysselstrooms gelegen was. Nog vroeger, hadden zy eenige akkers ingehad, die digter aan den Ryn lagen, en naderhand van de Tubanten, Uzipeeten en Anzibarien, na elkanderen, ingenomen werden. TACIT. *Ann.* XIII. Cap. 54, 55. 't Schynt, dat zy zig, sedert, meer langs den regter Rynsoever, tot aan de zee toe, hebben uitgebreid. In de *Reiskaart van Peutinger*, leest men, onmiddelyk nevens den regter Rynsoever, aan den zeekant,

Chamavi. qui elpranci

waar voor men, ongetwyfeld, leezen moet

CHAMAVI, QUI ET FRANCI.

dat is:

Chamaven, die ook Franken [*genoemd worden.*]

Want, dat de Chamaven eene byzondere soort van Franken geweest zyn, zal, uit het gevolg deezer Historie, blyken. Men zie midlerwyl *Incerti Panegyr. Constantino* Cap. XXII. *num.* 3. vergeleeken met NAZARII *Panegyr. Constantino* Cap. XVIII.

ken, die in en omtrent Batavia gewoond hadden, ten behoeve der Romeinen, ploegen en zaaijen (*b*). En gelyk de verscheiden' Frankische andere Germanische volken den Roomschen Ryke in vredestyd met den Landbouw dienstig waren; zo werden 'er, in tyden van oorlog, ook nog, gelyk eertyds, Krygsbenden, uit hunne strydbaarste manschap, gekooren (*c*).

Konstantius, de Franken dus genoodzaakt hebbende, tot het afleggen der wapenen, en hun gelegenheid hebbende gegeven, om tevens hunne woestheid af te leggen (*d*), stak, waarschynlyk van het Eiland der Batavieren of uit den mond der Maaze, over naar Britannie, om Karausius op te zoeken. Met wien hy, een en andermaal vrugteloos gestreeden hebbende, eindelyk een verdrag aanging, by welk het Eiland Britannie aan Karausius werdt afgestaan. Nog zeven jaaren, hieldt deeze het in, wanneer hy van *Alectus* omgebragt werdt, die, drie jaaren geregeerd hebbende, insgelyks van kant werdt geholpen; waarna Britannie zig wederom den Roomschen Keizer onderwierp (*e*).

XV. De Franken vallen in Gallië. 306.

De rust onder de Franken bleef ondertusschen maar eenen korten tyd duuren. Nog by 't leeven van Konstantius, of kort na zynen dood, die in 't jaar driehonderd en zes voor-

(*b*) EUMENII Panegyr. Constant. Cæsari, *Cap.* IX. *num.* 3.
(*c*) Id. ibid. *num.* 4. *Vide & ejusdem* Panegyr. Constantino Aug. *Cap.* VI. *num.* 2.
(*d*) Id. Panegyr. Constantino Aug. *Cap.* V. *num.* 3.
(*e*) AUREL. VICT. de Cæsar. *Cap.* XXXIX. EUTROP. *Libr.* IX. *Cap.* 22.

voorviel, ondernamen zy wederom het gemaakt Verbond te schenden, en, even als by 't afzyn of afsterven van andere Vorsten, die hen bevredigd hadden, over den Ryn te trekken, en in Gallië te vallen (*f*).

De byzondere Frankische (*g*) en misschien ook andere Germanische Volken waren in een onderling Verbond getreden. Men vindt ten minsten aangetekend, dat de Brukteren, Chamaven, Cheruscen, Vangionen, Alemannen en (7) *Tubanten* samenspanden, om, met vereenigde kragten, de Romeinsche Wingewesten te overvallen (*h*). Zy hadden zig, volgens de aloude gewoonte der Germaanen, voor het onderneemen van deezen togt, twee Koningen of Veldoversten, ASKARIKUS en REGAIZUS, verkooren: onder welker geleide, zy, tot aan den oever des Ryns, gekomen waren (*i*), toen zy van KONSTANTYN, Zoon van Konstantius, (die, na zyns Vaders dood, in Britannie, tot Keizer verklaard (*k*), en, ongetwyfeld al vroeg van de beweegingen der Franken kennis bekomen heb-

(*f*) Incerti Panegyr. Constantino, *Cap.* XXII. *num.* 3. EUMENII Panegyr. Constantino, *Cap.* XI. *num.* 3.
(*g*) LACTANT. de Mortib. Persecut. *Cap.* XXIX.
(*h*) NAZARII Panegyr. Constantino, *Cap.* XVIII.
(*i*) EUMENII Panegyr. Constantino, *Cap.* XI. *num.* 6. Incerti Panegyr. Constantino, *Cap.* XXII. *num.* 3.
(*k*) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* & 3.

(7) De *Tubanten* worden, dikwils, nevens de Chamaven, Brukteren en Uzipeeten genoemd. TACIT. *Ann.* I. Cap. 51. & XIII. Cap. 55. Zy worden, van sommigen, in Twente; van anderen, wat zuidelyker, geplaatst. M. ALTING *Germ. infer.* P. I. p. 125. CLUVERII *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XII. p. 549.

hebbende, herwaards getrokken was, voor den ſtroom geſtuit, en dermaate met ſchrik geſlaagen werden, dat zy den overtogt niet waagen durfden (*l*). Vervolgens heeft hy, oordeelende, dat hy niet kon gerekend worden de Franken overwonnen te hebben, wanneer hy hun ſlegts den overtogt belet hadt, en veinzende af te trekken, terwyl hy een gedeelte des Legers, in eene hinderlaage, leggen liet, de Franken, aan den Bovenryn, over den ſtroom gelokt: waarna hy hen, die nergens minder op verdagt waren, ſchielyk overviel (*m*). Veele Franken ſneuvelden in den ſtryd (*n*). Veele anderen vielen Konſtantyn leevende in handen, en onder deezen de twee Koningen, Askarikus en Regaizus (*o*), die hy, zo wel als een goed getal hunner onderzaaten, den wilden beeſten voorwerpen, en dus, op eene allerſmertelykſte wyze, van 't leeven berooven liet (*p*). Eene zonderlinge vertooning van wreedheid, en een bewys, dat Konſtantyn, die naderhand belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt deedt, toen ten minſten nog weinig Chriſtelyks bezat, en den naam van *bloeddorſtig*, die hem van ſommigen gegeven werdt (*q*), niet ten onregte gedraagen heeft (8). Want deeze ſtraf werdt, vol-

Worden door Konſtantyn geſlaagen.

(*l*) Incerti Panegyr. Conſtantino *Cap.* XXIII. *num.* 3.
(*m*) Id. ibid. *num.* 4, 5.
(*n*) Eutrop. *Libr.* X. *Cap.* 3.
(*o*) Nazarii Panegyr. Conſtantino *Cap.* XVI.
(*p*) Eumenii Panegyr. Conſtantino Aug. *Cap.* XI. *num.* 3, 6, 7. Eutrop. *Libr.* X. *Cap.* 3.
(*q*) Juliani Cæſar. *p.* 336. *Edit. Spanhemii.*

(8) De Beſchryver van Konſtantyns Leeven, of liever zyn Lofredenaar Euzebius, verhaalt „ dat deeze
„ Vorſt

volgens de wreede gewoonte der Romeinen, by wyze van Schouwspel, uitgevoerd. En vindt men aangetekend, dat de elendige Franken, het sterven zelf min smertelyk agtende, dan dat zy dus spottelyk ten toon gesteld werden, zig terstond van 't raazend gedierte zulke wonden lieten geeven, die hun eenen gewissen dood aanbragten (*r*). Konstantyn, te schepe over den Ryn gekomen, valt vervolgens in de wyken der Franken, alwaar hy eenen weerloozen hoop, over de neêrlaag hunner Landsluiden bedrukt en neêrslagtig, onverhoeds op 't lyf komt, en byna t'eenemaal uitrooit (*s*). De Brukteren in 't byzonder werden zo schielyk overvallen, dat zy geenen tyd hadden, om zig, in hunne moerassen en bosschen, te versteeken. Een groot deel hunner werdt omgebragt: een groot deel gevangen genomen. Al hun vee werdt weggevoerd of gedood: alle hunne gehugten in den brand ge-

(*r*) Incerti Panegyr. Constantino, *Cap.* XXIII. *num.* 3, 4.
(*s*) Incerti Panegyr Constantino, *Cap.* XXII. *num.* 6. vide & Euseb. de Vita Constant. *Libr.* I. *Cap.* 25.

„ Vorst zwaarigheid maakte, om een groot getal van „ menschen om te brengen; dat hy, zo wel voor den „ welstand zyner vyanden, als voor dien van zyn eigen „ krygsvolk bezorgd was; dat hy, de zege behaald hebbende, den zynen beval, de overwonnelingen te spaaren, en dat hy hun geld gaf, om hen hier toe te beweegen: zo dat, voegt hy 'er by, veele Barbaaren, „ door 's Keizers goud vry gekogt, by 't leeven behouden zyn geworden." *De Vita Constantini* Libr. II. Cap. 13. Elders (Libr. I. Cap. 46.) noemt hy hem den zagtmoedigsten en goedaartigsten van alle menschen. Men toone ons de blyken van Konstantyns goedaartigheid eens, in zyn bedryf hier te Lande.

gesteken. En die men, onder hen, te trouwloos tot den Krygsdienst, en te stug tot de slaavernye hieldt, werden, even gelyk de andere Franken, den verslindenden beesten ter spyze gegeven (*t*).

XVI. De Rynstroom, door Konstantyn met schepen en bezetting verzorgd.

Konstantyn hieldt, na dit alles, om zig te beter tegen de invallen der Germaanen te verzekeren, den Rynstroom, vermoedelyk naar den zeekant toe, en dus langs het Eiland der Batavieren, vervuld met Schepen. Hooger op, by Agrippina of Keulen, begon hy eene Brug over de Rivier te leggen, als ware hy, op nieuws, van zins geweest, de hier woonende Overrynsche volken te beoorloogen. Doch deezen zonden hem, eer nog 't werk voltooid ware, eenige aanzienlyke Pandsluiden toe, die vrede begeerden en verkreegen. Hy deedt meer. De sterkten, die, langs den Rynkant, tot aan de Noordzee toe, en dus ook in of nevens het Eiland der Batavieren, gestigt waren, voorzag hy allen van talryke bezettingen (*v*). Kortom, hy stelde de grenzen des Ryks eerlang in zo goeden staat van tegenweer, dat men, noch des zomers by 't uitdroogen, noch des winters by 't toevriezen des Rynstrooms, voor geenen vyandelyken inval meer scheen te dugten te hebben (*w*).

Te minder nog, na dat de Franken, door Konstantyns Zoon, *Krispus*, kort na dat dezelve tot Cezar verklaard was, in 't selst van den winter, nog eens overvallen en geslaagen

(*t*) EUMENII Panegyr. Constantino, *Cap.* XII. *num.* 1, 2, 3.
(*v*) Id. ibid. *Cap.* XIII.
(*w*) Id. ibid. *Cap.* XI. *num.* 1.

gen waren (*x*). De vyandschap van Konstantyn tegen de Franken verdween ook allengskens; tot zo verre, dat hy, eerlang, in eene openbaare Wet, den Romeinen het trouwen met alle ongeloovige Barbaaren verbiedende, hun egter het Huwelyk met de Franken vry liet, alzo deezen thans veel met de Romeinen omgingen en handelden (*y*). En uit deeze byzondere agting van Konstantyn voor de Franken, mag men vermoeden, dat zy de Barbaaren geweest zyn, welker Tempels, in de steden, dorpen, velden en woestenyen, hy Gode toegewyd en in Christelyke Kerken veranderd heeft (*z*). Doch of deeze verandering ook plaats gehad hebbe, in de landen der Franken, welken digt aan den Ryn en de Noordzee gelegen waren, is met geene zekerheid te zeggen.

De Broederkryg, die, na Konstantyns dood, voorgevallen in het jaar driehonderdenveertig, tusschen zyne Zoonen, ontstondt, gaf mogelyk aanleiding, dat de grenzen des Ryks van Krygsvolk ontbloot werden. Immers de Franken, 't zy hier door of om andere redenen, stouter geworden, ondernamen, in 't volgende
jaar, wederom eenen inval in Gallië (*a*). Zy 341.
werden eerlang van KONSTANS, eenen dezer Zoonen, beoorloogd. De vyandelykheden eindigden met een vredesverdrag (*b*), volgens welk

(*x*) NAZARII Panegyric. Constantino. *Cap.* XVII & XXXVI.

(*y*) CONSTANT. PORPHYROGEN. de administrando Imp. *Part.* II. *p.* 54. *Edit. Venet.* [*p.* 65. *Edit. Parisiens.*]

(*z*) EUSEBII Orat. de Laud Constanr. *Cap.* XVII.

(*a*) SOCRAT. Hist. Eccl. *Libr.* II. *Cap.* 10. SOZOMEN. *Libr.* III. *Cap.* 6.

(*b*) HIERON. Chronic. *Libr.* II. *ad annum* 342. *p.* 182. *Edit. Scalig.*

welk de Franken tot het Bondgenootſchap des Roomſchen Volks overgingen (c). Men wil, dat Konſtans zelf de Franken, door aanzienlyke geſchenken, in zyne belangen hadt overgehaald, om zig, door middel van hen, tegen zekeren opgeworpen Keizer, *Magnentius*, te verſterken (d).

XVII. Juliaans krygstogten tegen de Germaanen.

Doch de vrede duurde maar weinige jaaren. Na 't omkomen van KONSTANTYN den jongen en van Konſtans (e), en toen nu hun Broeder, KONSTANTIUS, alleen 't gebied in handen gekreegen hadt, ondernamen de Franken, Alemannen en Saxers, onder bevel van verſcheiden' Koningen (f), wederom hunne voorige togten over den Ryn, zig meeſter maakende van wel vyfenveertig oude en bloeijende ſteden, die langs den ſtroom gelegen waren, en allen uitgeplonderd en verwoeſt werden, waarna zy den behaalden buit, benevens een groot getal der Ingezetenen, over den ſtroom, met zig, te rug voerden (g). De beſte Galliſche Adel werdt omgebragt, of genoodzaakt ſtrenge Heeren te dienen. De verwoeſte ſteden lagen onbewoond (h), of waren van de Germaanen in bezit genomen. En die wat te afgelegen waren, om verwoeſt te konnen wor-

(c) SOCRAT. *Libr.* II. *Cap.* 13.
(d) ZOSIM. *Libr.* II. *Cap.* 53.
(e) EUTROP. *Libr* X. *Cap.* 9.
(f) AMM. MARCELL. *Libr.* XIV. *Cap.* X. *p.* 52. *Libr.* XVI. *Cap.* XII. *p.* 151.
(g) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 1. MAMERTINI Panegyricus Juliano *Cap.* IV. *num.* 1. JULIANI Orat. I. in Laudem Conſtantii *p.* 34. *ejusdemque* Epiſt. ad Athenienſ. *p.* 279. *Edit. Spanh.*
(h) JULIANI Epiſt. ad Athenienſes. *p.* 279.

worden, lieten zy in de magt van knevelagtige Regters, door hen derwaards afgezonden; die de arme Inwooners, tot op het gebeente toe, uitmergelden, zelfs tot zo verre, dat veelen liever wenschten, door de Barbaaren gedood, of gevangelyk weggevoerd te mogen worden. (*i*). Het Land, door hen, aan den linker' oever des Ryns, bezeten, strekte zig, van den oorsprong dier Riviere, tot aan de zee toe, uit; en die zig digtst aan de grenzen van Italië nedergeslaagen hadden, lagen driehonderd stadiën van den Rynstroom af. Driemaal zo veel lands nog was 'er door deeze volken afgeloopen en verwoest, welk men den Galliërs niet toelaaten wilde op nieuws te behouwen (*k*). Konstantius, die dit alles geenszins verwagt hadt, ontbiedt, zo dra hy 'er tyding van bekomt, zynen Neef *Juliaan* van Athene, dien hy eerst tot *Cezar* verklaart, en daarna, met een Leger, ter beteugeling der Germanische volken, naar Galliё zendt (*l*).

Juliaan, in Galliё gekomen, vondt de zaaken aldaar in eenen hagchelyken toestand. In 't kort egter, maakte hy zig, zonder slag of stoot, meester van (9) *Augustodunum*, (1) *Brocomagum* 356.

(*i*) MAMERTINI Panegyr. Juliano *Cap.* IV. *num.* 1, 2.
(*k*) JULIANI Epist. ad Athenienses *p.* 279.
(*l*) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* 14. ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 2.

(9) *Augustodunum*, de Hoofdstad der Eduen, volgens TACITUS (*Ann.* III. Cap. 43.) is de Stad *Autun*, in het Bisdom van dien naam, in Bourgogne gelegen.

(1) *Brocomagum* wordt, in de Reiskaart van *Peutinger*, zevenduizend schreeden beneden Straatsburg gesteld, alwaar men eene Plaats ontmoet, tegenwoordig *Brumt* of *Brumat* genaamd. Vide CELLARII *Geogr. ant.* Libr. II. Cap. III. p. 191.

gum en eenige andere steden, voorheen door de Barbaaren bemagtigd (*m*). Daarna trekt hy naar Agrippine, eene sterke stad, die, omtrent tien maanden geleeden, door de Franken overmeesterd, de eerste was, welke, eenigen tyd belegerd geweest zynde, van hem, na 't maaken van een verdrag met hunne Koningen, ingenomen werdt (*n*). Vervolgens zig naar de (2) *Stad der Senonen* begeven hebbende, om aldaar te overwinteren, werdt hy daar van de Barbaaren belegerd; die egter, na den dertigsten dag, vrugteloos moesten aftrekken (*o*). Sedert werdt hy te raade, de overal herom zwervende Alemannen, met een verspreid Leger, in te sluiten, om dezelven, dus in 't naauw geraakt, te zekerer op de slagtbank te brengen (*p*). Zy hadden zig, langs den linker oever des Ryns, ter neder geslaagen; en vernamen de aankomst des Romeinschen Legers zo dra niet, of een gedeelte maakt de enge en moeilyke wegen, door het omver houwen van zwaare boomen, t'eenemaal onbruikbaar, terwyl een ander gedeelte, zig op de Eilandjes begeven hebbende, welken, hier en daar in den Ryn, en zo men wil (*q*), niet verre van Bazel, verspreid lagen,

(*m*) AMM. MARCELL. *Libr.* XVI. *Cap.* 2. JULIANI Epist. ad Atheniens. *p.* 279.
(*n*) AMM. MARCELL. *Libr.* XVI. *Cap.* 3.
(*o*) Id. *Libr.* XVI. *Cap.* 10.
(*p*) Id. *Libr.* XVI. *Cap.* XI. *p.* 146.
(*q*) CLUVERII Germ. ant. *Libr.* II. *Cap.* XII. *p.* 371.

(2) De *Stad der Senonen* is, buiten twyfel, *Sens*, in Champagne, aan de Rivier de Yonne, die, eenige mylen beneden de Stad, in de Seine valt. CELLARIUS Libr. II. Cap. II. p. 133.

gen, den Romeinen en Juliaan zelven, van daar onder een bitter gehuil, de schamperste scheldwoorden toedreef. Juliaan, hierdoor nog meer in toorn ontsteken, en verneemende, uit eenige gevangenen, dat de stroom, in zulk heet weder als men toen hadt, ligtelyk doorwaad kon worden, beveelt eenige ligtgewapende hulpbenden, mogelyk Batavieren, over de riviere te trekken, die, nu al waadende over de ondiepten, dan al zwemmende, met de schilden onder 't lyf, aan het naaste Eiland kwamen (r). Ysselyk was toen de slagting onder de Alemannen. Jong en oud, vrouwen zo wel als mannen, werden, zonder onderscheid, omgebragt. De Romeinen, eenige ledige Schuitjes magtig geworden zynde, schooven 'er, al hobbelende, mede van het één Eiland naar het ander: en toen zy zat van doodslaan waren, keerden zy allen, rykelyk met buit belaaden, waarvan hun egter een gedeelte, door den sterk afloopenden stroom, ontvoerd werdt, aan den linker oever des Ryns te rug (s).

In 't volgende jaar, trok Juliaan af op eenen geweldigen hoop van Alemannen, die by (3) *Argentoratum* gelegerd waren. Deezen wederstonden kloekmoediglyk den eersten aanval der Romeinen; welker Ruitery reeds begon te

Slag by Argentoratum.

357.

(r) Amm. Marcell. *Libr.* XVI. *Cap.* XI. *p.* 149.
(s) Id. ibid.

(3) *Argentoratum*, by de meeste oude Landbeschryvers bekend, is *Straatsburg* in de Neder-Elsas, welk in 't Latyn, nog deezen naam voert.

te deinzen, toen de Alemannen, hunnen yver verdubbelende, met zo fel eene woede, op het Voetvolk aanvielen, dat de overwinning volkomen aan hunne zyde scheen te staan (*t*).

Doch, in dit uiterste, komen de Batavieren, die tot hier toe buiten den stryd gebleeven waren, onder 't geleide hunner Koningen, als in welker gezigt zy van ouds dapperst plagten te stryden, snellyk aanrennen, om de Romeinsche Ruitery by te springen. *Toen* werdt 'er met verdubbelde kragten gestreeden. De schigten en 't werpgeweer werden van weerskanten rykelyk gespild. En daar men elkanderen naast was, vogt men met korte opsteekers. De gekwetsten stonden, eerze nog bloed gestort hadden, wederom op ten stryde. Men scheen elkanderen te evenaaren in dapperheid. De Alemannen streeden wel woest en ongeregeld; maar waren wederom sterker en grooter van *lighaam* dan de Romeinen. En deezen, in geregelde Krygskonst dooroefend, vogten bedaard en voorzigtig. Zy vertrouwden op hunnen moed, de Alemannen op hunne grove lighaamen. Dikwils herstelden zig de Romeinen wederom, na datze, door het geweld der wapenen, uit hunne plaats gedrongen waren. De Barbaaren, van vermoeidheid niet konnende staande blyven, zag men, met de linker knie op den grond, den vyand ten stryde uitdaagen; een bewys, voorwaar, van de uiterste vertwyfeldheid. Schielyk daar op, doet zig een drom

(*t*) AMM. MARCELL. *Lib.* XVI. *Cap.* XII. *p.* 151-159.

drom voor van de voornaamste Alemannen, onder welken ook de Koningen waren, die, van den gemeenen hoop gevolgd, op de Romeinen inbreeken, en tot in 't midden des Legers doordringen. Hier stondt de Soldaat digt geschaard, en trof daarom de Alemannen, die zig te veel bloot gaven om de orde der Romeinen te breeken, te wisser in de zyden. Wel haast werdt de groote hoop, na 't ombrengen van veelen, op de vlugt gedreeven. En 't viel meer naar wensch dan naar verwagting uit, dat hun, van alle kanten langs den stroom, vaartuigen te gemoet kwamen, die veele vlugtenden ontvingen. Zy werden ondertusschen van de Romeinen, tot aan het Hersinische woud toe (*v*), op de hielen gevolgd, en by gebrek van scherpe zwaarden, met hunne eigene pylen gegriefd. Veelen, doodelyk gewond, smeekten om een schielyk einde. Anderen, reeds zieltoogende, baden, met stervende oogen, om het leeven. Eenigen, die, ongewond, langs den glibberigen kleigrond, vlooden, stortten in het bloed hunner spitsbroederen, en werden, de een door den anderen, verpletterd. Anderen, die, den stroom bereikt hebbende, poogden over te zwemmen, verdronken, eer zy de overzyde behaalen konden, of werden, door de Romeinen, van den oever, met pylen doorschooten. Sommigen, in 't zwemmen onervaaren, hielden zig vast aan ervaarener, of lagen eene poos te dobberen, als zy van hunne spitsbroeders los gelaaten

(*v*) Zosimus *Libr.* III. *Cap.* 4.

ten werden; tot dat zy, worstelende met de golven, of van de zelven ingezwolgen werden, of op een schild, onder 't moeilyk arbeiden tegen den afloopenden stroom, allengskens, in de schuinte voort, ter naauwer nood behouden aan den overzydschen oever geraakten. Koning CHNODOMER, zyn aangezigt bedekt hebbende, om onbekend te blyven, vloodt te paard naar de Rivier, alwaar vaartuigen besteld waaren, om hem over te voeren: doch in de moerassen blyvende steeken, werdt hy genoodzaakt, den weg langs eene hoogte te neemen, alwaar hy, door de Romeinen, van verre gezien, gekend, agterhaald en gevangen genomen werdt. Men vondt hem van tweehonderd mannen en drie boezemvrienden verzeld, die 't allen voor een schelmstuk hielden, na den Koning te leeven, of niet voor hem te sterven: weshalve zy zig met hem binden lieten. Hy werdt, sedert, door Juliaan, aan den Keizer gezonden, om ten zigtbaaren blyke van de behaalde overwinning der Romeinen te strekken (*w*). Dus eindigde dit bloedig gevegt. Men vindt aangetekend, dat 'er van de Romeinen niet meer dan tweehonderd drieënveertig man en drie Hoofdluiden sneuvelden. Van de Alemannen zouden zesduizend lyken (4) op het slagveld

(*w*) JULIANI Epist. ad Athenienses, *p.* 279. ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 4.

(4) ZOSIMUS schryft (Libr. III. Cap. 3.), gantsch ten onregte, dat 'er zestigduizend in 't gevegt, en even zo veel, door het water, omkwamen. Want AMMIANUS MARCELLINUS, die deezen gantschen krygstogt omstandig

veld geteld zyn; behalven eene groote menigte, die in den ſtroom omkwam (*x*).

Wy hebben deezen ſtryd, ſchoon buiten ons Vaderland voorgevallen, wat omſtandiger te boek geſteld, om dat 'er de Batavieren in gemengd geweeſt zyn. Haaſt zullenwe de Romeinen aan onze grenzen zien. Juliaan, over den Ryn getrokken, en wederom eenen hoop Alemannen geſlaagen hebbende, herſtelde de ſterkte, die, door Trajaan, gelyk wy te vooren (*y*) aanweezen, zo 't ſchynt, tegen over Maguntiakum, geſtigt was (*z*). Daar na beteugelde hy eenen hoop van byna zeshonderd Franken, die omtrent Agrippine en (5) *Juliakum* ſtroopten (*a*). Den winter te Parys overgebragt hebbende, beſloot hy, den vyand, vroeg in 't voorjaar, en eer dezelve zyne magt zou byeen gebragt hebben, op 't lyf te vallen. Ondertuſſchen ſcheen hy niet te velde te konnen trekken, dan na dat het wintergraan ingezameld, en uit *Aquitanie* of *Gascogne*, in 't Leger

(*x*) Amm. Marcell. *Libr.* XVI. *Cap.* XII. *p.* 159-164.
(*y*) *Bl.* 190.
(*z*) Amm. Marcell. *Libr.* XVII. *Cap.* I. *p.* 169.
(*a*) Id. *Libr.* XVII. *Cap.* II. *p.* 170.

ſtandig te boek geſteld heeft, verklaart uitdrukkelyk, dat het gantſche Leger der Alemannen uit niet meer dan vyfendertigduizend mannen beſtondt. Libr. XVI. Cap. XII. p. 156. Doch 't zy eens voor al aangemerkt, dat men op 't getal der geſneuvelden in eenen ſtryd doorgaans geenen ſtaat maaken kan.

(5) *Juliakum*, veelligt zo genoemd naar *Julia Agrippina*, (zie Cluverii *Germ. ant.* Libr II. Cap. XVII. p. 408.) en in de *Reistafelen van Antonyn* en in de *Kaart van Peutinger* bekend, is, buiten twyfel, de Stad *Gulik*, in 't Hertogdom van dien naam gelegen.

ger gebragt zou zyn; 't welk eerst diep in voorjaar zou konnen geschieden. Doch Juliaan overwon deeze zwaarigheid, doende van het graan, dat anders in de Winterlegeringen zou verteerd zyn geworden, hard brood bakken; welk den willigen Soldaat op de schouders
358. gelaaden werdt. Dus voor vyf of zes maanden voorzien (b), brak hy op, trekkende naar de uiterste grenzen van Gallië, aan den zeekant, alwaar de Ryn uitliep (c), van zins om eerst de SALIËRS, daar na de Chamaven tot reden te brengen.

XVIII. De Saliërs in Batavia door Juliaan bedwongen.

De Saliërs waren eene byzondere soort van Franken, die eertyds omtrent de Rivier de *Sala*, in Frankenland, schynen gewoond te hebben (d), vanwaar zy, door hunne nabuuren, de Saxers, verdreeven zynde, zig, al voor lang, in het Eiland Batavia nedergeslaagen hadden (e). Zy waren, daarenboven, eenen geruimen tyd geleeden, over de Maaze, op den Romeinschen bodem, gekomen, en hadden zig ook in (6) *Toxandrie*, met der woonne-

(b) AMM. MARCELL. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 181.
(c) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 5 & 6.
(d) CLUVERII Germ. ant. *Libr.* III. *Cap.* XVII. *p.* 563.
(e) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 6.

(6) Vermaarde Landbeschryvers agten dat *Toxandrie* het tegenwoordig *Zeeland* is. CLUVERIUS *Germ. ant.* Libr. II. Cap. XXIX. p. 449. ALTING. *Germ. infer.* P. I. p. 121. Doch in 't volgende Boek, zullen wy zien, dat men, in de zevende of agtste eeuwe, deezen naam aan een gedeelte der Meijerye van 's Hertogenbosch gegeven heeft. En daar is niets, in de woorden van AMMIANUS MARCELLINUS, 't welk men ook niet op deeze Landstreek passen kan.

L. F. du Bourg del. DeULIAAN. J. Folkema Sculp.

nedergezet (*f*). Begeerig om deeze hunne wooningen te behouden, zonden zy gezanten aan Juliaan, dien zy nog in de winterlegering meenden aan te treffen; doch wiens Leger reeds omtrent Tongere genaderd was. 't Verzoek was, dat zy, zig geruſt houdende, ook door niemant, in hunne bezittingen, mogten geſtoord worden: 't welk van Juliaan en zynen Raad te dubbelzinnig gekeurd werdt, om niet met gelyke munt betaald te worden. Hy vaardigt dan de gezanten af met onwiſſe hoop en geſchenken, doch zendt hun eenig volk, onder 't geleide van *Severus*, langs den oever des Ryns, agterna, terwyl hy, met eene vloot van zeshonderd Schepen, van welken hy 'er vierhonderd, in minder dan tien maanden, hadt doen timmeren, den Ryn afzakte, om den vyand, in zyn eigen land, by te komen (*g*). De Saliërs werden, eerlang, 't zy door hem, door Severus, of door beide, zo onverhoeds overvallen, dat zy, van verbaasdheid raadeloos, eer ſmeekende dan wederſtand biedende, zig met Vrouwen en Kinderen, en al wat zy hadden, overgaven (*h*). Juliaan heeft hun daarna eenige Landen afgeſtaan (*i*), waarſchynlyk dezelfden, die zy reeds bezaten, en onder deezen ook een gedeelte ten minſten van Batavia, gelyk uit het vervolg deezer geſchiedenis nader zal konnen afgenomen worden.

Toen

(*f*) Amm. Marcellin. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.
(*g*) Juliani Epiſt. ad Athenienſes, *p.* 279.
(*h*) Amm. Marcell. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.
(*i*) Libanius de Laudib. Juliani, *in* Notis Valesii ad Amm. Marcell. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.

XIX. Juliaan beteugelt de Chamaven.

Toen lagen de Chamaven aan de beurt. Deezen waren ook eene soort van Franken (*k*). In oude Reiskaarten, wordenze geplaatst langs den regter oever des Ryns, tot digt aan de Noordzee (*l*). En dat zy hier omtrent gewoond hebben, wordt bevestigd, doordien zy somtyds nevens de Friezen, die de Gallische akkers bebouwden, en die men derhalve hier zekerlyk plaatsen moet, genoemd worden (*m*). De Chamaven hadden, even als de Saliërs, ongevraagd, een gedeelte van den Romeinschen bodem durven betrekken (*n*). Redens genoeg om hen met de wapenen aan te tasten. Doch hier kwam nog by, dat de Chamaven den overtogt der Romeinen, uit het Eiland der Batavieren naar Britannie, als zy wilden, beletten, en dus den toevoer van graanen, uit dit Wingewest, naar de Romeinsche Volkplantingen, stremmen konden (*o*). Juliaan dan overvalt hen, even onverwagt, in hunne ingenomene Landen. Zy worden ten deele verslaagen, ten deele gevangen genomen; terwyl een gedeelte zig met de vlugt over den Rynstroom redt (*p*). De Chamaven, zig dus overwonnen ziende, zenden Juliaan, kort hierna, gezanten toe, beloovende den Romeinen getrouw te willen blyven, mids men hen in hunne bezittingen ongestoord liet. Juliaan staat hun de vrede toe, op dien voet;

doch

(*k*) Zie hier voor, *bl.* 227.
(*l*) Tabula PEUTINGERI.
(*m*) EUMENII Panegyr. Constant. Cæsari, *Cap.* IX. *num.* 5.
(*n*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.
(*o*) Excerpt. de Legationibus ex EUNAPII Hist. *p.* 11. *Ed. Venet.* 1729.
(*p*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVII. *Cap.* VIII. *p.* 186.

doch eischt vooraf, dat hun Koning, voor hem verschyne. Deez', tot aan den overzydschen oever des Rynstrooms gekomen zynde, terwyl Juliaan, van den anderen kant, hem, op een wel gewapend schip, genaderd was, wordt de onderhandeling, door tolken, aangevangen. Haast was men 't eens over de voorwaarde der vrede; doch Juliaan begeerde des Konings eenigen Zoon tot pandsman, dien de Koning verklaarde, in 't gevegt, gesneuveld te zyn. Doch als Juliaan voorgaf, de vrede op geenen anderen voet te willen sluiten, ontstondt 'er een naar gehuil onder alle de Chamaven, die zig, langs den oever, op de knieën nederwierpen, smeekende, dat hun niets onmogelyks mogt afgevergd worden. De Koning zelf smolt in traanen, betuigende nu eerst te ondervinden, hoe veel hem 't verlies zyns Zoons kosten zou. Toen werden Juliaan zelven de traanen uit de oogen geperst. De Jongeling, dien men dood waande, doch die door Juliaan gevangen genomen, en naar zynen staat behandeld geworden was, werdt leevende te voorschyn gebragt, niet zonder verwondering en vreugde van alle de Chamaven, en van den bedrukten Vader inzonderheid. Juliaan, verklaard hebbende, dat hy den Jongeling, niet zo zeer tot een onderpand der geslooten' vrede, als ten gedenkteken zyner edelmoedigheid, by zig wilde houden, besloot de onderhandeling met ernstige bedreigingen aan de Chamaven, indien zy 't Verbond op nieuws durfden schenden. Voorts de Moeder van Nebigastes, die, of de Koning, of 's Konings Zoon

ſchynt geweeſt te zyn, ten onderpand begeerd hebbende, welke hem terſtond werdt overgeleverd, keerde hy, onder 't gejuich der Chamaven, die hem alles goeds toewenſchten, aan de Galliſche zyde des Rynſtrooms, te rug (*q*), inzonderheid hier over voldaan, dat hy het herwaards voeren van leeftogt uit Britannie in veiligheid geſteld hadt (*r*).

XX. Juliaan doet agt honderd vaartuigen timmeren en Graanen uit Britannie herwaards overbrengen.

De voorraad, in Juliaans Leger, begon nu allengskens te minderen, en ſchoot den Soldaat nog maar weinig leeftogts over, toen 'er Juliaan nog een gedeelte van wegnam, om 'er drie Sterkten aan de Maaze, te vooren door de Alemannen verwoeſt, doch door hem wederom herſteld, mede te voorzien. Hy was wel terſtond bedagt, om Graanen, uit de overwonnen' of bevredigde Landen, te doen opbrengen; doch by de Chamaven was geen voorraad, en 't gene op 't veld ſtondt nog niet ingeoogſt (*s*). De landeryen der andere volken waren meeſt verwoeſt. Juliaan beſluit dan, een groot deel der boſſchen, die omtrent den Rynſtroom, daar dezelve in den Oceaan ſtort, gelegen waren, om verre te doen houwen, en van het hout, in alleryl, agthonderd Vaartuigen, wat grooter dan Viſſchers pinken, te laaten timmeren: welken hy, alzo nu de overtogt, door het bevredigen der Chamaven, veilig was, niet allen gelyk, is 't denkelyk, maar nu

(*q*) Exerpt. de Legationib. ex EUNAPIO *p.* 11, 12. ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 7.
(*r*) JULIANI Epiſt. ad Athenienſes, *p.* 280.
(*s*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVII. *Cap.* IX. *p.* 186, 187.

nu en dan eenigen, naar maate datze voltimmerd waren, naar Britannie zendt. Vanwaar eerlang, overmids de togt dikwils herhaald en in korten tyd volbragt werdt, zulk een overvloed van graanen herwaards werdt gevoerd, dat het Krygsvolk niet slegts voorzien werdt; maar ook de Voorraadschuuren, die Juliaan langs den Ryn ten spoedigsten bouwen liet (*t*), wel haast opgepropt raakten. Zelfs kreegen de Inwooners der naaste Landen gelegenheid, om zig uit deezen overvloed, te voeden, en hunne verwoeste akkers daarenboven op nieuws te bezaaijen; naardien Juliaan eene soort van Vaartuigen uitvondt, bekwaam om de Rivieren te bevaaren, in welken, hy den bekomen' voorraad, waarschynlyk aan het Eiland Batavia, deedt overscheepen, en vervolgens den Ryn opvoeren (*v*).

Nu scheen de rust, in deezen oord, genoegzaam hersteld te zyn. Doch zy werdt, in 't volgende jaar, wederom gestoord. De Saxers, die voor de schranderste, sterkste en dapperste volken hieromtrent gehouden werden, bestonden, by welke gelegenheid weet men niet, de *Quaden* (7), volgens sommigen, eene byzondere

XXI. De Saliërs worden door de Quaden uit Batavia verdreeven. 359.

(*t*) Amm. Marcellin. *Libr.* XVIII. *Cap.* II. *p.* 204.
(*v*) Zosimus *Libr.* III. *Cap.* V. *p.* 249, 250.

(7) De *Quaden* woonden niet verre van den Donauw. Dion. Cassii *Excerpt.* Libr. LXXI. p. 804, 805. Ammian. Marcell. Libr. XVII. Cap. XII. p. 191. Keizer Kommodus hadt, in 't jaar 181, reeds een verdrag met hen gemaakt, by welk zy zig verbonden hadden, den Ryke dertienduizend man te leveren,

dere soort van Saxers (*w*), te noodzaaken, om hunne eigene wooningen te verlaaten, en een gedeelte van den Romeinschen bodem in te neemen. Deezen poogen eerst te lande, door het gewest der Franken, voort te trekken; doch worden gestuit door de Franken, die bedugt waren, dat de Romeinen anders, op nieuws, ongenoegen tegen hen opvatten zouden. De Quaden, vervolgens eenige schepen gereed gemaakt hebbende, zakken den Ryn af voorby het gewest der Franken, en stappen in het Eiland Batavia, op Romeinschen bodem, aan land, alwaar zy de Salliërs, die hier, gelyk wy boven (*x*) aantekenden, eerst uit nood, en naderhand, zo 't schynt, by vergunning van Juliaan, hun verblyf genomen hadden, met geweld op 't lyf vallen en uit derzelver bezittingen verdryven. Juliaan, hiervan kennis gekreegen hebbende, geeft terstond bevel, om de Quaden met geweld te keer te gaan, en ondertusschen de Saliërs niet te beschadigen; maar vryelyk, aan deeze zyde des Ryns, op den Romeinschen bodem, te laaten wyken, willende hy, dat men in aanmerking name, dat zy daar niet kwamen als vyanden; maar als verjaagden, door vyanden der Romeinen. De Saliërs,

(*w*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 6.
(*x*) *Bl.* 242, 243.

ren, zig niet verder dan tot twee mylen van den Donauw uit te breiden, en maar eens ter maand, op den Romeinschen bodem, te komen, om Koophandel te dryven. DIONIS *Exerpt.* Libr. LXXII. p. 817. D. *Voiez aussi* BARBEYRAC *Histoire des Anciens Traitez* Part. II. Art. XXXV. p. 31.

liërs, hierdoor op nieuws van Juliaans heuschheid overtuigd, begaven zig, voor een gedeelte, van hunnen Koning verzeld, met al wat zy hadden, over den Rynstroom, zig t'eenemaal op Juliaan verlaatende. Een ander gedeelte was naar den zeekant gevlugt, en hieldt zig daar, zo veel mogelyk ware, tusschen de Duinen verschoolen. Veel werks was 'er ondertusschen aan het beteugelen der Quaden, die tot geen openbaar gevegt te brengen waren; maar 't land alomme afliepen, beroofden en onveilig maakten. Meest hielden zy zig in de bosschen, des nagts op roof uittrekkende: 't welk, naar alle waarschynlykheid, gelegenheid gegeven heeft tot de verdigtsels van het *wilde woud zonder genade*, waarin, volgens onze oude Kronyken, de *wilde Nedersassen* woonden, *die naar niemant ter weereld vraagden* (y). Strooperyen der Quaden.

Juliaan besluit midlerwyl, zig, tegen de schalkheid der Quaden, van gelyke list te dienen (z). Hiertoe deedt zig eerlang van zelve gunstige gelegenheid op; want zekere CHARIETTO, een Frank, zo men wil (*a*), immers een Barbaar van herkomst, en van eene meer dan gemeene grootte en dapperheid, terwyl hy onder de Treviren woonde, voor Juliaans komst in Gallië, reeds zyn werk gemaakt hebbende, om de Overrynsche volken, die de Gallische steden afliepen, by nagt

(*y*) Zie G. VAN LOON Aloude Holl. Historie, I. *Deel*, *bl.* 215.

(*z*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 6.

(*a*) H. VALESIUS ad AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVII. *Cap.* XI. *p.* 188.

nagt, in den slaap, te overvallen en om te brengen; boodt zig nu aan, om gelyke behendigheid tegen de Quaden in 't werk te stellen, mids hem van Juliaan, by de bende, die zig reeds onder zyn gebied begeven hadt, nog eenig volk wierdt afgestaan. Juliaan, buiten staat, om, met zyne geregelde Krygsknegten, de Quaden eenigszins te bedwingen, besloot te ligter, om, tegen nagtroovers, de list en 't geweld van nagtroovers te gebruiken. Men voegt Chariëtto een goed getal van Saliërs toe, die, reeds zo merkelyk door de Quaden beledigd, zig hiertoe ligtelyk zullen hebben laaten beweegen. Hy zendt dan deezen hoop, gesleepen op 't rooven, by nagt, op de Quaden af, die, onverhoeds overvallen, by menigten werden omgebragt. Die gevangen tot Chariëtto gebragt werden, deedt hy meest allen by dage dooden. Kortom hy bragt de Quaden in zo groot eene engte, dat zy beslooten Juliaan gezanten toe te zenden; die zig bevredigen liet, onder voorwaarde (*b*), dat de Quaden nimmer de wapenen tegen de Romeinen zouden opvatten (8). 't Schynt dat

Zy slaan zig omtrent den Ryn neder.

(*b*) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 7.

(8) Zosimus verhaalt hier (Libr. III. Cap. 7.) kortelyk, het geval van des Konings Zoon, door Juliaan gevangen, welk wy hier voor (bl. 245.) te boek gesteld hebben, even of het, by deeze gelegenheid, en onder de Quaden gebeurd ware, schryvende dus aan dit volk toe, 't gene onder de Chamaven is voorgevallen. Nademaal nu de beste hedendaagsche Landbeschryvers niet alleen (zie CLUVER. *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XIV. p. 553. & Libr. III. Cap. XXXI. p. 616.); maar ook een egt Gedenkstuk der vyfde eeuwe (*Notit. Dignit.*

dat deeze Quaden of Saxers zig, sedert, benoorden den Rynstroom, in Rynland, nedergeslaagen hebben, alwaar men nog een overblyfsel van hunnen naam, in het Dorp *Saſſem* of *Saſſen-heim*, dat is *wooning* of liever *omtuining der Saxers* (c), schynt te vinden. Vermoedelyk hebben zy zig naderhand meer uitgebreid, alzo onze oude Kronyken verzekeren, dat al het land beneden Nieuwmegen, en zelfs al wat naderhand door de Westfriezen bewoond werdt, eertyds den naam van *Neder-ſaſſen* gedraagen heeft (d). De naam van *Batavia* begon allengskens te verdwynen, en wordt thans alleenlyk in een klein gedeelte des Eilands, de *Betuwe* genoemd, bewaard. Egter zyn de Batavieren, by hunnen byzonderen naam, nog in den aanvang der volgende eeuwe, vermaard geweest (e).

De Vrede sedert met de Alemannen aan den Bovenryn geslooten hebbende (f), vermeerderde | XXII. De Batavische

(c) *Vide* J. DOUSÆ Anal. *Libr.* II. *p.* 86.
(d) MELIS STOKE Inl. *bl.* 3.
(e) Notit. Dignit. Imp. *Sect.* IV. V. XXVIII. XXIX. XL. LXIII.
(f) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XVIII. *Cap.* 2.

Dignit. Imper. Romani, Sect. XX. p. 34, 35. *Edit. Labb.*) in welk van *eene eerste Vleugel der Quaden* en *eene elfde bende der Chamaven* gewaagd wordt, van de Quaden en Chamaven twee onderscheiden Volken maaken: 't welk ook hier uit bevestigd wordt, dat de Chamaven altoos eene soort van Franken, de Quaden eene soort van Saxers genoemd worden (Vide *Tabul. Peutinger.*) en dat de Franken en Saxers altoos van elkanderen onderscheiden geweest zyn (EUTROP. Libr. IX. Cap. 21. AUR. VICTOR *de Cesar.* Cap. XXXIX.); zo agten wy dat ZOSIMUS, ten onregte, een geval onder de Chamaven gebeurd, aan de Quaden toegeschreeven heeft.

hulpbenden weigeren over de Alpen te trekken. 360.

derde Juliaan zyne Krygsmagt, en inzonderheid de oude Batavische benden, ten deele uit Saliërs, ten deele uit Quaden, en ten deele uit oude Inwooners van Batavia (g), van zins om ten eersten naar Britannie over te steeken, alzo hy vernomen hadt, dat de Wingewesten des Ryks, in dit Eiland, door geduurige invallen der *Schotten* en *Pikten*, beroerd werden. Te Boulogne werden de schepen gereed gemaakt. En onder de Krygsbenden, tot deezen togt geschikt, bevonden zig ook ligtgewapende Herulen en Batavieren. Doch eer de togt voltrokken werdt, kwam 'er bevel van Konstantius, die Juliaans kloeke bedryven lang met nydige oogen beschouwd hadt, dat men hem terstond eenige hulpbenden, byzonderlyk de Herulen en Batavieren, zou toezenden, alzo hy vastgesteld hadt, tegen de Persen ten stryde te trekken. Euvel werdt dit van de hulpbenden opgenomen, die zig niet in den Krygsdienst begeven hadden, dan onder deeze uitdrukkelyke voorwaarde, dat zy niet over het Alpisch gebergte zouden behoeven te trekken (9). Te Parys gekomen, alwaar Juliaan overwinterd hadt, werdt hun deeze togt zo wars gemaakt, dat zy 'er zig gantsch ongenegen toe toonden. De haat tegen Konstantius, die 'er bevel toe gegeven hadt, nam dermaate toe, dat men JULIAAN voor Kei-

(g) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 8.

(9) Dit beding schynen de Batavieren, in vroeger' tyd, ook al gemaakt te hebben. Zie TACITUS *Hist.* Libr. V. Cap. 26.

Keizer uitriep, terwyl hy, op een ſchild gezet, op de ſchouders der Krygsknegten, herom gedraagen werdt (*b*): welke byzonderheid ſchynt te kennen te geeven, dat de Bataviſche en andere Germaniſche hulpbenden, by welken dit een oud Landsgebruik was (*i*), boven anderen, de hand in deeze verheffing gehad hebben.

De Attuariën door Juliaan overwonnen.

Ondertuſſchen was zeker byzonder ſoort van Franken, met den naam van *Attuariën* (1) onderſcheiden, wederom over den Ryn gekomen en in Gallië gevallen. Keizer Juliaan dan, ſteunende op de trouwe zyns Krygsvolks, trekt, zyne benden byeen gerukt hebbende, ſchielyk naar de grenzen van het tweede Germanie, en aldaar, vermoedelyk op de hoogte van de Stad Maaſtricht, over den Ryn. De Attuariën, die nergens min op verdagt waren, dan dat zy, in hun eigen Land, welk, om de moeilyke wegen, byna ontoegangkelyk gekeurd werdt, zouden overvallen worden, werden ligtelyk overwonnen en bevre-

(*b*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XX. *Cap.* 4. ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 11.

(*i*) Zie TACIT. Hiſt. *Libr.* IV. *Cap.* 15.

(1) De *Attuariën* worden by VELLEJUS PATERKULUS (Libr. II. Cap. 105.) nevens de Brukteren en Cheruſcen genoemd. CLUVERIUS, die (*Germ. ant.* Libr. III. Cap. XV. p. 557.) by VELLEJUS *Cattuariën* leezen wil, vergiſt zig, als hy zegt, dat de Attuariën nergens dan by deezen Schryver genoemd worden. AMMIANUS gewaagt 'er ook van, en, in laater' tyd, de oude Frankiſche Schryvers, GREGOR. TURON. Libr. III. Cap. 3. *Geſta Regum Francorum* Cap. XIX. 't Schynt dat zy, in Gelderland of in 't Graafſchap Zutfen, gewoond hebben.

vredigd. Juliaan, even schielyk over den stroom te rug getrokken, bezigtigde en verbeterde alle de sterkten, die langs de grenzen gestigt waren, en maakte zig meester van de plaatsen in Gallië, die door de Attuariën bemagtigd waren geweest, dezelven te gelyk in beter' staat van tegenweer stellende (k). Naderhand de Alemannen, die, onder Koning *Vadomar*, in Rhetie gevallen waren, tot reden gebragt (l) en voorts orde op alle zaaken in Gallië gesteld
361. hebbende (m), trok hy, in 't volgende jaar, met zyn Leger, naar Italië. Twee jaaren laater, sneuvelde hy, in eenen stryd tegen de Persen (n). Konstantius was reeds voor hem overleeden. Juliaan is, om het verzaaken van den Christelyken Godsdienst, onder de Christenen, met den naam van *Afvallige*; doch hier te Lande, door zyne dappere daaden, vermaard geworden. „ Zo dra hadt hy geenen mannelyken ouderdom bereikt", (wy bedienen ons hier genoegzaam van zyne eigene woorden) „ of hy werdt naar de Galliërs, „ Germaanen en 't Hersinisch woud gezonden, „ alwaar hy, vier jaaren agter een, als een „ jager met het wild, gestreeden heeft (o). „ Driemaal is hy, nog Cezar zynde, den „ Ryn overgetrokken". Tot Keizer verheeven, heeft hy 't voor de vierde reize gedaan. „ Hy heeft den Overrynschen Barbaaren twintigduizend gevangenen ontweldigd. Uit „ twee stryden en eene belegering, heeft hy „ dui-

(k) AMM. MARCELL. *Libr.* XX. *Cap.* 10.
(l) Id *Libr.* XXI. *Cap.* 3, 4.
(m) Id. *Libr.* XXI. *Cap.* 8.
(n) Id. *Libr.* XXV. *Cap.* 3.
(o) JULIANI Misopogon, *p.* 359. *Edit. Spanch.*

„ duizend menschen in zyne magt gekreegen; „ geene ouden en zwakken, maar jongen; „ behalven vier benden uitgelezen voetvolk „ en drie even schoone Ruiterbenden. Hy „ heeft Konstantius twee aanzienlyke (2) *Schoo-* „ *len* van Krygsvolk toegezonden, en terwyl „ hy in Gallië was, weinig min dan veertig, „ naderhand alle de bemagtigde steden weder- „ gekreegen. Een deel der Saliërs heeft zig aan „ hem overgegeven. De Chamaven heeft hy „ op de vlugt gejaagd, en eene ontelbaare „ menigte van beesten, en vrouwen en kin- „ deren weggenomen. *Zo bevreesd heeft hy* „ alle de Overrynschen voor zyne aanvallen „ gemaakt, dat zy hem terstond Pandsluiden „ hebben toegeschikt. Eindelyk hy heeft het „ vervoeren van leeftogt uit Britannie, naar „ de Wingewesten en Volkplantingen, vol- „ komen beveiligd (*p*)."

Na hem werdt JOVIAAN, onaangezien hy zig

XXIII. De Batavieren toonen hun ongenoegen over Joviaans verhef. 363.

(*p*) JULIANI *Epist.* ad Athenienses, *p.* 280.

(2) De Lyfwagten der laatere Roomsche Keizeren droegen den naam van *Schoolieren.* Hunne verscheiden' benden werden *Schoolen* genoemd. Zie AMMIAN. MARCELLIN. Libr. XXVI. Cap. V. p. 496. PROKOPIUS klaagt (*Hist. Arcana*, Cap. XXIV.) dat deeze Schoolen, ten tyde van Keizer Justiniaan, uit weinig en ongeoeffend volk, bestonden. Voorts waren, ten deezen tyde, onder de Romeinen, ook *Schoolen van Schildenmaakers, Schoolen van Harnasmaakers* enz. Vide *Notit. Dignit. Imperii*, Sect. IX. p. 16, 17. & Sect. XLI. p. 80. *Edit. Labb.* Welken van deeze Schoolen, Juliaan, van hier, naar Rome geschikt hebbe, is my niet klaar gebleeken; hoewel 't waarschynlyk is, dat hy, gelyk van ouds, den Vorst van Germanische Lyfwagten zal voorzien hebben.

zig Christensch verklaarde, door het Leger in 't Oosten, tot Keizer verheeven (q); die, terstond op alles orde stellende, zynen Schoonvader, *Lucilliaan*, benevens *Prokopius* en *Valentiaan*, naar het Leger in Pannonie afvaardigde, om aldaar kennis van zyne verheffing te geeven. Te *Sirmië*, eene stad in Neder-Pannonie aan de Sau, lagen thans Batavieren, mogelyk met Juliaan herwaards gekomen, in bezetting, die de tyding van Joviaans verheffing, 't zy om zyne belydenis van den Christelyken Godsdienst, 't zy om eenige andere reden, zo ongaarne hoorden, dat zy Lucilliaan, zonder zyn verwantschap met den Keizer te ontzien, terstond, in euvelen moede, van 't leeven beroofden. Prokopius, die van Juliaans maagschap was, lieten zy, om deeze reden, ongemoeid vertrekken. Doch VALENTINIAAN, een' gewissen doot te gemoet ziende, bergde zig tydig door de vlugt (r). Eerlang werdt hem, na Joviaans dood, die, in de zevende maand zyner regeeringe, voorviel (s), de Keizerlyke waardigheid opgedraagen (t).

Verbond van eenige Germanische volken tegen de Romeinen.

Ondertusschen hadden de Overrynsche Germaanen, by welken de naam der Romeinen, zo lang Juliaan leefde, gedugt geweest was, zo dra geene kennis van zynen dood gekreegen, of zy herinnerden zig, 't gene zy voorheen van hem geleeden hadden, en alle vrees voor

(q) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* 17. PAUL. DIAC. *Hist. Misc. Libr.* XI. *Cap.* 45.
(r) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 35.
(s) EUTROP. *Libr.* X. *Cap.* 18.
(t) ZOSIMUS *Libr.* III. *Cap.* 36.

voor de Romeinsche overmagt verbannende, hernamen zy hunne ingeaarde kloekmoedigheid, verbonden zig onderling, en ondernamen, volgens hunne gewoonte, over den Ryn te trekken, en de gewesten, die onder 't gebied der Romeinen stonden, te overvallen (*v*). De gelegenheid tot hunnen opstand was, dat men hunne gezanten by de Romeinen onwaardiglyk ontvangen, en veel geringer geschenken dan naar gewoonte gegeven hadt, tot zo verre dat dezelven, hierdoor in toorn ontsteken, den Staatsdienaar *Ursacius* de ontvangen' geschenken wederom voor de voeten nedergeworpen, en voorts van deeze ontmoeting zulk een verslag gedaan hadden (*w*), dat men besloot, den Romeinen met vereenigde kragten alle mogelyke afbreuk te doen. Welke byzondere volken in dit Verbond begreepen waren, is bezwaarlyk te zeggen. Sommige Historieschryvers verzekeren, dat alle de Germanische volken zig tegen de Romeinen verbonden (*x*). Onze oudste en beste Kronykschryvers noemen, in 't byzonder, de Neder-Saxers of Friezen (*y*): waarschynlyk, hebben zig, by deezen, nog andere volken gevoegd; die, naar 't getuigenis der oudste Historieschryveren (*z*), op de Romeinen gebeeten waren, om 't gene zy, ten tyde van Juliaan, van dezelven geleeden hadden. Of 'er ook Batavieren onder geweest zyn, is twyfelagtig, schoon

(*v*) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 3 & 9.
(*w*) Amm. Marcellin. *Libr.* XXVI. *Cap.* 5.
(*x*) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 9.
(*y*) Melis Stoke Inl. *bl.* 3.
(*z*) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 9.

schoon 't sommigen waarschynlyk is voorgekomen.

Die eenen inval in Gallië doen, en de Romeinen slaan.

366.

In den aanvang des jaars dan, wanneer de wegen, door de koude, waren hard geworden, en de Rynstroom, vermoedelyk, ook toegevrooren was, komen deeze samengespannen' volken, aan verscheiden' hoopen, over den Ryn, vallen in Gallië, en verwoesten, wyd en zyd, de grenzen des Roomschen Ryks. Charietto, zeer waarschynlyk dezelfde, van wiens behendigheid, om de Quaden, by nagt, te overvallen, wy te vooren (*a*) gesproken hebben, geboodt, ten deezen tyde, van wege de Romeinen, onder den naam van *Comes* of Graaf (3), over het eerste en tweede Germanie, twee deelen van het Belgisch Gallië (4). Deez', geholpen van *Severiaan*, een' zwak en afgeleefd' man, die, insgelyks als Graaf, over een gedeelte van Gallië geboodt, valt op de eerste bende der Bondgenooten aan, en gaat vervolgens, in alleryl eene brug over den Ryn geslaagen hebbende, den vyand, op deszelfs ei-

(*a*) Zie *bl.* 249.

(3) In den aanvang des vyfden Boeks, zullen wy een omstandig berigt geeven van het Ampt van *Comes* of Graaf, en van de verschillende beteekenissen, welken dit woord, van tyd tot tyd, gekreegen heeft.

(4) In het EERSTE GERMANIE lagen volgens AMMIANUS MARCELLINUS, de Steden *Mogontiacus* [Mentz], *Vangiones* [Worms], *Nemetæ* [Spiers], en *Argentoratus* [Straatsburg]. In het TWEEDE GERMANIE, gewaagt hy alleen van *Agrippina* [Keulen] en *Tungri* [Tongren]. Zie Libr. XV. Cap. IX. p. 105. Meer steden vindt men, in deeze twee deelen van Gallië, opgeteld, in de *Notit. Provinc. & Civitat. Galliæ* by DU CHESNE, Tom. I. p. 14, 15.

eigen' bodem, van verre, met pylen en ander ligt werpgeweer, te keer; die zig, met dergelyk wapentuig, in 't eerst, verdedigde. Doch toen men handgemeen geworden was, werdt 'er fel met korte opsteekers gevogten. De Romeinen geraakten wel haast buiten staat, om zig te beschermen, ver van dat zy den vyand afbreuk zouden hebben konnen doen. Eene schielyke vrees dreef hen tot vlugten (*b*). De Batavieren, die onder de Romeinsche hulpelingen streeden, misschien uit ongeneigdheid om tegen hunne Landsluiden te dienen, waren de eersten in 't wyken (*c*). Severiaan, van een werpschigt getroffen, stortte van zyn paard ter aarde: en Charietto zelf werdt, terwyl hy de vlugtenden, met geweld en roepen, tegenhieldt, op gelyke wyze, doodelyk gegriefd. De Overrynschen bemagtigden het vendel der Herulen en Batavieren; welk zy, al huppelende, om hoog staken en bespotteden (*d*). Met één woord, het Romeinsche Leger werdt verjaagd en de Overrynschen behielden het slagveld.

Valentiniaan, sedert, zo 't schynt, in 't Leger gekomen zynde, en verneemende, dat de Bende der Batavieren de eerste in 't vlugten geweest was, en daardoor de nederlaag zyns Legers veroorzaakt hadt, deedt al het Krygsvolk gewapend voor hem verschynen, en beval terstond, dat de Batavieren, de wapenen afgelegd hebbende, als weggeloopen' slaaven', in

De Batavische hulpbenden worden over hunne vlugt scherpelyk bedreigd.

(*b*) Amm Marcellin. *Libr.* XXVII. *Cap.* 1.
(*c*) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 9.
(*d*) Amm. Marcellin. *Libr* XXVII. *Cap.* 1.

in 't openbaar, opgeveild en verkogt zouden worden. Hard klonk dit vonnis den Batavieren in de ooren. Tot één toe, smeetenze zig voor 's Keizers voeten ter aarde, smeekende „ dat hy hun en 't Leger toch voor zulk eenen „ hoon bevryden wilde. Zy zouden zig, in „ 't toekomende, als mannen en als Romei- „ nen gedraagen." De Keizer, door hunne duure betuigingen bewoogen, geboodt hun, de wapenen wederom op te neemen, en de gedaane belofte met de daad te vervullen (e). Waartoe zig haast gelegenheid opdeedt. *Jovinus*, Overste der Ruiterye, overviel, niet verre van eene plaats, *Scarponna* genoemd, die, naar sommiger schryven (f), twaalf mylen van Mets gelegen was, eene bende ongewapende Germaanen, die allen gedood werden. Daarna, van eene hoogte beschouwd hebbende, hoe een andere hoop, na 't verwoesten der naaste vlekken, zig, langs den stroom, te rusten gelegd hadt, voert hy zyne bende, vol moeds en vreugde, over 't voorig schadeloos gevegt, langs eene vlakte, met kreupelbosch omzet, in stilte, derwaards. Nader gekomen, vondt hy eenigen uit den hoop bezig, met zig in den stroom te baaden, anderen, met hun hair, volgens gebruik, goudgeel te verwen, sommigen met drinken. In deezen staat, wordenze overvallen; en onmagtig, om de verstrooide wapenen spoedig genoeg byeen te brengen, voor 't grootste

De Romeinen brengen den Bondgenooten eenige nadeelen toe.

(e) ZOSIMUS *Libr.* IV. *Cap.* 9.

(f) PAUL. DIACONUS de Episcop. Metens. *in Notis ad* AMM. MARCELL. *Libr.* XXVII. *Cap.* II. *p.* 519. *Vide* & Itinerar. ANTONINI.

ſte gedeelte, binnen kort, verſlaagen. Eenigen, die ſchielyk over einde geſprongen waren, wiſten zig, langs enge en kromme wegen, met de vlugt te bergen. Daarna trekt Jovinus op eenen derden hoop af, die, beter op zyne hoede, de Romeinen noodzaakte, tot eenen openlyken ſlag te komen. In welken het Krygsgeluk, eenen tyd lang wapperende, den Romeinen eindelyk medeliep. Zesduizend Germaanen werden 'er gedood; vierduizend gekwetſt. Van de Romeinen ſneuvelden 'er maar twaalf honderd, terwyl 'er tweehonderd gekwetſt werden. De Overſte eener Romeinſche hulpbende, den Koning des Germaniſchen Legers gevangen genomen hebbende, deedt hem terſtond ophangen; welke daad hem egter van Jovinus zeer kwalyk werdt afgenomen (g).

XXIV. Theodoſius maakt Batavia tot een tooneel des oorlogs.

Ook ſchynt, omtrent deezen tyd, gebeurd te zyn, dat *Theodoſius*, de Vader van Keizer Theodoſius den Grooten, Bevelhebber over de Ruiterye ten tyde van Valentiniaan, en hem van veel dienſt in de Germaniſchen kryg (h), vermoedelyk te ſchepe, in Batavia kwam, en dit Eiland, door herhaalde gevegten te voet, zo 't ſchynt, tegen de Franken en Saxers, die hier hun verblyf hadden, tot een ſchrikkelyk tooneel des oorlogs maakte. Men vindt ook van Theodoſius aangetekend, dat hy de Saxers te ſchepe beoorloogd, en merkelyke afbreuk gedaan heeft (i). Doch van de byzondere omſtan-

(g) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XXVII. *Cap.* 2.
(h) Id. *Libr.* XXIX. *Cap.* 5.
(i) LATINI PACATI Panegyricus Theodoſio, *Cap.* V.

ſtandigheden deezer ſtryden, in en omtrent Batavia voorgevallen, is ons niets in geſchrift nagelaaten.

368. Omtrent twee jaaren laater, kwam Valentiniaan zelf over den Ryn, ſtrydende met veel voordeel tegen de Alemannen, wier Koning *Rando*, onder het bedryven van andere baldaadigheden, te Maguntiakum in eene Chriſtelyke Kerk gevallen was, en de weerlooze menigte van mannen en vrouwen, te gelyk met alle de Kerkſieraaden, met zig gevoerd hadt (*k*); 't welk alleen genoeg was om zig den haat van Valentiniaan, die voor een' yverig' Chriſten gaan wilde, op den hals te haalen.

Krygsbedryven der Bataviſche hulpbenden.

In eenigen deezer en diergelyke ſtryden, ſchynen zig de Bataviſche hulpbenden, als van ouds, dapperlyk gekweeten, en daar door hunnen voorigen goeden naam, by de Romeinen, wedergekreegen te hebben. *Immers* men vind niet alleen aangetekend, *dat zy*, na veel ſtrydens, hun verlooren vendel wederom heroverd hebben (*l*); maar ook, dat zy, omtrent deezen tyd, naar Britannie overgevoerd zyn, om de Schotten en Pikten, die nog al niet nalieten dit Wingeweſt te beroeren, eens voor goed te helpen beteugelen; ten blyke, dat de Romeinen zig wederom, als voorheen, op de trouwe hunner Bataviſche hulpbenden verlieten. Ook gelukte deeze togt zo wel, dat de oude ſtad *Londen* herwonnen, de ruſt in Britannie herſteld, en de Land-

(*k*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XXVII. *Cap.* 10.
(*l*) Id. *Libr.* XXVII. *Cap.* 1.

Landvoogdy over het zelve aan zekeren Civilis, een' schrander' en streng regtvaardig' man, dien sommigen voor een' Batavier houden, opgedraagen werdt (*m*).

Ondertusschen lieten de Franken en Saxers nog al niet na, de Gallische gewesten, die aan hunne landen grensden, niet slegts te lande; maar inzonderheid langs den zeekant met roofschepen te ontrusten. Het plonderen, brandstigten, en dooden der gevangenen ging algomme in zwang (*n*). Zelfs schynen de Saxers hunne schepen den Ryn opgevoerd te hebben, om, langs de oevers dier Riviere, de onderdaanen des Roomschen ryks te overvallen, en den bekomen buit, terstond, te schepe, naar hunne byna ontoegangkelyke landen, midden in de moerassen aan de Noordzee gelegen, te rug te voeren (*o*). Valentiniaan, hiervan kennis gekreegen hebbende, onderneemt hen, in hun eigen Land, aan te vallen, met zo goeden uitslag, dat hy een goed getal van gevangenen bekomt en verscheiden' schepen bemagtigt (*p*). Zelfs overweldigde hy het gedeelte huns lands, welk aan dat der Franken grensde (*q*), en derhalven een gedeelte van het tegenwoordig Holland schynt geweest te zyn. Om deeze volken, voor het toekomende, te beter te bedwingen, deedt hy verscheiden' legersteden, sterk-

XXV. Franken en Saxers door Valentiniaan beteugeld.

(*m*) Amm. Marcellin. *Libr.* XXVII. *Cap.* 8.
(*n*) Id. *Libr.* XXVII. *Cap.* VIII. *p.* 539. *Libr.* XXVIII. *Cap.* II. *p.* 569.
(*o*) Orosius *Libr.* VII. *Cap.* 32. Melis Stoke Inleid. *bl.* 3.
(*p*) Melis Stoke Inl. *bl.* 3.
(*q*) Orosius *Libr.* VII. *Cap.* 32.

ſterkten en toorens, langs den Rynkant tot aan de Noordzee toe, ſtigten. Hier en daar, wierp hy zelfs ſterkten op, aan de overzyde des Rynſtrooms, op den Germaniſchen bodem (*r*). Alle deeze ſterkten werden van behoorlyke bezetting voorzien (*s*). En ſchoon, door deeze middelen, de Nederſaxers, die, ten deézen tyde, hier te Lande woonden, voor eene wyle tyds, beteugeld geweeſt zyn, leeſt men egter, dat deeze zelfde Landaart, die ook omtrent de Elve woonde (*t*), de Noordzee omſtevenende, de grenzen des Roomſchen Ryks in Gallië beroerd heeft. *Nannenus*, Graaf in deezen oord, een dooroefend Krygsoverſte, was de eerſte, die hun tegenſtondt. Naderhand werdt hy bygeſtaan van *Severus*, Bevelhebber over 't Voetvolk, die de Saxers eindelyk dwong, om vrede te ſmeeken. Zy
370. moeſten den Romeinen eenige jongelingen, bekwaam tot den Krygsdienſt, ten onderpand afſtaan, Doch naar hun land te rug keerende, werden zy van de Romeinen overvallen en zo fel geſlaagen, dat 'er naauwlyks een behouden bleef (*v*). De ſlag viel voor, in het Land der Franken, naby *Deuſone* (*w*), welk men meent *Duits*, tegen over Keulen, geweeſt te zyn.

Valentiniaan heeft, omtrent deezen tyd, ook zyne Krygsmagt vermeerderd uit de Barbaaren, die den Rynkant bewoonden, vermoedelyk

(*r*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XXVIII. *Cap.* 2.
(*s*) MELIS STOKE Inl. *bl.* 3.
(*t*) CLUVERII Germ. Ant. *Libr.* III. *Cap.* XXIII. *p.* 597.
(*v*) AMM. MARCELLIN. *Libr.* XXVIII. *Cap.* 5.
(*w*) HIERON. Chron. *p.* 187. OROSIUS *Libr.* VII. *Cap.* 32.

delyk de Franken en Saxers, en te gelyk uit de Landluiden van Gallie, die allen, binnen korten tyd, in den Krygshandel zo dooroefend werden, dat de Overrynſche Germaanen, in lang niet durfden onderneemen, de Galliſche ſteden te overvallen (*x*). Niet lang 374.
voor 's Keizers dood, die in 't jaar driehonderdvyfenzeventig voorviel, ſloot hy een plegtig Verbond met *Makriaan*, Koning der Alemannen, die naderhand, tegen den inhoud des Verbonds, in 't Land der Franken 377.
[*Francia*] gevallen zynde, door de behendigheid van Mellobaudes, Koning der Franken en Bondgenoot der Romeinen, betrapt, het leeven verloor (*y*).

Batavische hulpbenden tegen de Gothen in Thracie aangevoerd.

Terwyl Valentiniaan dus bezig was met het beteugelen der Germaniſche volken, hadt zyn Ryksgenoot, Valens, de handen vol werks aan 't bedwingen der Gothen, die de Romeinſche Wingeweſten omtrent Thracie, door geduurige invallen, beroerden. Men vindt, dat 'er, in het Leger, welk Valens tegen hen te velde bragt, Bataviſche hulpbenden geweeſt zyn, die onder 't bevel ſtonden van zekeren Graaf Viktor (*z*), een' (5) *Sarmaat* van geboorte (*a*); indien men anders op de verbeterde leezing eens ouden Geſchiedſchryvers ſtaat maaken kan. 378.

De

(*x*) Zosimus *Libr.* IV. *Cap.* 12.
(*y*) Amm. Marcellin. *Libr.* XXX. *Cap.* 3. *Libr.* XXXI. *Cap.* 10.
(*z*) Id. *Libr.* XXXI. *Cap.* 13.
(*a*) Id. ibid. *Cap.* 12.

(5) De *Sarmaaten* woonden oudtyds in Muskovie. Vide Cellarii *Georg.* Libr. II. Cap. VI. p. 313.

Rust in de Landen omtrent den Ryn gelegen. De landen omtrent den Ryn gelegen genooten nu, jaaren agter een, eene gewenschte rust. Immers 't ontbreekt ons aan Geschiedschryvers, die ons van het tegendeel kennis hebben gegeven. Ook is 't gantsch *niet* onwaarschynlyk, dat de meer dan gemeene voorzorg van Valentiniaan, om de grenzen des Ryks, in staat van tegenweer, te stellen, de Overrynsche Volken belet heeft, de gewoone invallen in Gallië te doen. Daarenboven getuigt een Digter, die deeze tyden beleeft heeft, dat de beide oevers des Rynstrooms thans den Roomschen Ryke onderdaanig waren (*b*). Doch in den aanvang der vyfde eeuwe, leeden deeze Landen eenen nieuwen en geweldigen inval van veel afgelegener volken. 't Is der moeite wel waardig na te spooren, hoe zig dit toedroeg, en wat 'er aanleiding toe gaf.

XXVI. Gelegenheid tot den inval der Skytische volken in Gallië. 395. Keizer THEODOSIUS den Grooten, in 't jaar driehonderdvyfennegentig, overleeden zynde, werdt het Ryk onder zyne twee Zoonen, ARKADIUS en HONORIUS, verdeeld. Arkadius regeerde in 't Oosten, Honorius in 't Westen. Beide warenze nog jong; en Honorius in 't byzonder van eenen zagten aart, die hem genoegzaam onbekwaam tot de regeering maakte. En schynt Theodosius hierom, voor zyn afsterven, het bewind der Regeeringe, geduurende de minderjaarigheid van Honorius, in handen gesteld te hebben van *Stiliko*, een' Wandaal van herkomst (*c*), die

(*b*) CLAUDIAN. *in* Probini & Olybrii Conf. *verf.* 161. *& in* Mall. Theod. Conf. *verf.* 54.
(*c*) OROSIUS *Libr.* VII. *Cap.* 38.

die eerste Staatsdienaar en gunsteling van Honorius was, en al het gezag over de Krygsmagt hadt. Duur egter kwam dit aanzien van Stiliko den Ryke te staan. Het maakte hem opgeblaazen. Zyne heerschzugt werdt 'er door gevoed. En niet vergenoegd, dat hy alleen den klem der regeeringe in handen hadt (*d*), terwyl 'er Honorius slegts den naam van voerde, deedt hy den laffen Keizer twee zyner Dogteren, de eene na de andere, ten Huwelyk neemen (*e*), poogende zelfs zynen Zoon *Eucherius*, tot Ryksgenoot van Honorius, te doen verklaaren (*f*). Niet lang, zo 't schynt, na de dood van Theodosius, was hy, onverzeld, den Ryn, van zynen oorsprong af, tot daar hy zig in twee armen verdeeld, en, in zee vallende, verscheiden' moerassen maakt, langs getrokken. Hy hadt, op deezen togt, een verdrag getroffen met verscheiden' Germanische volken, onder welken de Franken, Sikambren, Brukteren, Sueven, Alemannen, Saxers, (6) *Bastarnen*, Kimbren en Cheruscen met naame genoemd worden.

Een Digter, die ten tyde van deezen togt geleefd, doch zeer tot lof van Stiliko geschreeven heeft, verbeeldt ons de Koningen deezer volken, als Stiliko te gemoet gaande, en deemoe-

(*d*) Orosius *Libr.* VII. *Cap.* 38.
(*e*) Jornandes de Rebus Geticis *Cap.* XXX. *p.* 653. *Edit. Grotii.*
(*f*) Orosius *Libr.* VII. *Cap.* 38.

(6) De *Bastarnen* worden, by Tacitus, over den Weissel geplaatst. *de Morib. Germ.* Cap. XLVI. Zy schynen zig, tot aan den Donauw toe, uitgestrekt te hebben. Cellarii *Geogr. ant.* Libr. II. Cap. V. p. 309.

deemoediglyk om vrede ſmeekende, terwyl zy hem hunne eigen' kinderen tot pandsluiden aanbieden. De grenzen van Gallië, en de zee, die door de Saxers onveilig gemaakt was, werden dus door hem bevredigd en in veiligheid geſteld (*g*). Niet lang egter liep het aan, of MARKOMER en SUNNO, Koningen of Onderkoningen der Franken (*h*), ondernamen eenige vyandelykheden tegen de onderdaanen des Roomſchen Ryks te pleegen; doch ſchooten 'er de vryheid en 't leeven by in. De een werdt naar Toskane in ballingſchap verzonden; de ander van de zynen omgebragt. 't Schynt dat deeze Koningen, door Stiliko, uit Honorius naam, aangeſteld waren (*i*); gelyk naderhand wederom geſchiedde. Ondertuſſchen diende dit alles om Stiliko's gezag in top te vyzelen. Hy was, daarenboven, tot in den aanvang der vyfde eeuwe, de geeſſel der (7) *Gothen*, (8) *Skyten* en andere afge-

(*g*) CLAUDIAN. de IV. Conſul. Honor. *verſ.* 440. & *ſeqq.* in I. Conſul. Stilichon. *Libr.* I. *verſ.* 190. & *ſeqq.* *Libr.* II. *verſ.* 254. & in Eutrop. *Libr.* I. *verſ.* 392.

(*h*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 9.

(*i*) CLAUDIAN. in I. Conſul. Stilichonis *Libr.* I. *verſ.* 235. & *ſeqq.* & in Eutrop. *Libr.* I. *verſ.* 381.

(7) TACITUS gewaagt (*de Morib. Germ.* Cap. XLIII.) van *Gothonen*, welken ſommigen voor één Volk met de *Gothen* houden (CLUVERII *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XXXIV. p. 625.); hoewel zulks van anderen, (CELLARII *Geogr. ant.* Libr. II. Cap. V. p. 305) met reden, in twyfel getrokken wordt. JORNANDES (*de Rebus Geticis* Cap. III & IV.) plaatſt de Gothen in *Jutland*, welke naam genoegzaam dezelfde is, als *Gotland*. PROKOPIUS zegt (*de Bello Vandalico*, Libr. I. Cap. 2.) dat de Gothen oudtyds *Sauromaaten* of *Sarmaaten* en *Melanchlenen* genoemd werden, en benoorden

afgelegene volken (*k*). Doch toen veranderde hy t'eenemaal van gedrag. Hy hitste, door heimelyke afgezonden, de (9) *Alaanen*, Sueven, (1) *Wandaalen* en andere Barbaaren, omtrent den Donauw, in Skythie en Germanie, woonende, op, om in Gallie te vallen (*l*); met geen ander oogmerk, zo 't schynt, dan

(*k*) Claudian. de Bello Getico *verf.* 31. & *feqq.*
(*l*) Paul. Diacon. Hift. Mifc. *Libr.* XIII. *Cap.* 29.

den den Donauw woonden: welke plaatfing wat te onbepaald is, zo zy in Jutland gewoond hebben. Doch zulks is den ouden wel toe te geeven. Voorts mag men vermoeden, dat dit magtig volk zig, ten deezen tyde, ook in het Zweedfch Landfchap *Gotland* nedergeflaagen hadt.

(8) De *Skyten*, ook *Sarmaaten* genoemd, die oudtyds eene geweldige ftreek Lands in Europa en Azia befloegen, welke thans onder *Tartarye* begreepen wordt, waren in verfcheiden' volken onderfcheiden, die by Herodotus (Libr. IV. Cap. 19 & 20.) Plinius (Libr. IV. Cap. 12.) en Pomponius Mela (Libr. II. Cap. 1.) opgeteld worden.

(9) De *Alaanen* waren het voornaamfte der Skytifche volken. Ammianus Marcellinus zegt van hen, dat zy, de omleggende volken overwonnen hebbende, dezelven noodzaakten, den naam van *Alaanen* aan te neemen. Libr. XXXI. Cap. II. p. 670. Zy woonden in Tartarye, omtrent de Rivier de Don en het Meotifch Meer. Joseph. *de Bello Judaico* Libr. VII. Cap. VII. §. 4. Claudian. Libr. I. in *Rufinum* verf. 314.

(1) De *Wandalen*, die Tacitus (*de Morib. Germ.* Cap. II.), zo 't fchynt, *Vandalien*, en Plinius (Libr. IV. Cap. 14.) *Vindilen* noemt, waren eene foort van *Gothen*, en woonden, volgens Prokopius (*de Bello Vandalico*, Libr. I. Cap. 2 & 3.) omtrent het Meotifch Meer. Zy fchynen egter, in vroeger' tyd, noordelyker, Cluverius meent (*Germ. ant.* Libr. III. Cap. XLVI. p. 697.) tot aan de Ooftzee, gewoond te hebben. Men zie wyders, wegens dit volk, H. Grotii *Proleg.* ad *Hift. Gotthor.* & *Vandal.* p. 23. & *feqq.*

dan om zyne of zyns Zoons verheffing, terwyl het Ryk, aan alle kanten tevens, beroerd werdt, noodzaakelyk te maaken.

De Alaanen, Wandaalen enz. komen aan en over den Ryn in Gallië. 406.

Tegen het einde des jaars vierhonderdenzes, ſloegen deeze volken op weg, gang neemende naar den Rynkant (*m*). Doch voor den ſtroom gekomen, werdenze in 't eerſt gestuit, door de Franken, die langs den regter' oever des Ryns, tot aan de zee toe, woonden, en nu met de Romeinen in verbond ſtonden. Wel haaſt egter werden de Franken overwonnen. De woeſte hoop trok, volgens ſommigen, op den laatſten dag des jaars vierhonderd enzes (*n*), volgens anderen, een' dag vroeger (*o*), over den Ryn. Men zou met reden verwagt hebben, dat zy hier, door de Romeinſche bezetting, die, in voorige tyden, langs den Ryn, op den Galliſchen niet ſlegts; maar zelfs op den Germaniſchen bodem, in wel beveſtigde ſterkten, te leggen plagt (*p*), zouden geſtuit geweeſt zyn. Doch de looze Stiliko hadt hier zorg voor gedraagen. Een gedigt tot zynen lof, omtrent deezen tyd (*q*), opgeſteld, leert ons, dat hy het Krygsvolk, welk langs den Ryn lag, om tegen de invallen der Sikambren, Katten, Cheruſcen en andere Germaniſche volken te waaken, uit de bezettingen geligt, en naar den Donauw, tegen de *Weſt-Gothen*, die

(*m*) PROCOPIUS de Bello Vandalico, *Libr* I. *Cap.* 3.

(*n*) PROSPER Faſt. *Arcad. VI. & Probo Coſſ. p.* 203. *Edit. Du Cheſne* Tom. I.

(*o*) HERMANN CONTRACT. *ad Annum.* 406.

(*p*) Zie hier voor, *bl.* 263, 264.

(*q*) M. A. CASSIODOR. Chronic. *Olybr. & Probin. Coſſ. p.* 366. *Edit. Venet.*

die zig derwaards begeven hadden, doen optrekken hadt (*r*). De woeste menigte vondt dan weinigen of geenen tegenstand. Gantsch Gallië werdt afgeloopen en verwoest. In de
Kerk van Maguntiakum, eertyds zulk eene 407.
vermaarde stad, werden veele duizenden van Christenen gedood. De stad werdt t'eenemaal verdelgd. Gelyk lot trof veelen anderen steden, langs de zeekust van het tegenwoordig Vlaanderen en dieper in Gallië gelegen. Toulouse alleen bleef, of geheel, of ten minsten eenen tyd lang verschoond (*s*). Hoe 't, hier te Lande, in deeze algemeene verwoesting, gegaan zy, weet men niet zeker. Doch 't is ten hoogste waarschynlyk, en komt met het verhaal van sommigen zeer wel overeen, dat de stroopende menigte, ook hier, groote verwoestingen heeft aangeregt (*t*). Ook verzekeren ons geloofwaardige Schryvers, die deezen droevigen tyd beleefd hebben, dat de landen, tusschen de Alpische en Pyreneïsche gebergten, den Oceaan en den Ryn gelegen, eene prooije geworden waren van de Quaden, Wandaalen, Sarmaaten, Alaanen, (2) *Gepiden*, Herulen, Saxers, Burgondiërs

(*r*) Claudian. de Bello Getico. *verf.* 419. & *seqq.* & in I. Consul. Stilich. *Libr.* I. *vers.* 186.
(*s*) Hieronymi Epist. XI ad Ageruntiam.
(*t*) Paul. Diac. *Libr.* XIII. *Cap.* 29.

(2) De *Gepiden* zyn, volgens Jornandes (*de Rebus Geticis* Cap. XVII.), eene byzondere soort van Gothen geweest. In de vyfde en zesde eeuwe, hebben zy zig in *Dacie* of Zevenbergen, en in *Pannonie* of Hongarye nedergeslaagen. Jornandes ubi supra. Cap. L. & LVIII. Prokopius *de Bello Vandalico* Libr. I. Cap. 2.

gondiërs en Pannoniërs (*v*). Anderen melden, in 't byzonder, dat het gedeelte van Gallië, welk voorheen door de Saxers overvallen was, nu door de Wandaalen en Alaanen verwoest werdt; 't welk, mogelyk, ook op een gedeelte der Landen omtrent den Ryn gelegen, en thans tot Gelderland of Holland behoorende, gepast moet worden. Na 't verwoesten van Gallië, drongen deeze volken door tot in Spanje, alwaar zy zig nedersloegen (*w*).

De West-Gothen waren, ondertusschen, langs Pannonie, in Italie gevallen (*x*), Honorius, buiten staat om hun het hoofd te bieden, besluit, eerlang, de Gallische gewesten, die door de Wandaalen en andere Volken reeds verwoest waren, aan de West-Gothen af

409. te staan. Zy ondertusschen, zig derwaards op weg begeevende, worden van Stiliko, tegen 't gemaakt verdrag, in het Alpisch gebergte, overvallen; doch met geen' voorspoedigen uitslag, alzo zyn leger t'eenemaal verslaagen werdt. Toen trekkenze, onder 't geleide van *Alarik*, hunnen Koning, te rug naar Rome,

410. en die stad bemagtigd hebbende (*y*), in 't volgende jaar, wederom naar Gallië, alwaar zy, geenen tegenstand ontmoetende, zig wyd en zyd nederslaan (*z*).

XXVII. Sueven, Sclaaven, Wilten enz. slaan zig hier te Lande neder.

Onder deeze West-Gothen, bevonden zig ook eenige andere volken, als Herulen, *Sclaa-*

(*v*) HIERONYM. Epist. XI. ad Ageruntiam.
(*w*) PROSPERI Chonicon *ad annum* XVI Honorii, *p.* 198. *Edit. Du Chesne.* Tom. I.
(*x*) JORNANDES de Rebus Geticis, *Cap.* XXXI.
(*y*) Id. *Cap.* XXX.
(*z*) Id. *Cap.* XXXI.

(3) *Sclaaven*, (4) *Veneten*, of *Veneden*, of *Wilten*, en diergelyken meer (*a*). En gelyk sommigen van gedagten zyn, dat de Sueven, die, nevens de Wandaalen, in deeze landen gevallen waren, zig in de Zeeuwsche Eilanden nedergeslaagen, en den naam van *Zeeuwen* gedraagen hebben (*b*); zo is 't ook niet onwaarschynlyk, dat een gedeelte deezer andere volken, met de Gothen herwaards gekomen, hier te Lande, gebleeven is. Immers eenige Kronykschryvers verzekeren, dat de stad *Vlaardingen* eertyds den naam van *Slaavenburg*, waarschynlyk naar de hier te Lande woonende *Sclaaven*, gedraagen heeft (*c*). Anderen verhaalen, dat de *Sclaaven* of *Wilten* gantsch Holland gewonnen hebben (*d*). Ook leest

(*a*) Jornandes de Rebus Geticis, *Cap.* XXIII.
(*b*) A. Matthæus de Nobilitate, *Libr.* II. *Cap.* V. *p.* 181.
(*c*) Chronicon de Trajecto, *p.* 310. *Edit. Matth. in* Anal. *Tom.* V.
(*d*) Ongenoemde Klerk, *bl.* 7.

(3) Prokopius plaatst (*de Bello Gotthico*, Libr. II. Cap. 26. & Libr. III. Cap. 14.) de *Sclaaven* benoorden den Donauw. Hy zegt van hen, dat zy, van ouds, eene Volksregeering gehad hebben, en, in de zesde eeuwe, den Romeinen, door herhaalde invallen, verscheiden nadeelen toebragten. Libr. III. Cap. 14, 29, 38, 40. & Lib. IV. Cap. 25.

(4) Tacitus stelt (*de Morib. Germ.* Cap. XLVI.) de *Veneden* nog onder de Germanische volken; hoewel hy twyfelagtig was, of ze ook tot de Sarmaaten behoorden. Laater Schryvers spreeken van de *Winiden*, het zelfde volk, zo 't schynt, als van eene soort van Sclaaven. Fredegarii *Chronic.* Cap. XLVIII. Cluverius agt, dat de Landstreek, door dit Volk, bewoond, nog *Windischmark* genoemd wordt. *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XLIV. p. 682. Zy behoort tot Karniola, en legt aan de grenzen van Kroatie.

leest men, in schriften der tiende eeuwe, van eene vermaarde Koopstad aan den Mond der Maaze, zo 't schynt, naar deze *Wilten*, *Willam* genoemd (*e*). Misschien hebben de *Wiltsveenen*, in Rynland, ook hunnen naam naar dit volk bekomen (*f*).

De menigvuldige overstroomingen deezer vreemde volken deeden het Westersch Keizerryk sterk naar zynen ondergang hellen. Want schoon de West-Gothen eerlang Gallië, voor een groot gedeelte, verlieten, zig alleenlyk vergenoegende met het bezit van Aquitanie, welk hun, by verdrag, afgestaan was (*g*); diende hun vertrek, zo 't scheen, alleen om de Overrynsche Germaanen al wederom op hunne oude invallen in Gallië bedagt te doen zyn (*h*). Nog meer gelegenheid kreegenze hiertoe, doordien zekere KONSTANTYN, in 't jaar vierhonderd en zeven, door het Leger in Britannie, tot Keizer opgeworpen (*i*), en sedert met zyne magt naar Gallië overgesteken zynde, eerst wel den Rynkant sterk met Krygsvolk bezet (*k*); doch naderhand zyne meeste magt wederom byeen gerukt hadt, om dezelve tegen die van Honorius, in Spanje, te gebruiken (*l*). Hier kwam eindelyk nog by, dat *Gerontius*, die voor Konstantyn in Spanje geboodt, dugtende dat men voorhadt, hem zyn Ampt te ontneemen, van Konstantyn afviel,

(*e*) Annal. Fuldens. *ad annum* 836.
(*f*) Zie G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 232.
(*g*) PROSPER. Chron. *ad annum* XXI. Hontii *p.* 198.
(*h*) ZOSIMUS *Libr.* VI. *Cap.* 5.
(*i*) Id. *Libr.* VI. *Cap.* 3.
(*k*) Id. *Libr.* VI. *Cap.* III. *p.* 653.
(*l*) Id. *Libr.* VI. *Cap.* 5.

viel, en de Overrynſchen zelfs tegen hem ophitſte. Zy dan, geenen tegenſtand ontmoetende, vielen, aan alle oorden tevens, in Galliё (*m*). Konſtantyn wiſt toen geenen beteren raad, dan zyne toevlugt tot zulke volken te neemen, die met de Romeinen in verbond ſtaande, zyne zyde hielden. Hy zendt dan *Edobinchus*, een' Frank van herkomſt, doch in Britannie gebooren (*n*), naar zyne Landsluiden, de Franken, om onder hen en by de Alemannen, eenige hulpbenden ten zynen dienſte te werven (*o*). Doch 't ſchynt, dat hy, in zyn oogmerk, gantſch kwalyk geſlaagd is. Immers men vindt aangetekend, dat Konſtantyn zo weinig in ſtaat was om de Galliſche volken te beſchermen, dat ſommigen van hun, op hunne eigene veiligheid bedagt, zig de heerſchappy der Romeinen t'eenemaal onttrokken, en onderling eene vrye Staatsregeering opregteden (*p*).

Byzonderlyk vindt men dit verhaald van de ARMORICHEN. De verandering der Regeeringe onder hen voorgevallen, is van ſommigen (*q*), niet geheel ten onregte, vergeleeken, met de verandering der Regeeringe over de Nederlanden in de zeſtiende eeuwe; waarom, en vooral, om dat zy een gedeelte der Landen, omtrent den Ryn gelegen, ſchynen bewoond te hebben, het te nuttiger moet geoordeeld worden, dat wy 'er den Leezer eenig verſlag van doen.

XXVIII. De Armorichen regten eene vrye Staats-Regeering op.

In

(*m*) ZOSIMUS *Libr.* VI. *Cap.* 5.
(*n*) Id. *Libr.* VI. *Cap.* 2.
(*o*) GREGOR. TURON. *Libr.* II, *Cap.* 9.
(*p*) ZOSIMUS *Libr.* VI. *Cap.* V. *p.* 657.
(*q*) DUBOS Hiſt. de l'Etabliſſ. de la Monarchie Françoiſe, *Livr.* II. *Ch.* 3.

Gelegenheid van hun Land.

In overoude tyden, verstondt men, door de *Burgerschappen der Armorichen*, dat gedeelte van 't eigenlyk Gallië, welk, aan den zeekant gelegen zynde (*r*), tegenwoordig *Bretagne* genoemd wordt. De naam *Armorichen* en *Armorische Landstreek* [*Tractus Armoricanus*] betekent ook, zo men wil (*s*), in 't oud Keltisch, *een Volk* en *Landstreek aan de zee* gelegen. Naderhand heeft men deeze benaaming ook wyder uitgestrekt; onder de Landstreek der Armorichen, welke, met die der Nerviën, onder één' Bevelhebber van wege de Romeinen, stondt, begrypende de gantsche Zeekust van het eigenlyk en Belgisch Gallië tot aan den Rynkant toe; behalven verscheiden' meer landwaards in gelegen' gewesten; die, schoon verre van zee, egter, om datze onder éénen Bevelhebber stonden, met eenen gemeenen naam, onder de *Tractus Armoricanus* of *aan zee gelegen' Landstreek*, begreepen waren (*t*). De gewesten, die naderhand by de oude Armorische Landstreek gevoegd werden, schynen met den naam van *nieuwe Armorische Landstreek* onderscheiden geweest te zyn. Immers men vindt, in Gedenkschriften der vyfde eeuwe, gewaagd van eene *nieuwe Armorische Bende*, die onder den Bevelhebber der Armorische en Nervische Landstreek stondt, en te *Grannona op den Saxischen Oever* in bezetting lag (*v*). Veelligt zou men

(*r*) CÆSAR de Bello Gallico *Libr.* VII. *Cap.* 75.
(*s*) Fragment. *post* ANTONIN. Itinerar. *Edit. Wessel. pag.* 617.
(*t*) Notitia Dignitat. Imperii, *Sect.* XXXIV & LXI.
(*v*) Notitia Dignitat. Imperii, *Sect.* LXI.

men den *Saxischen Oever*, voor den Oever der Maaze of Waale (5), konnen neemen, welke Rivieren langs en door *Nedersaxen* liepen, waardoor, gelyk wy boven (*w*) aanmerkten, ten deezen tyde, al het land beneden Nieuwmegen verstaan werdt. Doch anderen (*x*) zyn van gedagten, dat men, door den *Saxischen Oever*, de Zeekust van Normandye, by de stad Bayeux, verstaan moet (6); alwaar, nog in de zesde eeuwe, Saxers gevonden werden (*y*). Hoe

(*w*) Zie *bl.* 251.
(*x*) Dubos Hist. de la Monarch. Françoise, *Livre* I. *Ch.* VIII. *Tom.* I. *p.* 62 *Edit. d'Amst.*
(*y*) Gregor. Turon. *Libr.* V. *Cap.* 27. *Libr.* X. *Cap.* 9.

(5) Dat 'er een *Saxische Oever* omtrent de Maaze geweest moet zyn, is, uit de *Notit. Dignit. Imperii*, af te neemen: in welke (Sect. LXII.), onder opzigt van den Landvoogd van het tweede Belgie, welk zig tot over deeze Riviere uitstrekte, Ruiters geplaatst worden, te Marche, in 't Hertogdom Luxemburg, tusschen de Maaze en den Ryn, *aan den Saxischen Oever*. Immers zo vatten wy de volgende woorden op, welken wy hier byvoegen, op dat 'er de kundige Leezer van oordeele. *Sub dispositione viri spectabilis Ducis Belgicæ secundæ. Equites Dalmatæ Marcis in Littore Saxonico.* Wy verstaan, door *Marcis*, Marche in Luxemburg, eene overoude Stad, en al in schriften van de zevende eeuwe bekend (Voiez Longuerve, *Description de la France*, P. II. p. 119.) Doch veelligt zou men 'er ook *Marchienne*, in Luikerland, aan de Rivier de Sambre, gelegen, door konnen verstaan. Immers, onmiddelyk na de aangehaalde woorden, uit de *Notitia Dignit. Imperii*, leest men van eene Romeinsche Scheepsvloot, op de Sambre. *Præfectus Classis Sambricæ, in loco Quartensi sive Hornensi.*

(6) De Romeinen schynen den naam van *Saxischen Oever* in 't gemeen gegeven te hebben aan de Landen, langs de Zee of Rivieren gelegen, alwaar zig de Saxers nedergeslaagen hadden. In de *Notitia Dignitat. Imperii*,

Hoe 't hier ook mede zy; de Armorichen (7) worden ons beschreeven, als grenzende aan de Franken, toen deezen de moerassen bewoonden, ter plaatse, daar de Ryn in den Oceaan stort (z); weshalve men naauwlyks twyfelen kan, of zy hebben, onder anderen, een gedeelte van het tegenwoordig Brabant en Vlaanderen, mogelyk ook van Holland en Zeeland bewoond gehadt.

Deeze Armorichen, ten deele wanhoopig, door de geduurige invallen der Overrynsche volken, ten deele overtuigd van het onvermogen der Romeinen, om hen te beschermen, besluiten, in het jaar vierhonderd en tien, op het voorbeeld van Britannie, alwaar men zig, onlangs, ook van het juk der Romeinen ontslaagen hadt, eene vrye Staatsregeering, onafhangkelyk van de Romeinen, op te regten. Doch op welk eene wyze zy hun nieuw Gemeenebest geschikt hebben; of de byzondere Landschappen der Armorichen ieder de oppermagt in zig zelf behouden, dan of zy dezelve aan eene algemeene Vergadering opgedraagen hebben;

(z) PROCOPIUS de Bello Gotthico, *Libr.* I. *Cap.* 12.

rii, Sect. XXXIV. XXXVIII. LII. wordt ook gewaagd van den *Saxischen Oever* in Britannie.

(7) PROKOPIUS noemt, ter aangehaalde plaatse, geene *Armorichen* maar *Arborichen*. Doch alzo men van deeze laatsten nergens meer gewaagd vindt, zyn 't verscheiden' geleerden eens, dat hy het zelfde volk beoogt, welk alle anderen *Armorichen* noemen. VIGNIER *Ancien Etat de la petite Bretagne* p. 35. VALESII *Rerum Francic.* Tom. I. p. 278. & *Notit. Galliæ* p. 44. DUBOS *Hist. de l'Etablissem. de la Monarch. Françoise*, Livre IV. Ch. III. Tom. II. p. 561.

ben; of hun verbond slegts een verbond van onderlinge bescherming geweest zy, dan of de verscheiden' Landschappen des verbonds, gelyk als één Landschap, onder ééne opperste Regeering staande, geworden zyn; op welk eene wyze, de onderlinge geschillen tusschen deeze Landschappen werden afgedaan, en hoe zy, in 't maaken van vrede en oorlog, te werk gingen; van dit alles is ons niets, in de oude Gedenkschriften, nagelaaten. Ook vindt men niet aangetekend, wie de eerste aanleider tot het opregten van deezen vryen staat geweest zy, en welke zwaarigheden men hebbe moeten te boven komen, eer de zelve opgerigt ware. Dit weet men, dat de gantsche Armorische Landstreek, zo wel als verscheiden' andere Gallische Landschappen, de Regters en andere Amptenaars der Romeinen afgezet en verjaagd heeft; 't welk, vermoedelyk, niet zonder veel opschudding, zal toegegaan zyn. Van de schikking des nieuwen Gemeenebests, weet men niet meer, dan dat de Armorichen, daarin, naar hunne eigene zinnelykheid, te werk gingen (*a*); als die zig van de afhangkelykheid van de Romeinen t'eenemaal ontslaagen hadden.

Doch niet alle de Landschappen van Gallië volgden dit voorbeeld. In de twee Germanien (*b*), beide Gallische Landschappen, werdt *Jovinus*, één der aanzienlykste Gallische Grooten (*c*), tot Keizer opgeworpen. Deez'

(*a*) Zosimus *Libr.* VI. *Cap.* 5.
(*b*) Olympiod. *apud* Photium *Cod.* LXXX.
(*c*) Orosius *Libr.* VII. *Cap.* 42.

Deez' wift terftond de Franken, Burgondiërs, Alemannen en Alaanen, in zyne belangen, over te haalen (*d*): en fchoon hy eerlang van kant geholpen werdt, fchynen egter der Burgondiërs, om zynen wille, in den jaare *vierhonderd* en dertien, over den Ryn gekomen te zyn (*e*). Zy floegen zig, langs die Rivier, ter neder; en 't is niet onwaarfchynlyk, dat zy de Landftreeken innamen, welken men federt de *Elfas* en het *Franche Comté* genoemd heeft. Hier gavenze het begin aan het naderhand zo vermaard geworden Burgondifch Ryk. De Franken hebben zig toen ook van een gedeelte van Galliё, omtrent de Rivieren de Moezel en den Ryn, meefter gemaakt (*f*).

413. De Burgondiërs flaan zig in Galliё neder.

XXIX. Een gedeelte der Armorichen onderwerpt zig wederom aan 't Roomfche Ryk.

Weinige jaaren laater, poogde Honorius de Armorichen te beweegen, om zig den Roomfchen Ryke, als eertyds, wederom te onderwerpen. Hy bediende zig van zekeren *Exfuperantius*, die hen, immers voor een gedeelte, ook wederom tot het gebied der Romeinen deedt overgaan. Zyn bedryf kreeg, midlerwyl, den fchoonen naam van *Wetten herftellen* en *Vryheid herbrengen* (*g*).

417. Veranderingen in Gallie na de dood van Honorius.

Honorius geftorven zynde, werdt JOANNES, door het Leger in Italie, tot zynen Opvolger verklaard (*h*), terwyl THEODOSIUS DE II, Zoon van Arkadius, in 't Ooften regeerde. Deez' wift zig, door middel van *Placidia*,

423.

(*d*) GREGOR TURON *Libr* II. *Cap.* 9.
(*e*) PROSPER. Faft. *Lucio V. C. Conf. p.* 203.
(*f*) GREGOR TURON. *Libr.* II *Cap.* 9.
(*g*) RUTILII Itinerar. *Libr.* I. *verf.* 213 *& feqq.*
(*h*) PROSPER. Faft. *Mariano & Afclep. Coff. p.* 204.

cidia, Dogter van Theodosius den Grooten, welke hy, nevens haaren Zoon *Valentiniaan*, eerst door hem *Cezar* gemaakt, naar het Westen zondt, binnen twee jaaren, van Joannes te ontslaan (*i*); waarna deeze mannelyke Vrouw, onder den naam van haaren Zoon, VALENTINIAAN DEN III, toen tot Keizer verklaard (*k*), het Westersch Ryk regeerde. Valentiniaan, of Placidia onder zynen naam, zondt, sedert, *Flavius Gaudentius Aëtius* met een Leger naar Gallie, om de rust aldaar te herstellen. 't Is buiten ons bestek, van alle zyne krygsbedryven te gewaagen. Alleenlyk tekenen wy aan, dat hy de Belgen, 427.
die, door de Burgondiërs, verdrukt werden, verlost heeft. De Franken, die zig in Gallie nedergeslaagen hadden, werden van hem, in eenen waterstryd; de Saliërs, in een gevegt te voet, overwonnen (*l*). De Burgondiërs schynen egter het Land, welk zy, in Gallie, ingenomen hadden, in bezit gehouden te hebben. Doch van de Franken wordt ver- 428.
haald, dat hun het Land, welk zy aan den linker oever des Ryns hadden ingenomen, door Aëtius, wederom ontweldigd is (*m*). Na 432.
verloop van eenige jaaren, werdt 'er een verdrag met de Franken getroffen (*n*). De Koning, die, ten deezen tyde, over hen regeerde, en die geen ander dan KLODIUS of KLODIO schynt

Klodio regeert over de Franken.

(*i*) PROSPER. Fast. *Theod. XI & Valent. Cas. Coss. p.* 204.
(*k*) IDATII Chronicon, *p* 187. *Edit. Du Chesne Tom.* I.
(*l*) SIDON. APOLLINAR. Carm. VII. *seu* Panegyr. Aviti. *vers.* 236.
(*m*) PROSPER. Fast. *Felice & Tauro Coss. p.* 205. CASSIODOR. Chronic. *iisd. Coss p.* 367. *Tom.* I. Oper.
(*n*) IDATII Chronicon, *ad annum Valent. VIII. p.* 188. B.

ſchynt te konnen geweeſt zyn (*o*), zondt, *zo* men wil, zynen Zoon naar Rome, om de vrede te bewerken. Ten minſten verzekert ons een Schryver, die deezen tyd beleeft heeft, dat hy den Zoon eens Frankiſchen Konings, in gezantſchap, te Rome heeft gezien. *Hy* beſchryft hem als eenen baardeloozen jongeling, met zwaar en lang goudgeel hair, welk hem langs de ſchouders zwierde. Ook ſtondt deeze Frankiſche Prins diep in de gunſt van Aëtius, die hem tot zoon aangenomen, en, met geſchenken overlaaden, aan Valentiniaan gezonden hadt, met wien hy een verbond van vriendſchap ſloot (*p*). Van dien tyd af, vindt men, dat de Franken den Romeinen, nu en dan, met de wapenen, ten dienſt hebben geſtaan (*q*).

Klodio ſchynt alleenlyk over een gedeelte der Franken, vermoedelyk over de Saliërs, geregeerd te hebben. Hy hadt zyn verblyf, in eene ſterkte, *Dispargum* genaamd, gelegen op de grenzen van het geweſt der Tongren (*8*); welk

(*o*) PROSPER Chronic. *ad annum Valent.* V. *p.* 190. B.
(*p*) Fragment. PRISCI Rhetor. *p.* 40. *Edit. Pariſ.* [*p.* 27. *Edit. Venet.*]
(*q*) JORNANDES de Rebus Greticis, *Cap.* XXXIV.

(8) In de meeſte oude Handſchriften van GREGORIUS VAN TOURS, leeſt men *Thoringen* en niet *Tongren*: in ſommigen vindt men egter *Tongren*. Wy hebben deeze laatſte leezing gevolgd, en dus geoordeeld, dat GREGORIUS hier van het Galliſch geweſt der Tongren, ter linkerzyde van den Ryn gelegen, ſpreekt, en niet van het Landſchap *Turingen*, ter regterzyde dier Riviere. Doch al volgde men de gemeenſte leezing, zou men, door *Turingen* of *Thoringen*, ook *Tongren* konnen verſtaan; alzo ſommigen getoond hebben, dat de Schry-

welk door de Overrynsche Franken ingenomen was (*r*). 't Kan zyn, dat men hem, by 't verdrag, deeze sterkte heeft laaten behouden, en ondertusschen een goed gedeelte der Franken genoodzaakt, wederom over den Ryn te vertrekken, van waar zy gekomen waren.

Doch 't is verre van de waarheid en strydig met het getuigenis van ouder' Schryveren, dat Klodio, gelyk men, in een' Schryver der elfde

(*r*) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 9. Prosper. Chron. *ad annum Valent.* V. *p.* 199. B.

Schryvers der middeleeuwe de woorden *Thoringen* en *Tongren*, dikwils, by verwisseling, hebben gebruikt, om *Tongren* te betekenen. Voiez Dubos *Hist. de la Monarch. Françoise*, Livr. II. Ch. VI. Tom. I. p. 394. *Dispargum* schynt een overblyffel zyns naams gelaaten te hebben, in de Stad *Diest*, aan de Demer, in Brabant. Ook vindt men, hier omtrent, nog twee plaatsen, die *Frankryk*, en eene, die het *Fransbroek* genaamd is: nog de *Saalbeemden* en *Saleheim*, als of men zeide, *Beemden* en *verblyf de Saliërs*. Mantelli *Histor. Lossens.* p. 6. Ten blyke, dat Gregorius van eene landstreek, ter linkerzyde van den Ryn gelegen, spreekt, dienen de woorden, welken hy, onmiddelyk op de aangehaalden, volgen laat, behelzende, dat het gebied der Romeinen zig, bezuiden dat van Klodio, tot aan de Rivier de Loire toe, uitstrekte: *In his autem partibus, id est ad meridionalem plagam, habitabant Romani usque Ligérim fluvium.* Gregor. Turon. Libr. II. Cap. IX. p. 279. C. *Edit. du Chesne* Tom. I. Vader Daniel, die (*Hist. de France*, Pref. Hist. Art. I. p. LXXI. & Tom. I. p. 3.) beweert, dat Klodio geen gebied ter linkerzyde des Ryns gehad, immers niet behouden heeft, en die *Dispargum*, ter regterzyde dier Riviere, plaatst; schynt op de zwaarigheid, die, uit deeze woorden, tegen zyne stelling, te maaken is, niet gedagt te hebben.

elfde eeuwe (*s*), vindt aangetekend, 't gebied der Franken, tot over de landen der Batavieren, Tongren, Menapiërs, Terouanen, Morinen, Ambionen, Kamerykers en Doornikkers; over Artois en Beauvais, ja zelf tot over de Seine en Loire zou uitgebreid hebben. Alleenlyk is 't niet onwaarschynlyk, dat deeze Koning, zo men anders stelt, dat hy over de Saliërs geregeerd heeft, gebied heeft gevoerd in Batavia, alwaar deeze soort van Franken, al voor lang, haar verblyf gehad hadt.

XXX. Beweegingen in Gallie, door Aëtius gestild. 435.

In 't jaar vierhonderdvyfendertig, werden de afgelegenste gewesten van Gallie, waardoor men misschen de twee Germanien verstaan moet, welken, gelyk wy te vooren (*t*) aantekenden, de zyde der Romeinen hielden, door zekeren *Tibato*, bewoogen, om het verbond te breeken, en van de Romeinen af te vallen; welk van zulk een gevolg was, dat het graauw van byna gantsch Gallie aan 't muiten sloeg (*v*). Sommigen vermoeden, dat de afgevallen' Landschappen zig ook in een onderling verbond van bescherming met de Armorichen begaven. De Burgondiërs, die nu in Gallie woonden, ook tegen de Romeinen opgestaan zynde, werden, niet lang hierna, door Aëtius overwonnen (*w*). Hun Koning, *Gundikar*, sneuvelde in den stryd, en 't volk werdt byna t'eenemaal uitgerooid (*x*). In

(*s*) MARIANI SCOTI Chron. *Libr.* II. *Ætat.* VI. *ad annum* 438.

(*t*) Zie *bl.* 279.

(*v*) PROSPER. Chronicon *ad annum Valent.* XII. *p.* 199. C.

(*w*) IDATII Chronicon *ad annum Valent.* XII *p.* 188. C

(*x*) PROSPER Chronic. *ad annum Valent.* XIII. *p.* 199. C. & Fast. *Theod.* XV. & *Valent.* IV. *Coss.* *p.* 205. C.

In 't jaar vierhonderdzesendertig of vierhonderdzevenendertig, werdt Tibato, waarschynlyk ook door Aëtius, gevangen genomen. Meer andere hoofden van den opstand, door hem aangevangen, werden ingelyks overwonnen: waardoor deeze nieuwe beweegingen in Gallië, eerlang, t'eenemaal gestild werden (y).

Omtrent deezen tyd, werden de zeekusten wederom door Barbaaren, die 't verbond met de Romeinen geschonden hadden, onveilig gemaakt (z). 't Is ten hoogsten waarschynlyk, dat deeze Barbaaren de Saxers geweest zullen zyn, die zig, beneden Nieuwmegen, tot aan de zee toe, neêrgeslaagen hadden; alzó men, in Schryvers van deezen tyd, van derzelver behendigheid, om de Britannische zee met ligte vaartuigen te doorkruissen, omstandig gewaagd vindt (a). In 't volgende jaar, maakten deeze Zeeschuimers zig van verscheiden' Eilanden meester, onder anderen Sicilie deerlyk verwoestende (b).

Zeeschuimeryen der Barbaaren.

437.

438.

Niet lang hierna, besloot Aëtius, die 't Westersch Ryk genoegzaam alleen regeerde, eenen inval te doen in 't Land der Armorichen, om deezen vryen staat, ware 't mogelyk, wederom aan 't Roomsche Ryk te onderwerpen. 't Bevel over den togt geeft hy aan *Eokarich*, Koning der Alaanen, die met de Romeinen in

XXXI. De Armorichen gedreigd met eenen inval, die door den Bisschop Germanus belet wordt.

(y) Prosper. Chronicon *ad annum Valent.* XIV. *p.* 199. C.
(z) Prosper. Fasti. *Aëtio II. & Sigisv. Coss. p.* 206. B
(a) Sidon. Apoll. Carmen VII. *seu* Panegyr. Aviti *vers.* 370. Ejusdemque Epist. *Libr.* VIII. *Ep.* VI. *p.* 223.
(b) Prosper. Fasti *Theod.* VI. & *Fausto Coss. p.* 206. B.

in verbond ſtonden (*s*), en een gedeelte van Gallië, omtrent de Rivier de Loire, bewoonden (*d*). De Alaanen ſlaan terſtond op weg naar den zeekant, en belooven zig reeds eenen ryken buit uit het Land der Armorichen; die, midlerwyl, kennis van deeze onderneeming gekreegen hebbende, van verlegenheid raadeloos waren. Zy beſluiten egter, in alleryl, eenigen afte vaardigen naar *Germanus* of *Germain*, Biſſchop van Auxerre, vermaard wegens zyne heiligheid, en onlangs uit Britannie te rug gekeerd. Deez' laat zig, ſchoon reeds hoog bejaard, door het aanhouden der Armorichen, beweegen, om het Leger der Alaanen, ongewapend en alleen, te gemoet te gaan en den Afgodiſchen Koning van beſluit te doen veranderen. Ongetwyfeld deeden de Armorichen toen reeds belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt, gelyk men vindt dat zy, in de volgende eeuwe, gedaan hebben (*e*). Een Chriſten Biſſchop zou zig niet ligt hebben laaten beweegen, om voor ongeloovigen te ſpreeken. Doch hoe ver zig de Chriſtelyke Godsdienſt, door de Landſtreek der Armorichen, hebbe uitgeſtrekt, blykt niet. De Biſſchop van Auxerre, de Alaanen op weg aangetroffen hebbende, dringt, onbelet, door de Ruitery, tot by den Koning, die van eenen hoop gewapenden omringd was. Hier valt hy, eerſt aan 't ſmeeken, toen aan 't drin-

(*c*) Erici Vita S. Germani, *apud* Dubos Hiſt. de la Monarch. Franç. *Livr.* II. *Ch.* X. *Tom.* I. *p.* 456.
(*d*) Jornandes de Rebus Geticis, *Cap.* XLIII.
(*e*) Fortunat. Carm. Hiſt. *apud* Du Chesne *Tom.* I. *p.* 468. Procop. de Bello Gotthico, *Libr.* I. *Cap.* 12.

dringen, al zyne welspreekendheid te werk stellende, om Eokarich den togt tegen de Armorichen te doen staaken. Eindelyk, vat hy 's Konings paard by den toom, en doet hem en 't gantsche Leger met hem stal houden. Men treedt in onderhandeling. Eokarich wordt bewoogen, om te rug te trekken, mids het gemaakt verdrag, door den Keizer of door Aëtius, bekragtigd wierdt (*f*). De Bisschop begeeft zig daarop, in eigener persoon, naar Ravenne, alwaar toen het Hof gehouden werdt. Hy wordt 'er van Keizer Valentiniaan, en deszelfs Moeder Placidia minzaamlyk ontvangen. Ook zou hy, in zyne verrigtingen, wel geslaagd hebben, indien de Armorichen zelven, nu geene vrees meer hebbende voor de Alaanen, het bestand niet verbroken hadden. Ondertusschen stierf de Bisschop te Ravenne (*g*).

Omtrent deezen tyd, maakten de Franken, onder Klodio, zig meester van Kameryk en eenige omgelegene gewesten van het Land der Atrebaaten of Artois, en gaven Aëtius, die wederom in Gallië gekomen was, de handen vol werks (*h*). Veelligt zyn sommige andere volken, hierdoor, onder anderen, bewoogen geworden, om tegen de Romeinen op te staan. Immers men leest, dat 'er, onder de Bagauden, waardoor men, of de Armorichen, of de andere Ingezetenen van Gallië, die, voor

445.

Beweegingen der Armorichen.

(*f*) Constant. Vita S. Germani, *Libr.* I. *Cap.* 19. & *Libr.* II. *Cap.* 5.

(*g*) Beda Hist. Eccl. *Libr.* I. *Cap.* 21.

(*h*) Greg. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 9. Sidon. Apollin. Carm. V. *seu* Panegyr. Majorian. *vers.* 212. & *seqq.*

voor eenige jaaren, ook eenen opstand verwekten, verstaan moet, merkelyke opschuddingen plaats hadden. Zeker Geneesmeester, *Eudoxius* genoemd, schrander doch van eenen boozen aart, roeide hier onder. Sommigen vermoeden, dat hy de Armorichen, tegen dank der tegenwoordige Regeeringe, onder 't gebied der Romeinen, herbrengen wilde (*i*). Doch wat hier van zyn moge; Eudoxius, zyne aanslagen ontdekt ziende, nam de vlugt naar de Hunnen (*k*); door welken men, waarschynlyk, de Alaanen, die in
446. Gallië woonden, verstaan moet. De Armorichen of eenige andere Inwooners van Gallië, die tegen de Romeinen opgestaan waren (9), ondernamen ook, in 't jaar vierhonderdzesenveertig, eenen aanslag op Tours; doch werden gestuit door *Majoriaan* (*l*), die, sedert, Aëtius verzellende, den Franken by de vesting *Helene*, welke men voor het oud Hesdin in Artois houdt, slag leverde en overwon (*m*). Ondertusschen, schynen de Romeinen, niet lang hier na, een verdrag met de Armorichen, zo wel

Verdrag der Romeinen met de Armorichen en Franken.

(*i*) DUBOS Hist. de la Monarch. Françoise. *Livr.* II. *Ch.* XIII. *Tom.* I. *p.* 503.
(*k*) PROSPER. Chronic. *ad annum Valent* XXV. *p.* 200. A.
(*l*) SIDONII APOLLIN. Carm. V. *seu* Panegyr. Majorian. *vers.* 211.
(*m*) Id. ibid.

(9) SIDONIUS APOLLINARIS noemt (*Carm.* V. seu *Panegyr. Majoriani*, vers. 211.) het volk niet, welk deezen aanslag gesmeed hadt; doch schynt het egter van de Franken te onderscheiden. De Abt DUBOS meent (*Hist. de la Monarchie Françoise* Livr. II. Ch. XIV. Tom. I. p. 504.) na Vader SIRMOND (*Not.* in SIDONIUM APOLL. p. 119.), dat het de Armorichen geweest zyn.

wel als met de Franken, gesllooten te hebben. 't Welk hier uit op te maaken is, dat men deeze beide volken, weinige jaaren laater, onder de hulpbenden der Romeinen, vindt opgeteld. De Saxers, Burgondiërs en (8) *Ripariolen*, anders *Ripuariërs*, waren ook onder de Romeinsche hulpbenden, ten deezen tyde: en van alle deeze volken wordt aangetekend, dat zy, eertyds onderdaanen des Roomschen Ryks geweest zynde, toen als Bondgenooten werden aangemerkt (*n*). 451.

XXXII. De Saxers en Friezen steeken, onder Hengist en Horsa, over naar Britannie.

Wy hebben reeds, in 't voorbygaan, gezeid, dat de Britten, niet lang voor de Armorichen, zig van de heerschappy der Romeinen ontslaagen hadden. Sedert vonden zy, onder hunnen Koning *Vortigernus*, werks t'over, om zig, tegen de invallen der Pikten en Schotten, te handhaaven. Zy besllooten dan, zig

(*n*) Jornandes de Rebus Geticis, *Cap.* XXXVI.

(8) De *Ripuariërs*, die Jornandes (*de Rebus Geticis*, Cap. XXXVI.) *Ripariolen* noemt, waren eene byzondere soort van Franken. Zie Greg. Turon. Libr. II. Cap. 40. vergel. met N. Vigner. *de Origine veterum Franc.* p. 145. *Edit. Du Chesne* Tom. I. Zy woonden tusschen de Schelde, den Benedenryn en de Benedenmaaze. Zeker oud Digter schryft, dat de *Repheërs* of *Ripuariërs* de steden Tiel en Nieuwmegen en de uiterste grenzen des Frankischen Ryks bewoonden. *Hist. Belli Saxon.* vers. 82. in Collect. J. Reuberi. Zy schynen den naam van *Ripuariërs* gekreegen te hebben, om dat zy, langs de boorden [*Ripæ*] der Rivieren, hun verblyf hadden. Hunne Landstreek heeft, eeuwen agtereen, den zelfden naam behouden. Zie Vigner. ubi supra. *Diploma Pipini Reg.* Anni 760. apud. Foppens. *Nova Diplom Collect.* Cap. IV. p. 3. & *Annal. Fuldens.* ad annum 881. In 't vervolg deezer Historie, zullen zy ons meermaalen ontmoeten.

zig wederom by de Romeinen te vervoegen, om onderstand te bekomen. Doch hier niet naar genoegen te regt geraakt (*o*), wendenze zig naar de Saxers, die, aan de andere zyde van de zee, in het Land beneden Nieuwmegen, toen Neder-saxen genoemd, woonagtig waren; met verzoek, dat deezen oversteeken en hunnen nabuuren bystaan wilden (*p*). De Saxers, die, om dat hun Land, naderhand, den naam van *Friesland* kreeg, of om dat zy, van hunne nabuuren, de Friezen, verzeld werden, in eenigen van onze Kronyken, *Friezen* genoemd worden (*q*), laaten zig ligtelyk bewegen, en steeken, onder 't bevel van hunnen Koning of Hertog, HENGIST, en deszelfs Broeder, HORSA, in drie lange schepen, *Ciulen* in hunne taale genoemd (*s*), naar Britannie over. Zy worden, door Vortigernus, in 't Zuiderdeel des Eilands, geplaatst, en vinden daar 't Land zo vrugtbaar, de Britten zo traag en vadzig, dat hun de *lust* bekruipt, om het Eiland te bemagtigen. Zy ontbieden dan eene talryke vloot schepen, en voeren een geheel Leger van hunne landsluiden, niet slegts uit Neder-saxen, maar, zo 't schynt, ook dieper uit Germanie naar Britannie. De *Anglen* en *Juten* of *Jutten* (9) hadden

(*o*) BEDA Hist. Eccl. *Libr.* I. *Cap.* 12. *Ejusdemque* Chronicon, *p.* 26. *Edit. Smith.*

(*p*) BEDA *Libr.* I. *Cap.* 14. WITICHINDI Annal. *Libr.* I. *p.* 2.

(*q*) Chronyk van CLAAS GOETE *by* VAN LOON, Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, 236.

(*s*) GILDAS Epist. *Cap.* XXIII.

(9) In alle de uitgaaven van BEDA, leest men geene *Jutæ*

den deel in Heezen togt. Beide warenze eene soort van Saxers, en de Anglen woonden tusschen de eigenlyke Saxers en Jutten in. De Friezen zullen zig hier ook, in grooten getale, bygevoegd hebben, alzo men, in oude Schryvers (*t*), vindt aangetekend, dat de Engelschen van de Friezen en Saxers afkomstig waren (1); 't welk daarenboven nog, uit de overeenkomst tusschen de Engelsche taal en het eigenlyk Friesch, af te leiden is. Eerlang werdt Britannie geheel overstroomd van de overzeesche volken. De Britten zagen te laat, dat zy schadelyke nabuuren hadden ingehaald. Hengist deedt Vortigernus vangen, zyne Raadsluiden van kant helpen, en wendde sedert, een verdrag met de Pikten geslooten hebbende, alle zyne poogingen aan, om de Britten t'onder te brengen (*v*). Veelen werden gedood, een groot getal verdreeven; van welke laatsten zig veelen, huns ondanks, te

(*t*) MARCELLINI Vita Suidberti *apud* UBB. EMMIUM Rer. Fris. *Libr.* III. *p.* 41. *coll. cum* BEDÆ Hist. Eccles. *Libr.* V. *Cap.* 9.

(*v*) GILDAS Epist. *Cap.* XXIII. NENNIUS Hist. Brit. *Cap.* XLVIII. BEDA *Libr.* I. *Cap.* 15.

Jutæ of *Jutten*; maar *Vitæ*, *Viten* of *Wilten*, behalven in de laatste en beste, die, naar de oudste Handschriften, in den jaare 1722. door JOANNES SMITH, of liever door deszelven Zoon, GEORGE SMITH, in 't licht gebragt is. Men behoeft niet te twyfelen, of deeze Jutten zyn, uit het Deensch Half-Eiland Jutland, naar Britannie overgesteken.

(1) Indien PROKOPIUS, door *Britia*, *Britannia* verstaat, gelyk ons, om redenen, hierna te geeven, waarschynlykst dunkt; dan plaatst deeze oude Schryver (Libr. IV. Cap. 20. *de Bello Gotthico*) nevens de Anglen en Britten, ook de *Friezen* in dit Eiland.

te schepe naar de overzeesche gewesten begeven (*w*), en volgens 't getuigenis onzer Kronyken, den Ryn by Katwyk invoeren, alwaar zy, 't Land alomme afgeloopen hebbende, sedert de sterkte stigten, die, naar hen, *Britten*, *Brittenburg* en 't *Huis te Britten* genoemd werdt; met welke zy 't naaste Land onder bedwang hielden (*x*). Het gewest, door de Saxers ontruimd, is, volgens onze oudste Kronyken, ingenomen door de Friezen; die, de overgebleevenen van dien Landaart, byzonderlyk de Wilten, welken 't slot of de stad *Wiltenburg*, naderhand *Utrecht* genoemd, gestigt en in bezit hadden (*y*), genoodzaakt hebbende, om over zee, zo 't schynt, naar Britannie, by hunne Landsluiden, de wyk te neemen, aan al het Land, benoorden de Maas en Ryn gelegen, en westwaards door de Schelde, en oostwaards door de Lauwers en Elve bepaald, den naam van FRIESLAND gegeven hebben (*z*). Men vindt niet net aangetekend, wanneer alle deeze dingen gebeurd zyn. Doch de overtogt van Hengist en Horsa wordt, in sommige Kronyken (*a*), in het jaar vierhonderd zesenveertig gesteld. Onder Kronyken plaatsen dien drie of vier jaaren vroeger (*b*). En de Engelsche Kerkelyke Historieschryver BEDA (*c*), in het jaar vierhonderd negen-

(*w*) BEDA *Libr.* I. *Cap.* 15.
(*x*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* I. *Cap.* 13.
(*y*) BEDA *Libr.* V. *Cap.* 11.
(*z*) MELIS STOKE Inl. *bl.* 3.
(*a*) *Vide* Fragm. veter. Chron. in Præfat. J. SMITH *ad* BEDAM en CLAAS GOEYE *by* VAN LOON I. *Deel*, *bl.* 236.
(*b*) PROSPER. Chronicon *ad annum Valent.* XVIII. *p.* 199. C.
(*c*) *Libr.* I. *Cap.* 15.

genenveertig. 't Bedryf der Saxers in Britannie is, buiten twyfel, by de Romeinen euvel opgenomen. En is hier uit, naar alle waarschynlykheid, nieuw ongenoegen tusschen deeze twee volken gereezen. Immers, na dat Aëtius door Valentiniaan, en deeze wederom, door zekeren *Occylla*, gedood was, namen de Saxers, uit de beroerten, in welken het Ryk toen verviel, gelegenheid, om de kusten der Armorichen, die nu met de Romeinen in verbond stonden, met hunne ligte Roofschepen, te ontrusten. Ten zelfden tyde, deeden de Franken en andere Germanische volken nieuwe invallen in Gallie. MAXIMUS, die, na Valentiniaan, tot Keizer verklaard was, zondt *Avitus* met een Leger derwaards, die de Germanische volken beteugelde, en de Saxers, in 't byzonder, noodzaakte van hunne rooveryen af te laaten (*d*).

De zeeschuimende Saxers door Avitus bedwongen.

455.

In of omtrent het jaar vierhonderd drieenzestig, maakten de Franken zig meester van de stad Agrippina, die zy naderhand *Colonia* of Keulen genoemd hebben. Ook namen zy Trier in, welke stad deerlyk verwoest werdt. De reden deezer vyandelykheden schynt geene andere geweest te zyn, dan dat EGIDIUS, dien de Franken, na 't afzetten van CHILDERIK, tot Koning verkooren (3); doch sedert de herstelling van den

Krygsbedryven der Franken.

463.

(*d*) SIDONII APOLL. Carm. VII. *seu* Panegyr. Aviti, *vers.* 368, 390.

(3) Sommigen trekken dit afzetten van Childerik en de daar op gevolgde verkiezing van Egidius in twyfel.

den verjaagden Vorst, wederom verworpen hadden (*d*), zig in Keulen ophieldt (*e*). Vermoedelyk heeft hy ook aanhang binnen Trier gehad. De Saxers ondernamen, omtrent deezen tyd, wederom eenen inval in *Gallie*. Zy deeden, onder hunnen Koning AUDOAGER, eene landing omtrent Angers, van zins zig van die stad meester te maaken. Doch zy werden gestuit door Childerik, die nog in verbond met de Romeinen schynt gestaan te hebben. Ook viel het Romeinsch Krygsvolk, welk hier byeen gerukt was, zo hevig op hen aan, dat zy, met groot verlies, wyken moesten. De Franken overmeesterden sedert de (4) *Eilanden der Saxers*, die deer-

De Saxers door de Franken overwonnen.

(*d*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 11, 12.
(*e*) Gesta Regum Francorum, *Cap.* VII. & VIII.

fel. DANIEL *Hist. de France* Pref. Histor. Art. II. p. CXVIII. Doch onzes oordeels zonder genoegzaamen grond.

(4) PTOLOMEUS gewaagt (Libr. II. Cap. 11.) van drie Eilanden aan den mond der Elve, die *Eilanden der Saxers* genoemd werden. CLUVERIUS wil (*Germ. ant.* Libr. III. Cap. XXIII, p. 597.) dat deeze Eilanden *Strand*, *Busen* en *Heilige Land* geweest zyn. De vraag is, of zy dezelfde Eilanden zyn geweest, welken, ten deezen tyde, naar 't verhaal van GREGORIUS VAN TOURS (Libr. II. Cap. 19.), overmeesterd werden. Sommigen verzekeren zulks. Voiez DUBOS *Hist. de la Monarch. Françoise* Livr. I. Ch. XVI. Tom. I. p. 196. & Livr. III. Ch. X. Tom. II. p. 182. Doch is 't wel waarschynlyk dat de Franken, ten deezen tyde, zo verre getrokken zyn? En zou men niet, even zo voegzaam, door de *Eilanden der Saxers*, van welken GREGORIUS spreekt, de Eilanden des Ryns, 't zy Batavia of de Zeeuwsche Eilanden, konnen verstaan? In 't voorbygaan, merken wy aan, dat de Abt DUBOS, ter laatst aangehaalde plaatse, het zeggen van GREGORIUS, dat de Eilanden der Saxers

deerlyk verwoest worden. Veele Ingezetenen werden gevangen genomen. De vyandelykheden eindigden met een verdrag, waarby de Saxers zig aan Childerik schynen onderworpen te hebben (*f*), alzo men den oorlog, dien zy, in vervolg van tyd, tegen de Franken ondernamen, by verscheiden Schryvers, eenen opstand genoemd vindt.

XXXIII. Laatst Berigt van de Batavieren.

Geduurende alle deeze omkeeringen, hier te Lande, vindt men geheel geen gewag meer van de Batavieren. Ten tyde van Honorius, hebben 'er nog oude en jonge Batavische Ruiters, ten dienste der Romeinen, in Gallie, in Italie, en zelfs in 't Oosten, in bezetting gelegen: ook, zo 't schynt, voetknegten (*g*). Insgelyks vindt men, dat aan sommige Batavieren, vermoedelyk oude Krygsknegten, eenige landen, om te bebouwen, in Gallie zyn afgestaan (*h*). Ook heeft, ten deezen tyde, nog eene bende van Batavieren, te Batavie in Rhetie, in bezetting, gelegen (*i*). En sommigen oordeelen (*k*), niet zonder grond, dat hun ook omtrent den Donauw eenig land afgestaan is; welk, naar hen genoemd zynde, een gedenkteken huns naams,

(*f*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 18 & 19.
(*g*) Notitia Dignitat. Imper. *Sect.* IV. V. XXXVIII. XXXIX. XL. LXIII.
(*h*) Notitia Dignit. Imper. *Sect.* LXV.
(*i*) Notitia Dignit. Imper. *Sect.* LIX.
(*k*) G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 233.

Saxers *omgekeerd* of *verwoest werden* [*subversæ sunt*;] vertaalt, *dat 'er de Dyken werden doorgebroken*, [*ou ils rompirent les Digues*], even als of hy *submersæ*, niet *subversæ* gelezen hadt. Doch waren 'er thans Dyken, in deeze Noordsche Eilanden?

naams, in de vermaarde ſtad *Paſſau*, van ſommigen *Patavi* en *Batavia* genoemd, en gelegen daar de Inn in den Donauw valt, overgelaaten heeft.

Doch dit is 't laatſte berigt van de Batavieren, welk ons, in oude Gedenkſchriften, voorgekomen is. Deeze Landaart ſchynt, ten deele in de Romeinſche Legers geſneuveld, ten deele door de Romeinen verplaatſt, ten deele door de vreemde volken gedood of uit hun Land gejaagd, en ten deele, onder de Franken, Saxers en Friezen, verſmolten te zyn; tot zo verre, dat hun naam, eerlang, hier te Lande, geheel buiten gebruik geraakt is.

VADERLANDSCHE HISTORIE.

VIERDE BOEK.

I N H O U D.

I. *Ondergang van 't Westersch Keizerryk.* II. *Staat deezer Landen. Overwinningen van Klovis.* III. *Verdrag der Armorichen met hem.* IV. *Ryksverdeeling na Klovis dood. Deenen in Gallie.* V. *Gevegt in 't Land der Warners aan den Ryn.* VI. *Klotaris overwint de Saxers, en wordt door hen overwonnen.* VII. *Kryg tusschen de Saxers en Sueven.* VIII. *Childebert de II. rooit de Warners uit.* IX. *Staatswisselingen in Frankryk.* X. *De Saxers en Friezen, door Klotaris den II. en Dagobert, overwonnen.* XI. *Kerk te Utrecht, door Dagobert gestigt, en door de ongeloovigen wederom verwoest. Onderzoek, of de Christelyke Godsdienst toen eerst of vroeger hier te Lande ingevoerd zy. Geertruids Kapel te Geertruidenberg.* XII. *Eligius predikt het Geloof onder de Friezen en elders.* XIII. *Byzonderheden van Wilfrid, Geloofsprediker onder de Friezen.* XIV. *Wigbert predikt in Friesland. Overkomst van Willebrord.*

brord. XV. *De Friezen door Pipyn overwonnen. Willebrords Prediking.* XVI. *Radbouds invallen in Frankryk. Zwitbert stigt eenige Kerken. Grimoald gedood.* XVII. *Nederlaag der Friezen.* XVIII. *Wolfrans Prediking. Dood van Radboud.* XIX. *Giften aan Willebrord en de Utrechtsche Kerke. Adelberts dood.* XX. *Opstand der Friezen onder Poppo, die door Karel Martel geslaagen wordt.* XXI. *Willebrords uiterste wil en dood.* XXII. *Leevensbyzonderheden van Bonifacius. Staat van den Christelyken Godsdienst, hier te Lande.* XXIII. *Karoloman slaat de Saxers en Friezen.* XXIV. *Pipyn wordt Koning van Frankryk.* XXV. *Geschil met den Bisschop van Keulen, over het Regt tot de Utrechtsche Kerke.* XXVI. *Bonifacius wordt, door de ongeloovigen, omgebragt.* XXVII. *Karel de Groote overwint de Saxers.* XXVIII. *Hy stigt een Hof te Nieuwmegen. Zyne giften aan de Utrechtsche Kerke.* XXIX. *Zyn krygstogt naar Spanje, op welken Gundebold, Koning der Friezen, sneuvelt.* XXX. *De Saxers vallen in Deventer, en worden, door zekeren Graave Dirk, geslaagen.* XXXI. *De Saxers en een gedeelte der Friezen, door de Franken, overwonnen.* XXXII. *Ook de Wilzen, met hulp der Friezen. Graaf Dirk trekt tegen de Hunnen, die geslaagen worden.* XXXIII. *Inval der Deenen in Friesland en Engeland. Graaf Dirk van de Saxers geslaagen.* XXXIV. *Verdrag met de Saxers en Friezen. Karel de Groote wordt Keizer.*

Het

HEt Roomsch Keizerryk in 't Westen, welk reeds lang naar zynen ondergang geheld hadt, stortte nu eensslags te gronde. JULIUS NEPOS, die de Keizerlyke waardigheid, in 't jaar vierhonderdvierenzeventig bekwam, werdt genoodzaakt, gantsch Gallie aan *Evarik*, Koning der Westergothen, af te staan. Hy bezat 'er reeds een goed gedeelte van, en hieldt, ten deezen tyde, zyn Hof te Toulouse (*a*). AUGUSTULUS, Opvolger van Nepos, scheen egter deezen afstand niet te hebben willen bevestigen. Ten minsten men vindt aangetekend, dat de Gallien, tot aan den Rynkant toe, zyn gezag erkend hebben, zo lang hy meester van Rome was (*b*). Doch toen hem deeze Stad, door *Odoaker*, Koning der *Turcilingiërs*, eene soort van Gothen, ontweldigd, en hy van de Keizerlyke waardigheid beroofd was, kreeg Evarik gelegenheid, tot eene onderhandeling met Odoaker, waarby de afstand der Gallien, door Nepos gedaan, bevestigd schynt geweest te zyn. Immers sommigen getuigen, dat de Westergothen, de Gallien, tot de Alpen toe, uit kragte van den afstand van Odoaker, in bezit gehad hebben (*c*). Het Westersch Ryk nam met het afzetten van Augustulus een einde. De Ingezetenen van Gallie, die ondertus-

I. Ondergang van het Westersch Keizerryk.

474.

476.

(*a*) ENNODII Vita Epiphanii *p.* 343. *Edit.* 1611.
(*b*) PROCOP. de Bello Gothico, *Libr.* I. *Cap.* 12.
(*c*) Id. ibid.

dertusschen met de Westergothen overhoop lagen, vervoegden zig by Zeno, die in 't Oosten regeerde, onderstand tegen Evarik en Odoaker begeerende. Doch deeze Vorst vondt zig buiten staat, om den twee Gothischen volken het hoofd te bieden. Ook riedt hem zyn belang en genegenheid, om een verdrag met Odoaker aan te gaan (*d*): en sedert dien tyd, heeft Odoaker, onder den naam van
477. *Koning*, in Italie geheerscht. In Gallie maakten de Burgondiërs, Franken, Saxers en andere volken, die zig aldaar nedergeslaagen hadden, een verdrag met Evarik, *Koning* der Westergothen (*e*): in welk, onder anderen, bedongen zal geweest zyn, dat ieder volk de Landen, welken het reeds bezat, in bezit zou blyven houden.

De Ingezetenen der Landen omtrent den Ryn gelegen maaken een verdrag met de Westergothen.

De Landen omtrent den Ryn gelegen zyn, vermoedelyk, in dit verdrag begreepen geweest. Immers de Franken, die tot het zelve behoorden, draagen, by Schryvers, die deezen tyd beleefd hebben, den naam van Sikambren (*f*); welken men weet, dat langs den Ryn gewoond hebben. Elders heetenze Barbaaren, die langs de Waal woonen (*g*). De Saxers, in 't zelfde verbond begreepen, komen ons voor, als gewoon ter zee te vaaren (*h*); eene eigenaartige beschryving der Ingezetenen van Nederfaxenland, beneden Nieuw-

(*d*) Candid. Isaurus in Photii Biblioth. LXXIX.
(*e*) Sidon. Apollin. Epist. *Libr.* VIII. *Ep.* 9. *Libr.* IX. *Ep.* III. *p.* 253. *Edit. Sirmond.*
(*f*) Id. *Libr.* VIII. *Ep.* 9.
(*g*) Id. *Libr.* VIII. *Ep.* 3.
(*h*) Id. *Libr.* VIII. *Ep.* 9.

Nieuwmegen. Voorts blykt niet duisterlyk, dat deeze volken den Koning der Westergothen eene soort van oppergezag toeschreeven (*i*).

II. Staat deezer Landen.

Dus zag men dan 't Westersch Ryk geheel veranderd van gedaante, en aan verscheiden' stukken gescheurd. In eenige deelen van Gallie en daar omtrent, vondt men byna geene oude Ingezetenen meer. In de Landen tusschen de Rhône, de Middellandsche Zee, het Pyreneisch gebergte, den Oceaan en de Loire, waren de Westergothen volkomen meester. Zelfs bezatenze eene streek Lands over de Rhône, thans onder den naam van *Neder-Provence* bekend. De Burgondiërs hadden de gewesten tusschen de Durance, de Rhône en de Alpen in bezit (*k*). Verscheiden' soorten van Franken woonden tusschen de Schelde, den Benedenryn, de Benedenmaaze en de Somme. De zeekust van Gallie, zo 't schynt, tot aan den Ryn en de wooningen der Franken toe, werdt bewoond door de Armorichen (*l*), die, gelykwe te vooren (*m*) hebben aangetekend, eene vrye Staats-regeering opgeregt hadden. In de Landstreeken, thans onder den naam van *Vereenigde Nederlanden* bekend, woonden de Friezen, waarschynlyk ook nog eenige Saxers en Franken. Of 'er, ten deezen tyde, nog eenige Britten, omtrent de Rynmonden, gewoond

(i) Sidon. Apoll. Epist. *Libr.* VIII. *Ep.* 3. Jornand. de Rebus Geticis, *Cap.* XLV. & XLVII.
(*k*) Greg. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 9.
(*l*) Procopius de Bello Gotthico, *Libr.* I. *Cap.* 12.
(*m*) III. Boek, *bl.* 275.

woond hebben, dan of zy, gelyk sommigen willen (*n*), nu reeds naar het Landschap Bretagne in Gallie afgevaaren waren, is onzeker. Vast gaat het wel, dat 'er reeds Britten in het Gallisch Landschap *Bretagne* woonden (*o*). Doch 't kan zyn, dat deezen 'er niet van het Land omtren de Rynmonden; maar regelregt uit het Overzeesch Britannie gekomen waren. Van den Regeeringsvorm deezer byzondere volken, ten deezen tyde, heeft men geen duidelyk bescheid. Doch uit het gene, voor en na deezen tyd, van hen aangetekend wordt, mag men afneemen, dat zy, onder byzondere Koningen of Opperhoofden, naar onderscheiden' wetten, geregeerd werden. In de Landen omtrent den Ryn, eertyds onder 't gebied der Romeinen behoord hebbende, werden, wat 'er ook sommigen (*p*) van mogen aangetekend hebben, na 't afzetten van Augustulus, de bevelen der Romeinen niet meer gehoorzaamd (*q*). In eenige andere Landschappen van Gallie, schynen de Bevelhebbers der Romeinen, van wege het Ryk, nog eenen tyd lang, 't gebied gevoerd te hebben, terwyl sommigen, zo 't schynt, zig tot onafhangkelyke Regeerders, over de Landstreeken, hun toevertrouwd, hebben opgeworpen: onder welke laatsten, zekere

SYA-

(*n*) *Voiez* DUBOS Hist. Cret. de la Mon. Franç. *Livr.* IV. *Ch.* VII. *p.* 407.

(*o*) *Voiez* BARBEYRAC Hist. des anciens Traitez. *Part.* II. *Art.* CLV. *p.* 134. *cui adde* Epist. ad Nomen. Prior. Gent. Britan. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 770. A.

(*p*) AIMON. *Libr.* I. *Cap.* 5.

(*q*) SIDON. APOLL. Epist. *Libr.* IV. *Ep.* 17.

SYAGRIUS schynt geweest te zyn, die te Soissons zyn Hof hieldt, en by de oude Schryvers (r), den naam van *Koning der Romeinen* draagt.

Klovis, Koning der Franken, overwint Syagrius, zogenoemden Koning der Romeinen.

Syagrius was de Zoon van dien Egidius, welken de Franken, in Childeriks plaats, tot Koning verheeven; doch naderhand wederom afgezet hadden. Hy was in groote agting, by de Burgondiërs en Franken, die hem gebruikten, om hunne geschillen te beslegten (s). Doch zyn aanzien schynt KLOVIS, die, na zynen Vader, Childerik, over de Franken, en, zo 't schynt, in 't byzonder over de Saliërs (1), regeerde, in de oogen gesteken te hebben.

(r) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 27.
(s) SIDON. APOLL. Epist. *Libr.* V. *Epist.* 5.

(1) De redenen om te besluiten dat Klovis thans over het byzondere soort van Franken, welken men *Saliërs* noemde, en welken ons al in de vierde eeuwe (zie III. Boek, bl. 242.) in Batavia voorgekomen zyn, regeerde, zyn kortelyk deezen. 1. De Franken hadden twee byzondere Wetten, de *Salische* en de *Ripuarische*. EGINHART. *de Vita Caroli magni.* Cap. XXIX. Hieruit is af te neemen, dat de *Saliërs* en *Ripuariërs* de hoofdsoorten geweest zyn, in welken thans de Franken onderscheiden waren. Het aanzien van Klovis toont genoeg, dat hy over eene hoofdsoort van Franken geregeerd heeft. Maar over de Ripuariërs regeerde thans Sigebert. Zie GREGOR. TURON. Libr. II. Cap. 40. & VIGNERIUS *de Origine veter. Francorum.* p. 145. Derhalven heeft Klovis over de Saliërs geregeerd. 2. In een oud Geschrift, tot lof der Franken, niet lang na Klovis bekeering en dood opgesteld, alzo 'er in gezeid wordt, dat de Franken ONLANGS [*nuper*] het algemeen Geloof hadden aangenomen, en van gelyken inhoud met de Voorrede der Salische Wet, wordt verhaald, dat deeze Wet, door de voornaamsten der Saliërs, toen nog ongeloovig, opgesteld zynde, naderhand,

ben. Veelligt heeft hy gevreesd, dat men hem, om Syagrius, afzetten zou, gelyk men
486. Childerik, om Egidius, gedaan hadt. Doch wat hem ook in Syagrius moge mishaagd hebben; hy bragt eerlang een Leger tegen hem te velde, overwon hem, en maakte zig van alle de Landen, onder deszelven gebied, volkomen meester. Zelfs deedt hy den ongelukkigen Syagrius, niet lang hierna, 't hoofd voor de voeten leggen (*t*). Klovis werdt, in deezen kryg, van RAGNAKARIUS, Koning over een gedeelte der Franken, bygestaan. KARARIK, die ook over een deel der Franken regeerde, hieldt zig onzydig; tot dat hy, na de overwinningen van Klovis, een Verbond
491. van vriendschap met hem maakte (*v*). Klovis maakte zig, eenige jaaren laater, volkomen meester van het gewest der Tongren, of, volgens anderen, van het Ryk der Turingers, aan de andere zyde des Ryns (*w*); zonder dat men weet, wat hem hier toe bewoog, of wien hy dit gewest benam. Die van gedagten zyn, dat hy het Overrynsch Turingen bemagtigd heeft, besluiten, uit vergelyking van

(*t*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 27.
(*v*) Id. ibid. *Cap.* 41.
(*w*) Id. ibid. *Cap.* 27.

derhand, door Klovis en zyne Zoonen, verbeterd geworden is. Vide *Fragm. vet. è Bibliotheca Thuana* apud DU CHESNE Tom. I. p. 250. verg. met *Gest. Reg. Franc.* Cap. IV. Op wat grond LE C. DE BOULAINVILLIERS (*Hist. du Gouvernem. de la France* Tom. I. p. 17.) stelle, dat Klovis, zo wel als Childerik, zyn Vader, Koning der Ripuariërs geweest zy, heb ik niet konnen vinden.

van twee plaatsen eens ouden Historieschryvers (x), dat *Basin*, Koning der Turingers, eenen inval in 't Ryk van Klovis gedaan, en de vrede, die hierop volgde, onregtvaardiglyk verbroken hadt; 't welk Klovis bewoogen zou hebben, hem den oorlog aan te doen (y). Niet lang hierna, hebben verscheiden' andere Gallische gewesten, die, tot nu toe, onder Romeinsche Bevelhebbers, gestaan hadden, zig aan Klovis onderworpen (z).

Doch eenige jaaren laater, verbonden zig verscheiden' Germanische volken tegen Klovis, wiens magt nu voor hun ook gedugt begon te worden. Een Schryver der twaalfde eeuwe (a) noemt, onder deeze volken, behalven de Alemannen, de Friezen en Saxers; doch in ouder' Schryvers, vind ik van deeze twee laatsten geen onderscheidenlyk gewag gemaakt. Ondertusschen is 'er geene onwaarschynlykheid altoos in, dat de Friezen, zo wel als andere Germanische volken, zig tegen de aanwassende magt der Franken gekant hebben; schoon wy 'er, in schriften van Tydgenooten, geen blyk van vinden. Wy zouden niet weeten, dat 'er, voor de zevende eeuwe (b), iets tusschen de Franken en Friezen voorgevallen ware, hadt een enkel woord in 't voorbygaan van een' Digter der zesde eeuwe (c), ons de lugt niet gegeven

(x) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 12. & *Libr.* III. *Cap.* 7.
(y) Voiez P. Daniel Hist. de France, *Tom.* I. *p.* 14, 15.
(z) Gesta Regum Francorum, *Cap.* XIV.
(a) Liber de Castro Ambasiæ & ipsi. Domin. Gestis, *Cap.* VI. *num.* 4. *apud* D'Achery *Tom.* III. *p.* 269.
(b) Zie hier na *num.* X
(c) Fortunat. Carm. *Libr.* IX. *Carm.* 1.

ven van eene vroegere oneenigheid tusschen deeze twee volken. Hunne belangen waren ook zo strydig, dat men zig niet wel verbeelden kan, dat de Friezen de grootheid der Franken, met goede oogen, *hebben* konnen aanzien. De Franken en Friezen waren beide Overrynsche volken. Beide even zeer bekoord, door de vrugbaarheid der Gallische gewesten, hadden zy, al voor meer dan twee eeuwen, invallen in Gallie gedaan. Ieder van hun, was hier, *door* de Romeinen, een goed deel lands afgestaan. Om meer te bekomen, hadden *zy zig* beide, somtyds, met andere volken, tegen de Romeinen verbonden. Nu was de kans veranderd. De Franken hadden nu alleen middel gevonden, om zig, wyd en zyd, door Gallie, uit te breiden. Het een volk na het ander onderwierp zig aan hun, of begaf zig met hen in verbond. 't Stondt geschaapen, dat gantsch Gallie eerlang in een *Wingewest* der Franken zou veranderen; en dat de Friezen en andere Germanische volken, die zig, eertyds, met of tegen den wil der Romeinen, in Gallie nedergeslaagen hadden, genoodzaakt zouden worden, of om over den Ryn te rug te trekken, of om zig den Franken te onderwerpen. Geen wonder, dat verscheiden' volken, die zig in Gallie gevestigd hadden, of zig daar gaarne wilden vestigen, hunne magt vereenigden, om die der Franken te wederstaan. Stelt men nu, dat de Friezen, onder deeze verbonden' volken, geweest zyn; dan ziet men hier den eigenlyken grond van de

de langduurige vyandschap tusschen hen en de Franken.

De aangehaalde Schryver der twaalfde eeuwe verhaalt wyders, dat de Friezen, Alemannen en Saxers eenen inval in Klovis Ryk deeden. En uit hem, zo wel als uit de Schriften van Tydgenooten, verneemt men, dat Klovis de Alemannen, die over den Ryn gekomen waren, by *Tolbiak* of Zulpik, zo geheellyk geslaagen heeft, dat dit moedig volk zig t'eenemaal aan hem onderwierp. Doch hoe 't met de Friezen en Saxers afliep meldt niemant. Geduurende deezen slag, bewoog men Klovis, om belydenis van den Christelyken Godsdienst te doen, en niet lang daarna, werdt hy, nevens drie duizend Franken, gedoopt (*d*). Diep geraakte hy, door deeze verandering, in de gunst der Geestelyken. *Avitus*, Bisschop van Vienne, hem, in eenen Brief, die nog voor handen is, over zyne bekeering, geluk wenschende, liet zig door vleizugt zo ver vervoeren, dat hy het geluk, welk het volk, uit 's Konings Doop, die juist op den dag van 's Heeren geboorte geschied was, te wagten hadt, wel by het geluk, welk het menschdom, door de geboorte des grootsten Verlossers, te beurt gevallen was, vergelyken durfde (*e*). De Geestelyken zogten en vonden midlerwyl ook hunne rekening, by Klovis bekeering. En *Remigius*, Bisschop van Reims, vermaande hem schriftelyk (*f*), dat

De Alemannen, Friezen en Saxers verbinden zig tegen Klovis; doch worden overwonnen.

496.

(*d*) CASSIODOR. Variar. *Libr.* II. *Ep.* 41. GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 30 & 31.
(*e*) Epist. AVITI *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 835.
(*f*) Epistola REMIG. II. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 849.

dat hy niet verzuimen moest „ den Priesteren „ behoorlyke eere te bewyzen, en hunnen „ raad, in alle gevallen, in te neemen, hem ver„ zekerende, dat zyn Ryk bestendiger *zyn zou*, „ zo hy wel met de Geestelykheid *stondt*."

III. De Armorichen maaken een verdrag met Klovis, en worden één volk met de Franken. 497.

Klovis deedt, niet lang, zo 't schynt, *na* zyne bekeering, den Armorichen, die zig onafhangkelyk wilden houden, den oorlog aan, na dat hy hun eerst, te vergeefs, door onverhoedsche invallen, ontrust hadt. De Armorichen booden zo dapperen tegenstand, *dat* Klovis genoodzaakt werdt, tot een verdrag met hen te komen; waartoe zy zig *ligter bewegen* lieten, doordien de Franken nu Christenen, gelyk zy, geworden waren (*g*). Ook werden de Armorichen en Franken, van dien tyd af, als één volk aangemerkt. De Romeinsche Krygsknegten, die op de grenzen van Gallie in bezetting lagen, niet konnende besluiten, om zig den Gothen te onderwerpen, begaven zig in dienst der Armori*chen en Franken*, aan welken zy de Landen, hun toevertrouwd, inruimden, behoudende egter, in alles, hunne oude gewoonten (*h*).

Klovis neemt de waardigheid van *Consul* of Burgemeester aan. 509. of 510.

Klovis, de eigenlyke Grondlegger van het Ryk der Franken in Gallie, ontzag zig niet, schoon hy den naam van *Koning* voerde, de waardigheid van *Consul* of *Burgemeester* des Roomschen Ryks in 't Westen te aanvaarden (2). Dit aanzienlyk Ampt werdt hem van

Ana-

(*g*) Procop. de Bello Goth. *Libr.* I. *Cap.* 12.
(*h*) Id. ibid.

(2) Aanmerkelyk is nogtans, dat men den naam van Klovis, in de Lysten der Roomsche Burgemeesteren, die

Anastasius, die 't Ryk in 't Oosten regeerde, opgedraagen (*i*). Het stelde hem in staat, om, met Roomsch-Keizerlyk gezag, in Gallie te regeeren. Ondertusschen scheen dit gezag niet genoeg bevestigd, zo lang hy slegts over de Franken, die men Saliërs noemde, regeerde. Hy bediende zig dan van list en geweld, om eerst Sigebert, Koning der Ripuariërs, en deszelfs Zoon, *Kloderik*, van kant te helpen. Hy kreeg van beider dood de tyding, terwyl hy eene reis langs de Schelde deedt, en werdt terstond voor Sigeberts Opvolger erkend (*k*). Daarna deedt hy Kararik, die, over eene soort van Franken, welken zig in Artois schynen nedergeslaagen gehad te hebben, het gebied voerde, gevangen neemen, den kruin scheeren en in een Klooster steeken (*l*).

Overmeestert verscheiden' Frankische Koningen.

Ragna-

(*i*) Gregor. Turon. *Lib.* II, *Cap.* 38. Hincmar. Vita S. Remigii, *apud* Du Chesne. *Tom.* I. *p.* 530.
(*k*) Gregor. Turon. *Libr.* II. *Cap.* 40.
(*l*) Id. *Libr.* II. *Cap.* 41.

die thans voor handen zyn, niet gespeld vindt. Hieruit hebben sommigen besslooten, dat Klovis alleenlyk de waardigheid van *Patricius* gehad heeft; te meer, om dat men eenen *Patricius* ook somtyds *Consul* of *Burgemeester* noemde. Zo worden, in de *Brieven van* Bonifacius, de woorden *Consulatus* en *Patricatus*, door malkanderen, gebruikt. Zie p. 163, 170, 171, 172. Voiez aussi Barbeyrac *Histoire des anciens Traitez* Part. II. Art. CLX. p. 140. Doch anderen neemen den naam van *Consul* in zyne eigenlyke betekenis, en geeven eenige reden, waarom men Klovis naam niet in de Lysten der Burgemeesteren vindt. Voiez L'Abbé Dubos *Histoire Crit. de L'Etablissem. de la Monarch. Franç. dans les Gaules.* Livr. V. Ch. I. Tom. III. p. 1. Wy zullen, hierna, gelegenheid hebben, om iets over de waardigheid van *Patricius* aan te tekenen.

Ragnakarius, insgelyks een Koning der Franken, die zyn Hof te Kameryk hieldt, in den Kryg gevangen genomen zynde, werdt, *door* Flovis, met een' heirbyl van 't leeven beroofd. REGNOMER, Broeder van Ragnakarius, *die*, over de Franken in het Landschap *Maine*, geboodt, werdt ook, op bevel van Klovis, omgebragt (*m*). Door deeze en diergelyke middelen, maakte hy zig van verscheiden' Landen meester, en vestigde, voor zynen
511. dood, die, in 't jaar vyfhonderd en elf, *voor*viel, de heerschappy der Franken in Gallie zo vast, dat zy 'er, tot op deezen dag *toe*, stand gegreepen heeft.

IV. Ryksverdeeling na Klovis dood. Theodorik bekomt de Landen omtrent den Ryn.

Na Klovis dood, werden zyne Landen, onder zyne vier Zoonen, THEODORIK, *Klodomir*, *Childebert* en *Klotaris* verdeeld. Theodorik, de oudste, was uit eene byzit gebooren. Hem vielen de Landen ten deel, die, ter wederzyde van den Ryn gelegen, en al voorlang door de Franken ingenomen waren, te gelyk met een gedeelte der beide *A*quitanien. En nademaal hy, ten deezen tyde, niet veel Lands aan de regter zyde des Ryns schynt bezeten te hebben, wordt deeze Rivier, by oude Schryvers, gemeenlyk, als de grensscheiding van 't gewest der Franken, aangemerkt (*n*). Waaruit volgt, dat de Zeeuwsche Eilanden, benevens een gedeelte van Gelderland en Holland, onder het gebied van Theodorik stonden. Men heeft, sedert, zyn Ryks

(*m*) GREGOR. TURON. *Libr.* II. *Cap.* 42.
(*n*) PROCOP. de Bello Gotthico, *Libr.* IV. *Cap.* 20.

Ryks aandeel *Austrasia* of Oostfrankryk genoemd. De Hoofdstad zyns gebieds was Mets (*o*), alwaar men wil (*p*), dat hy verscheiden' geldstukken heeft doen munten.

In het jaar vyfhonderd en dertien, of, volgens anderen, omtrent zeven jaaren laater, werden de Gallische kusten, door een nieuw slag van zeeschuimers, ontrust. De Deenen deeden, onder hunnen Koning *Kochiliak*, eene landing in Oostfrankryk. Eene gantsche Landstreek, onder 't gebied van Theodorik gelegen, werdt door hen afgeloopen en verwoest (*q*). En 't zy, dat zy den Ryn by Katwyk invoeren, 't zy dat zy, meer zuidwaards geland zynde, te lande voorttrokken; men vindt aangetekend, dat zy, tot in het Land der Attuariën, die, zo 't schynt, een gedeelte van het tegenwoordig Gelderland bewoonden, zyn doorgedrongen, alwaar zy insgelyks eene deerlyke verwoesting aanregteden (*r*). Zy vulden hunne schepen met buit en een groot getal van gevangenen, van zins, om naar hun Vaderland te rug te keeren. Theodorik ondertusschen, kennis van deeze vyandelykheden bekomen hebbende, zondt zynen Zoon *Theodebert*, met een magtig Leger, op den Vyand af. De Prins naderde het strand, terwyl het grootste deel der Deensche Vloote in zee stak. Kochiliak egter bevondt zig nog op den oever, van voorneemen, om, bin-

De Gallische kusten door de Deenen ontrust.

(*o*) Gregor. Turon. *Libr.* IV. *Cap.* 22. Fredegar. Epit. *Cap.* XXX.
(*p*) Le Blanc Monnoyes de France, *p.* 50.
(*q*) Gregor. Turon. *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*r*) Gesta Regum Francorum, *Cap.* XIX.

binnen kort, met de overige schepen, te voldoen. Doch hy werdt van Theodebert overvallen en gedood. De Oostfrankische Vloot, die ook by der hand moet geweest zyn, tastte sedert de Deensche aan, en overwon dezelve. De geroofde buit werdt gelost en den regten eigenaaren wederom ter hand gesteld (*s*). In het gemelde jaar vyfhonderd en dertien, plaatsen eenige Kronykschryvers den overtogt der Britten naar het Landschap Bretagne (*t*). Doch, uit het gene wy boven (*v*) aantekenden, blykt, dat zulks de eerste overtogt niet kan geweest zyn.

534. Theodorik, in het drie-entwintigste jaar zyner regeeringe, overleeden zynde, werdt, door zynen Zoon, THEODEBERT, opgevolgd (*w*). Van deezen Theodebert is nog een brief voor handen (3), geschreeven aan Keizer JUSTINIAAN, die thans in 't Oosten regeerde, in welken hy verslag doet van de uitgestrektheid zyns gebieds, en onder anderen te kennen geeft, dat de Noormannen en een zeker slag van Saxers * zig aan hem on-

* *Saxones Eucii vel Eudesii.*

(*s*) GREGOR. TURON. *Libr.* III. *Cap.* 3.
(*t*) Chron. Britann. *ad annum* 513. Chron. Montis S. Mich. *ad annum* 513.
(*v*) *Bl.* 302.
(*w*) GREGOR. TURON. *Libr.* III. *Cap.* 23.

(3) Sommigen hebben deezen Brief aan Theodebert den II. toegeschreeven. Vide H. VALESII *Rerum Francic*, Libr. VIII. p. 438. Doch anderen hebben, met bondige redenen getoond, dat onze Theodebert voor den Schryver moet gehouden worden. Voiez L'ABBÉ DUBOS *Hist. Critique de l'Etabl. de la Monarch. Franç.* Livre V. Ch. I. Tom. III. p. 16.

onderworpen hadden (*x*). Veelligt is de onderwerping der Noormannen op de nederlaag van Kochiliak gevolgd. Onder de regeeringe van Theodebert, viel 'er, omtrent den Rynmonden, een zonderling gevegt voor, van welk de oorzaak en uitslag wat breeder ontvouwd moet worden.

V. Gelegenheid van het gewest der Warners en gevegt in het zelve.

Ten deezen tyde, woonde, ter regter zyde van den Ryn, niet verre van den Oceaan, een volk, by oude Schryvers, onder den naam van *Varni* of *Warners*, bekend, op gelyke wyze als de andere Germanische volken, door Koningen (4) en door de voornaamsten des volks, geregeerd wordende. Uit de beschryving van de gelegenheid hunnes Lands, in de egtste Gedenkschriften (*y*), kan men ligtelyk opmaaken, dat deeze Warners, in het tegenwoordig Rynland, gewoond hebben. En vermoedelyk wordt hun naam,

(*x*) Epist. Francor. Regum aliorumque *num.* XX. *apud* Du Chesne *Tom.* I. *p.* 862. G.

(*y*) Procop. de Bello Gotthico, *Libr.* IV. *Cap.* 20.

(4) Daar is nog een Brief voor handen, omtrent veertig jaaren voor deezen tyd, door Theodorik, Koning der Gothen, in Italie, geschreeven aan den *Koning der Herulen*, den Koning der Warners, en den *Koning der Turingers*; in welken, hy dezelven vermaant, om, door hunne Gezanten, de gestoorde vrede tusschen Alarik, Koning der Westergothen, en Klovis, Koning der Franken, te helpen herstellen. Zie Cassiodorii *Varior.* Libr. III. Epist. 3. vergel. met Epist. 1, 2 & 4. Men vindt deeze Brieven ook by Du Chesne Tom. I. p. 838, 839, 840. Men ziet 'er, onder anderen, uit, dat de Warners toen reeds geoordeeld werden, eenige byzondere gemeenschap met de Franken te hebben.

naam, tot heden toe, nog bewaard, in dien van het overoud Dorp *Warmond*. Vanwaar zy herkomstig zyn, en wanneer zy zig omtrent den Ryn nedergeslaagen hebben, is met geene zekerheid aan te wyzen. *Zo zy* de *Varinën* zyn, van welken TACITUS (z) en PTOLOMEUS (a) gewaagen, hebben zy, oudtyds, niet verre van de Anglen, tusschen de Elve en de Weissel, gewoond. Ook stroomt hier de Rivier de *War*, by de Stad *Warnemund*, in de Oostzee; in welken men een overblyfsel van den naam der Warners schynt te ontdekken. Misschien zynze, al in het midden der vierde eeuwe, te gelyk met de Saxers, vandaar westwaards aan getrokken, om zig omtrent de Rynmonden, neder te slaan. Zeker is 't, dat zy hier, in de zesde eeuwe, gewoond hebben. HERMEGISKEL, Koning der Warners, was in een tweede Huwelyk getreden met eene Dogter van Theodorik, Koning *van Oost*-frankryk, alzo hy 't voor het belang *zyner* onderzaaten dienstig keurde, dat hy op 't naauwst met de Franken, wier Ryk alleenlyk door den Ryn van 't zyne afgescheiden werdt, verbonden was. 't Is ten hoogsten waarschynlyk, dat deeze Dogter *Theodechilde* zal geweest zyn, gelyk uit het gevolg af te neemen is. Hermegiskel, dus met de Franken vermaagschapt, hadt voor zynen Zoon *Radigis*, by zyne eerste Vrouwe verwekt; toen dezelve nog een kind was, de Zus-

(z) De Morib. Germ. *Cap.* XL.
(a) *Libr.* II. *Cap.* 2.

Zuster van zekeren Koning der overzeesche Anglen of Engelschen tot eene Vrouwe verkooren, aan welke haar Broeder eene aanzienlyke Bruidschat toegelegd hadt. De voltrekking van het Huwelyk werdt egter, of om de jonge jaaren van 't Paar, of om eenige andere reden, eenen geruimen tyd, uitgesteld. Radigis bleef by de Warners en zyne Bruid in Engeland. Hermegiskel, ondertusschen zynen dood voelende naderen, en zig in 't gezelschap van de voornaamsten der Warners bevindende, verklaart hun, „ dat de zugt om 's Lands „ welstand te bevorderen, en eene vaste vre„ de met de nabuuren te behouden, hem al„ leen hadt doen besluiten, om voor zig ee„ ne Vrouw uit het nabuurig Oostfrankryk te „ zoeken, en zynen Zoon eene Bruid uit het „ overzeesch Eiland Britannie toe te schikken. „ Doch dat hy, geene Kinderen by zyne „ Frankische Egade verwekt hebbende, voor„ zag, dat de vriendschap tusschen de War„ ners en Franken, te zeer verkoelen zou, „ wanneer het Huwelyk van Radigis met de „ Britsche Prinses voortgang hadt. 't Was, „ ondertusschen, zyns oordeels, het belang „ der Warners, met de Franken liever dan „ met de Britten vermaagschapt te zyn. „ Met de laatsten zoudenze, uit hoofde van „ de verder afgelegenheid, zig niet dan met „ veel moeite en na verloop van eenen ge„ ruimen tyd, konnen vermaagschappen. „ De Franken werden alleenlyk door den „ Rynstroom van hun afgescheiden. Ook „ waren de Franken veel magtiger dan de

„ Brit-

„ Britten, en konden den Warners daarom
„ veel voordeels of nadeels toebrengen, naar
„ dat hen 't Staatsbelang dryven zou. Onder-
„ linge Huwelyken waren bekwaamst, om de
„ vriendschap der Franken te verkrygen. Werdt
„ deeze band niet tusschen de twee volken ge-
„ legd, de Franken, als de magtigsten, zou-
„ den wel haast gelegenheid vinden, om hun-
„ ne grenzen, tot in het Land hunner mag-
„ telooze nabuuren, uittebreiden, of hun,
„ onder 't een of 't ander voorwendsel, den
„ oorlog aan te doen". Hermegiskel, den edelen onder de Warners deeze zwaarigheeden op 't nadrukkelykst hebbende voorgesteld, maakte hen begeerig om te weeten, wat hy, tot wegneeming derzelven, wist aan de hand te geeven. Hy raadt hun dan, dat zy, na zyn afsterven, zynen Zoon beweegen, om de Trouwbeloften, aan de Britsche Prinses gedaan, te breeken, en zyne Stiefmoeder, volgens Lands gebruik, ten Huwelyk te neemen. Kort daaraan sterft Hermegiskel. Radigis volgt hem op in de Regeering, en geeft terstond, op den raad der voornaamsten onder de Warners, de Britsche Prinses te kennen, dat hy ongezind was, om het Huwelyk met haar te voltrekken. Kort daarop, trouwd hy met de Weduwe zyns Vaders. Wel haast kreeg de Britsche Prinses hier kennis van. De hoon, haar door Radigis aangedaan, trof haar te dieper, om dat eene verstooten Bruid, schoon ongerept, ten dien tyde, onder deeze volken, als geschonden werdt aangemerkt. Zy was dan op middelen

be-

bedagt, om zig te wreeken. Vooraf egter zondt zy eenigen van haare vertrouwdste vrienden naar 't Land der Warners; om Radigis rekenschap van zyn bedryf af te vorderen. Doch toen deezen zonder voldoening te rug keerden, nam zy 't mannelyk besluit, om haaren Bruidegom den oorlog aan te doen. Men verhaalt, dat zy, in aller yl, vierhonderd ligte Roeischeepen deedt uitrusten, met welken, niet min dan honderdduizend Krygsknegten overgevoerd werden. Zelve stelde zy zig aan 't hoofd van dit leger. Een haarer Broederen, die tot nog toe buiten Staatsbediening leefde, verzelde haar op den togt. Voet aan land gezet hebbende, deedt de Prinses, omtrent den uitloop des Ryns, eene verschansing opwerpen, binnen welke zy zig, met een klein gedeelte volks, begaf, zendende haaren Broeder, met het gros des legers, op den vyand af; die, ten deezen tyde, aan den zeekant, insgelyks niet verre van de Rynmonden, gelegerd was. De Anglen of Engelschen vielen terstond op de Warners aan, met zulk een' gewenschten uitslag, dat veele Warners verslagen, de overigen, met den Koning, op de vlugt gedreeven werden. Met deeze blyde tyding, keerde het leger, vermoeid van 't najaagen des vyands, in de opgeworpen' legerplaats te rug. De Prinses egter oordeelde, dat 'er niets verrigt was, zolang men haar Radigis niet geleverd hadt. Zy zendt dan terstond eenige uitgelezen' manschap af, met bevel, om haar, 't kostte wat het wilde, den Koning gevangen in handen te stellen. Radigis wordt,

na

na veel omzoekens, in een digt bewassen woud, betrapt, en voor zyne verlaaten' Bruid gebragt; die hem, terwyl hy, beevende van vreeze, niet anders dan eenen geweldigen dood te gemoet zag, alleenlyk afvraagde, waarom hy, de beloofde trouwe schendende, zig in een ander Huwelyk hadt durven begeven, terwyl hy op haare eerlykheid niets te zeggen wist. Radigis verschoonde zig met het bevel zyns Vaders en den raad der Warnersche edelen. Voorts berouw van zynen misslag betuigende en om vergeeving smeekende, beloofde hy voortaan met haar, *als* met zyne Egtgenoot, te willen leeven. De Maagd, geenszins met zynen dood beholpen, beval hem te ontbinden, vergaf hem de misdaad, en bejegende hem vriendelyk. Radigis, hier door t'eenemaal met genegenheid tot de Britsche Prinses ingenomen, voltrok zyn Huwelyk met haar, na dat hy zyne tegenwoordige Egtgenoot aan haaren *Broeder* Theodebert, die thans over het Oostfrankisch Ryk regeerde, te rug gezonden hadt (*c*). Zo deeze verstooten' Vorstin Theodechilde geweest is, heeft zy zig sedert op het stigten en begiftigen van Kloosters en Kerken toegelegd; is, in hoogen ouderdom, omtrent het jaar vyfhonderd agtennegentig gestorven, en naderhand, in de Abtdy van Sens, die door haar gestigt was, die eene Heilige, geëerd geworden (*d*). Het Grafschrift van Theodechilde, in Latynsche versen, door Fortunatus, Bis-

(*c*) PROCOP. de Bello Gotthico, *Lib.* IV. *Cap.* 20.
(*d*) J. ECKHART de Reb. Francicis, *Tom.* I. *p.* 79, 80.

Bisschop van Poitiers, den besten Digter zyner eeuwe, opgesteld, is nog voor handen. Zy wordt 'er in beschreeven als de Kleindogter, Dogter, Vrouw en Zuster eens Konings: welke byzonderheden, zo veel men weet, op geene Frankische Prinses, die ten deezen tyde leefde, dan op de Gemaalin van Hermegiskel en Radigis konnen gepast worden. Voorts wordt zy hoog geroemd, wegens haare Christelyke liefdewerken (*e*). Al het welke wy hier te liever aanmerken, om dat het ten hoogsten waarschynlyk is, dat deeze Christensche Vorstin, terwyl zy met twee Koningen der Warners gehuwd was, de kennis van den Christelyken Godsdienst, in het land, omtrent de Rynmonden gelegen, ten minsten aan deezen en genen, zal medegedeeld hebben.

VI. Theodebald, Koning van Oostfrankryk, maakt eene vertooning, als of hy over de Engelschen gebied voerde.

549.

Haar Broeder, Theodebert, is, lang voor haar, in 't jaar vyfhonderd zevenenveertig, overleeden (*f*). Hy liet eenen zoon na, THEODEBALD genoemd, die zynen Vader in 't gebied over Oostfrankryk opvolgde, en, in den jaare vyfhonderd negenenveertig, een plegtig gezantschap naar Konstantinopole zondt, om, met den Keizer Justiniaan, een Verbond van vriendschap te sluiten (*g*); in welks gevolg, eenige Anglen of Engelschen waren, niet uit het tegenwoordig Zuidholland, gelyk sommigen willen; maar uit het Eiland *Brittia*, dat, niet verre van den oever der Noordzee, tegen over de Rynmonden gelegen

(*e*) FORTUNATI Carm. Hist. *Libr.* IV. *Carm.* 25.
(*f*) AGATHIAS *Libr.* I. *p.* 12. B. C. *Edit. Venet.*
(*g*) PROCOPIUS de Bello Gothico, *Libr.* IV. *Cap.* 24.

gen was, veel verder van de grenzen der Warners dan de Franken, die 'er, alleenlyk door den Rynſtroom, van afgeſcheiden waren (*h*): eene beſchryving, die geenszins op Zuidholland, maar eeniglyk op het tegenwoordig Engeland ſchynt te konnen gepaſt worden; ſchoon iemant onder de ouden dit *Brittia*, ten onregte, van *Britannia* onderſcheidt (*i*). De Anglen of Engelſchen ſtaken, jaarlyks, in grooten getale, met vrouwen en kinderen, naar Ooſtfrankryk over, alwaar hun Land om te bebouwen werdt aangeweezen. En Theodebald voegde eenige Engelſchen by zyn Gezantſchap, om daardoor eene vertooning te maaken, als of hy ook gebied voerde over het Eiland, welk, door dit volk, door de Britten, en door de Friezen of Saxers bewoond werdt (*k*). Doch of deeze ydele roem ontdekt, of hoe de komſt der Engelſchen in 't Ooſten opgenomen wierdt, is, onzes weetens, door geenen der oude Schryveren, aangetekend.

554. Theodebald overleedt in 't zevende jaar zyner regeeringe, zonder Zoonen na te laaten. Zyne Oud-oomen, Childebert en Klotaris, Zoonen van Klovis, beweerden beide regt te hebben op Ooſtfrankryk. Klotaris, de jongſte, ſtelde zig egter, eerlang, met bewilliging zyns Broeders, in 't bezit van het zelve (*l*). Doch eer dit gebeurde, heeft hy, een

(*h*) Procopius de Bello Gotthico, *Libr.* IV. *Cap.* 20.
(*i*) Id. ibid.
(*k*) Id. ibid.
(*l*) Agathias *Libr.* II. *p.* 36, 37. Greg. Turon. *Libr.* IV. *Cap.* 9.

een en andermaal, met de Saxers gestreeden. Dit volk was, gelyk wy boven (*m*) aantekenden, door de Friezen, uit het Land beneden Nieuwmegen, verdreeven, en woonde thans, niet omtrent het Rynlands Sassenheim, gelyk sommigen gewild hebben; maar, zo als duidelyk, door oude Schryvers, te boek gesteld is, omtrent de Rivier de Wezer (*n*). Zy hadden zig, gelyk ook reeds gezeid is (*o*), door Childerik overwonnen zynde, aan de Franken onderworpen; doch scheenen zig nu, terstond na de dood van Theodebald, veelligt om dat hy zonder Zoonen overleeden was, van alle onderwerping ontslaagen te rekenen. Zy stonden dan op tegen de Franken, en, zig met eenige hulpbenden der Turingers, hunne nabuuren, gesterkt hebbende, deeden zy, zo 't schynt, eenen inval in 't Frankisch gebied. Klotaris bragt terstond een magtig Leger tegen hen op de been (*p*). Niet verre van de Wezer, viel een felle veldslag voor, in welken eene groote menigte van Franken en Saxers sneuvelde. Eindelyk behaalde Klotaris de overwinning. Een groot deel der Saxers werdt uitgeroöid, en de overigen, die reeds te vooren den Frankischen Ryke synsbaar geweest waren, tegenwoordig, op nieuws, verpligt, den Frankischen Koning eene jaarlyk-

Klotaris, Koning van Oost-frankryk overwint de Saxers.

(*m*) III. Boek, *bl.* 292.
(*n*) Append. *ad* MARCELL. *Comitis* Chronicon *Edit. Scalig.* *p.* 55. & *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 217.
(*o*) Zie III. BOEK, *bl.* 295.
(*p*) MARII *Episcopi* Chronic. *P. C. Basilii Ann. XIV. Ind. III. ap.* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 214.

lykfche fchatting van vyfhonderd Koeijen op te brengen (*q*). Het Land der Turingers, die de Saxers bygeftaan hadden, werdt, door de Franken, in den te rug togt, t'eenemaal ver-
555. woeft. Doch, in 't jaar vyfhonderd vyfenvyftig, weigerden de Saxers de opgelegde fchatting te voldoen. Zy waren, gelyk men, ten dien tyde, verzekerde, door Childebert, die nog met Klotaris, over de nalaatenfchap van Theodebald, oneens was, tegen deezen opgehitft, en trokken, in grooten getale, naar Frankryk, het gantfche Land, tot aan de Stad Nuis (5) toe, deerlyk verwoeftende (*r*). Rykelyk met buit belaaden, waren zy wederom te rug gekeerd, toen Klotaris, in alleryl, wederom met een Leger naar hunne grenzen trok. De Saxers, voor zyn geweld bedugt, zonden hem Gezanten toe, fmeekten om vrede, en beloofden, de geëifchte fchatting en nog meer daartoe gewilliglyk te zullen opbrengen. Klotaris zou zig hebben laaten beweegen, om af te trekken. Doch de Franken, de Saxers mistrouwende, rukten zyns ondanks voort. Zo groot werdt toen de verlegenheid onder de Saxers, dat zy Klotaris eerft de helft van hunne goederen, en toen de helft van hun Land, met al hun vee,

(*q*) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 10 & 14. FREDEGARII Chron. *Cap.* LXXIV.
(*r*) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 16.

(5) *Divitia* of *Duits* leezen fommigen in GREGORIUS VAN TOURS, Libr. IV. Cap. XVI. p. 313. C. Anderen leezen *Nutia* of *Nuis*. Wy volgen de tweede leezing.

vee, kleederen en verdere bezittingen aanbooden, om vrede te bekomen. Dit alles egter was niet in ſtaat, om het verbitterd gemoed der Franken te vermurwen. Klotaris verklaarde hun, dat hy ongezind was, hen te volgen, zo zy, onaangezien alle deeze aanbiedingen, de Saxers te lyve wilden. Doch deeze verklaaring hadt hem byna 't leeven gekoſt. Zyn eigen volk viel op hem aan, ſcheurde zyne Legertent open, en zou hem, buiten twyfel, hebben omgebragt, indien hy niet beſlooten hadt, hen tegen de Saxers aan te voeren. De ſtryd was hevig. De Saxers, door wanhoop vervoerd, maakten eene geweldige ſlagting onder de Franken. Kortom, Klotaris werdt genoodzaakt de vrede te zoeken, die de zynen, te vooren, zo ſtoutmoediglyk verſmaad hadden. Men kwam tot een verdrag, by welk, de Saxers, vermoedelyk, eenige voordeelen zullen bedongen hebben, ſchoon men zulks, onzes weetens, nergens verhaald vindt: waarna het Frankiſch Leger aftrok (*s*). En wordt door hen overwonnen.

Klotaris bekwam, ſedert, met het overlyden van zynen Broeder Childebert, het gebied over gantſch Frankryk (*t*). Hy zelf overleedt, twee of drie jaaren laater, nalaatende vier Zoonen, *Charibert*, *Guntram*, *Sigebert* en *Chilperik*, onder welken zyne wyduitgeſtrekte ſtaaten verdeeld werden. Ooſtfrankryk en dus ook de Landen 558. 561.

(*s*) Marii *Episc.* Chronic. *P. C. Basilii Ann. XIV. Ind.* III. *apud* Du Chesne. *Tom.* I. *p.* 214. A. Gregor. Turon. *Libr.* IV. *Cap.* 14.
(*t*) Gregor. Turon. *Lib.* IV. *Cap.* 18.

den omtrent den Ryn gelegen, vielen SIGEBERT ten deel, die nu te Reims zyn Hofhieldt (*v*).

VII. Kryg tusschen de Saxers en Sueven. 572.

De Saxers, onder zyne Regeeringe, met de (6) *Langobarden*, in Italie gevallen zynde (*w*), stroopten, sedert, in de Landen, die *onder* 't Ryks aandeel van Guntram behoorden, *doch*, van daar verjaagd, keerden zy naar Oostfrankryk te rug. Sigebert gaf hun verlof, om het Land, welk zy te vooren bewoond hadden, wederom te betrekken. Doch het was, sedert, door de Sueven en andere volken, ingenomen. Met deezen raakten de Saxers terstond handgemeen. Men boodt hun eerst een derde, daar na de helft, eindelyk twee derde deelen van het

(*v*) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 22.
(*w*) PAULUS WARNEFRID. de Gestis Langobard. *Libr.* III. *Cap.* 5, 6, 7.

(6) De *Langobarden* of *Longobarden*, dat is, *Lang-Baarden*, waren eertyds *Winilen* genoemd. PAUL. WARNEFR. *de Gestis Longobard.* Libr. I. Cap. 9. Zy worden van TACITUS, onder de Suevische volken, geplaatst. *Ann.* II. Cap. 45. XI. Cap. 17. *de Moribus Germ.* Cap. XL. Sommigen agten, dat zy, oudtyds, tusschen de Elve en de Oder, in 't Mark Brandenburg, gewoond hebben. CLUVERIUS *Germ. ant.* Libr. III. Cap. XXVI. p. 602. Hoewel anderen, steunende op 't getuigenis van PAULUS WARNEFRID, zelv' een Langobard (*de Gestis Langobard.* Libr. I. Cap. 2.), beweeren, dat zy noordelyker, in Jutland of Zweeden, of in 't Land, welk men, van ouds, *Scandinavia* genoemd heeft, gewoond hebben. H. GROTIUS *Prolog.* ad *Hist. Gotth. Vandal.* & *Langobard.* p. 28. & seqq. Eenige jaaren geleeden, haddenze zig in Pannonie of Hongarye nedergeslaagen. PROCOPIUS *de Bello Gotthico*, Libr. III. Cap. 33. Van daar, deeden zy hunne invallen in Italie, en verkreegen sedert het Land, dat, naar hen, *Lombardye* genoemd is.

het Land aan; doch vergeefs. Zy ſcheenen vaſtgeſteld te hebben, om het geſchil met de Sueven, door de wapenen, te beſlegten. En zo zeer hielden zy zig van de overwinning verzekerd, dat zy de Sueviſche vrouwen reeds onder zig verdeelden. Doch zy vonden zig bedroogen, in hunne verwagting. Van zesentwintigduizend man, uit welken hun Leger beſtondt, ſneuvelden 'er twintigduizend; terwyl 'er, van de Sueven, die maar zesduizend ſterk waren, niet meer dan vierhonderd en tagtig bleeven. Het overſchot der Saxers, wanhoopig geworden, deedt, volgens de aloude gewoonte der Germaanen (*x*), eenen eed, dat zy hair en baard zouden groeijen laaten, tot dat zy zig aan hunne vyanden gewrooken hadden. Men kwam wederom tot een gevegt; doch de magt der Saxers werdt eerlang dermaate geknakt, dat zy zig in ruſt hielden (*y*).

Veel oneenigheid was 'er, ondertuſſchen, onder de Frankiſche Vorſten, over de Ryksverdeeling. Chilperik, de jongſte en onruſtigſte, te onvrede met zyn aandeel, maakte zig meeſter, nu van de ééne dan van de andere Plaats, onder het aandeel zyner Broederen behoorende. Van Sigebert veroverde hy *Tours* en *Poiċtiers* en verſcheiden' andere Steden. Doch deeze, een magtig Leger, aan de regterzyde des Ryns, byeen verzameld hebbende, trok met hetzelve te rug 574.

(*x*) TACIT. de Morib. German. *Cap.* XXXI.
(*y*) GREGOR. TURON. *Libr.* V. *Cap.* 15. FORTUNAT. Carm. *Libr.* VIII. *Carm.* 7.

rug over die Riviere, en dreef Chilperik tot over de Seine, terwyl deszelfs Landen, alomme, door de Overrynsche Krygsknegten, geplonderd en verwoest werden (z). Chilperik begaf zig, met zyne Gemaalin en Kinderen,
575. in 't volgende jaar, binnen *Doornik*, welke Stad hy versterken deedt (a). Doch hy werdt, wel haast, door Sigebert, belegerd, die egter hier, op 't onverhoedst, aan zyn einde kwam. *Fredegunde*, Gemaalin van Chilperik, liet hem, door twee omgekogte jongelingen, gewapend met messen met venyn bestreeken, ten aanschouwen van zynen gantschen Hofstoet, moorddaadiglyk, van 't leeven berooven (b).

De Friezen durven niets vyandelyks tegen Chilperik onderneemen.

De dood van Sigebert bragt geene kleine verandering in de Frankische zaaken te wege. CHILPERIK stelde zig in 't bezit van Oostfrankryk. De Friezen en andere Overrynsche volken werden dermaate van ontzag voor zyne aanwassende magt getroffen, dat zy, die te vooren Sigebert schynen bygestaan te hebben, nu niet vyandelyks meer tegen Chilperik onderneemen durfden (c). Ook hadt hy zig terstond van zyns Broeders Weduwe en Kinderen verzekerd, die eenen tyd lang te Parys gevangen gehouden werden. Doch één deezer Kinderen, uit zyne gevangenis ontvlugt en te Mets gekomen zynde, werdt daar, tot zyn Vaders Opvolger verklaard

(z) GREGOR. TURON. *Libr.* IV. *Cap.* 44.
(a) Id. *Libr.* IV. *Cap.* 45.
(b) Id. *Libr.* IV. *Cap.* 46.
(c) FORTUNATI Carm. *Libr.* IX. *Carm.* 1.

klaard (*d*). Chilperik sloot sedert een verdrag met deezen zynen Neef, Childebert den II, waarby hy hem, voor wettigen Koning van Oostfrankryk, erkende. *Brunechilde*, Weduwe van Sigebert, behieldt, onaangezien zy uit de gevangenis ontslaagen, en met Chilperiks Zoon, *Meroveus*, doch tegen zyns Vaders zin, herhuwd was geweest (*e*), zulk eenen onverzoenlyken haat tegen Chilperik, dat zy hem, naar sommiger getuigenis, in zyn Leger voor Toulouse, door zekeren *Falko*, verraaderlyk deedt ombrengen (*f*). Anderen beschuldigen Chilperiks eigen' Gemaalin, Fredegunde, met deezen moord (*g*). De oudste Frankische Schryvers verhaalen alleenlyk, dat Chilperik, terwyl hy van 't paard klom, door eene onbekende hand, met twee steeken, gedood werde (*h*).

583.

584.

VIII. De Warners door Childebert den II. uitgerooid.

595.

Terwyl Childebert de II. Oostfrankryk regeerde, ondernamen de Warners, die over den Ryn, in of omtrent het tegenwoordig Rynland, woonden, tegen de Franken op te staan. Nergens wordt gemeld, by welke gelegenheid, dit volk zig den Franken onderworpen hadt. Doch alzo de Warners, als eene soort van Saxers, schynen te moeten aangemerkt worden, is 't niet onwaarschynlyk, dat zy, te gelyk met de Saxers,

(*d*) Fredegar. Epit. *Cap.* LXXII.
(*e*) Passio S. Desiderii Episc. Vienn. *in* H. Canisii Lect. *Tom.* II. *P.* III. *p.* 5.
(*f*) Fredegar. Epit. *Cap.* XCIII.
(*g*) Gesta Regum Francorum, *Cap.* XXXV.
(*h*) Gregor. Turon. *Libr.* VI. *Cap.* 46.

Saxers, aan 't Frankisch Ryk onderdaanig gemaakt zyn. Hunne geringe magt, in vergelyking van die der Franken (*i*), heeft hen, hiertoe, buiten twyfel, genoodzaakt. Van hunnen opstand, ten deezen tyde, vindt men ook luttel bescheids. Veelligt hebbenze, gelyk de Saxers eertyds, hier of daar, eenen inval gedaan, of geweigerd schatting te betaalen. Doch wat zy ook mogen ondernomen hebben; blykbaar genoeg is 't, dat zy weinig hebben konnen uitvoeren. Het Leger van Childebert den II. viel hun zo onzagt op 't lyf, dat de gantsche Landaart, die nooit groot van getal of magt schynt geweest te zyn, op eenige weinigen na, verdelgd werdt (*k*), Het elendig overschot der Warners schynt sedert onder de Friezen versmolten te zyn. Immers men vindt, na deezen tyd, nergens, onzes
596. weetens, van hen eenig gewag gemaakt. Childebert overleedt, niet lang na het onderbrengen der Warners, in het jaar vyfhonderd zesennegentig (*l*).

Men heeft nog eenige Ordonnantien van Childebert, gemaakt in eene Byeenkomst van 's Lands Grooten, die, een of twee jaaren voor 's Konings dood, te *Trajectum* gehouden werdt (*m*). 't Is twyfelagtig, of men, door *Trajectum*, Utrecht of Maastricht moet verstaan. 't Laatste is egter waarschyn-
lykst,

(*i*) PROCOP. de Bello Gotthico, *Libr.* IV. *Cap.* 29.
(*k*) FREDEGAR. Chronicon *Cap.* XV. AIMONIUS *Libr.* III, *Cap.* 83.
(*l*) Gesta Regum Francorum, *Cap.* XXXVII.
(*m*) Decret. Childeb. *num.* III. *inter* Capitul. Reg. Franc. *col.* 474. *Edit. Georgisch.* [*col.* 17. *Tom.* I. *Edit. Baluz.*]

lykst, alzo de Friezen, zo veel men weet, thans nog meester van Utrecht waren (*n*).

Het Ryk van Childebert werdt onder zyne twee Zoonen *Theodebert* en *Theodorik* verdeeld. Oostfrankryk viel THEODEBERT DEN II. ten deel. Sommige Schryvers gewaagen van eenen slag tusschen de Franken en Saxers, die, omtrent het jaar zeshonderd en vyf, zou voorgevallen zyn, in welken beide die volken veel geleeden zouden hebben (*o*). Doch de Frankische Jaarboeken spreeken, onzes weetens, niet van deezen slag, veelligt, om dat 'er de Franken meer nadeel dan voordeel in behaalden. In 't jaar zeshonderd en tien, ontstondt 'er een felle kryg tusschen de twee Broeders, doordien Theodebert zig van de Elsas meester gemaakt hadt, op welke Landschap, Theodorik, uit kragte van een' uitersten wil zyns Vaders, oordeelde regt te hebben (*p*). Men kwam, in 't volgende jaar, tot een hoofdtreffen omtrent Zulpich. Theodebert kreeg de nederlaag, werdt in de vlugt gegreepen, en aan zyne Grootmoeder Brunechilde, die Theodoriks zyde hieldt, gezonden. *Meroveus*, een jong Zoontje van Theodebert, op bevel van Theodorik, aangehouden zynde, werdt, door iemant, by de beenen gevat, en met het hoofd tegen de steenen dood gesmeeten (*q*). Brunechilde, die

IX. Staatswisselingen in Frankryk.

605.

610.

611.

(*n*) Zie III. Boek, *bl.* 292.

(*o*) PAULUS WARNEFRID. de Gestis Langobard. *Libr.* IV *Cap.* 32.

(*p*) FREDEGAR. Chron. *Cap.* XXXVII.

(*q*) Id. Chron. *Cap.* XXXVIII.

die haaren Kleinzoon, Theodorik, niet wyken wilde in wreedheid, deedt Theodebert terstond den kruin scheeren, en den geestelyken staat, gedwongen, aanneemen; doch niet lang daarna, moorddaadiglyk, van kant
613. helpen (*r*). Theodorik overleefde zynen ongelukkigen Broeder nog geen jaar, en liet vier Zoonen na, onder de bestiering zyner Grootmoeder Brunechilde. Hy hadt zig in eenen oorlog ingewikkeld (*s*), met zynen Neeve, *Klotaris den II*, Zoon van Chilperik, die een gedeelte van 't Frankische Ryk regeerde, en te Soissons zyn Hof hieldt. Die oorlog werdt, na zynen dood, agtervolgd. Drie van Theodoriks Zoonen werden van Klotaris, nevens hunne Overgrootmoeder, Brunechilde, in eenen veldslag, gevangen. Van den vierden, *Childebert* genoemd, die uit den stryd ontvlooden was, werdt sedert niets meer vernomen. Klotaris deedt de twee oudsten, *Sigebert* en *Klodus*, terstond van kant helpen, den jongsten, *Meroveus* genoemd, van wien hy Doopheffer geweest was, buiten Staatsbediening opvoeden, en Brunechilde, op eene smaadelyke wyze, naakt, met den eenen arm en voet, by 't hoofdhair, aan de staart eens Paards gebonden, te pletteren sleepen (*t*).

Klotaris de II. bleef dus alleen in 't bestier van 't gantsche Frankische Ryk. Doch in 't jaar

(*r*) Vita S. Columbani *Cap.* XXX. Theod. Campedon. Vita S. Magni *Cap.* VI. *in* H. Canisii Lection. *Tom.* I. *p.* 657, 658.
(*s*) Fredegar. Chron. *Cap.* XXXIX.
(*t*) Id. Chronic. *Cap.* XLII.

't jaar zeshonderd twee-entwintig, droeg hy de Regeering over Oostfrankryk, en gevolgelyk ook over de Landen, omtrent den Ryn gelegen, op aan zynen oudsten Zoon, Dagobert, die van de Oostfranken, eenpaarig, tot Koning werdt aangenomen (v). Vier of vyf jaaren, hadt hy geregeerd, toen hy, naar 't verhaal van sommige laatere Schryvers, met de Saxers in oorlog raakte. Onze oudste Kronyken maaken ook gewag van deezen Kryg, en schoon hun verhaal met eenige fabelagtige omstandigheden doormengd schynt, vindt men 'er egter eenige andere omstandigheden in, die gegrond voorkomen. Wy deelen de byzonderheden van deezen oorlog den Leezer mede, zo als wyze gevonden hebben. Elk schifte, zo veel doenlyk zy, het waare van het valsche.

Dagobert wordt Koning van Oostfrankryk. 622.

X. De Saxers en Friezen, door Klotaris den II. en Dagobert, overwonnen.

De Saxers, die, gelyk wy boven (w) hebben aangemerkt, den Oostfrankischen Ryke syns baar geworden waren, ondernamen nu tegen Dagobert en Klotaris op te staan. Zy gaven den laatsten, door hunne Afgezanten, te kennen, dat zy voortaan onder niemant staan wilden. Zy voegden 'er verscheiden' trotse uitdrukkingen by, en tergden den Frankischen Koning zo zeer, dat hy, door eenige zyner Hovelingen, en inzonderheid door *Faro*, Bisschop van Meaux, niet dan met veel moeite wederhouden werdt, van het Regt der volken te schenden, en deezen Gezanten

(v) Fredegar. Chron. *Cap.* XLVII. Gesta Regum Francorum, *Cap.* XLI.
(w) Bl. 321.

ten eenen onwaardigen dood aan te doen. De Bisschop bewoog de Gezanten, om zig te laaten doopen, en wist toen den Koning diets te maaken, dat zy, nu Christenen, of gantsch andere menschen dan zy te vooren waren, geworden zynde, de misdaaden niet boeten moesten, die zy, nog ongeloovig zynde, begaan hadden. *Zy* werden dan, met geschenken overlaaden, te rug gezonden. En men vindt aangetekend, dat zy de eersten geweest zyn, die de kennis van den Christelyken Godsdienst onder de Saxers hebben gebragt (*x*). Ondertusschen, bleeven de *Saxers* by hun voorneemen, om zig van de Frankische heerschappy te ontslaan. Zy verbonden zig met verscheiden' omgelegen' volken, onder anderen met de Friezen (*y*), en bragten eene aanzienlyke magt op de been. Dagobert trok hun, over den Ryn gekomen, met een magtig Leger tegen. Zy streeden dapperlyk, onder 't bevel van BERTHOLD, *hunnen Koning* of Hertog, want hy draagt beide deeze naamen by de Frankische Schryvers. Dagobert kreeg eenen houw op 't hoofd, waardoor hem een gedeelte van zyne lange lokken weggenomen werdt. Hy liet dezelven, door zynen Wapendraager, byeen raapen, en aan Klotaris, zynen Vader, brengen, om te kennen te geeven, in hoe groot een gevaar, hy geweest ware, en hoe zeer hy zyns Vaders hulp behoefde. Klotaris rukt, op 't zien deezer hairlokken, ook in aller yl, een leger by

(*x*) Vita S. FARONIS Episc. Meldensis, *Cap.* LXXI-LXXVI.
(*y*) *Zie* beneden *bl.* 337.

byeen, trekt over den Ryn, en vereenigt zig met het leger zyns Zoons. De Franken dringen door, diep in 't Land der Saxers, tot aan de Rivier de Wezer toe. Berthold, die zig aan de overzyde der Riviere onthieldt, vraagde, op 't verneemen van een groot gerugt in 't Leger der Franken, wat 'er gaans ware. Men riep hem toe, dat Koning Klotaris aangekomen was. En toen hy weigerde hieraan geloof te slaan, voorgeevende, dat hy tyding van Klotaris afsterven hadt, kwam de oude Koning voor den dag, en vertoonde, zynen helm opschuivende, den Saxers zyne gryze lange hairlokken, het gewoonlyk sieraad en kenteken der Frankische Koningen (7). Berthold, hem kennende, hadt de onbescheidenheid van hem eenige plompe scheldwoorden toe te dryven; des Klotaris, ziedende van gramschap, te paard in den Wezer sprong, en, overgezwommen, Berthold, die gevlooden was, narende, aantrof en van 't leeven

(7) De oude Frankische Koningen en derzelver Zoonen werden, aan hun lang hair, van het gemeene volk, onderscheiden. Nimmer werdt hun het hair geschooren, dan wanneer men hen, te gelyk, van den Koningklyke waardigheid of van het Regt tot de opvolging in 't Ryk versteeken wilde (GREGOR. TURON. Libr. III. Cap. 18. & Libr. VI. Cap. 24.) Anders hingen hun de lange hairlokken, die veeltyds blond waren, lugtig langs de schouders, maakende zy 'er veel werks van, om dezelven zuiver te houden, van vooren netjes vaneen te scheiden, en nederwaards te kemmen. Men leert dit uit AGATHIAS Libr. I. p. 11. *Edit. Venet.* [p. 14. *Edit. Parif.*] Zie ook *Fragment.* PRISCI *Rhetoris* p. 27. *Edit. Venet.* [p. 40. *Edit. Parif.*] en hier voor III. Boek, bl. 282.

't leeven beroofde. Dagobert en de Franken, midlerwyl ook over den stroom gekomen, vielen zo hevig op de Saxers aan, dat *dezelven* t'eenemaal geslaagen werden. Hun Land werdt alomme, te vuur en te *zwaard*, verwoest. Het Saxisch en Friesch manvolk, welk grooter dan Klotaris of Dagoberts slagzwaard, en dus bekwaam was, om de wapenen te voeren, werdt, zonder verschooning, ten minsten voor een groot gedeelte, van kant geholpen (*z*). De jonge manschap en de vrouwen, misschien ook eenige krygsgevangenen, die by 't leeven gespaard waren, werden te schepe, 't zy over zee of langs den Rynstroom, naar Frankryk gezonden, en ten behoeve des Konings verkogt. Een Schryver, die deeze tyden beleefd heeft, tekent aan (*a*), dat de uit hun Land verdreeven Saxers, onder Dagoberts regeeringe, in zo grooten getale naar Frankryk gevoerd en in 't openbaar verkogt werden, dat zekere *Eligius*, een beroemd Goudsmid en *Muntmeester* des Konings (*b*), bekend onder den naam van den *Heiligen Eloy*, dikwils twintig, dertig, vyftig, en enkele reizen honderd gevangenen te gelyk van verschillenden Landaart, doch meest Saxers, kogt, en vryheid gaf, of om weer naar hun Vaderland te keeren, wanneer hy hun van 't noodige verzorgde;

(*z*) Gesta Reg. Francor. *Cap.* XLI. Gesta DAGOBERTI I. *Cap.* XIV. Vita S. FARONIS, *Cap* LXXVIII.

(*a*) Vita S. ELIGII, *Libr.* I. *Cap.* 10. *apud* D'ACHERY, *Tom.* II. *p.* 81. *Edit. in* Folio.

(*b*) Zie G. VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 273, 274.

zorgde; of om, by hem, te verblyven, wanneer zy, den Christelyken Godsdienst omhelzende, eer als Broeders dan als Slaaven, van hem behandeld werden. En gelyk men niet twyfelen kan, of veelen zyn, by deeze gelegenheid, naar hun Vaderland, te rug getrokken; zo zyn 'er ook verscheiden' geweest, die in dienst van Eligius overgingen. Men vindt aangetekend, dat hy, onder anderen, zekeren *Thille*, eenen Saxer van herkomst, in zynen dienst hadt, die, nevens hem, voor den Koning arbeidde, en zo veel voordeels trok uit de onderwyzingen zyns meesters, dat hy naderhand ook een voorbeeldelyk Christelyk leeven geleid heeft (*c*).

Dusdanig was de uitslag van den Saxischen en Frieschen Oorlog, die, ten deele om dat hy van geene Schryvers verhaald wordt, die den tyd beleefd hebben, in welken hy zou voorgevallen zyn; ten deele, om dat het verhaal deezes Krygs van de laatere Schryvers met veele beuzelagtige omstandigheden schynt opgeschikt te zyn; van veelen onder de verdigtsels gesteld wordt. Wat ons aangaat, schoon wy geenszins voor de waarheid der omstandigheden zouden willen instaan, durven wy egter den gantschen Kryg niet voor verdigt houden; zo om dat *Audoënus*, Bisschop van Rouan, die, onder Klotaris en Dagobert, gebloeid heeft (8), en zaaken ver-

Onderzoek over de waarheid deezes Krygs.

(*c*) Vita S. ELIGII, *Libr.* I. *Cap.* 10.

(8) Wy schryven, gelyk van allen, zo ver wy weeten, geschiedt, *het Leeven van Eligius* aan zynen Tydgenoot AUDOËNUS, Bisschop van Rouan, toe. 't Is waar,

verhaalt, die, in zyne tegenwoordigheid, ten hove gebeurd zyn (*d*), uitdrukkelyk van het opveilen der vervoerde Saxers gewaagt (*e*); als ook, om dat men, in een Geschrift, welk wel in laater' tyd, doch uit ouder' *stukken*, schynt opgesteld te zyn, zeker *Lied* aangehaald vindt, welk, eertyds, door 't gantsche Land gezongen werdt, en van den Oorlog, tegen de Saxers, door Klotaris ten einde gebragt, handelde (*f*). Men schynt het

(*d*) Vita S. ELICII *Libr.* I. *Cap.* 6.
(*e*) Id. *Libr.* I. *Cap.* 10.
(*f*) Vita S. FARONIS Episc. Meldensis, *Cap.* LXXVIII.

waar, dat 'er, in dit *Leeven van Eligius*, dikwils van Audoënus, in den derden persoon, gesproken wordt. Zie Libr. I. Cap. 8. Libr. II. Cap. 1 & 2. Doch de Schryver geeft somtyds ook duidelyk te kennen, dat hy zelf Audoënus is. Verhaald hebbende (Libr. II. Cap. II.) dat Eligius, tot Bisschop van Noyon, en Audoënus, tot Bisschop van Rouan, verheeven werdt, zegt hy, een weinig verder: „ Samen te Rouan ge„ komen zynde - - zyn WY beide tot *Bisschoppen ge*„ wyd - - IK van Rouan, hy van Noyon". *Conve„ nientes igitur* simul *in Civitatem Rotomagensem* - - *consecrati* sumus - - *Episcopi*, ego *Rodomo*, ille *Noviomo*. Sommigen hebben beweerd, dat het werk, door inlassingen van eene laatere hand, vervalscht is, voornaamlyk, om dat de Schryver somtyds uitdrukkingen gebruikt, die te verstaan geeven, dat hy, eenen geruimen tyd, na dat de gevallen gebeurd waren, geschreeven heeft; gelyk, *tot op deezen dag toe*, *usque hodie*, *usque in hodiernum diem* en diergelyken. DE LA BARRE *Not.* ad *Vitam* ELIGII Libr. I. Cap. 32. Doch als men aanmerkt, dat Audoënus nog *zeer jong* [*puerulus*] was, toen Eligius reeds [*virilem ageret ætatem*] *tot mannelyken ouderdom* was gekomen (Libr. I. Cap. 6 & 7); bewyzen zulke uitdrukkingen juist geene inlassingen. Audoënus kan zelf zo, eenen geruimen tyd na Eligius overlyden, geschreeven hebben.

het beleg en de overmeestering van het Slot Wiltenburg te Utrecht, door Koning Dagobert, waarvan onze oude Kronyken gewaagen (g), ook tot deezen oorlog te moeten brengen. Wy hebben te vooren (h) aangemerkt, dat de Friezen eertyds de Wilten uit dit Slot verdreeven hadden. De verdere gevolgen van deezen kryg, zyn, onzes weetens, nergens aangetekend. De Friezen, immers de Koning en de voornaamsten des volks, zig Utrecht ontweldigd ziende, zullen zig, naar alle waarschynlykheid, voor eenen tyd, noordwaards op, naar het tegenwoordig Holland of Westfriesland, begeven hebben; tot dat zy, naderhand, de gelegenheid waarnamen, en Utrecht wederom bemagtigden.

XI. Dagobert stigt eene Kerk te Utrecht, die eer lang wederom vernield wordt.

Terwyl de Franken nog meester van Utrecht waren, zal ook gebeurd zyn, 't welk men, in Gedenkschriften der agtste eeuwe, vindt aangetekend, dat Dagobert, te Utrecht, toen nog geheel of voor 't grootste gedeelte ongeloovig, eene Christelyke Kerk of Kapel deedt opregten (i), die, naar 't getuigenis der oudste Schryveren (j), aan den Heiligen Apostel Thomas werdt toegewyd. Sommigen hebben geschreeven, dat 'er, voor Dagoberts tyd, reeds eene Kerk te Utrecht geweest was; die, door zynen Vader Klotaris, en zelfs door Theodebert, zo 't schynt, Theodebert den II, begiftigd was

(g) Klaas Goete *by* van Loon I. *Deel*, *bl.* 268.
(h) III. Boek, *bl.* 292
(i) Epist. Bonifaci XCVII. *p.* 132. *Edit. Serrar.* & *in* Miraei Codic. Donat piarum. *Cap.* X. *p.* 13.
(j) Marcellini Vita S. Suitberti *apud* Hedam *p.* 18.

was geworden (*k*). Doch wat hier van *zyn* moge; Dagobert, nog zo overtuigd niet, als zyne opvolgers sedert werden, van het oppergezag des Bisschops van Rome over alle Christelyke Kerken, stelde de Utrechtsche Kerk onder het Bisdom van Keulen, onder voorwaarde, dat de Bisschop de ongeloovige Friezen, die, in en omtrent Utrecht, woonden, in eigener persoon, tot het omhelzen van den Christelyken Godsdienst, zou tragten te beweegen. Doch hy en zyne opvolgers schynen *hiervan* weinig of geen werk gemaakt te hebben. Ten minsten men zag, na verloop van eenigen tyd, de Kerk te Utrecht, door de ongeloovigen, wederom omverre haalen en vernielen (*l*). Wyders verhaalen sommige Kronyken, dat Dagobert ook een Tolhuis te Utrecht opgeregt heeft, alwaar men tol betaalen moest van alle goederen, die den Ryn afgevoerd werden (*m*). Ook blykt, uit egte Gedenkschriften van Dagoberts regeeringe, dat de Haven *van Wyk* [*Wicus Portus*], veelligt, Wyk te Duurstede, thans reeds sterk van overzeesche Koopvaardyschepen bezogt werdt; en dat Dagobert Hertogen, Graaven en andere Staatsdienaars, ter wederzyde van den Ryn, en dus, waarschynlyk, ook in een gedeelte deezer Landen, aangesteld hadt (*n*).

Onderzoek, of de Chris-

Ter gelegenheid van de stigting deezer Ker-

(*k*) HEDA *p.* 19. *coll. cum* Diplom. PIPINI Regis, *apud* eund. *p.* 35.

(*l*) Epist. BONIFACI XCVII. *ubi supra.*

(*m*) KLAAS GOETE *by* VAN LOON Aloude Holl. Historie, I. *Deel*, 270.

(*n*) Diplomata Dagoberti I. *apud* MIRÆUM Diplom. Belg. *Libr.* II. *Cap.* 1 & 2. *p.* 241, 242. *Tom.* I. Oper. Diplom.

Kerke, te Utrecht, zal 't niet ondienstig zyn, kortelyk te onderzoeken, of de Christelyke Godsdienst, toen eerst of vroeger, in deeze Landen, bekend geworden zy. Men moet, in dit onderzoek, onderscheid maaken, tusschen het gedeelte deezer Landen, welk ter linker zyde, en het gedeelte deezer Landen, welk ter regter zyde des Rynstrooms gelegen was. Het eerste is, naar alle waarschynlykheid, al vroeg, met het licht der Evangelie-leere, bestraald geworden: het laatste is langer ongeloovig gebleeven. In Gallie, hadt de Christelyke Godsdienst, reeds vroeg in de tweede eeuwe, zynen zetel gevestigd. De Germaniën zelven, waardoor men ten minsten een deel van het eerste en tweede Germanie, welk zig, langs den Ryn, tot ver beneden Keulen, uitstrekte, verstaan moet, hadden, voor het einde dier eeuwe, reeds Christelyke Kerken. Een Bisschop van Lions getuigt het (o). En een ander Schryver, die niet lang na hem geleefd heeft, zegt, dat de verscheiden' Gallische volken, de afgelegenste deelen van Britannie, en de Germaanen, ten zynen tyde, in Christus geloofden (p). Zy melden wel niet byzonderlyk, welke deelen van Gallie en Germanie zy op 't oog hebben; doch uit eenen Schryver der vierde eeuwe (q), zien wy, dat 'er toen ten minsten Bisschoppen geweest zyn, in het eerste en tweede Germanie, en in het eerste en tweede Bel-

telyke Gods-dienst, eerst ten deezen tyde, of vroeger, hier te Lande, ingevoerd zy.

(o) Irenæus *Libr.* I. *Cap.* X. *n* 2. *p.* 49. *Edit. Massuet.*
(p) Tertullian. advers Judæos, *Cap.* VII.
(q) Hilarius de Synod. adv. Arian. *apud* Smetium Atiq. Neom. *p.* 61.

Belgie, welke Landschappen zig, langs den linker' oever des Ryns, tot aan de Zee toe, uitstrekten. En voor zo ver een gedeelte van Gelderland en van Holland, ter linkerzyde des Ryns of der Waale, legt, is 't gantsch niet ongelooflyk, en 't komt sommigen zelfs ontwyfelbaar voor (*r*), dat dit deel onzes Lands, welk, van ouds, door de Batavieren, bewoond werdt, in de vierde eeuwe of vroeger, meer of min, met het Evangelie-Licht bescheenen geweest is. Ook leert men, uit een' ander' *Schryver* der vierde eeuwe, dat zekere Maternus, in den aanvang derzelve, Bisschop van *Keulen* geweest is (*s*); tusschen welke Stad en de andere Plaatsen langs den Beneden-Ryn, naar den Zeekant, al van ouds, veel gemeenschap was. De Romeinen, hier te Lande verkeerende, hebben, waarschynlyk, eenige kennis van den Christelyken Godsdienst met zig gebragt. Hunne Legers zelven waren, volgens 't *getuigenis* eens ouden Schryvers (*t*), niet *onvoorzien* van Christenen.

Doch onder de Overrynsche volken is het Evangelie laater bekend geworden. Een Digter der vierde eeuwe zegt ons wel, dat de Evangelische waarheid tot in de yskoude landen erkend werdt (*v*). Doch hy ziet, waarschynlyk, alleen op de Skythen en Gothen, die, voor het einde der vierde eeuwe, het Geloof omhelsd hebben. Een Schryver, die toen

(*r*) J. SMETII Antiq. Neomag. *p.* 60.
(*s*) OPTAT. MILEV de Schism. Donatist. *Libr.* I. *Cap.* XXIII. *p.* 22. *Edit. du Pin.*
(*t*) TERTULLIANI Apolog. *Cap.* XXXVII. *p.* 310. *Edit. Havercamp.*
(*v*) PRUDENT. Apotheos. *vers.* 426 & *seqq.*

toen leefde, spreekt 'er, met deeze woorden, van: „ De Hunnen oefenen zig in 't Psalm-
„ boek: het koude Skythie gloeit door de
„ hitte des Geloofs: het geel- en roshairig
„ Leger der Geten of Gothen voert de Tent-
„ kerken met zig herom: en veelligt bestry-
„ den zy ons, met gelyk voordeel, om dat
„ zy, met ons, op eenen Godsdienst vertrou-
„ wen (*w*)."

Men schynt ondertusschen niet te konnen ontkennen, dat ook den Franken, en anderen Overrynschen volken, in de vierde of vyfde eeuwe, nu en dan, eenig flaauw schemerlicht der Evangelische kennisse opgegaan zy. Veelligt, hebben de invallen der Gothische volken, in den aanvang der vyfde eeuwe, en hun verblyf, hier te Lande, hiertoe iets medegewerkt. Maar al vroeger, poogde Konstantyn de Groote den Christelyken Godsdienst alomme in te voeren. Hy gaf het bestier over de Wingewesten des Ryks aan Christenen (*x*); die, ongetwyfeld, eenige kennis van het Evangelie onder de overwonnen' volken verspreid zullen hebben. Hy stigtte Kerken onder de Barbaaren, welker Landen hy overweldigd hadt (*y*). En nademaal hy, onder andere Overrynsche volken, ook de Franken overwonnen heeft, en voor dezelven byzondere agting hadt (*z*), is 't gantschelyk te vermoeden, dat hy hun niet geheel ontbloot van de kennis der Evangelie-leere gelaaten zal hebben. Zyne Krygsknegten zelven

(*w*) Hieronym. Epist. LVII. *ad* Lætam.
(*x*) Eusebii Vita Constantini *Libr.* II. *Cap.* 44.
(*y*) Id. Orat. in Laudem Constant. *Cap.* XVII.
(*z*) Zie hier voor III. Boek, *bl.* 233.

ven konden hier toe behulpzaam zyn, alzo h[y] zyn werk maakte, om hen Christelyke gebede[n] te doen leeren (*a*). In de vyfde eeuwe, vind[t] men Franken in Romeinschen dienst, die belydenis van den Christelyken Godsdienst deeden, en dagelyks, met hunne *Landsluiden*, toen nog, grootendeels, over den Ryn woonagtig, gemeenschap hielden (*b*). En voor 't einde dier eeuwe, omhelsden de Franken vry algemeen den Christelyken Godsdienst (*c*). Sedert ontmoet ons eene Christensche *Prinses*, onder de Warners, benoorden den Ryn, niet verre van de Zee (*d*).

De Friezen schynen, van alle de volken deezer Landen, 't langst ongeloovig gebleeven te zyn. Volgens veeler gedagten, zouden zy, eerst tegen het einde der zevende eeuwe, door Willebrord, kennis aan het Evangelie gekreegen hebben. Doch behalven 't gene Dagobert, tot voortplanting van 't Geloof, te Utrecht, verrigt heeft, zullen wy, in 't *vervolg* deezer Historie, voor Willebrordstyd, nog verscheiden' Geloofspredikers, in Friesland, ontmoeten. Ook is 't te vermoeden, dat 'er al vroeger wel eenige kennis van het Evangelie onder dit Volk zal geweest zyn, schoon dezelve, voor de zevende en agtste eeuwe, weinig opgang gemaakt heeft. Zeker genoeg is het wel, en 't zal uit het gevolg blyken, dat 'er, ten deezen tyde, nog veele ongeloovigen, en inzonderheid veele

by-

(*a*) EUSEBII Vita Constant. *Libr.* IV. *Cap.* 19, 20.

(*b*) Epist. AUSPICII *ad* Arbogast. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 864. SIDON. APOLL. Epist. *Libr.* IV. *Ep.* 17 & Not. SIRMONDI. *p.* 49.

(*c*) Zie hier voor, *bl.* 307.

(*d*) Zie hier voor. *bl.* 312.

bygeloovigen en Afgodendienaars, onder de Friezen, geweest zyn. Doch deezen hadt men ook onder de Franken, zelfs na dat het volk, in 't algemeen, het geloof omhelsd hadt (*e*). Ook waren de Geloofspredikers der agtste eeuwe gewoon, zulken, die aan grove bygeloovigheden vast waren, al waren zy schoon gedoopt, den naam van ongeloovigen te geeven, en wederom op nieuws te doopen (*f*). De eerste bekeeringen waren ook zo gebrekkelyk, dat zy, zelfs in de agtste eeuwe, van een geduurig afvallen gevolgd werden.

Weinige jaaren na de dood van Klotaris, die in 't jaar zeshonderd agtentwintig voorviel, werden de Saxers, door Dagobert, ontslagen van het opbrengen der jaarlyksche schat- 631.
ting van vyf honderd Koeijen, hun, door Klotaris den I, opgelegd. Zy hadden zig verbonden, om de grenzen des Frankischen gebieds te beschermen, tegen de vyandelykheden van eene zekere soort van Sclaaven, *Winiden* genaamd; en op hunne wapenen, volgens landsgebruik, gezwooren, zig aan 't gemaakt verdrag te zullen houden. Dagobert werdt hierdoor bewoogen, om hun de schatting kwyt te schelden. En schoon zy weinig tegen de Winiden uitvoerden, bleeven zy egter van den ouden last ontheeven (*g*). Of de Friezen, by deeze of by eene andere gelegenheid, Utrecht ook wederom gekreegen hebben, is my niet gebleeken;

(*e*) *Vide* Epist. GREGOR. MAGNI P. *ad* BRUNICHILD. Reg. Franc. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 899.

(*f*) Vide GREGOR. P. Epist. *inter* BONIFAC. Epist. CXXII. *p.* 168.

(*g*) FREDEGARII Chronicon. *Cap.* LXXIV.

ken; doch voor 't einde deezer eeuwe, zullen wy 'er hen wederom meester van zien.

638. Dagobert stierf in 't jaar zeshonderd agtendertig. Twee jaaren voor zynen dood, zag hy zig, door het overlyden van zynen Broeder, *Charibert*, en van deszelfs Zoontje, *Chilperik*, in 't bezit gesteld van gantsch Frankryk en van verscheiden' aangewonnen' Landen (*h*). Ook hadt hy zig, niet lang hierna, voor een gedeelte, van den last der regeeringe ontslaagen, en 't gebied over Oostfrankryk, aan zyn' oudsten Zoon, SIGEBERT, dat over Westfrankryk aan zynen jongsten Zoon, *Klovis*, opgedraagen (*i*). De Landen, omtrent den Ryn gelegen, behoorden dus tot het Ryks aandeel van Sigebert. Deez' liet de zorg der Regeeringe meest aankomen op zynen Groothofmeester *Grimoald*, wiens Vader, *Pepyn van Landen*, die zelfde waardigheid bekleedt hadt. Zelf hieldt hy zig bezig met het bouwen van Kloosters en andere Godsdienstige *gestigten*, waarom zyn naam, by de Geestelyken *zyner* eeuwe, in gezegende gedagtenisse geweest is (*k*): schoon hy zig zo niet door hen regeeren liet, of hy wist, somtyds, zyn Koningklyk gezag te bewaaren: want, uit éénen zyner Brieven blykt, dat hy het houden van zekere Kerkelyke Vergadering weigerde toe te staan, eeniglyk om dat zy, door de Geestelykheid, zonder hem vooraf te kennen, beschree-

(*h*) FREDEGARII Chronicon, *Cap.* LXVII.
(*i*) Vita SIGEBERTI Regis, *apud* DU CHÊSNE, *Tom.* I. *p.* 592. B.
(*k*) Vita SIGEBERTI Regis, *ubi supra p.* 593. A. B.

schreeven was (*l*). Grimoalds Zusters, *Begga* en *Geertruid*, hebben zig ook, door het zelfde slag van Godvrugtigheid, vermaard gemaakt. Begga heeft, naar sommigér gevoelen (*m*), de orde der Begynen ingesteld. En Geertruid, die, na haare Moeder, *Itta*, Abtdis te Nivelle in Brabant geweest is, heeft, in 't Land van Stryen, alwaar zy zig dikwils onthieldt, naar alle waarschynlykheid, ter plaatse daar nu *Geertruidenberg* is, eene Kapel gestigt, die, door *Amandus*, Bisschop van Maastricht, werdt ingewyd (*n*). Men heeft haar, naderhand, als eene Heilige geëerd, en, verscheiden' eeuwen agtereen, ter haarer gedagtenisse, op de gastmaalen en by andere gelegenheden, in deeze Landen, eenen braaven teug gedronken, bekend by den naam van *Sinte Geerden minne* (*o*).

Geertruid stigt eene Kapel te Geertruidenberg.

XII. Eligius predikt het Evangelie in Brabant, in Vlaanderen, en onder de Friezen en Sueven of Zeeuwen.

Men maakte, onder Sigeberts regeeringe, zyn werk ook van het bekeeren der ongeloovigen deezer Landen. De Goudsmid en Muntmeester Eligius, van wien wy reeds boven (*p*) gewaagd hebben, werdt, om zyne uitmuntende kennis en deugd, tot Bisschop van Noyon verheeven. Te gelyk werdt hem de zorg voor de bekeeringe der Steden Gend en Kortryk en eenige anderé deelen van Vlaanderen opge-

(*l*) *Epist.* LXXIX. *inter* Epist. Franc. Regum aliorumque *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 887.

(*m*) Apud A MIRÆUM Fast. Belg. & Burg. *ad diem* 17. *Dec.* *p.* 744. Vide & Supplement. MIRÆI *Part.* II. *Cap.* XXVI. *p.* 948.

(*n*) Diploma Hilsundis *apud* MIRÆUM Dipl. Belg. *Libr.* I. *Cap.* XXIV. *p.* 146.

(*o*) MELIS STOKE *bl.* 121. *Add.* Epist. ALCUINI *in* CANISII Lect. *Tom.* II. *P.* I. *p.* 411. *ibidemque not.*

(*p*) Zie hier voor, *bl.* 334.

opgedraagen. De meeste ingezetenen deezer Landstreeken waren nog ongeloovig of aan veele dwaaze bygeloovigheden verslaafd. Eligius stelde dan al zynen vlyt in 't werk, om hun de waarheid te verkondigen. Zelfs vergenoegde hy zig niet met den Vlaamingen en Antwerpenaaren het Evangelie te prediken; maar hy begaf zig ook naar de Friezen, de Sueven, door welken sommigen de Zeeuwen verstaan (q), en andere Barbaaren, die, in eenen afgelegen' oord, langs den Zeekant, woonagtig, nog geene, of byna geene gelegenheid gehad hadden, om kennis van den Christelyken Godsdienst te bekomen. Ook was zyne prediking hier van zo veel vrugt, dat een groot deel van deezen woesten Landaart den dienst der Afgoden verliet en het Evangelie omhelsde. Veele Sueven of Zeeuwen werden door zyne prediking bekeerd. Hy verdelgde hunne Tempels, verbrak hunne Afgodsbeelden, en bragt, door vriendelyke en ernstige vermaaningen, eene merkelyke verbetering in de zeden deezes volks te wege (r). Doch na zynen dood of vertrek, schynt de meeste hoop wederom tot de oude bygeloovigheden vervallen te wezen.

656. Sigebert in 't jaar zeshonderd zesenvyftig overleeden zynde (s), stelde de Groothofmeester Grimoald den jongen Dagobert den II, Zoon van Sigebert, op den Oost-

(q) Miræi Fasti Belgici & Burg. ad 7. Nov. p. 659.
(r) Vita S. Eligii, *Libr.* II. *Cap.* 2, 3 & 8.
(s) Vita Sigeberti Regis *ubi supra* p. 593. B.

Oostfrankischen troon, zelf midlerwyl al het gezag in handen houdende. 't Leedt zelfs niet lang, of hy liet Dagobert, voorwendende, eerst dat dezelve gevaarlyk ziek, en toen dat dezelve overleeden was, heimelyk den kruin scheeren, en in ballingschap naar Ierland verzenden (*t*). Vervolgens verklaarde hy zynen eigen' Zoon, CHILDEBERT, tot Opvolger van Dagobert den II; zig, om dit bedryf eenen glimp te geeven, beroepende op eene verklaaring van Sigebert, by welke deeze Childebert tot zynen Zoon aangenomen hadt (*v*). Klovis de II, Broeder van Sigebert, die het overig deel des Frankischen Ryks regeerde, kon deezen handel met geene goede oogen aanzien. Zelfs spanden eenige Oostfrankische Grooten samen tegen Grimoald, overvielen hem onverhoeds, en voerden hem naar Parys, alwaar hy, in den kerker, onder 't lyden van geweldige folteringen, den geest gaf (*w*). Wat Grimoalds Zoon Childebert betreft; ten hoogsten waarschynlyk is 't, dat men hem ook gedood, of in een Klooster gesteeken zal hebben; hoewel 't ons niet verhaald wordt. KLOVIS DE II. regeerde gantsch Frankryk maar eenen korten tyd. Hy overleedt nog voor 't einde des jaars zeshonderd zesenvyftig (*x*).

Hy

(*t*) Vita SIGEBERTI Regis *ubi supra* Fragment. Hist. Auctoris incerti, *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 782.

(*v*) Vita SIGEBERTI Regis *ubi supra. p.* 593. A. B.

(*w*) Vita SIGEBERTI Regis *ubi supra. p.* 593. C.

(*x*) WANDREGISILI Abbatis Vita, *Cap.* XIV. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 640. B.

Hy liet drie jonge Zoonen na, *Klotaris*,
Childerik en *Theodorik*. KLOTARIS werdt
eerst tot Koning van gantsch Frankryk aan-
660. gesteld (*y*). Doch in 't jaar zeshonderd en
zestig, verkooren de Oostfranken CHILDE-
RIK tot hunnen Koning (*z*). Theodorik ge-
669. raakte, eenige jaaren laater, by 't 't overly-
den van Klotaris, aan 't bestier van West-
frankryk; doch maakte 't volk haast zo wars
van zyne regeering, dat hy afgezet, en,
met zynen Groothofmeester *Ebroin*, in een
670. Klooster gesteeken werdt. Gantsch Frankryk
kwam toen onder 't bestier van Childerik,
die, zig even zo gehaat gemaakt hebbende
als zyn Broeder, door zekeren *Bodilo*, dien
hy, tegen het regt der Franken, hadt doen
geesselen, en door eenigen van deszelfs me-
destanderen, op de jagt overvallen en van
673. kant geholpen werdt. Zyne zwangere Ge-
maalin *Bilichillde* werdt, te gelyk met hem,
omgebragt (*a*).

De Groothofmeester Ebroin bediende zig
van deeze verwarringen. Hy ontvloodt uit
het Klooster, kwam in Oostfrankryk, en
stelde zekeren KLOVIS, dien hy voorgaf ee-
nen Zoon te zyn van Klotaris den III, op den
Oostfrankischen zetel (*b*), zig zelv' midler-
wyl, onder den naam van Groothofmeester,
al het gezag der regeeringe aanmaatigende.

De

(*y*) WANDREGISILI Abbatis Vita. *Cap.* XIV. *ubi supra.*
(*z*) Vita SIGEBERTI Regis, *p.* 593. C. Vita S. LEODEGARII
Cap. IV. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 612.
(*a*) FREDEGARII Chronic. I. *Continuat. Cap.* XCIII. &
XCV.
(*b*) SIGEBERT. GEMBLAC. Chronicon *ad annum* 680.

De Westfranken hadden ondertusschen zynen geweezen Meester Theodorik uit het Klooster gehaald, en tot Koning van Westfrankryk verklaard (*c*). En Theodorik, te onvrede over 't gedrag van Ebroin, die hem van zyn regt op het Oostfrankische Ryk poogde te verstee-ken, hadt de wapenen tegen hem opgevat. De oorlog eindigde met een verdrag, volgens welk de opgeworpen' Klovis afgezet, Theodorig tot Koning van Oostfrankryk verklaard, en Ebroin tot deszelfs Groothofmeester aangesteld werdt (*d*).

Theodorik bleef egter niet lang in het bestier der twee Ryken. Men vernam, omtrent deezen tyd, uit Schippers, die van Ierland of Engeland in Oostfrankryk aankwamen, dat Dagobert de II. nog leefde, en balling 's Lands in Ierland herom zworf. Zyne Bloedverwanten en goede vrienden zonden daarop eenige Persoonen af aan WILFRID, Bisschop van Jork in Nordhumberland, om zyne hulp te verzoeken, ten einde Dagobert, door hem, uit Ierland ontbooden en naar Frankryk gezonden mogt worden, op dat men hem, op den vaderlyken troon, zou konnen herstellen. De Bisschop liet zig beweegen. Dagobert, uit Ierland naar Engeland overgesteken, werdt te Jork minzaamlyk van hem ontvangen. Hy begaf zig, voor zyn vertrek, in 't Huwelyk met *Magteld*, Dogter van eenen Hertog der Angelsaxers (*e*).

Wil-

(*c*) FREDEGARII Chronicon I. *Contin* *Cap*. XCVI.
(*d*) Vita S LEODEGARII *Cap*. XII. *apud* DUCHESNE *Tom*. I. *p*. 608.
(*e*) J. AB ECKHART de Reb. Franc. Orient. *Tom*. I. *p*. 259.

674. Wilfrid verzorgde hem een wel toegeruſt Schip, met welk hy, eerlang, naar Ooſt-frankryk overſtak, alwaar hy terſtond wederom tot Koning aangenomen werdt (*f*).

Niet lang hierna, viel 'er, ten Hove van Egfrid, Koning van Nordhumberland, iets voor, 't welk Wilfrid noodzaakte uit het Ryk te vlugten. In zyne vlugt, bezogt hy Friesland, alwaar hy, zo men getuigd vindt, aan veelen het Evangelie gepredikt heeft. Hy wordt, van ſommigen, voor *den* eerſten Geloofsverkondiger onder de Friezen gehouden, weshalve het niet onnut zyn *zal*, dat wy hem onzen Leezeren wat nader doen kennen.

XIII. Byzonderheden van Wilfrid, Geloofspredikeronder de Friezen.

Wilfrid hadt zig, te Rome, in de Godgeleerdheid geoeffend, en was ſedert Leermeeſter geworden van Alfred, Koning van Deïre, een gedeelte van Nordhumberland. Hy maakte zig, nog Prieſter zynde, allereerſt vermaard in de Kerkvergadering van Whitby, *die in 't* jaar zeshonderd vierenzeſtig gehouden werdt. Hier dreef hy, met veel hevigheid, dat men de Kerk van Rome behoorde te volgen, in den tyd van het vieren des Paaſchfeeſts, en niet de Ooſterſche Kerken; naar welker gewoonte, men zig, in Schotland en in Nordhumberland, tot nu toe, geſchikt hadt (*g*). Zyn gevoelen dreef boven. Eerlang geraakte hy, in zo groot eene agting by Oswy, Koning van Bernicie, zo wel als by Alfred, Koning van Deïre

(*f*) Eddii Vita S. Wilfridi. *Cap.* XXVIII. *in* Collect. Thom. Gale *p.* 65.

(*g*) Beda *Libr.* III. *Cap.* 25. *Libr.* V. *Cap.* 20.

Deïre, dat hy, door hunne bewerking, op den Bisschoppelyken zetel van Jork verheeven werdt. Bezwaarlyk wist hy zig in deeze hoogheid te maatigen. Trots uit den aart, bediende hy zig van het aanzien, welk hy by de Nordhumberlandsche Koningen hadt, om over anderen te heerschen, leidende voorts een Vorstelyk leeven; tot zo verre, dat hy zelden uitging dan omringd van eenen stoet van bedienden, en zig, in gouden schotelen, deedt opdisschen. Doch toen Egfrid naderhand de regeering over gantsch Nordhumberland in handen kreeg, verminderde Wilfrids gezag niet weinig. Egfrid, door zyne Gemaalinne, *Irmenberg*, opgehitst, betoonde op verre na zo veel agting niet voor Wilfrid als zyne voorzaaten. Zelfs klaagde hy over zyn trots en ergerlyk gedrag by *Theodorus*, Aartsbisschop van Kantorberri, die beweerde, dat het Bisdom van Jork onder hem stondt. Wilfrid werdt afgezet (*b*); en begaf zig, voor erger bedugt, terstond op reis naar Rome, om by den Paus zyn beklag te doen. Men meende, ten hove, dat hy 't op zekere haven van Westfrankryk gemunt hadt; weshalven 'er eenige gezanten, met aanzienlyke geschenken, aan Koning Theodorik en aan den Groothofmeester Ebroin gezonden werden, met verzoek, dat Wilfrid, in 't doortrekken, mogt aangehouden en gebannen, of, na 't ombrengen zyner Reisgezellen, van al het zyne beroofd worden. Doch Wilfrid was, met eenen gunstigen

(*b*) Beda *Libr.* IV. *Cap.* 52.

ſtigen Weſtenwind, in Friesland, welk nu, voor een gedeelte ten minſten, tot het Ooſtfrankiſch Ryk behoorde, aangeland, alwaar hy, door ADGILLUS, Koning der Friezen, met de uiterſte hoogagting, ontvangen werdt (*i*). Ebroin hadt Adgillus wel ſchriftelyk en door afgezondenen laaten verzoeken, om Wilfrid te doen ombrengen, of hem gevangkelyk toe te zenden. Doch Adgillus betoonde hiervan zo groot een' afkeer, dat hy den brief, by welken hem dit verzoek gedaan was, eerſt Wilfrid en zynen Reisgezellen, onder welken ook de Schryver was, uit wien wy dit verhaal ontleenen, met verontwaardiging, voorlas, en daarna, voor hunne oogen, in 't vuur wierp (*k*).

Ebroin hadt reden, om op Wilfrid gebeeten te zyn, doordien men 't hem wyten moeſt, dat Dagobert de II. uit Ierland gehaald, en, tegen Ebroins belang aan, op den Ooſtfrankiſchen troon, geplaatſt was. Adgillus ſchynt zig daarentegen verpligt gerekend te hebben, om den weldoener des Ooſtfrankiſchen Konings, van wien hy meer of min afhangkelyk was, allen mogelyken dienſt te doen. Zelfs gaf hy Wilfrid vryheid, om het Evangelie, geduurende den winter, die niet zeer bekwaam was, tot het voortzetten zyner reize naar Rome, aan de ongeloovige Friezen te prediken; 't welk met zulk eenen gewenſchten uitſlag geſchiedde, dat de aanzienlykſten

(*i*) EDDII Vita S. WILFRIDI, *Cap.* XXIV—XXVI. BEDA *Libr.* V. *Cap.* 19.

(*k*) EDDII Vita S. WILFRIDI, *Cap.* XXVI. [*ſeu* XXVII.]

ſten des Volks, eenige weinigen uitgezonderd, en veele duizenden uit den gemeenen hoop, den Chriſtelyken Godsdienſt aannamen en in 't openbaar gedoopt werden (*l*). Buiten twyfel, heeft Wilfrid deezen nieuwbekeerden de Roomſche Kerkgebruiken ingeſcherpt, en de opperhoofdigheid des Roomſchen Biſſchops, met welke hy zeer ingenomen was (*m*), onder hen voortgeleerd. Ten minſten men vindt, dat de Ingezetenen deezer Landen, in volgende eeuwen, zo zeer als anderen, aan de Roomſche Kerkgebruiken verſlaafd en met de opperhoofdigheid des Roomſchen Biſſchops ingenomen geweeſt zyn. Ook werden deeze Landen, omtrent deezen tyd en ſedert aangemerkt, als, in 't geeſtelyke, onder den Paus van Rome ſtaande (9). In

(*l*) Eddii Vita S. Wilfridi, *Cap.* XXV. XXVIII.
(*m*) Id. *Cap.* XLII.

(9) Onder anderen, blykt dit, uit eene *Korte Beſchryving der uitgeſtrektheid van de Patriarchſchappen of Apoſtoliſche Biſſchoppelyke zetels*, eerſt door Vader Carolus a S. Paulo, uit een Vatikaanſch Handſchrift, en daarna, door Vader Jacobus Goar, agter Georg. Codinus *de Officiis Eccleſ. & Aulæ Conſtantinop.* in 't licht gegeven. Dus vangt deeze Beſchryving aan: „ De eerſte zetel van 't hoofd der Apoſtelen, Petrus wordt bekleed, door den oudſten Kerkvoogd te „ Rome --. Onder den zelven, behooren de Sazers, „ [*miſſchien de Saxers*], de Galliërs, -- de Franken, „ en andere volken, van den Zeekant in 't Weſten af; „ alwaar de wateren doods en drabbig zyn, en alwaar „ men, aan 't uiterſt einde des Oceaans, een Eiland „ heeft, [waarſchynlyk *Engeland* of *Ierland*], vrugtbaar van wakkere manſchap en vol van Chriſtenen, die „ groot, grof en ſterk van lighaam zyn, enz." *Brevis Deſcript. Sanct. Patriarch.* poſt Codinum p. 313. *Edit. Venet.* [p. 363. *Edit. Pariſ.*]

678. In de Lente des volgenden jaars, vervorderde Wilfrid zyne reis. In 't voorttrekken, bezogt hy Koning Dagobert, die hem, met alle tekenen van hoogagting, ontving. Zelfs poogde hy hem in zyn Ryk te houden, ten welken einde, hy hem het Bisdom van Straatsburg aanboodt. Doch Wilfrid wees deeze aanbieding van de hand, en trok, met geschenken overlaaden, naar Rome, werwaards hem Koning Dagobert, door *Adeodatus*, Bisschop van Toul, geleiden deedt (*n*). Hier wist hy zig, by Paus *Agatho*, zo wel te verdedigen, dat hy, door hem in zynen zetel hersteld, eerlang naar Nordhumberland te rug toog (*o*). Egter geraakte hy, eerst na Egfrids dood, in 't bezit van zyn Bisdom (*p*). Ondertusschen lag hy, die alles naar den Roomschen leest geschoeid wilde hebben, geduurig met de andere Geestelykheid overhoop. Na verloop van eenige jaaren, werdt deeze ongeruste geest, door eene Kerkelyke *Vergadering*, andermaal van de Bisschoppelyke waardigheid ontzet. Hy trok wederom naar Rome, en wist zig, door 's Pauffen gezag, andermaal te doen herstellen (*q*). Eindelyk is hy, in 't jaar zevenhonderd en negen, in hoogen ouderdom, overleeden (*r*).

Niet lang na 't vertrek van Wilfrid uit Oostfrankryk, werdt Dagobert de II, nevens zynen Zoon *Sigebert*, door bestel van den

(*n*) EDDII Vita S. WILFRIDII, *Cap.* XXVII.
(*o*) Id. *Cap.* XXVIII. XXXI.
(*p*) Id. *Cap.* XLI. XLII.
(*q*) Id. *Cap.* L.
(*r*) Id. *Cap.* LXII. BEDA *Libr.* V. *Cap.* 20.

den heerschzugtigen Staatsdienaar Ebroin, op de jagt, vermoord (*s*). De Oostfranken verklaarden daar op terstond THEODORIK, anderen Zoon van Dagobert, die in een Klooster opgevoed was, tot hunnen Koning (*t*), te gelyk den gantschen klem der regeeringe in handen stellende van twee Frankische Edelen, *Pipyn van Herstal* of *den Dikken*, Zusters Zoon van den Groothofmeester Grimoald, en *Martyn*, Neeve van Pipyn (*v*). De Westfrankische Koning Theodorik hadt zig, midlerwyl, tot Opvolger van den vermoorden Dagobert opgeworpen, en deedt, onder 't beleid van zynen Groothofmeester Ebroin, den Oostfrankischen Regeerderen, Pipyn en Martyn, terstond den oorlog aan. Martyn werdt, eerlang, op eene verraaderlyke wyze, omgebragt (*w*). Doch Pipyn voerde den oorlog, jaaren agter een, met zo veel moed en beleid, dat hy, na de dood van Ebroin, die in 't jaar zeshonderd eenentagtig voorviel, het Leger van Theodorik t'eenemaal versloeg, den Koning zelv' gevangen nam, en zegepraalend in Oostfrankryk te rug keerde. Van dien tyd af, zag men hem, onder den naam van *Groothofmeester*, het Westfrankisch, zo wel als het Oostfrankisch Ryk, met een volstrekt gezag, bestuuren (*x*).

680.

687.

Om-

(*s*) ADONIS Martyrologium, *apud* G. VAN LOON, Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 287.
(*t*) Gesta Regum Francorum, *Cap.* LII.
(*v*) FREDEGARII Chronic. II. *Contin. Cap.* XCVII.
(*w*) Id. ibid.
(*x*) Id. *Cap.* C. Annal. Metens. *ad annum* 690.

XIV. Wigbert predikt het Evangelie in Friesland en aan Koning Radboud. 688.

Omtrent deezen tyd, besloot *Egbert*, Monnik uit een adelyk Engelsch geslagt gesprooten, die zig thans in zeker Klooster in Ierland ophieldt, over zee te steeken, en den Godsdienst onder de Friezen voort te planten. Scheep gegaan zynde, wordt hy, nog op de reede, van eenen geweldigen storm beloopen, die het schip op strand smyt, en Egbert met zulk eenen diepen schrik slaat, dat hy besluit den togt te staaken. *Wigbert* egter, één zyner Reisgezellen, zet, na 't herstellen van 't schip, de voorgenomen' reize voort; en predikt, in Friesland aangekomen, het Evangelie, twee jaaren agter een, aan de ongeloovige Friezen en aan Koning RADBOUD, die 't Land, na de dood van Adgillus, bestierde. Weinig vrugt egter deedt zyne prediking. De Koning volhardde in 't ongeloof, en Wigbert keerde eerlang in Ierland terug (y).

Willebrord komt in Friesland.

Egbert was terstond bedagt, om eenen anderen Monnik naar Friesland te zenden (z), en verkoor daar toe zekeren WILLEBRORD, Zoon van *Wilgis*, een' Nedersaxer van herkomst, wien deeze Zoon, in Nordhumberland, gebooren was. Hy was, in een Klooster, *Herpen* genoemd, opgevoed, en toen hy den ouderdom van twintig jaaren bereikt hadt, tot Priester ingewyd (a). Men hieldt hem te bekwaamer, om het

(y) BEDA *Libr.* V. *Cap.* 9.
(z) Id. *Libr.* V. *Cap.* 10.
(a) Elegia ALCUINI de S. Wilgilso *apud* CANIS. *Tom.* II. *p.* 470. Chronicon de Trajecto, *apud* MATTHÆUM *Tom.* V. *p.* 307.

het Evangelie onder de Friezen te prediken, doordien hy hunne taal ten vollen kundig was (*b*). De Nederſaxers, uit welken Willebrord geſprooten was, ſpraken, ten dien tyde, genoegzaam ééne taal met de Friezen. Hy laat zig dan beweegen tot het onderneemen van deezen togt, en vertrekt, in 't gezelſchap van den Diaken *Adelbert*, en nog tien andere Monniken (*c*), in 't jaar zeshonderd en negentig, naar Friesland. 690. De wind was hun gunſtig, en voerde hen, binnen korten tyd, over zee, tot voor den mond des Ryns, die toen nog by Katwyk uitliep. Zy voeren den ſtroom op tot aan Utrecht; welk aan of ter wederzyde van denzelven gelegen (*d*), en nu wederom in de magt van Koning Radboud geraakt was. Willebrord vondt hier de Friezen, die, onder Dagobert den I, het Geloof, in merkelyken getale, hadden aangenomen, grootendeels afgevallen. De Kapel of het Kerkje, door den Frankiſchen Koning opgeregt, was, door de ongeloovige Friezen, wederom verwoeſt. De Frieſche Koning Radboud toonde zig gantſch ongenegen, om de prediking der Evangelieleere te begunſtigen. Ook hadt de Biſſchop van Keulen, wien de zorg voor de nieuwlings geſtigte Gemeente te Utrecht opgedraagen was, zig weinig bekreund met het verſterken der nieuwbekeerden en het verder

(*b*) Melis Stoke *bl.* 4.
(*c*) Vita S. Adelberti *Cap.* II.
(*d*) Alcuini Vita S. Willibrordi, *Cap.* VI.

der uitbreiden der Evangelische waarheid (e). Willebrord, van dit alles verstendigd, besloot, zig, eer hy verder voortvoer, ten Hove van Pipyn, Groothofmeester van Frankryk, te vervoegen, om aldaar de vereischte ondersteuning, tot het voltrekken van zyn oogmerk, te verwerven (f). Hier werdt hy minzaamlyk ontvangen, en met een Klooster en eenige Landeryen, omtrent den stroom *Suestre*, by het tegenwoordig *Roermonde*, gelegen, door *Plechtrude*, Gemaalin van Pipyn, begiftigd (g). Voorts werden hem, binnen de grenzen des Ryks, verscheiden' streeken aangeweezen, alwaar hy gelegenheid hadt, om de overblyffels der Afgoderye uit te rooijen, en de Evangelieleer voort te planten (h).

XV. De Friezen worden door Pipyn overwonnen.

691. Eerlang werdt hy zelfs aangemoedigd, om dit werk wederom in Friesland te ondernemen. Pipyn besloot, omtrent deezen tyd, de Friezen te beoorloogen, die, zo wel als de Saxers en verscheiden' andere *volken*, eertyds door de Franken overheerd geweest zynde, zig nu, onder de laffe regeering der voorige Koningen, der onderwerpinge aan 't Frankische Ryk wederom onttrokken hadden

692. (i). Met den aanvang des jaars zeshonderd tweeënnegentig, bragt de oorlogszugtige Groothofmeester een magtig Leger op de been,

(e) Epist. BONIFACII XCVII. *p.* 132. *Edit. Serar. & apud* MIRÆUM Cod. Donat. piarum. *Cap.* X. *p.* 13.
(f) ALCUINI Vita S. Willibrordi, *Cap.* VI.
(g) Diploma PIPINI *in Coll.* Veter. Monum. E. MARTENE & U. DURAND *Tom.* I. *col.* 20.
(h) ALCUINI Vita S. Willibrordi, *Cap.* VI.
(i) Annales Metenses, *ad annum* 691.

been. Radboud, weetende dat het op hem gemunt was, rustte zig insgelyks toe ten stryde. Men kwam tot een' openbaaren Veldslag, in welken de Friezen de nederlaag kreegen, en met merkelyk verlies op de vlugt gedreeven werden. Radboud was genoodzaakt, Gezanten aan Pipyn te zenden, om over een verdrag te handelen, by welk de Friezen aan 't Frankische Ryk onderworpen en synsbaar gemaakt werden (*k*).

De Frankische Historieschryvers spreeken zo algemeen van de nederlaag der Friezen, en hunne daar op gevolgde onderwerping, als wy hier doen. Doch een oud Engelsch Schryver (*l*) zegt alleenlyk, dat Pipyn het *naastgelegen Friesland*, of *Friesland aan deeze zyde* [*citerior Fresia*] ingenomen, en Radboud van daar verdreeven heeft. Deez' Schryver heeft omtrent deezen tyd geleefd, en zo men zyn verhaal geloof geeft, zal 'er maar een gedeelte van Friesland aan Pipyn synsbaar gemaakt zyn. Doch hoe ver heeft zig dit gedeelte uitgestrekt? Ten Westen, waarschynlyk, tot aan de Schelde. Oude Schryvers plaatsen de Friezen nevens de Antwerpenaars (*m*), en gewaagen van eene Plaats *Schaltheim*, *by den mond der Schelde*, *aan de Zeekust van 't gewest der Friezen* gelegen (*n*). Doch hoe ver dit *Friesland aan deeze zyde* zig ten Oosten uit

(*k*) AnnalesMetenses *ad annum* 692. Vita PIPINI DUCIS, *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 599.

(*l*) BEDA *Libr.* V. *Cap.* 10.

(*m*) AUDOËNI Vita S. Eligii *Libr.* II. *Cap.* 3.

(*n*) EGINHART. de Translat. SS. Marcellini & Petri *Libr.* IV. *Cap.* 19.

uitstrekte, is niet klaar. Misschien tot aan het Vlie. Men vindt, in de oude Friesche Wetten (*o*), een deel der Friezen, *Cis fli*, dat is, *Friezen aan deeze zyde van het Vlie*, genoemd. Doch veelligt heeft *Friesland aan deeze zyde* zig maar tot aan den middelsten Rynmond, die by Katwyk uitliep, uitgestrekt. Immers, volgens 't getuigenis onzer Kronyken (*p*), is Utrecht, aan den middelsten Rynmond gelegen, noch eenige jaaren hierna, in de magt der Friezen, geweest.

Prediking van Willebrord.

Na deeze overwinning, zondt Pipyn Willebrord, om het Evangelie onder de Friezen te prediken (*q*). Deeze egter, 't zy dat hy de zending van eenen weereldlyken Vorst niet wettig hieldt, 't zy dat hy oordeelde, dat dezelve, door Kerkelyk gezag, behoorde bevestigd te worden, ondernam het werk der prediking niet, voor dat hy zig naar Rome begeven, en de Pausselyke goedkeuring
695. en zegen verworven hadt. *Sergius de I.* bekleedde toen den Pausselyken zetel, die Willebrord minzaamlyk ontving, en, onder den naam van *Klemens*, tot Aartsbisschop over de Friezen, inwydde (*r*), met geen ander oogmerk egter, dan op dat 'er, in deeze Landen, ook een Aartsbisdom of Bisdom zyn zou, afhangkelyk van den Roomschen Stoel (*s*).

Met

(*o*) Leg. Frision. *Tit.* I. *Leg.* 3, 4 & 8.
(*p*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 9.
(*q*) Chronica S. Benigni Divisionensis, *apud* D'ACHERY *Tom.* II. *p.* 370. BEDA *Libr.* V. *Cap.* 10.
(*r*) BEDA *Libr.* V. *Cap.* 11. ANASTAS. Biblioth. in *Sergio p.* 34. *Edit. Vnnet.*
(*s*) Epist. Bonifacii XCVII. *p.* 132. *Edit. Serar.* & *apud* MIRÆUM Cod. Donat. piar. *Cap.* X. *p.* 13.

Met zulk eene waardigheid beschonken, keerde Willebrord wederom herwaards. Onze Kronyken verhaalen, uit ouder' Schriften (*t*), dat hy, aan 't Zeeuwsch Eiland *Walcheren*, geland zynde, te *Westkapelle*, de ongeloovigen bezig vondt met Godsdienstige eere te bewyzen aan het beeld van Merkurius, die hier, naar 't gemeen gevoelen (*v*), onder den naam van *Godan* of *Wodan*, geëerd werdt: op welk gezigt, hy zo verre door yver werdt vervoerd, dat hy het beeld verbrak, en den ongeloovigen hunne Afgodery scherpelyk verweet. Men voegt 'er by, dat één der bewaarderen of dienaaren van het Beeld den Prediker zynen yver duur genoeg betaald zettede (*w*), geevende hem, met zyn zwaard, een' zwaaren houw in 't hoofd; van welke wonde hy egter, binnen korten tyd, gelukkiglyk hersteld werdt (*x*). Doch veelen van deeze byzonderheden steunen op het gezag van Schryveren, die lang na den tyd geleefd hebben, in welken dezelven zouden gebeurd zyn. Men moet egter erkennen, dat 'er niets onwaarschynlyks in is. Al van ouds werdt, naar het getuigenis der Romeinsche Schryveren, Merkurius onder de Germaanen geëerd (*y*). En de gedenktekenen en opschriften van Herkules Magusanus en van de Godinne Nehalennia, in Zeeland ontdekt, be-

(*t*) *Vide inter al.* ALCUINI Vita Willibr. *Cap.* XIV.
(*v*) GOBELIN. PERSON. Cosmodrom. *Ætat VI. Cap* 38.
(*w*) MELIS STOKE Inl. *bl.* 4
(*x*) Chron. de Trajecto, *apud* MATTHÆUM *Tom.* V. *p.* 309.
(*y*) TACIT. de Morib. Germ. *Cap.* IX. CÆSAR de Bello Gallico, *Libr.* VI. *Cap.* 16.

bewyzen, dat men 'er ook andere Godheden gediend heeft. Doch indien Willebrord de Zeeuwen nog zo afgodisch gevonden heeft, moet de prediking van Eligius onder hen van zo veel vrugt niet geweest zyn, als men getuigd vindt, of zy moeten, gelyk wy boven (z) reeds hebben te kennen gegeven, kort na zynen dood of vertrek, wederom tot den voorigen Afgodendienst vervallen geweest zyn.

Voorts vindt men verhaald, dat Willebrord, hier te Lande, verscheiden' Kerken gestigt heeft: onder anderen, te *Vlaardingen*, te *Velzereburg*, misschien Velzen, te *Petten* en te *Heiligerlo* of Heilo (a). Ter laatstgenoemder plaatse, wordt nog eene Put gevonden, *Sint Willebrords Put* genoemd, die, naar 't gemeen gevoelen, op zyn bevel, zou gegraaven zyn (b). Men vertelt verscheiden' wonderwerken van deezen Willebrord, die, weinig schyn van waarheid hebbende, van ons onaangemerkt voorbygegaan worden. Ook maaken wy geen gewag van zyne reis naar het onbekend *Fositenland* (c), alzo het verhaal, welk men 'er van vindt (d), met te beuzelagtige omstandigheden opgeschikt is, om geloof te verdienen.

XVI. Radboud doet invallen in Frankryk.

De Friezen vergenoegden zich niet, met de voortplanting der Evangelie-leere te stuiten,

(z) Zie *bl.* 346.
(a) Joann. a Leydis *Libr.* II. *Cap.* 23.
(b) Id. *Cap.* 26.
(c) Vide Ubb. Emmii Rer. Frisic. *Libr.* II. *p.* 31. & *Libr.* IV. *p.* 52.
(d) *Apud* Alcuinum Vita Willibrordi *Cap.* X, XI.

ten, onaangezien de Predikers door Pipyn gehandhaafd werden; maar Radboud ondernam zelfs, gelyk van ouds, van tyd tot tyd, de grenzen des Frankifchen gebieds, door onverhoedfche invallen, te ontruften, betoonende dus de zigtbaarfte kleinagting van 't gezag der Franken, van welken hy afhangkelyk gemaakt was (*e*). 't Schynt dat hy, om zyne banden te vafter te leggen, een verdrag aangegaan hadt, met zekeren *Everard*, Heer van zeker Dorp of Landgoed, *Elft* genoemd, en in de Betuwe gelegen. Ten minften men vindt Everard, in egte gedenkftukken van deezen tyd, befchuldigd, dat hy zig verbonden hadt met de ongeloovigen (*f*), welke geene anderen dan de Friezen fchynen geweeft te zyn. Doch wat hier van zyn moge; Pipyn befloot eerlang de Friezen te beoorloogen. Omtrent de vefting *Doreftat*, dat is, Duurftede aan den Ryn, en niet Batenburg aan de Maaze, gelyk fommigen fchryven (*g*), viel een hevig gevegt voor. De Friezen kreegen de nederlaag. Radboud werdt op de vlugt gedreeven en genoodzaakt diep in Friesland te wyken. Pipyn en de Franken keerden, rykelyk met buit belaaden, te rug (*h*). Men wil, dat de ftad of fterkte Utrecht, by deeze gelegenheid, Pipyn in handen viel (*i*). De goederen van Everard wer-

697.

(*e*) Annal. Merenf. *ad annum* 697.
(*f*) Diploma CAROLI MARTELLI *apud* HEDAM *p.* 30.
(*g*) Le P. DANIEL Hift. de France *Tom.* I. *p.* 451.
(*h*) FREDEGARII Chronic. II. *Cont. Cap.* CII. Annal. Metenf. *ad annum* 697.
(*i*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 9.

werden toen ook allen, ten behoeve van de Koningklyke Schatkist, verbeurd verklaard; eerlang aan Pipyn, en door deezen sedert aan zynen natuurlyken Zoon *Karel*, weggeschonken (*k*).

De Friesche kryg is, naar alle waarschynlykheid, ten deezen tyde, met een verdrag, geëindigd: alzo men, niet lang hierna, gemeld vindt, dat *Grimoald*, tweede Zoon van Pipyn by zyne Gemaalin Plechtrude, een Huwelyk aangegaan heeft met *Theudesinde*, Dogter van den Frieschen Koning Radboud (*l*). Vermoedelyk is dit Huwelyk eene van de voorwaarden des verdrags geweest.

Willebrord en zyne Medgezellen voeren
698. toen wederom voort met prediken. Te Utrecht werdt, omtrent deezen tyd, zo men wil, een Bedehuis en een Doopvont gebouwd.

Zwitbert stigt eenige Kerken hier te Lande.

Zwitbert, één der Medgezellen van Willebrord, en reeds tot Bisschop verheeven (*m*), zou thans ook verscheiden' Kerken hier te Lande ingewyd hebben, als te *Duurstede*, te *Woudrichem*, te *Ryswyk*, in *Haagestein*, te *Zandwyk*, te *Malsen*, te *Oud Heusden*, te *Schoonderwoerd*, te *Arkel*, en op eenige andere plaatsen. Pipyn gaf hem een Eilandje in den Ryn, *Weerd* genoemd, alwaar hy een Klooster gestigt heeft. Te vooren hadt hy den *Boruktuarien* of Brukteren

(*k*) Diploma CAROL. MARTELLI *apud* HEDAM. *p.* 30.

(*l*) FREDEGARII Chronic. *II. Continuat. Cap.* CIV. Annal. Veter. Franc. *apud.* MARTEN. & DURAND. Monum. Vet. *Tom.* V. *col.* 886.

(*m*) Vide UBB. EMM. Rer. Frisic. *Lib.* IV. *p.* 52.

teren het Evangelie gepredikt (*n*). Hy is in 't jaar zevenhonderdenzeventien, te Weerd overleeden (*o*).

Theodorik de III, na eene regeering van veertien jaaren, overleeden zynde, werdt van zynen jongen Zoon, Klovis den III, opgevolgd; die vier jaaren den naam van Koning gedraagen hebbende, terwyl de gantsche klem der Regeeringe in handen van den Groothofmeester Pipyn bleef, van zynen Broeder Childebert den III. opgevolgd werd. Hy bekleedde den Troon zestien jaaren.

Zyn Zoon Dagobert de III volgde hem op. En omtrent deezen tyd werdt Grimoald, Pipyns Zoon, terwyl hy, in de S. Lamberts Kerke te Luik, zyne gebeden deedt, door zekeren Lyftrawant van Koning Radboud, *Rangarius den Fries* genoemd (*p*), verraaderlyk omgebragt (*q*). Theudesinde, Grimoalds Gemaalin, hadt, of door aandryven van haaren Vader Radboud, of uit eigen' beweeging, dit gruwelstuk bewerkt. De regte oorzaak is by niemant der Tydgenooten, die tot ons gekomen zyn, aangetekend. Doch men vindt, dat Pipyn allen, die deel aan 't kwaad hadden, naar verdiensten en met de dood gestraft heeft (*r*).

Radbouds Dogter doet Grimoald haaren Egtgenoot ombrengen. 714.

Theu-

(*n*) Beda *Libr.* V. *Cap.* 11. Joann. a Leydis *Libr.* II. *Cap.* 12.
(*o*) Ubb. Emm. Rer. Frisc. *Libr.* IV. *p.* 58.
(*p*) De Majorib. Dom. Libell. *apud* Du Chesne *Tom.* II. *p.* 2. B.
(*q*) Annal. Metens. *ad annum* 714. J. Iperii Chronicon S. Bertin. *Cap.* III. *Part.* 2. *apud* Marten. & Durand. Thesaur. Anecd. *Tom* III. *p.* 478. C.
(*r*) Annal. Metens. *ad annum* 714.

Theudesinde zal, by deeze gelegenheid, dan ook omgekomen zyn. Pipyn overleedt in Wintermaand deezes zelfden jaars (*s*).

Hy hadt, voor zynen dood, den jongen *Theobald*, natuurlyken Zoon van Grimoald, tot Groothofmeester van Dagobert den III aangesteld, en na zyn overlyden, nam zyne Gemaalin Plechtrude, als Voogdes van Theodebald, het Ryksbewind in handen. Zy verzekerde zig terstond van haaren Stiefzoon Karel (*ſ*), die te Keulen gevangen gehouden werdt (*t*). Doch eenige misnoegden, de wapenen tegen haar opgevat hebbende, sloegen haar Leger en dreeven Thodebald op de vlugt; sedert zekeren *Raganfrid* tot Groothofmeester aanstellende, die, min voor Plechtrude bedugt dan voor Karel, welke sedert uit zyne gevangenis ontkomen was, een verbond van vriendschap en onderlinge bescherming sloot met Radboud, Koning of Hertog der Friezen (*v*), die, buiten twyfel, uit een' ingewortelden haat tegen Pipyns Geslagt, al zyne magt byeen trok, om Raganfrid te ondersteunen.

715.

Raganfrid en Radboud slaan Karel.

Karel, midlerwyl voor Opvolger zyns Vaders in Oostfrankryk erkend zynde (*w*), stelde zig insgelyks, zo veel hem de korte tyd toeliet, in staat, om Raganfrid en Radboud het hoofd te bieden. Radboud voerde zyne benden, te schepe, den Ryn op tot Keulen toe (*x*), alwaar hy, te land gestapt, van Karel,

(*s*) Annal. Fuldens. *ad annum* 714.
(*ſ*) FREDEGARII Chronic. *II. Cont. Cap.* CIV, CV.
(*t*) IPERII Chronic. S. Bertin. *Cap.* III. *Part.* 2.
(*v*) FREDEGARII Chronic. *II. Cont. Cap.* CV.
(*w*) Annal. Metens. *ad annum* 716.
(*x*) Chronicon Fontanell. *Cap.* III. *apud* D'ACHERY *Tom.* II. *p.* 268.

rel, met kleine magt, tegen getrokken werdt. Naby de gemelde ſtad, viel, in Lentemaand des jaars zevenhonderdenzeſtien, een bloedig gevegt voor (y), in welk de Friezen de overhand behielden. Een groot deel van Karels benden ſneuvelde hier. Hy zelf bergde zig, ter naauwer nood, door de vlugt (z). De opkomende nagt maakte een einde van den ſtryd, en begunſtigde de vlugt van Karel, die, zo dra hy tyd hadt om zig te herſtellen, met een veel magtiger Leger, in 't veld verſcheen (a). 716.

XVII. De Friezen door Karel Martel overwonnen.

Raganfrid was, midlerwyl, met het Leger van Koning CHILPERIK DEN II, dien hy, na de dood van Dagobert den III, op den troon geplaatſt hadt (b), het wyd uitgeſtrekt (1) *Ardenner Woud* doorgetrokken, om zig met de zegepraalende Friezen, onder Radboud, te vereenigen. De ſamengevoegde Legers, als of zy geenen vyand te dugten hadden, liepen het platte land omtrent Keulen, wyd en zyd af. Pipyns Weduwe Plechtrude, die zig, ten deezen tyde, te Keulen ophieldt, werdt genoodzaakt, haare veiligheid

(y) Annal. Fuldenſ. *ad annum* 715.
(z) Geſta Regum Francorum, *Cap.* LI.
(a) Annal. Metenſ. *ad annum* 716.
(b) FREDEGARII Chronic. *II. Contin. Cap.* CVI.

(1) Het *Ardenner Woud* heeft zig, door gantſch Belgie en het tweede Germanie, uitgeſtrekt. Zie CLUVERIUS *Germ. Ant.* Libr. II. Cap. XXXVIII. p. 503. Het beſloeg dus een goed deel van Vlaanderen, Brabant, Luxemburg, en waarſchynlyk ook een gedeelte van Gelderland. Het Sonien-Boſch by Bruſſel is 'er, zo men wil, nog een overblyſſel van.

heid met aanzienlyke schatten te koopen (*c*). De stroopende Franken en Friezen werden, niet lang hierna, door vyfhonderd man uit Karels Leger, welken hy zelf aanvoerde, by de hoeve *Amblef*, niet verre van de Abtdy van Stablo, in Luikerland op de Luxemburgsche grenzen, overvallen en op de vlugt gejaagd (*d*). 't Is te vermoeden, dat de Friezen, by deeze gelegenheid, naar huis gekeerd zullen zyn. In 't volgende jaar, op
717. Palm-zondag, behaalde Karel, by het *Dorp Vinci*, niet verre van Kameryk, eene volkomene overwinning op het Leger van Chilperik en Raganfrid. De Koning ontkwam het met de vlugt (*e*). Ook werdt Raganfrid, door hulp van *Wando*, Abt der Abtdye van Fontanelle, aan de Seine, die hem een paard verschafte, weggeholpen: welke dienst den Abt duur genoeg te staan kwam, alzo Karel hem terstond uit de Abtdye zette, en volgens 't gemeen gevoelen naar Utrecht, *doch zo* 't ons voorkomt, naar Maastricht, in 't *Klooster* van S. Servaas (2), in ballingschap verzondt (*f*). Omtrent deezen tyd, schynt Karel ook de

(*c*) Fredegarii Chronon *II. Contin. Cap.* CVI.
(*d*) Annal. Metens. *ad annum* 716.
(*e*) Fredegarii Chronon *II. Contin. Cap.* CVI.
(*f*) Chronicon Fontanell. *Cap.* III. XII. & XIII.

(2) Zo men stelt, dat Wando naar Utrecht vervoerd is, doen zig terstond eenige zwaarigheden op. 1. De *Kronyk der Abtdye van Fontanelle* zegt duidelyk, (Cap. XII. & XIII.) dat Wando in een Klooster van S. Servaas gesteken werdt. Doch men vindt geen Klooster van S. Servaas te Utrecht, voor de dertiende eeuwe; wanneer 'er, naar sommiger verhaal, eene Nonnen-Abtdy van dien naam werdt gestigt. Zie Buchel. ad Bekam in

de overwinning op Radboud, in Friesland, van welke onze Kronyken gewaagen, behaald te hebben (g).

XVIII. Wolfran, Bisschop van Sens, predikt het geloof in Friesland.

Men wil, dat de kryg tegen de Friezen met een verdrag eindigde, by welk Radboud, onder anderen, zig verbondt, den Christelyken Godsdienst te zullen omhelzen (h). Ook schynt deeze belofte en de vryheid voor de Geloofsverkondigers, die 'er op volgde, Wolfran, Bisschop van Sens in Champagne, bewoogen te hebben, om zig, te schepe, uit den mond der Seine (i), naar Friesland te begeven, en Willebrord, in 't voortplanten der Evangelie-leere, de hand te bieden (k), met zo gewensch-ten

(g) Chronica de Trajecto, *apud* Matthæum, *Tom.* V. *p.* 311.
(h) Joann. a Leydis Chronicon, *Libr.* II. *Cap.* 28.
(i) Append. II. *ad* Chron. Fontanell. *Cap.* I.
(k) Wandregisili Abbatis Vita, *Cap.* XXIII. *apud* Du Chesne *Tom.* I. *p.* 642. A.

in Willibrando p. 73. not. (g). en van Heussen en van Ryn *Kerkel. Oudbed.* II. Deel bl. 90. Doch te Maastricht, ook *Trajectum* genoemd, zo wel als Utrecht, was, ten deezen tyde, reeds een *Klooster van S. Servaas.* 2. Men leest (*Chron. Fontanell.* Cap. XIII.) dat Wando, in 't jaar 742 uit zyne ballingschap te rug keerende, eenige overblyfsels van S. Servaas medebragt. Doch men heeft, onzes weetens, nooit voorgegeven, die overblyfsels te Utrecht te hebben; maar wel te Maastricht. 't Is waar, dat men, in de gemelde *Kronyk* (Cap. III.), leest, dat het *Trajectum*, werwaards Wando vervoerd werdt, eertyds Wiltenburg werdt genoemd, 't welk alleen op Utrecht past. Doch men schynt dit zeggen voor een byvoegsel van eene onkundige hand moeten houden, die diergelyke woorden by Beda (Libr. V. Cap. 11.) wegens *Trajectum*, dat is, Utrecht, gelezen hebbende, dezelven op een gantsch ander *Trajectum*, naamlyk, Maastricht, toegepast heeft.

ten uitslag, dat een goed getal van Friezen, onder welken Radbouds eigen Zoon was, het
719. Geloof omhelsden en zig doopen liepen. Radboud zelf werdt byna bewoogen, om zyne gedaane belofte te voltrekken. Men maakte, naar 't verhaal onzer Kronyken (*l*), te Hoogtwoude, anderen (*m*) schryven te Medenblik, eene Doopvont gereed. Hy hadt 'er den eenen voet reeds in gezet, en Wolfran stondt vaardig om hem te doopen, wanneer hy, op zyne vraag, „ waar het groot getal der af„ gestorven' Friesche Grooten, zyne Voor„ ouderen, vervaaren ware?" ten antwoord krygende, *dat alle ongedoopten zekerlyk verlooren waren*, zynen voet wederom te rug trok, verklaarende „ dat hy liever, met de „ menigte zyner Voorouderen, in het zalig „ gewest van Wodan, dan met den geringen „ hoop der Christenen, in den Hemel zyn wil„ de (*n*)." Wolfran vertrok hierop, en Radboud, die reeds, verscheiden' jaaren, aan eene sleepende ziekte gekwynd hadt (*o*), stierf zo kort hierna, dat hy op den derden dag begraaven werdt (*p*). POPPO volgde hem op: onder wiens Regeeringe, Willebrord en de andere Predikers volkomen' vryheid kreegen, om het Evangelie, wyd en zyd, te verkondigen (*q*), en de Kerken, die, onder de voorige Regeeringe, tot den Afgodendienst, mis-

Radboud weigert zig te laaten doopen en sterft.

(*l*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 21.
(*m*) UBB EMMII Rer. Frisic. *Libr.* IV. *p.* 53.
(*n*) JOANN DE BEKA *p.* 7.
(*o*) Vita LUDGERI *Libr.* I. *Cap.* 4.
(*p*) JOANN. DE BEKA *p.* 7.
(*q*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 23.

L. F. du Bourg del. De FRAN, te laaten doopen. J. Folkema Sculp.

misbruikt waren (*r*), wederom tot den Christelyken dienst te gebruiken. Omtrent deezen tyd, schynt Willebrord, te Utrecht, een Klooster en eene Kerk, ter eere van den Zaligmaaker Jezus Christus en van de Heilige Maagd, gestigt te hebben (*s*). Ook heeft hy, naar waarschynlykheid, nu eerst, den zetel zyns Bisdoms te Utrecht gevestigd, en zig, ernstelyk, op het prediken onder de ongeloovige Friezen, toegelegd (*t*).

Karel hadt, even als Groothofmeesters te doen gewoon waren, zekeren KLOTARIS tot Koning verklaard, die in 't jaar zevenhonderd negentien overleedt (*v*). Chilperik overleedt omtrent twee jaaren laater, in wiens 721.
plaats, THEODORIK DE III, Zoon van Dagobert den III. tot Koning verheeven werdt (*w*). Karel, die de waardigheid van Groothofmeester nu in zyne handen gesteld zag, sloot eerlang een verdrag met Raganfrid, by welk, het Graafschap Angers aan deezen voor zyn leeven werdt afgestaan (*x*). Te vooren hadt Karel zyne Stiefmoeder Plechtrude al genoodzaakt, om hem de nagelaatene schatten van zynen Vader Pipyn over te leveren (*y*). Zo zeer nam zyn rykdom en magt, hand over hand, toe, dat hy, met de daad, schoon niet met den naam, Koning der Franken

(*r*) Legend. S. BONIFACII *Cap.* I.
(*s*) Diploma CAROLI MART. *apud* HEDAM, *p.* 30.
(*t*) Fragm. Hist Auct. incerti, *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 783. C. BEDA *Libr.* V. *Cap.* 11.
(*v*) FREDEGAR. Chronic. *II. Cont. Cap.* CVII.
(*w*) Id ibid.
(*x*) Annal. Metens. *ad annum* 718.
(*y*) Annal. Fuldens. *ad annum* 718.

ken was. Des zag men hem ook wel haast, volgens de gewoonte dier tyden, eenigen zyner goederen aan de Geestelykheid wegschenken.

Giften aan Willebrord en de Kerk te Utrecht. 722.

Willebrord kreeg 'er zyn aandeel van. By eenen Giftbrief, gedagtekend den eersten van Louwmaand, in het tweede jaar der Regeeringe van Koning Theodorik, werdt het Klooster, welk hy binnen de muuren van Utrecht, gestigt hadt, en welk nu onder zyn opzigt stondt, begiftigd met al wat der Koningklyke Schatkist, zo in als om Utrecht, toekwam, met naame de Weide *Graveningen* en het Dorp of Slot *Fethna*, en alle de wooningen, landen, hutten, huizen, gebouwen en derzelver inwooners, zo wel dienstknegten als lyfeigenen: voorts de beemden, weiden, bosschen, wateren, vaarten, benevens al het vee en de veehoeders van beiderlei kunne (*z*). Deeze Gift lei den eigenlyken grond van de aanzienlyke bezittingen des Utrechtschen Bisdoms, die, van tyd tot tyd, aangroeiden. Karel gaf ook, weinige jaaren laater, aan de Kerk, die, te Utrecht, ter eere van den Zaligmaaker en van de Heilige Maagd, gestigt was, de verbeurdverklaarde goederen van Everard, te Elst in de Betuwe gelegen, en hem voorheen door Pipyn geschonken, gelyk wy boven aantekenden (*a*). Willebrord werdt in 't vol bezit van alle deeze goederen gesteld (*b*). 's Jaars daaraan, werden aan eene Kerk te *Reynaren*, behoorende onder

(*z*) Diploma Carol. Mart. *apud* Hedam, *p.* 28.
(*a*) Zie *bl.* 364.
(*b*) Diploma Carol. Mart. *apud* Hedam, *p.* 30.

der 't Bisdom van Willebrord, door zekeren Graaf *Ebroin*, ook eenige hoeven, bosſchen, boerenwooningen, ſlaaven en ſlaavinnen en eene Lieve Vrouwen Kerk, te *Millingen* in de Betuwe, geſchonken (*c*). Onze Kronykſchryvers willen, dat de beſtiering der Gemeente te Elſt, door Biſſchop Willebrord, aan zekeren *Werenfrid*, opgedraagen werdt, die, niet lang hierna, te *Weſtervoort* overleeden zynde, te Elſt begraaven werdt (*d*). Omtrent deezen tyd, of wat laater, overleedt ook Willebrords Reisgenoot, de Diaken Adelbert, die het Evangelie in *Kennemerland* gepredikt heeft. Hy werdt te *Egmond*, toen *Hallem* genoemd (*e*), begraaven. De Chriſtenen van dien oord ſtigtten eene houten Kapel over zyne Grafſtede, in welke zy, van tyd tot tyd, zyne gedagtenis vierden (*f*).

Dood van Adelbert.

XX. Krygsbedryven van Karel Martel.

Midlerwyl deedt Karel verſcheiden' volken het geweld zyner wapenen gevoelen. De Saxers, die tegen hem opſtonden, werden overwonnen. In eenen volgenden Veldtogt, trok hy over den Ryn, bezogt de Alemannen en Zwaaben, en voerde zyn zegepraalend Leger tot aan den Donauw, alwaar hy zig van een gedeelte van Beijeren meeſter maakte. De afval van *Eudo*, Hertog van Aquitanie, noodzaakte hem, ſedert, naar Frankryk te rug te trekken. Over de Loire

(*c*) Diploma EBROINI *apud* VAN LOON Aloud. Holl. Hiſt. I. *Deel*, *bl.* 120
(*d*) J. DE BEKA *p.* 10.
(*e*) JOANN. A LEYDIS Annal. Egm. *Cap.* I. *p.* 2.
(*f*) Vita S. ADELBERTI *Cap.* V. VII. JOANN. A LEYDIS *Libr.* II. *Cap.* 41.

Loire gekomen, dreef hy Eudo wel haast op de vlugt; die naderhand hulp van de Sarrasynen in Spanje zogt, en dezelven, tegen Karel
732. en de Franken, dermaate wist op te hitsen, dat men eerlang een magtig Leger van deezen ongeloovigen Landaart in Frankryk zag vallen. Karel egter trok hun tegen, leverde hun slag, en behaalde eene volkomene overwinning op hen. Eudo, Karels voorspoed bemerkende, koos zyne zyde, en hielp hem de Sarrasynen, die hy, te vooren, naar Frankryk getroond hadt, wederom ten lande uit jaagen (g). Men wil, dat Karel, sedert deeze overwinning der Sarrasynen, den bynaam van *Martel* of *Hamer* verkreegen heeft.

Opstand der Friezen onder Poppo.

Doch terwyl de Groothofmeester des Frankischen Ryks dus de handen vol werks hadt, oordeelden de Friezen, die langs de Noordzee woonden, dat hun gewenschte gelegenheid gegeven werdt, om zig van de Frankische heerschappy te ontslaan. Poppo, die thans over de Friezen regeerde, porde hen aan tot den afval. De redenen, welken hy hier toe gebruikte, zyn, onzes weetens, van niemant der oude geloofwaardige Schryveren aangetekend. Sommigen gissen, dat de Friezen, te zeer aan den Afgodendienst gehegt, het juk van den Christelyken Godsdienst, welk hun door de Franken was opgelegd, niet hebben konnen of willen draagen (h). Doch onze Kro-

(g) FREDEGARII Chronic. *II. Contin. Cap.* CVIII. Annal. Francorum Tilian. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 7. B.
(h) Vide UBB. EMMII Rer. Frisic. *Libr.* IV. *p.* 57, 58.

Kronyken getuigen, dat Poppo den Geloofspredikeren, terstond na Radbouds dood, vryheid gaf, om het Evangelie te verkondigen (*i*), en men leest, onzes weetens, nergens, dat hy sedert van gedrag veranderd is. De strengheid der Frankische heerschappye, of de ingewortelde begeerte naar vryheid, of nog andere redenen, ons thans onbekend, konnen de Friezen tot den opstand gebragt hebben. Welke byzondere blyken zy van hunnen afval gegeven hebben, wordt ook niet verhaald. 't Zy dan dat zy, volgens de aloude gewoonte der Germanische volken, over den Ryn trokken en in de Landen der Franken vielen; 't zy dat zy de zee en zeekusten door rooveryen onveilig maakten, 't zy dat zy de gewoonlyke schattingen weigerden te betaalen; de Frankische Historieschryvers beschuldigen hen van verbreekinge der beloofde trouwe (*k*) en van wreede vyandelykheden tegen de Franken (*l*). Karel Martel hadt hier zo dra geene kennis van, of hy was op middelen bedagt, om de Friezen eens vooral te bedwingen. Hy besloot hen, niet meer te lande, gelyk voor deezen geschied was, maar te water aan te tasten. Zyne Vloot, behoorlyk bemand, voert hy uit de havens van Oostfrankryk, langs de Kusten van het tegenwoordig Holland, Oostwaards aan, naar het gedeelte van Friesland, welk beoosten de Zuiderzee lag, en thans nog Friesland 736.

(*i*) Joann. a Leydis *Libr.* I. *Cap.* 23.
(*k*) Annal. Metens. *ad annum* 736.
(*l*) Fredegarii Chron. *III. Contin. Cap.* CIX.

land genoemd wordt. Deeze Landstreek werdt, toen, van een gescheiden, door een groot binnenmeer, welk *Borndiep* genoemd werdt, en welks overblyffel nu nog den naam van *Boerdiep* draagt. In dit Meer, welk sommigen door den naam *Burdone* en *Burdine* schynen te betekenen, ankerde de Vloot, tusschen twee Friesche Eilanden, die, by oude Schryvers, verscheidenlyk benoemd worden; doch geene anderen schynen geweest te zyn, dan de tegenwoordige twee deelen van Friesland, *Oostergo* en *Westergo* (3), die, voor het bedyken van den gemelden binnenboezem, 't welk

(3) De Vervolger van FREDEGARIUS *Kronyk* noemt deeze Eilanden (*Chron.* Cap. CIX.) *Anistarchia* en *Westarchia:* de Jaarboeken van Mets (*ad annum* 736.) *Wistriamchi* en *Wastrachia.* Doch drie oude Frankische Kronyken schynen den regten naam van één deezer Eilanden, want van het andere spreeken zy niet, best bewaard te hebben, noemende het zelve *Wistragon* en *Wistrigon*, dat is *Westergo.* Vide *Annal. Tilian. auctior.* ad Annum 733 apud DU CHESNE Tom. II. p. 11. *Annal. Tilian.* ad Annum 733, apud eundem, Tom. II. p. 7. *Chron. breve S. Dionysii* ad Annum 734, apud eund. Tom. III. p. 127. De Heer BARBEYRAC besluit van de tegenwoordige tot de aloude gedaante van Friesland, als hy zegt, dat de *Vervolger van* FREDEGARIUS *Kronyk* niet van Oostergo en Westergo kan spreeken, om dat deeze twee deelen van Friesland thans geene Eilanden zyn. *Hist. des anciens Traitez* Part. II. Art. CCCII. Not. (2) p. 281. UBBO EMMIUS hadt het onderscheid, tusschen den ouden en tegenwoordigen Staat van Oostergo en Westergo, reeds aangeweezen. *Rerum Fresicar.* Libr. I. p. 16. *Edit. Lugd. Bat.* 1616. De geleerde WESSELING heeft, onlangs, byna een geheel Hoofdstuk van zeker Werk besteed, om de gelegenheid deezer twee Eilanden aan te toonen. Hy verstaat 'er ook *Oostergo* en *Westergo* door; doch hy agt, dat deeze deelen van Friesland *Eilanden* genoemd zyn

't welk niet voor den jaare twaalfhonderdtweeëntwintig geschiedde (*m*), met regt den naam van Eilanden draagen mogten. Karel Martel, zyn Leger hier, langs 't Meer op Westergo (*n*), in slagorde geschaard hebbende, viel zo fel op de Friezen aan, dat dezelven eerlang de volkomen' nederlaag kreegen. Poppo zelf, de Koning der Friezen, sneuvelde in den stryd. De Franken, de vlugtende Friezen agterna jaagende, maakten 'er eene geweldige slagting onder. Zy gunden zig geene rust, voor dat zy 't Land alomme afgeloopen, de Tempels om verre gehaald en verbrand, de gewyde bosschen uitgerooid, en de moedige Friezen genoodzaakt hadden, om zig, op nieuws, den Frankischen Ryke te onderwerpen. Toen eerst keerden zy, rykelyk met buit belaaden, naar de Vloot, en met dezelve naar Oostfrankryk te rug (*o*).

Zy worden geslaagen, en Poppo sneuvelt.

Sommige hedendaagsche Schryvers willen, dat de Friezen, van deezen tyd af, door Hertogen, die de Frankische Vorsten aanstelden, geregeerd zyn geworden (*p*). Doch hiervan is

(*m*) M. S. Chron. van Vriesland, *by* VAN LOON Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 324.

(*n*) Annal. Francor. Tilian. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 7, 11.

(*o*) FREDEGARII Chronic. *III. Contin Cap.* CIX. Annal. Metens. *ad annum* 726. Annal. Fuldens. *ad annum* 729.

(*p*) Le P. DANIEL Hist. de France, *Tom.* I. *p.* 479.

zyn, of om dat zy eene soort van halve Eilanden, of alleenlyk aan Zee gelegen' Landstreeken waren; en hy wyst aan, dat men het woord *Eilanden*, in beiderlei zin, plagt te gebruiken. Vide PETRI WESSELINGII *Probabil*, Cap. XXXVIII.

is ons geen duidelyk blyk, in oude Schryvers, voorgekomen. Wy zullen in 't gevolg zien, dat onze Kronyken, in laater' tyd, nog van Koningen der Friezen gewaagen, van welken niet blykt, dat zy, door de Frankische Vorsten, aangesteld zyn. Na verloop van eenige jaaren, hebben egter de Hertogen of Graaven, die, over deeze en gene deelen van Friesland, bewind gevoerd hebben, hun gezag van de Vorsten der Franken ontleend. Dit zal, hierna, klaar genoeg blyken.

XXI. Dood van Willebrord. Zyn Uiterste wil. 737.

Waarschynlyk is 't ondertusschen, dat de nederlaag der Friezen, van welke wy spreeken, de prediking der Evangelie-leere in Friesland niet weinig bevorderd heeft. Doch Willebrord hadt geene gelegenheid meer, om 'er lang in te arbeiden. Hy overleedt op den zesden van Slagtmaand des volgenden jaars, en werdt, in de Abtdye van *Epternach*, by Trier, die hy, uit eene gifte van *Irmina*, Dogter van Dagobert den II, gestigt (q), en in welke hy zig veeltyds opgehouden (r) hadt, begraaven (s). In zynen Uitersten wil, die nog voorhanden is, vindt men eene optelling der goederen, welken hem, door de vrygebooren' Franken en eenige grooten onder dezelven, geschonken waren. Binnen Antwerpen, was hem eene Kerk met het gene 'er toe behoorde, benevens een derde van den tol en nog drie * hoeven of dorpen †, door zekeren *Rohing*,

* *Villæ.*

† *Bacwalde, Winnelinchbienne, Furgalare.*

(q) Diplom. vide *apud* E. MARTEN. &. U. DURAND. Veter. Monum. *Tom.* I. *col* 9, 10, 12.

(r) Diploma PIPINI R. *apud* MIRÆUM Not. Eccles. Belgii *Cap.* VIII. *p. m.* 641.

(s) J. DE BEKA Chron. *p.* 10.

bing, geschonken (*t*). *Herihald*, een Geestelyke, hadt hem begiftigd met eene Kerk in 't Land *Marsum*, alwaar de Maas in Zee stort, en met zekere plek Lands, of Moeras daartoe behoorende (4). Van *Angilbald* was hy beschonken met de hoeve *Wadradoch* of *Waderlo* in 't Landschap *Taxandrie* aan de Rivier de Dommel (*v*). In 't zelfde Landschap, hadt hem *Ansbald* begiftigd met zyn aandeel in de hoeve *Busloch* of *Haasloos*, en met nog eene hoeve *Dios-*

(*t*) Cartes Vide *apud* MIRÆUM Cod. Donat. piar. *Cap*. VI, VII, *p*. 10, 11.

(*v*) Cartam Aengilbaldi vide *apud* E. MARTENE & U. DURAND Veter. Monum. *Tom*. I. *col*. 14.

(4) De woorden van den Uitersten wil, voor welken wy *zekere plek Lands of Moeras* gesteld hebben, komen ons duister voor. Dus staat 'er: *tradidit - - Mariscum, unde Berbices nascuntur*; 't welk, naar sommiger Vertaaling, betekenen zou, *de Moeren, in de welken barbeelvissen* [of *barmen*] *voortfokken*. Dat *Mariscus*, in het Latyn der Middel-eeuwe, een *Moeras* betekende, is bekend. Doch dat men immer voor een *Barbeel*, *Berbex* of *Berbix* gezeid hebbe, is my niet gebleeken. In 't *Glossarium* van DU CANGE, wordt 'er alleenlyk deeze plaats, uit den Uitersten wil van Willebrord, toe bygehaald. Gemeenlyk zeide men, in de Middel-eeuwe, *Berbices* voor *Vervices*, om *Schaapen* te betekenen. Ook werdt het woord *Mariscus* wel voor *Heide* gebruikt, immers voor eene plek, alwaar Schaapen geweid worden. DU CANGE haalt (Voce BERCARIA) eene plaats aan, uit eenen ouden Brief, in welken, het zo voorkomt: *Noverit*, staat 'er, *Universitas vestra nos concessisse - -* BERCHARIAM *nostram ducentarum ovium, scilicet medietatem de Osmundeseie*, IN *terra &* MARISCO. Zo ik de duistere woorden van den Uitersten wil vertaalen moest, zou ik voor *nascuntur*, *pascuntur* leezen, en agten dat 'er gesproken werdt van eene *Heide* of *andere plek Lands*, *alwaar Schaapen geweid worden*.

Diosna of *Diesen* genoemd en op den ſtroom *Digena* gelegen (*w*). De Nonne *Bertbinde* of *Bertilinde* hadt hem beſchonken met haar gantſche aandeel in de hoeve *Bobanſchot* of *Hoccaſcaute*, al mede in Taxandrie gelegen (*x*). Van *Henrik* hadt hy een gedeelte van de hoeve *Pieplo* gekreegen, en van *Engelbert* (*y*) deszelfs gantſche aandeel in de hoeve *Hineſlooten*, benevens de gantſche hoeve *Alphen*, in 't Landſchap Taxandrie (5). *Thietbald* hadt hem zekere Kerk geſchonken, gelegen in 't Dorp *Montnaheim* en *Araride* genoemd. Van den doorlugtigen *Hedenus*

(*w*) Cartas Aensbaldi vide *apud* E. MARTENE & U. DURAND, Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 18 & 19.

(*x*) Cartam Bertilendis vide *apud* E. MARTENE & U. DURAND Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 17.

(*y*) Cartas Aengelberti vide *apud* E. MARTENE & DURAND, Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 16 & 19.

(5) 't Blykt, uit de plaatſen, die hier in *Taxandrie* geſteld worden, dat deeze Landſtreek, onder anderen, een goed deel van de *Meyerye van 's Hertogenboſch* en van de *Baronye van Breda* beſlaagen heeft: ook 't gene men thans de *Brabantſche Kempen* noemt. Een overblyfſel des ouden naams vindt men hier nog, in het Dorp *Teſſenderlo*, by Dieſt aan de Demer. Niet lang, zo 't ſchynt, voor de komſt van Willebrord hier te Lande, was het geloof in Taxandrie gepredikt, door Lambert, Biſſchop van Maaſtricht, die hier een groot getal van beelden en tempels vernield hadt. *Vita* S. LAMBERTI *Martyris* Cap. VI. in H. CANISII *Lection.* Tom. II. p. I. p. 142. De voortgang van den Chriſtelyken Godsdienſt in deeze Landſtreek ſchynt gelegenheid te hebben gegeven, dat Willebrord met veele hoeven en gehugten, hier gelegen, beſchonken is geweeſt. De Heeren en Inwooners der plaatſen zullen, in grooten getale, het Evangelie omhelsd gehad hebben.

nus (z) was hy begiftigd met deszelfs aandeel in zekere hoeve *, in Turingasne.

* *Aimistadt* super *Fluvio Wielbeo*.

De goederen, door Pipyn, door Plechtrude zyne Gemaalin en door Karel zynen Zoon, aan Willebrord geschonken, worden wel in den Uitersten wil niet duidelyk genoemd; doch uit de Giftbrieven zelven (*a*) blykt, dat 'er de goederen, in en om Utrecht, tot de Koningklyke Schatkist behoorende, en de aangeslaagen' goederen van Graaf Everard in de Betuwe onder begreepen geweest zyn. Ook leest men, in egte Gedenkschriften der elfde Eeuwe (*b*), dat de Moederkerken *Vlaardingen*, *Kerkwerve*, *Velzereburg* of Velzen, *Heilegelo* of Heilo en *Pethem* of Petten, door Karel, en deszelfs geloovige Voorouders, aan Willebrord geschonken geweest zyn.

Alle deeze goederen, of de meesten werden nu, by deezen Uitersten wil, aan de Abtdye van Epternach gemaakt (*c*). Wy maaken 'er te liever een weinig omstandiger gewag van, om dat deeze goederen, of allen of voor een groot gedeelte, door Gerard, Abt van Epternach, in den jaare elfhonderdzesenvyftig, wederom aan Dirk den VI, Graave van Holland, by vermangeling, zyn afgestaan geworden (*d*).

En gelyk uit deezen Uitersten wil af te neemen

(z) Cartam Hedeni vide *apud* E MARTENE & U. DURAND. Veter. Monum. *Tom.* I. *col.* 13 & 22.

(*a*) *Apud* HEDAM *p.* 28, 30. Vide & E. MARTENE & U. DURAND, *Tom.* I. *col.* 15.

(*b*) Diploma Wilh. Episcopi *apud* HEDAM *p.* 132.

(*c*) Testament S. Willibroidi *apud* MIRÆUM Codic. Donat. piar. *Cap.* VIII. *p.* 11.

(*d*) BROUWERI Annal. Trevirens. *Tom.* II. *p.* 62.

men is, dat veele of de meeste goederen des Bisschops aan zyn geliefd Klooster te Epternach, en niet aan de Utrechtsche Kerke weggeschonken zyn; zo ziet men 'er ook uit, dat dezelven grootendeels in Brabant, alwaar het Landschap Taxandrie gezogt moet worden, in Holland en in Gelderland, gelegen zyn geweest.

Veranderingen in Frankryk. 741. Karel Martel, de Groothofmeesterlyke waardigheid, meer dan zesentwintig jaaren, met roem, ten minste naar 't oordeel der Weereldlyken (6), bekleed hebbende, overleedt op den tweeëntwintigsten van Wynmaand des jaars zevenhonderd eenenveertig (e). Op zyn sterfbedde, verdeelde hy het Ryksbewind, ten overstaan der Frankische Grooten, onder zyne twee wettige Zoonen, *Karoloman* en *Pipyn*. Den eersten werdt het bestier over Oostfrankryk, Alemannie en Turingen opgedraagen. Pipyn kreeg het bewind over Westfrankryk, Burgondie en Provence. Deez' stelde, in de plaats van Theodorik den III, die in 't jaar zevenhonderd

(e) Anhal. Metens. *ad annum* 741.

(6) De Geestelyken hebben allen zo gunstig niet van hem geoordeeld. Sommigen hebben hem eenen dwingeland genoemd, en verteld, dat men, eenigen tyd na zynen dood, zyn graf openende, eene groote Slang, in de plaats van zyn lighaam, vondt. Geen wonder dat men hem niet lyden mogt. Hy hadt niet alleen Bisdommen aan Leeken gegeven; maar ook veele Kerkelyke goederen aangetast en verscheiden' Kloosters verwoest. Zie *Historia Trevirensis* in Collect. L. d'Achery, Tom. II. p. 212. Edit. *in folio*, en Joh. Iperii *Chron. S. Bertini* Cap. VI. Part. I. in *Thes. Anecdot.* E. Marten. & U. Durand. Tom. III. col. 485.

derdzevenendertig overleeden was, en na wiens dood niemant den naam van Koning gevoerd hadt, Childerik den III, die, zo men wil, van Koningklyke afkomst was, op den Westfrankischen Troon (*f*), terwyl hy zelf, met een volstrekt gezag, over Childeriks Ryks aandeel heerschte. Karoloman vondt zelfs niet eens goed, den Koningklyken titel aan iemant op te draagen: hy regeerde, op zynen eigen' naam, en noemde zig *Hertog* en *Prins der Franken* (*g*).

XXII. Leevensbyzonderheden van Bonifacius. 742.

In den aanvang zyner Regeeringe, gaf hy aan Bonifacius, Bisschop van Ments, bevel, om eenen nieuwen Bisschop van Utrecht in te wyden (*h*), die, terstond daarop, Gregoor, eenen Trierenaar van Vorstelyke afkomst, met het Bisdom, voorzag (*i*). Deeze Bonifacius, een Engelsche of Schotsche Monnik, ook *Winfrid* genoemd, was, al in 't jaar zevenhonderd zeventien, herwaards overgekomen. Hy hadt zig, eerst, eenigen tyd, te Wyk te Duurstede opgehouden. Van daar was hy naar Utrecht terug gekeerd, en hadt Koning Radboud, die toen met Karel Martel in oorlog was, te vergeefs vermaand, om de Afgodery te laaten vaaren. Na een verblyf van weinige dagen, was hy wederom naar zyn Vaderland vertrok-

(*f*) De Mariob. Domus Libell. *apud* Du Chesne *Tom.* II, *p.* 2.

(*g*) Capit. Reg. Franc. *Edit. Baluzii. Tom.* I. *col.* 145. [*col.* 486. *Edit. Georgisch.*)

(*h*) Epist. Bonifacii XCVII. *p.* 132. *Edit. Serar.* & *apud* Miræum Cod. Donat. piar *Cap.* X. *p.* 13.

(*i*) Othloni Vita Bonif. *Libr.* I. *Cap.* 38. Ludgeri Vita Gregorii *Cap.* III, & IV.

trokken; doch eerlang, van daar, naar Rome gereisd (*k*), alwaar hem Paus Gregoor de II. in 't jaar zevenhonderd negentien (*l*), volle magt gegeven hadt, om het Evangelie onder de ongeloovigen in Germanie te prediken (*m*), schryvende te gelyk Brieven, niet alleen aan de Geestelykheid en geloovigen (*n*); maar aan het gantsche Volk der Turingers (*o*), als mede aan het Volk van het Landschap der oude Saxers (*p*), onder welken, men de Friezen moet agten begreepen te zyn (*q*); vervuld met vermaaningen, aan de Christenen tot standvastigheid, aan de ongeloovigen tot omhelzinge der Evangelie leere, aan allen, tot het aanneemen van Bonifacius, voor hunnen Herder en Leeraar. Bonifacius, van Rome, door Tirol en Beijeren, in Turingen, en na een kort verblyf, in Frankryk gekomen, hadt hier vernomen, dat Radboud overleeden en Utrecht wederom in de magt der Franken geraakt was. Men oordeelde, dat hy, by deezen dood, *zo veel* belang hadt, dat men hem, omtrent *deezen* tyd, Brieven toezondt, in welken, God gedankt werdt „ dat Hy Radboud, den Vyand „ der algemeene Kerke, als voor 's Bisschops „ voeten, ter aarde geworpen hadt (*r*)." Terstond

(*k*) WILLIBALDI Vita S BONIFACII *Cap.* IV. & V. *apud* H. CANISIUM *Tom.* II. P. I. *p* 236. 237

(*l*) Epist. GREGORII Papæ *inter* Epist Bonif. CXVIII. *p.* 164. & *apud.* SIRMOND. Concil. Gall. *Tom.* I. *p.* 511.

(*m*) ANASTAS. Biblioth *in Gregor. II. p.* 36.

(*n*) Epist. CXIX. *inter* Epist. BONIF. *p.* 165.

(*o*) Epist. CXX. *Ubi supra.*

(*p*) Epist. CXXI. *Ubi supra p.* 166.

(*q*) Vide UBBON. EMMII Rer. Frisic. *Libr.* I. *p.* 11. & Epist. ZACH. *inter* BONIF. CXXXVIII. *p.* 201.

(*r*) Epist. BUGGÆ Abbatissæ. *inter* Epist. BONIF. XXXV. *p.* 45.

ſtond hierop, was ook de voorige yver, om het Evangelie onder de Friezen te prediken, wederom in hem opgekomen. Te ſchepe den Ryn afgezakt zynde, hadt hy te Utrecht voet aan land gezet, en was beleefdelyk van Willebrord ontvangen, dien hy, drie jaaren, bygeſtaan hadt, in het draagen van den laſt der Biſſchoppelyke bedieninge; in het verdelgen van Afgods-tempels; in het ſtigten van Kerken en in het prediken der Evangelieleere (*s*). Vervolgens naar Rome ontbooden, was hy, op den dertigſten van Slagtmaand des jaars zevenhonderd drieëntwintig, tot Biſſchop verheeven: en, met Brieven van voorſchryving, onder anderen aan Karel Martel (*t*), te rug gezonden zynde, was hy, door deezen, terſtond in beſcherming genomen (*v*), in 't jaar zevenhonderd zevenendertig, met het opengevallen Bisdom van Ments beſchonken (*w*), en naderhand, door Paus Gregoor den III, tot de waardigheid van Aartsbiſſchop verheeven (*x*), zonder dat hem egter eenige byzondere Aartsbiſſchoppelyke zetel toegevoegd werdt. Na 't overlyden van Willebrord, heeft hy het Utrechtſch Bisdom, in de hoedaanigheid, zo 't ſchynt, van ** Hulp-biſſchop, beſtierd (*y*), waarom hy doorgaans,

** *Coadjutor.*

(*s*) WILLIBALDI Vita S BONIF. *Cap.* VI. *p.* 239.
(*t*) SIRMOND. Conc. Gall. *Tom.* I. *p.* 512.
(*v*) CAROLI Major. Dom. Epiſt. *ad* Epiſc. Duc. Com. & Vicar. *inter.* Epiſt. BONIF. XXXII. *p.* 42. & *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 661.
(*w*) Legenda S. BONIF. *Cap.* XVII.
(*x*) SIRMOND. Concil. Gall. *Tom.* I. *p.* 521.
(*y*) Epiſt. BONIF. XCVII. *p.* 132. & *apud* MIRÆUM Cod. Donar. piar. *Cap.* X. *p.* 13.

gaans, als tweede Bisschop van Utrecht aangemerkt (z), en zelfs, in openbaare schriften, met dien naam benoemd wordt (a). Hy gaf zig, somtyds, den titel van *Universalis Ecclesiæ Legatus Germanicus & Servus Sedis Apostolicæ:* dat is, *Zendeling der Algemeene Kerke in Duitschland en Dienaar des Apostolischen Stoels* (b).

Staat van den Christelyken Godsdienst, hier te Lande, ten zynen tyde.

Doch nademaal een aanzienlyke Bondel Brieven, van en aan Bonifacius en eenige anderen ten zynen tyde geschreeven, ons vry wat lichts geeven, wegens den Staat van den Godsdienst deezer Landen en de Leer- en handelwyze van onzen Bisschop, zal 't niet ondienstig zyn, van dit alles eenig omstandig verslag te doen.

Bonifacius vondt, al op zyne eerste aankomst, Christenen hier te Lande. Zy waren 'er, ten tyde van Willebrord, en hoe veel vroeger, is met geene zekerheid te zeggen. Doch hun getal was thans nog zeer gering, in vergelyking van dat der ongeloovigen. Zelfs nam het, op veele plaatsen, meer af dan toe, doordien de geloovigen geduuriglyk, tot de voorige Afgoderye, werden aangelokt. En weinigen waren standvastig genoeg, om deeze verzoekingen te wederstaan (c). Veelen vervielen tot het oude bygeloof, of paarden den Afgodendienst met de belydenis der waarheid. Hierin werden zy van hunne Priesters voorgegaan. Men zag deezen dan eens bezig met

(z) Beka p. 14. Heda p. 33.
(a) Apud Hedam, p. 35, 36.
(b) Epist. Bonif. VI. p. 10. VIII. p. 11.
(c) Epist. Greg. *inter* Epist. Bonif. CXIX. p. 165.

met doopen, naar de wyze der Christenen (*d*), dan met offeren van stieren en bokken aan Jupiter (*e*) en andere Heidensche Afgoden (*f*), en met eeten van 't gene den Afgoden geofferd was: 't welk sommigen, door het maaken van een kruis, meenden te konnen heiligen (*g*). Men vondt Christenen, die hunne slaaven den Heidenen verkogten, om opgeofferd te worden (*h*). De onbeschaafde menigte hadt, met het aanneemen van den Christelyken Godsdienst, de oude woestheid niet konnen afleggen. Voor een overblyffel deezer woestheid houd ik, 't welk, by de Paussen van deezen tyd, als eene afschuwelyke zonde, werdt aangemerkt, dat de Christenen deezer landen het vleesch van wilde, zo wel als van tamme, paarden greetiglyk aten (*i*). Ook aten zy gaarne raauw spek; daar zy 't, volgens de Pauselyke Instellingen, of gekookt, of gerookt, immers niet, dan na 't Paaschfeest, raauw eeten mogten (*k*). Onder deeze onbeschaafde nieuwbekeerden, waren de Priesters weinig in getal, en somtyds aan grove gebreken schuldig (*l*); zo dat Bonifacius, in eenen zyner Brieven (*m*), de bestraffingen der Israëlitische Priesteren, door de oude Profeeten, op hen past. Elders verklaart

(*d*) Epist. Zach. *inter* Epist. Bonif. CXXXIV. *p.* 185.
(*e*) Epist. Gregor. *inter* Epist. Bonif. CXXII. *p.* 168.
(*f*) Epist. Zach. *inter* Bonif. CXL. *p.* 205.
(*g*) Epist. Gregor. *inter* Bonif. CXXVI. *p.* 173.
(*h*) Epist. Gregor. *inter* Bonif. CXXII. *p.* 169.
(*i*) Epist. Gregor. *inter* Bonif. CXXII. *p.* 168. Epist. Zach. CXLII. *p.* 213.
(*k*) Epist. Zach. *inter* Bonif. CXLII. *p.* 214.
(*l*) Epist. Bonif. LXXXV. *p.* 120.
(*m*) Epist. Bonif. CV. *p.* 146, 147.

klaart hy, dat sommige Diakenen, van vroeg af aan, in allerlei ontugt, geleefd, en verscheiden' byzitten gehouden hadden; en *des* onaangezien tot de Priesterlyke, ja zelfs tot de Bisschoppelyke waardigheid verheven waren (*n*). Ook vondt men 'er, onder de Bisschoppen, die, schoon zy zig van Hoererye zuiver verklaarden, van Dronkenschap, van kwaadspreekendheid en andere gebreken niet konden vrygekeurd worden (*o*). Van minder belang was, schoon ook strydig met de Inzettingen der Kerke, dat zy ter jagt gingen (*p*). Sommigen, dat nog meer afgekeurd werdt, trokken ten stryde, en ontzagen zig niet, in openbaaren oorlog, het bloed der Heidenen, ja dat der Christenen zelven, te helpen vergieten (*q*). Welk gedrag van den Paus Zacharias zo zwaar gewoogen werdt, dat hy daaraan de overwinningen toeschreef, welken de Heidenen, van tyd tot tyd, op de Christenen behaalden. „ Hoe zoudt gy," *schreef hy*, in eenen algemeenen Brief, aan de Geestelyken en Weereldlyken onder 't Frankisch gebied, „ de zege behaalen konnen, daar de Priesters „ het één uur het Heilige bedienen, en het „ ander uur de Christenen, wien zy dit be„ dienen moesten, of de Heidenen, wien zy „ Christus moesten prediken, met hunne ei„ gen' schenzieke handen, ombrengen (*r*)?"

Ook

(*n*) Epist. Bonif. CXXXII. *p.* 182, 183.
(*o*) Epist. ead. *p.* 183.
(*p*) Epist. ead. *p.* 183.
(*q*) Epist. ead. *p.* 183. Epist. Zach. *inter* Bonif. CXLII. *p.* 214.
(*r*) Epist. Zachar. *inter* Bonif. CXXXVII. *p.* 198.

Ook sloeg op het ongeregeld gedrag der Kerkelyken de vermaaning, die, omtrent deezen tyd, door *Lullus*, den Opvolger van Bonifacius in 't Bisdom van Ments, aan zekeren Abt *Gregorius* gedaan werdt. „ Laat ons," schreef hy, „ de kostelyke kleederen, de vet gevoer-
„ de paarden, de sperwers, de valken met
„ kromme klaauwen, de scherpbytende hon-
„ den, het blinkend goud en zilver veragten.
„ De zagte matrassen voegen ons niet. Wy
„ behoorden ons onze hoofdkussens liever van
„ mannen dan van gewyde maagden te laa-
„ ten toereiken. Vooral moeten wy de on-
„ voorzigtige gemeenzaamheid met vreemde
„ vrouwen myden: wy worden ligter door hei-
„ melyke dan door openbaare verzoeking ver-
„ leid, wanneer wy niet wel op onze hoede
„ zyn. Het gedruis van menigvuldige dienst-
„ boden moet, door stille onderhandelingen
„ over Gods woord, verdreeven worden (*s*)."
In het leeren en doopen, werden, door deeze Geestelyken, ook eenige ongeregeldheden begaan. Men vondt 'er, die beweerden, dat men een Christen kon worden, zonder gedoopt te zyn (*t*). Verscheiden', die van Priesters, welken nog op Heidensche wyze durfden offeren, gedoopt waren, moesten wederom herdoopt worden (*v*). Bonifacius was zo kiesch op dit stuk, dat hy, in Beijeren zynde, menschen herdoopte, om dat zy, van eenen Priester, die zyne tong

(*s*) Epist. LULLI *inter* BONIF. XLV. *p.* 63.
(*t*) Epist. ZACH. *inter* BONIF. CXL. *p.* 207.
(*v*) Epist. GREGOR. *inter* BONIF. CXXII. *p.* 168.

tong niet wel naar de latynsche taale buigen kon, *in nomine patria & filia & spiritus sancti*, in plaats van, *in nomine patris & filii & spiritus sancti*, gedoopt waren; hoewel 's Bisschops gedrag, hierin, van den Paus werdt afgekeurd (*w*). In 't stuk der Leere, werden veelen niet regtzinnig geoordeeld. Van tyd tot tyd, kwamen 'er Geestelyken uit Britannie herwaards, die gehouden werden Heidensche Leeringen en Plegtigheden voor te staan (*x*). Ook vondt men Afrikaansche Kerkelyken, die of voor Manicheërs, of voor Donatisten gingen (*y*). Behalve deezen, waren 'er inboorlingen, die vreemde gevoelens dreeven. Ook waren 'er veele Priesters, die, naar 't oordeel der Roomsche Kerke, geene wettige zending hadden. Van sommigen wist men niet, of zy van Bisschoppen geordend waren, of niet (*z*). Van anderen, was 't zeker genoeg, dat zy geene wettige ordening hadden, en deeze laatsten maakten den grootsten hoop uit. Zy hadden 't oor van 't gemeen, en leefden buiten opzigt van eenigen Bisschop. 't Volk, dat hun aanhing, kwam, niet in de openbaare Kerken; maar buiten, in eenzaame plaatsen, of in boeren-wooningen, byeen. Men wil, dat deeze Leeraars de gewoonte niet hadden om den Doopelingen, schoon derzelver jaaren zulks toelieten, eenige belydenis des Geloofs te leeren of af te vor-

(*w*) Epist. ZACH. *inter* BONIF. CXXXIV. *p.* 185. Vide & Epist. GREGOR. *inter* BONIF. CXXX. *p.* 179.
(*x*) Epist. GREGOR. *inter* BONIF. CXXIX. *p.* 178.
(*y*) Epist. GREGOR. *inter* BONIF. CXXIV. *p.* 170.
(*z*) Epist. GREGOR. *inter* BONIF. CXXX. *p.* 179.

vorderen. Ook tekenden zy hen, voor den Doop, niet met het Kruis (*a*). Met één woord, het gedrag en de leer der meeste Priesteren hier te Lande, die geene Bisschoppelyke, veel min eene Pauselyke zending hadden, moet Kerkelyken, die, gelyk Bonifacius, hun gezag van den Roomschen stoel ontleeden, in veele opzigten, gestooten hebben.

Ketteryen van Adelbert en Klemens.

Onze Bisschop klaagt ook, in verscheiden' zyner Brieven, bitterlyk, over de smert, die hem, door de valsche broeders, werdt aangedaan, en hem dieper trof, dan de moeite, welke hy met de ongeloovigen hadt (*b*). De zwaarwigtigheid van den arbeid, dien hy op zig hadt genomen, drukte hem ook zo zeer, dat hy, dikwils, den raad en voorbede zyner Broederen en Zusteren oordeelde noodig te hebben, en by herhaalinge verzogt (*c*). Meermaalen vervoegde hy zig ook aan de hooge Overheden, om onderstand te verwerven. Men heeft, onder anderen, eenen Brief van hem, gerigt aan *Gripo*, Zoon van Karel Martel, behelzende een verzoek, om de Geestelyken in Turingen, tegen het geweld der Heidenen, te beschermen (*d*). In eenen anderen Brief, verklaart hy „ dat hy, zonder hulp van den Vorst „ der Franken, [Karel Martel], noch de Hei- „ densche plegtigheden afschaffen, noch de „ Gees-

(*a*) Epist. ZACHAR. *inter* BONIF. CXL. *p*. 206.
(*b*) Epist. BONIF. XIII. *p*. 17. XVI. *p*. 19. &c.
(*c*) Epist. BONIF. XI. *p*. 15. XIII. *p*. 17. XXIII. *p*. 36. XXIV. *p*. 37. &c.
(*d*) Epist. BONIF. XXVI. *p*. 39.

„ Geestelykheid beschermen, noch het volk „ regeeren kon" (*e*). Ook vindt men getuigd, dat 'er, omtrent den jaare zevenhonderdenveertig, door toedoen van Bonifacius niet alleen, maar ook van Karel, Vorst der Franken, honderdduizenden tot het Geloof gebragt waren (*f*). De Bisschoppen van Rome hielpen hem inzonderheid, in het dempen der Ketteryen en het veroordeelen der doolenden. In 't jaar zevenhonderd vyfenveertig, hadt hy, na 't houden eener Kerkelyke Vergadering, twee Ketters, *Adelbert* en *Klemens*, van hun Priesterampt afgezet, en door bevel der Frankische Vorsten, Karoloman en Pipyn, in de gevangenis doen werpen (*g*). Adelbert was een* Frank, Klemens een Schot van geboorte. Adelbert beweerde, dat men den Apostelen en Martelaaren geene Kerken behoorde toe te wyden. Hy regtte ondertusschen Kruisjes en Bedehuisjes op, langs de beeken, en in de velden, en waar hy 't maar goedvondt, en hieldt hier, in plaats van in de gewoone Vergaderplaatsen, Godsdienstige Byeenkomsten. Hy gedoogde niet, dat iemant zyne zonden voor hem beleedt. Zelfs vindt men getuigd, dat hy zou voorgegeven hebben, elks zonden te kennen, die hy, zonder datze beleeden werden, zou hebben durven vergeeven. Ook zegt men, dat hy zig den naam van *Apostel* gaf. Wat Klemens aangaat; men beschuldigde hem van kleinagting voor de Kerkregels. Ook durfde hy de gevoelens

*Gallus.

(*e*) Epist. BONIF. III. *p.* 6.
(*f*) Epist. GREGOR. *inter* BONIF. CXXX. *p.* 178.
(*g*) Synod. Romana *inter* Epist. BONIF. *p.* 186, 187.

lens van Hieronimus, Augustinus en Gregorius wederleggen. Vreemde stellingen hadt hy, zegt men, over de Goddelyke Voorschikking. Hy dreef, dat Christus, ter Helle neder gedaald zynde, beide ongeloovigen en geloovigen verlost hadt; behalven andere leeringen, welken men hieldt met het algemeen Geloove te stryden. Deeze luiden stonden diep in de gunst des gemeenen volks: inzonderheid Adelbert. Zo dra was hy niet gevat, of de gemeente riep, dat men haar eenen Apostel, eenen voorstander, eenen voorbidder, eenen wonderwerker ontrukt hadt. Bonifacius zogt zyn bedryf, derhalve, door 's Pausen gezag, te billyken (*b*). Ook beriep Paus Zacharias eene Vergadering van Bisschoppen en andere Geestelyken te Rome, in welke Adelbert en Klemens veroordeeld werden. Vooraf hadt men een geschrift gelezen, vervattende het Leeven en de stellingen van Adelbert, door hem of iemant der zynen opgesteld. Jammer is 't, dat men ons van het zelve niet meer dan het begin bewaard heeft: hadt men 't geheel, men zou van 's mans gevoelens beter konnen oordeelen. Ook was 'er een Gebed van hem overwoogen, in welk, bovenal werdt afgekeurd, dat hy de Engelen, met naamen, die, zo men dagt, eer den boozen geesten eigen waren, hadt aangeroepen. De meesten oordeelden, dat deeze schriften verbrand behoorden te worden. Doch de Paus wederhieldt zulks, beweerende, dat menze, ter beschaaminge der Ketteren, bewaaren

(*b*) Epist. Bonif. CXXXV. p. 187, 189.

ren moest (*i*). Ondertusschen was de zaak van Adelbert en Klemens hiermede nog niet afgedaan. Eenige maanden laater, schreef Paus Zacharias eenen Brief aan Bonifacius, waarby hy hem verzoekt, de zaak der (7) afgezette Bisschoppen op nieuws ter overweeging van eene Kerkelyke Vergadering te brengen; en zo zy hier na, schryft hy, nog hardnekkiglyk hunne onschuld blyven beweeren, moetenze, verzeld van twee of drie bekwaame Priesters, naar Rome gezonden worden (*k*). Hoe 't met deeze zaak afgeloopen, en wat 'er van Adelbert en Klemens eindelyk geworden *zy*, *is* my niet gebleeken. Alleenlyk vind ik nog, dat Pipyn, in eene Byeenkomst, te Soissons, omtrent deezen tyd, gehouden, bevel heeft gegeven, dat de Kruisjes, die Adelbert, hier en daar, opgeregt hadt, verbrand zouden worden (*l*).

Kerkvergaderingen ten tyde van Bonifacius.

Ondertusschen ziet men, uit dit *staaltje*, op welk eene wyze, Bonifacius *tegen de doolenden* yverde. Voorts was hy even vlytig bezig, om de Gemeente in orde te houden. Van tyd tot tyd, hieldt hy Kerkelyke Vergaderingen, in welken verscheiden' vaststellingen, de Kerkentugt betreffende, gemaakt werden. Onder anderen, beschreef Karo-

(*i*) Synodus Romana, *ubi supra*. *p*. 190-195. Epist. ZACHAR. *inter* Epist. BONIF. CXXXVIII. *p*. 201. Epist. GEMMULI *inter* BONIF. CXLVIII. *p*. 228.

(*k*) Epist. ZACH. *inter* BONIF. CXXXIX. *p*. 203.

(*l*) Capitul. Pipini Princ. *col*. 503. *Edit*. *Georgisch*. [*col*. 158. *Tom*. 1. *Edit*. *Baluzii*.]

(7) *Ex-Episcopi* schryft de Paus. Bonifacius hadt hen slegts *Priesters* genoemd.

Karoloman eene Kerkelyke Byeenkomst, tegen den eenentwintigsten van Grasmaand des jaars zevenhonderd tweeënveertig, de eerste, die men, in den tyd van tagtig jaaren, in Frankryk gehouden hadt (*m*), op welke verscheenen Bonifacius, Aartsbisschop van Ments, *Burchard*, Bisschop van Wurtsberg, *Regenfrid*, Bisschop van Keulen, *Wintanus*, Bisschop van Buriberg, *Willibald*, Bisschop van Egstad, *Debban*, misschien *Eoban*, Hulpbisschop van Utrecht (*n*), en *Eddan*, Bisschop van Straatsburg, nevens derzelver Priesters. In deeze Byeenkomst, werdt besllooten, dat men, jaarlyks, eene diergelyke houden zou. Voorts werdt den Geestelyken verbooden te jaagen en den kryg te volgen. Den Bisschoppen werdt bevolen, met behulp der † Graaven, die Verdedigers der Kerke waren, de Heidensche gebruiken van onder de Christenen te weeren: vooral de offerhanden, die, naast de Kerken, op Heidensche wyze, aan de Heilige Martelaars en Belyders gedaan werden: ook de heillooze vuuren, (8) *Noodvuur*

† *Graviones.*

(*m*) Epist. Bonifacii CXXXII. *p.* 182.
(*n*) *Vide* Willibaldi Vitam Bonif. *Cap.* X.

(8) Welk dit vuur geweest, en waarom het *Nedfyr*, dat is *Noodvuur*, genoemd zy, is bezwaarlyk te zeggen. In sommige deelen van Duitschland, zyn de Landluiden gewoon, op S. Jans dag, een' staak uit de hegge met touw te bewoelen, en zo lang heen en weer te trekken, tot hy vuur vat; welk zy met stoppels en ander ligt hout zorgvuldiglyk voeden. De asch, die 'er van komt, spreidenze over den moestuin, waanende hier door de Rups te konnen verdryven. Sommigen willen, dat het *Noodvuur* van gelyken aart als dit geweest zy. Dat het, ten minsten, door *wryving van het hout*, veroorzaakt werdt, blykt uit eene Lyst der Heidensche by-

vuur genoemd. Nog werdt de boete gereGeld voor Priesters, Monniken en Nonnen, die tot Hoerery vervielen. Ook werdt den Priesteren en Diakenen gelast, geene * korte rokken, gelyk de Leeken, maar lange overrokken te draagen (*o*). Meer andere wetten werden hier gemaakt; doch zy werden kwalyk onderhouden. Immers Bonifacius klaagt, in eenen zyner brieven, dat hy goede verwagting van deeze Kerkvergadering gehad hadt; doch dat 'er weinige of geene vrugt van gekomen was (*p*). In eene volgende Kerkvergaderinge, te *Liftine* (9), op den eersten van Lentemaand, zo sommigen agten in 't jaar zevenhonderd drieënveertig, doch veelligt eenige jaaren laater gehouden, werden de vaststellingen der voorige bevestigd, en eenige nieuwe wetten gemaakt (*q*). In eene Kerkvergadering, die, zo 't schynt, nog voor deeze gehouden werdt, deedt men belydenis van het algemeen Geloof, en van de *eenigheid* met en onderwerping aan de Roomsche Kerke en

* *Saga*.

(*o*) Fragment. Concilii *sub* Carolom. *inter* Epist. Bonif. *p.* 110.
(*p*) Epist. Bonifac. CV. *p.* 145.
(*q*) *Ubi supra. p.* 212.

bygeloovigheden, die, in de Kerkvergadering, van welke wy spreeken, veroordeeld zyn, in welke Lyst, dit Vuur *Ignis fricatus de Ligno* genoemd wordt. *Indic. Superst. Pagan.* Num. XV. inter *Capitul. Reg. Franc.* col. 492. *Edit. Georgisch.* Veelligt heeft het den naam van *Noodvuur* gekreegen, om dat het, door *nood*, dwang of geweld, veroorzaakt werdt. Vide Du Cange *Glossarium* Voce Nedfri.

(9) *Liftine* heeft, volgens het gevoelen van Aubertus Miræus, gelegen by het Laubienzer Klooster, omtrent drie mylen van Binch in Henegouwen. Vide N. Serrarii *Not.* ad *Epist.* Bonifacii p. 322.

en den Stedehouder van Petrus. Ook besloot men dat den Aartsbisschoppen voortaan het *Pallium* of Aartsbisschoppelyk Schouderkleed van den Paus zouden moeten verkrygen. Voorheen warenze, zo 't schynt, enkelyk door 't gezag der Frankische Vorsten aangesteld geweest. Men maakte verscheiden andere vaststellingen in deeze Vergadering, overeenkomstig met die, welken reeds te vooren gemaakt waren (*r*).

Bonifacius wyze van bekeeringe der ongeloovigen.

Wy hebben nu omstandig genoeg aangeweezen, hoe Bonifacius, in 't zuiveren en verbeteren der Kerke, te werk ging. Van zyne handelwyze, in 't bekeeren der Heidenen, hier te Lande, vinden wy minder bescheids. Alleenlyk is 'er nog eên Brief voor handen, door *Daniel*, Bisschop van *Venta* of Winchester, aan onzen Geloofsprediker geschreeven, behelzende eenige onderregtingen, omtrent de wyze, op welke hy de Heidenen tot het Geloof overhaalen moest. Waarschynlyk is het, dat Bonifacius zig van deeze onderregtingen bediend heeft; alzo, uit eenen zyner Brieven, aan Bisschop Daniel gerigt, af te neemen is, dat hy veel agting voor deszelfs raad hadt (*s*). Uit Daniels brief, blykt ten minste, welke begrippen men zig, ten deezen tyde, van het prediken onder de Heidenen vormde. Bonifacius moest, zyns oordeels, „ juist zyn werk „ niet maaken, om den ongeloovigen, de „ ongegrondheid der geslagtrekening hunner „ valsche Goden aan te toonen. Hy moest „ hun

(*r*) Epist. Bonif. CV. *p.* 144.
(*s*) Epist. Bonifac. III. *p.* 5.

„ hun toegeeven, dat zy egt zyn kon; doch „ daaruit dan afleiden, dat deeze Goden een „ begin gehad hadden. Voorts moest hy „ hun vraagen, of zy meenden, dat de wee„ reld een begin gehad hadt, of niet? *Zei*„ *denze ja*; dan moest hy onderzoeken, *wie* „ dezelve geschaapen hadt? en aantoonen, „ dat niet een' van hunne in der tyd gewor„ den' Goden, met grond, voor den Schep„ per der weereld kon gehouden worden. „ Hy moest hen nog in verlegenheid trag„ ten te brengen, door het doen van verschei„ den' vraagen, als, wie de weereld bestier„ de, eer 'er hunne Goden waren? wie den „ eersten hunner Goden of Godinnen hadt „ voortgebragt? of 'er nog Goden voort„ gebragt werden? en zo neen, waarom „ niet? zo ja; of dan 't getal der Goden niet „ reeds oneindig geworden ware? wie de „ magtigste onder alle deeze Goden ware? „ en zo dit onzeker geoordeelt wierdt; *hoe* „ veel gevaar men dan niet liep, om, *door* „ 't eeren van den minderen, den meerde„ ren te hoonen? of zy hunne Goden dienden, „ om hier, of om hiernamaals gelukkig te „ worden? zo 't eerste, waarin toch de Hei„ denen gelukkiger waren dan de Christenen? „ Wat voordeel zy toch den Goden, door „ hunne Offerhanden, toebragten, die alles „ onder hun gebied hadden? En beheersch„ ten de Goden alles; waarom lieten zy de „ Heidenen dan door de Christenen overwel„ digen? Behoefden zy Goden; waarom ver„ kooren zy 'er geene magtiger? Behoefden zy „ 'er geenen; waarom offerden zy dan? Zulke

„ en

„ en veele diergelyke vraagen moest hy hun
„ doen, niet op eene verwytende en tergen-
„ de, maar op eene vriendelyke en zagtzin-
„ nige wyze; somtyds de Christelyke Leer te-
„ gen hunne bygeloovigheden overstellende,
„ op dat zy eer beschaamd dan verbitterd mog-
„ ten worden. Wyders moest onze Geloofs-
„ prediker hierop aandringen, hoe toch de
„ Goden konden geoordeeld worden, de
„ regtvaardigen, in dit leeven, te beloonen,
„ en de onregtvaardigen te straffen; daar zy
„ de Christenen, die hunne beelden alomme
„ om verre wierpen, en de gantsche weereld
„ van hunnen dienst afkeerig maakten, onge-
„ straft lieten? Waar 't voorts by toekwame,
„ dat de Christenen vrugtbaare Landen, Wyn
„ en Olie in overvloed voortbrengende, be-
„ zaten, terwyl de Heidenen, daarentegen,
„ in eenen kouden en dorren hoek des Aard-
„ bodems, geplaatst waren? Hy moest hun ook
„ voorhouden, dat de Christenen de gantsche
„ weereld regeerden, daar de Heidenen ge-
„ ring van getal en magt waren, en dat dee-
„ ze groote verandering te wege was gebragt,
„ sedert de komst van Christus, voor wiens
„ tyd, de Heidenen groot gebied in handen
„ gehad hadden (*t*)."

Ziet daar de redenen, welken Bonifacius zal gebruikt hebben, om de Heidenen deezer Landen tot het geloof te beweegen. Van derzelver gegrondheid of ongegrondheid, blyve het oordeel den opmerkenden Leezer aanbevolen. De Saxers en Friezen lieten zig ligter door hem overhaalen, om dat hy, ge-

(*t*) Epist. Danielis *inter* Bonif. LXVII. *p.* 79, 80.

gelyk zy zelven gewoon waren te zeggen (*v*), met hen *van eenen bloede* herkomstig was (*w*). Menigvuldige Medearbeiders hadt Bonifacius in het werk der Bekeeringe, die hy overal heenen zondt, en die, behalve dat zy dikwils lyfsgevaar liepen, ook somtyds gebrek aan 't noodige hadden. „ Myne Priesters, schryft onze Bisschop, in zekeren Brief aan den Priester *Fulred*, „ die zig digt aan de Heidensche „ grenzen onthouden, hebben nog ter naauwer nood brood om te eeten; doch het „ ontbreekt hun aan kleederen (*x*)." Deeze behoefte werdt ondertusschen, dikwils, van buitens Lands vervuld. Bonifacius ontving, van tyd tot tyd, inzonderheid uit de Engelsche Kloosters, kleederen, dekens en andere noodwendigheden (*y*). Somtyds zondt men hem, onder anderen heel van Rome, een weinig Peper, Kaneel en andere speceryen (*z*), die, in deezen tyd, zeer dierbaar waren. Zyne inkomsten zullen, vermoedelyk, in eerst niet groot geweest zyn. Zy werden in vier deelen verdeeld; waarvan hy één voor zig zelf behieldt, één aan zyne Geestelykheid, en één aan armen en Pelgrims uitdeelde: het vierde bewaarde hy, tot het bouwen en onderhouden van Kerken (*a*).

Doch onze Bisschop hadt inzonderheid de Heilige Schriften en andere boeken noodig, om

(*v*) Epist. BONIF. VI. *p.* 10.
(*w*) Zie hier voor III. Boek, *bl.* 291 en IV. Boek, *bl.* 381.
(*x*) Epist. BONIF. XCII. *p.* 128.
(*y*) Epist. BONIF. XXXVIII. *p.* 40. Epist. CINEARDI *inter* BONIF. LXXXVI. *p.* 121.
(*z*) Epistolæ GEMMULI *inter* BONIF. CXLVIII & CXLIX. *p.* 229 & 230.
(*a*) Epist. GREGOR. *inter* BONIFACII CXXIV. *p.* 171.

om zig van zyn ampt behoorlyk te kwyten. Doorgaans schreef hy hierom aan de Kloosters in Engeland. Ook verzogt hy den bovengemelden Bisschop Daniel, om zeker Boek, vervattende zes Profeeten, in klaare en volkomen' Letters geschreeven, en door zynen overleeden Meester, den Abt *Winbert*, nagelaaten; alzo hy, door ouderdom reeds merkelyk zwakker van gezigt, de kleine en ineengetrokken' Letters niet langer onderscheiden kon (*b*). De Abtdis *Edburg* badt hy, t'eenigen tyde, voort te gaan, om, gelyk zy reeds begonnen hadt, de Brieven van Paulus voor hem uit te schryven, en met gouden Letters te versieren (*c*). Hy bezat ook Verhandelingen over den Brief aan de Romeinen en den eersten aan de Korinters; doch zou 'er gaarne uitleggingen over de andere Brieven by gehad hebben (*d*). Voorts waren de Brieven van Paus Gregorius den grooten (*e*) en de Werkjes van Beda by hem hoog geagt; van welke laatsten hy zo veelen verzamelde, als hy magtig worden kon (*f*). Veel moeite hadt hy ondertusschen, om de noodige schriften te bekomen. De Drukkonst was nog niet gevonden. Met het uitschryven verliep veel tyds. Somtyds klaagden de Kloosterlingen over de felle winterkoude (*g*), somtyds over de jigt, die hun het

(*b*) Epist. Bonif. III. *p.* 7.
(*c*) Epist. Bonif XXVIII. *p.* 40.
(*d*) Epist. Bonif. XXII. *p.* 36.
(*e*) Epist. Bonif. CXLIX. *p.* 236.
(*f*) Epist. Bonif VIII. *p.* 12. IX *p.* 13. CXL *p* 231.
(*g*) Epist. Gudberct. *inter* Bonif. LXXXIX *p.* 124.

het schryven belettede (*b*). Somtyds ontbrak het hun aan goed Pergament (*i*). Veeltyds vondt men geene boeken dan die slegt geschreeven, en dus bezwaarlyk te leezen waren (*k*); zo dat 'er veel tyds en arbeids vereischt werdt, om tot eenige kennis van belang te geraaken. Bonifacius egter, met de bekwaamheid die hy hadt, en die van veelen hoog geroemd werdt (*l*), arbeidde vlytiglyk aan de bekeering der ongeloovigen en den opbouw der Gemeente. De schets, welke wy van zyn gedrag, uit de egtste stukken, die tot ons gekomen zyn, hebben gegeven, zal den Leezer hebben doen zien, welk een man hy geweest zy. Zy heeft ons de weereldlyke zaaken, voor eene poos, uit het oog doen verliezen. Wy hervatten den draad van ons verhaal.

XXIII. Karoloman slaat de Saxers en Friezen.

In of omtrent den jaare zevenhonderd tweeenveertig, stonden de Saxers, onder Diderik of Dirk, wederom tegen de *Franken op. Karoloman* maakte zig wel haast van ééne hunner Vestingen meester, en noodzaakte hen, op nieuws, tot onderwerping; doch zy hervatteden den opstand andermaal, in 't volgende jaar,

743.

zig verbonden hebbende met Radboud (*m*), die, in sommige Kronyken, genoemd wordt *Heer van Nederfriesland*, en Broeder van Gondebald,

(*b*) Epist. Gemmuli *inter* Bonif. CXLIX. *p.* 230.
(*i*) Epist. Jatto *inter* Bonif. CXIV. *p.* 158.
(*k*) Epist. Coenæ *inter* Bonif. XCIX. *p.* 135.
(*l*) Epist Theophylac *inter* Bonif. CXLVII. *p.* 227.
(*m*) Chron breve Senon. *ad annum* 743. Epist. Zach. *inter* Bonif. CXXXVIII. *p.* 201.

bald, die, na zynen Vader, Aldgillus, Broeder van Poppo, over gantsch Friesland 't gebied voerde (n). Karoloman, zig te zwak bevindende, om den Friezen en Saxers beide het hoofd te bieden, vereenigt zyne magt met die van zynen Broeder Pipyn. De Broeders vallen te gelyk in 't Land der Saxers, 't welk wyd en zyd verwoest werdt. De Saxische Hertog Dirk werdt gevangen genomen (o), of, volgens anderen (p), als gyzelaar in verzekeringe gesteld; doch naderhand, op zyn woord, ontslaagen. De magt der verbonden' volken werdt dermaate geknakt, dat zy zig wederom tot onderwerping aan 't Frankisch gebied gedwongen zagen (q). Of 'er, ten deezen tyde, ook een verdrag met de Friezen getroffen werdt, blykt niet klaar. 't Is egter vry waarschynlyk; alzo men de Friezen, den Franken, haast, in eenen nieuwen kryg tegen de Saxers, zal zien byspringen. 744.

De geduurige overwinningen van Karoloman, wel verre van hem met sterker heerschzugt te vervullen, scheenen hem wars van de weereld te maaken: hoewel sommigen vermoeden (r), dat zyn Broeder en de Paus, door list of dwang, weêrzin in de Regeering in hem verwekten. Immers hy besloot,

(n) Chron. Dominor. de Egmond *Cap.* IV. *apud* van Loon Aloude Holl. Hist. I. *Deel*, *bl* 338.
(o) Annal Franc Tilian. *ad annum* 744.
(p) Reginon. Chron. *Libr.* II. *ad annum* 742.
(q) Annal. Franc. Astron. *ad annum* 744. Annal. Fuld. *ad annum* 745.
(r) Vide Not. J. H. Schminck *ad* Eginhart. de Vita Carol. Magni *Cap.* II. *p.* 22.

sloot, vrywillig of zyns ondanks, het Ryksbewind zynen Broeder Pipyn alleen in handen te
746. laaten, trok, op het einde des jaars zevenhonderd zesenveertig, naar Rome, en begaf zig eerlang in het Benedictyner Klooster van den Berg Kassin, alwaar hy, zig vooraf den kruin te Rome hebbende laaten scheeren, Monnik werdt (s).

Pipyn overwint de Saxers, met hulp der Friezen.

Terstond hierna, werdt Pipyn al wederom genoodzaakt, om eenen opstand onder de Saxers, door de wapenen, te dempen. 't Schynt, dat zy in Frankryk gevallen waren, en een groot getal van Christelyke Kerken verwoest hadden. Immers ik weet op niemant beter dan op de Saxers te passen, 't gene Bonifacius, in éénen zyner Brieven, aan Paus *Steven den III*, niet lang na deezen tyd, geschreeven, van de Heidenen zegt: „ dat „ zy, naamlyk, onlangs, in zyn Bisdom, „ meer dan dertig Kerken verwoest en ver„ brand hadden (t)." Pipyn slaagde te beter, in zyne onderneeming tegen de Saxers, doordien hy nu van de Friezen werdt bygestaan. Zyn Leger vereenigde zig met de gewapende manschap, welke de Friesche Koningen, ten zynen behoeve, op de been gebragt hadden. De Saxers werden grootendeels verslaagen of gevangen genomen. Hun Land te vuur en te zwaard verwoest. Eerlang onderwierpen zy zig, en beloofden de schatting, welke zy, eertyds, Klotaris den

(s) Annal. Bertinian. *ad annum* 746. Epitom. Chronic. Cassin. *apud* MURATOR. Rer. Ital. Script. *Tom.* II. *p.* 358.
(t) Epist. BONIFACII XCI. *p.* 126.

den I. toegezeid hadden, voortaan, volkomenlyk te zullen opbrengen. Veele Saxers, zig buiten ſtaat vindende om de magt der Franken te wederſtaan, ontweeken de dood of ſlaaverny, door belydenis van den Chriſtelyken Godsdienſt te doen, en zig te laaten doopen (*v*).

XXIV. Pipyn, tot Koning van Frankryk verheeven, wordt door Bonifacius gezalfd. 751.

PIPYN, nu het gantſche Staatsbewind des magtigen Frankiſchen Ryks in zyne handen geſteld ziende, beſloot, met het gezag, ook den naam van Koning aan te neemen, en Childerik den III, die tot nog toe alleenlyk dien naam gevoerd hadt, ook van denzelven te berooven. Ondertuſſchen moeſt aan dit werk eenen glimp gegeven worden. Behalve de toeſtemming der Frankiſche Grooten, ten deezen einde, te Soiſſons byeengeroepen, hadt men de Pauſſelyke goedkeuring noodig. Men zondt dan *Burchard*, Biſſchop van Wurtsberg, en den Kapellaan *Fulrad* naar Rome. Paus Zacharias, die Pipyns hulp tegen de Longobarden in Italie behoefde, gaf ligtelyk zyne toeſtemming tot deszelfs verheffing (*w*), verklaarende dat men hem, die de Koningklyke magt reeds bezat, ook den Koningklyken naam niet behoorde te weigeren (*x*). Ook werdt hy eerlang, na dat Childerik van den troon geſtooten en in een Klooſter geſteken was, te Soiſſons, door den

(*v*) FREDEGARII Chronic. *III. Cont. Cap.* CX. *ſeu* Collect. Hiſtoric ex THOROMACHO *Libr.* VI. *Cap.* I. *apud* H. CANIS. *Tom.* II. *P.* I. *p.* 220.

(*w*) Annal. Bertinian. *ad annum* 749. EGINHART Annal. *ad annum* 749.

(*x*) Annal. Loiſel. *ad annum* 749.

den bovengemelden Bonifacius, Aartsbisschop van Ments, tot Koning van Frankryk gezalfd (y).

Men vindt aangetekend, dat Bonifacius diep in Pipyns gunst stondt, om dat hy één van de eersten geweest was, die hem hadden bygestaan, in 't afzetten van Childerik, en in 't beklimmen van den Frankischen Troon (z). De Heiligen van deezen tyd maakten geene zwaarigheid, om zig met de neteligste Staatszaaken te bemoeijen (1).

Omtrent deezen tyd, of wat vroeger, riedt Bonifacius Pipyn, sommigen Bisschoppen de helft of een derde hunner goederen af te neemen, onder belofte van alles, in vervolg van tyd, te zullen wedergeeven. 't Schynt dat Pipyn, om zig, in zyne nieuwe mogendheid,

(y) Annal. Fuldenses, *ad annum* 751.
(z) Hamelense Chronicon, *in* Coll. G. LEIBNITII *Tom.* II. *p.* 508.

(1) Onder de Brieven van Bonifacius, vindt men 'er eenen aan Paus Zacharias, in welken men leest, dat de Brenger des Briefs met eenige geheimen belast was, die hy den Paus alleen openbaaren moest. BONIF. *Epist.* CXLI. p. 210. Sommigen vermoeden, niet zonder grond, dat deeze geheimen de verheffing van Pipyn, tot Koning der Franken, betroffen. Voiez *Pere* DANIEL *Histoire de France* Tom. I. p. 362. De brief is, omtrent deezen tyd, geschreeven. Ook was Burchard, die naderhand aan den Paus gezonden werdt, door Bonifacius, tot Bisschop van Wurtsberg, aangesteld. BONIF. *Epist.* CXXXII. p. 182. Conf. ZACH. *Epist.* inter BONIF. CXXXIII. p. 185. De Kapellaan Fulrad, Burchards reisgenoot, was insgelyks een goed vriend van Bonifacius. BONIF. *Epist.* XCII. p. 127. Zo dat het van alle kanten bevestigd wordt, dat onze Bisschop sterk in deeze zaak gewerkt heeft.

heid, te bevestigen, en zyn Ryksgebied wyder uit te breiden, meer schatten behoefde, dan hy hadt konnen byeenzamelen. Immers Bonifacius raad werdt gevolgd (2): de Bisschoppen moesten een goed deel hunner goederen

(2) Het *Jaarboek der Abtdye van S. Bertin*, te S. Omer in Artois, verhaalt dit op het jaar 750. Doch 't is niet onwaarschynlyk, dat de raad van Bonifacius oorzaak geweest is van zekere vaststelling, in de Kerkelyke Vergadering te Liftine; van welke wy boven [Bl. 396.] gesproken hebben, en die men meent, dat, al in 't jaar 743, gehouden is. 't Schynt ôns ondertusschen toe, dat zy laater, en in of na 't jaar 746, is gehouden, om dat Karoloman, voor dien tyd, nog in regeeringe was, en 'er in de Handelingen deezer Vergadering, maar van éénen Vorst der Franken gewaagd wordt, door wien, volgens het *Jaarboek van St. Bertin*, Pipyn gemeend wordt. De vaststelling zelve was in deeze woorden begrepen. „ Ter oorzaake van het gevaar des oorlogs en „ der Heidensche vervolgingen, hebben wy, *met raad* „ *der Dienaaren Gods* en des Christen-volks, vastge„ steld, een gedeelte van het Kerkelyk geld, voor ze„ keren tyd, by wyze van bede of schatting, onder „ Gods toelaating, tot onderhouding onzes Legers, na „ ons te neemen: met belofte, van jaarlyks, een stui„ ver of twaalf penningen van elke *Cassata* of Woo„ ning, aan de Kerken en Kloosters te zullen wederge„ ven, om dezelven dus, al sterft de Vorst, dien 't „ geld verstrekt is, schadeloos te stellen. Doch zo 't „ de nood vereischt, zal de schatting, op bevel van den „ Vorst, op nieuws, geheeven te worden. Ondertusschen „ zal men zorg draagen, dat de Kerken en Kloosters, „ die geld geschooten hebben, geen gebrek lyden. Zo „ zy, door armoede, gedrukt worden, zal men hun al „ hun geld wederom geeven". *Synodal. Convent. Fragment.* inter *Epist.* Bonifac. p. 113. Paus Zacharias riedt Bonifacius, in eenen zyner Brieven, deezen jaarlykschen stuiver van elke wooning tot almoessen of tot het bouwen van Kerken te besteeden. Vide *Epist.* Zachar. inter Bonifac. CXLI. p. 215.

deren missen (*a*). Dan of de Koning naderhand de beloofde voorwaarde volkomenlyk hieldt, is my niet gebleeken. Ondertusschen won onze Bisschop, door zulke wegen, de gunst van Pipyn, die wel haast blyken gaf van de genegenheid, welke hy Bonifacius toedroeg, bevestigende, by twee open' Brieven, de giften, voorheen door zynen Grootvader, Vader en Broeder, aan de Utrechtsche Kerke, over welke Bonifacius het opperbestier hadt, gedaan (*b*). Aanmerkelyk is, *dat* hy, in eenen deezer brieven, zynen Grootvader Pipyn, den naam van *Koning der Franken* geeft.

XXV. Geschil met den Bisschop van Keulen, over het regt tot de Utrechtsche Kerke.

Omtrent deezen tyd, ontstondt 'er merkelyk verschil, over het regt tot den Utrechtschen Bisschoppelyken zetel, tusschen Bonifacius en *Hildegarius*, Bisschop van Keulen, 't welk oorzaak schynt geweest te zyn, dat de reeds voor eenige jaaren ingewydde *Bisschop* Gregoor, zo ras nog niet, in 't gerust bezit van 't Bisdom, geraakt is. Paus *Zacharias hadt*, al in 't jaar zevenhonderd agtenveertig, het Bisdom van Ments tot een Aartsbisdom verheeven, en vyf Bisschoppelyke Stoelen, van Tongeren, van Keulen, van Worms, van Spiers, en van Utrecht aan hetzelve onderworpen (*c*). *Agilulfus*, die toen het Keulsch Bisdom bestierde (*d*), schynt

(*a*) Annal. Bertinian. *ad annum* 750.
(*b*) Diplom. PIPINI Regis *apud* HEDAM *p.* 35, 36.
(*c*) ZACHAR. P. Epist. *apud* MIRÆUM Not. Eccles. Belg *Cap.* VII. *p. m.* 641.
(*d*) ZACHAR. P. Epist. *apud* MIRÆUM Cod. Donat. piar. *Cap.* IX. *p. m.* 12.

schynt deeze schikking, met goede oogen, te hebben aangezien. Doch Hildegarius, zyn Opvolger, wilde 'er zig niet aan onderwerpen. Wel verre van toe te staan, dat het Utrechtsch Bisdom aan het Aartsbisdom van Ments onderworpen mogt worden, beweerde hy, dat het Utrechtsch Bisdom aan dat van Keulen onderhoorig was (3). Hy vestigde zyn regt op de gifte van den ouden Dagobert, Koning der Franken, die, gelyk wy reeds hebben aangetekend (*e*), een Kerkje, ter eere van den H. Thomas, binnen Utrecht, gestigt hebbende, het opzigt daarover aan den Keulschen Bisschop gegeven hadt, mids dat deeze zig verbondt, om het Evangelie, onder de ongeloovige Friezen, voort te planten. Bonifacius, 't regt van

(*e*) Boven *bl.* 337.

(3) In eene oude *Naamlyst der Provincien en Steden van Gallie, door* ANDREAS DU CHESNE, uit de Boekery van ALEXANDER PETAVIUS, in 't licht gegeven, wordt de Stad Utrecht, in het tweede Germanie, van welk Keulen de Hoofdstad was, geplaatst. Dus leest men 'er in:

Provincia Germanica Secunda habet Ciuitates numero VI.
METROPOLIS CIUITAS AGRIPINIENSIUM, id est COLONIA.
Ciuitas Tungrorum, quæ nunc *Leodium.*
CIUITAS TREIECTUM, id est VZTRICHT.
Ciuitas Nundensis. [*al.* Mindensis.]
Ciuitas Mimigardeuordensis.
Ciuitas Osenbrugensis.

Nomina Provinc. & Civitat. Galliæ apud DU CHESNE Tom. I. p. 15. Misschien heeft de Keulsche Bisschop, uit dit aanzien zyner Hoofdstad boven Utrecht, ook eenig gezag voor zyn zetel willen afleiden.

van zynen zetel voorstaande, bragt hier tegen in „ dat de Keulsche Bisschop de voorwaar- „ de niet betragt had, op welke hem het regt „ tot dit Kerkje was afgestaan. Hy hadt het „ Evangelie, in en om Utrecht, niet ge- „ predikt. De Friezen waren, tot op de „ komst van Willebrord, ongeloovig geblee- „ ven. En deeze, door den Paus zelven, „ gezonden, hadt het Kerkje van Dagobert „ gestigt, doch sedert door de ongeloovigen „ verwoest, van den grond af wederom op- „ gebouwd. Hy hadt het Evangelie onder de „ Friezen voortgeplant, en voor zyn overly- „ den een' Mede-Bisschop nevens zig aange- „ steld. De inwyding, sedert door Bonifaci- „ us gedaan, was geschied, op uitdrukkelyk „ bevel van Karoloman, Vorst der Franken, „ die over deeze Gewesten geboodt". 't Verschil, tusschen de twee Bisschoppen, schynt eenen geruimen tyd geduurd te hebben. Bo-
752. nifacius schreef 'er, in of kort na *'t jaar zevenhonderdtweeënvyftig*, eenen *Brief* over aan Paus Steven den III., hem voorhoudende „ dat de Keulsche Bisschop geen ander „ oogmerk hadt, dan te beletten, dat de „ Bisschop, die 't geloof onder de Friezen „ moest prediken, van den Roomschen Stoel „ afhing; terwyl hy daarentegen alle zyne „ poogingen aanwendde, om den Utrecht- „ schen Stoel t'eenemaal aan den Pausselyken onderworpen te doen blyven (*f*)". Welke

(*f*) Epist. Bonifacii XCVII. *p.* 132. & *apud* Mireum Cod. Donat. piar. *Cap.* X. *p.* 13.

Welke uitdrukkingen toonen, dat Bonifacius, zo zeer als andere Geloofsverkondigers hier te Lande, voor de Pausselyke opperhoofdigheid geyverd heeft. Ook hadt hy, te vooren al, in eenen anderen Brief aan Paus Zacharias, betuigd „ dat hy het algemeen Geloof en de „ eenigheid met de Roomsche Kerke wensch- „ te te bewaaren, en niet ophieldt, alle zyne „ Leerlingen, hier te Lande, tot het gehoor- „ zaamen des Apostolischen stoels, te nodi- „ gen en te neigen (g)". Nog eens, „ dat „ hy hertelyk wenschte, in de gemeenschap „ der Roomsche Kerke en in de gehoor- „ zaamheid der Pausselyke bevelen, onder „ de Duitsche volken, tot welken hy ge- „ zonden was, te blyven volharden, zo „ lang hy leefde (h)". En in eenen Brief aan Paus Steven zelven, dat, „ al wat hy, „ als afgezonden' des Roomschen Stoels, zes- „ endertig jaaren herwaards, hadt verrigt, „ ten nutte der Roomsche Kerke gestrekt „ hadt, aan welker oordeel, zo hy ergens „ in, met woord of daad, hadt gefeild, hy „ zig, in alle nedrigheid, onderwierp (i)". Zulke en diergelyke verklaarigen zullen den Paus, buiten twyfel, bewoogen hebben, om, ten voordeele van Bonifacius, uitspraak te doen, hoewel men zulks, myns weetens, nergens aangetekend vindt. Ook wordt ons de

(g) Epist. BONIFACII CXXXII. p. 181.
(h) Epist. BONIFACII apud MIRÆUM Not. Eccles. Belgii, Cap. V. p. m. 640.
(i) Epist. BONIFACII XCI. p. 126.

de uitslag van 't geschil, tusschen hem en den Keulschen Bisschop, zo ver my bekend is, by geenen der oude Schryveren verhaald. Al-
753. leenlyk weet men, dat, Pipyn, niet lang hierna, eenen togt tegen de Saxers, die wederom afgevallen waren, ondernomen hebbende, de Keulsche Bisschop Hildegarius, ten zelfden tyde, in de Vesting *Wiberg*, door de Saxers, is omgebragt geworden (*k*). Of hy Pipyn op den togt verzeld hebbe, dan of hem de Saxers, om eenige andere reden, hebben gehaat, blykt niet klaar. Misschien heeft zyn dood een einde van 't geschil met Bonifacius gemaakt. Paus Steven kwam, in 't zelfde jaar, in Frankryk, om hulp tegen de Longobarden by Pipyn te verzoeken (*l*). Veelligt heeft zyne tegenwoordigheid en gezag Bonifacius in 't opzigt over de Utrechtsche Kerke bevestigd. Doch na de dood van deezen Kerkvoogd (*m*), is de Utrechtsche Bisschops zetel aan het Aartsstift van Keulen onderhoorig geweest (4).

Boni-

(*k*) Annal. Loisel. *ad annum* 753. Annales Bertiniani *ad annum* 753. Annal. Fuldens *ad annum* 753.
(*l*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 753.
(*m*) Chronic. de Trajecto *in* MATTHÆI Analect. *Tom.* V. *p.* 314.

(4) Dit heeft geduurd tot in het jaar 1559, wanneer Paus Paulus de IV, op verzoek van Filips den II, Koning van Spanje en Heer der Nederlanden, het Bisdom van Utrecht tot een Aartsbisdom verheeven, en van de onderhoorigheid aan het Keulsch Aartsbisdom geheellyk ontslaagen heeft. Vide *Bull.* PAULI IV. apud MIRÆUM *Donat. Belg.* Libr. I. Cap. CLVI. p. 472. Tom. I. *Oper. Diplom.*

Bonifacius leefde niet lang na deezen tyd. Hy was nu reeds tot hoogen ouderdom gekomen; en vondt goed, voor zynen dood, de Friezen, onder welken hy, van tyd tot tyd, het Evangelie gepredikt hadt, nog eens te gaan bezoeken. Men vindt aangetekend, dat hy, omtrent den Vegtſtroom, in eene plaats, *Attingohem*, miſſchien *Agttienhoven*, genoemd, voorheen, reeds drie jaaren, zyn verblyf gehouden, en zekeren *Gembert*, tot zynen eerſten Diſcipel, gehad hadt. Ook hadt hy, ten Zuiden en ten Ooſten van het Meer *Almari*, waarſchynlyk de Zuiderzee, op meer dan ééne plaats, het Evangelie gepredikt, zig, hier en daar, eenen geruimen tyd ophoudende (*n*). Nu ondernam hy, den Ryn afgezakt zynde, langs de Weſtfrieſche Meeren, niet zonder gevaar, eenen togt over de Zuiderzee. Behouden in het tegenwoordig Friesland aangekomen, predikte hy, met hulp zyner Reisgezellen, het Evangelie met zo gewenſchten uitſlag, dat 'er veele duizenden van mannen, vrouwen en kinderen gedoopt, en een groot getal van Kerken geſtigt werden (*o*). Eerlang begaf hy zig naar *Dokkum*, gelegen aan den ſtroom *Bordine* of *Borndiep*, die toen, gelyk wy boven (*p*) reeds aangemerkt hebben, de eilanden Ooſtergo en Weſtergo van een ſcheidde. Hier liet hy tenten opſlaan voor zig en de zynen, en hieldt 'er zig, eenigen

XXVI. Bonifacius laatſte Prediking onder de Friezen.

(*n*) Vita Gregor. Epiſc. Traject. *Cap.* III.
(*o*) Willibaldi Vita S. Bonif. *Cap.* X. *p.* 246.
(*p*) Bl. 376.

nigen tyd, op, met prediken en doopen. Doch op den vyfden van Zomermaand des jaars zevenhonderd vierenvyftig, dag, dien hy geschikt hadt, om den nieuwlings gedoopten, de handen op te leggen, ziet hy zig, in den vroegen morgen, van een groot deel der ongeloovige Friezen overvallen. Zyne bedienden loopen terstond te wapen, om geweld met geweld te keeren (5). Men zag een vreeslyk bloedbad te gemoet, toen Bonifacius, te voorschyn komende, zyn volk

Zyn geweldige Dood.

754.

(5) Misschien denkt iemant, op het leezen deezer woorden, waarom is juist onze Bisschop voorzien van gewapende bedienden? [In 't Latyn staat *Pueri*, 't welk ook *Soldaaten* zou konnen betekenen. Vide Du Cange voce Puer.] Predikte hy het Evangelie, met het zwaard in de hand? Men heeft hem hier, met *verscheiden' Schepen*, zien aankomen. Hy slaat *Tenten* op. Willibald, zyn Levensbeschryver, zegt ons zelfs (Cap. X. p. 246.) dat deeze gewapende bedienden of krygsknegten, uit het *Leger* [*e Castris*], voor den dag sprongen, en even te vooren, dat de vyand *op de Legerplaats* [*in Castra*] aanviel. Hoe voegde toch al deeze omslag onzen Bisschop? wat beoogde hy 'er mede? De moeilykheid, om op deeze vraagen te antwoorden, schynt te vermeerderen, als men zig herinnert, 't gene wy te vooren [Bl. 388.] aanmerkten, dat 'er, ten deezen tyde, verscheiden' Bisschoppen waren, die den kryg volgden en tegen Heidenen en Christenen streeden. Wy hebben 'er [Bl. 412.] reeds eenen, in eene vesting, door de Saxers, zien ombrengen. Eerlang zullen wy 'er eenen, tot het overwinnen der Hunnen, zien medewerken. Uit eenen Brief van Gerbert, Bisschop van Reims, daar na van Ravenne, en eindelyk van Rome, onder den naam van *Silvester den II*, blykt zelfs, dat de Bisschoppen hunne byzondere krygsknegten hadden. (Gerberti *Epistol* XVI. apud Du Chesne Tom. II. p. 792.) Zou Bonifacius ook van dit slag van Bisschoppen geweest zyn? De omstandighe-

volk tot het afleggen der wapenen, de Geestelykheid tot lyden vermaande. Wel haast viel toen de woedende menigte op den Bisschop zelven aan. Hy werdt, nevens drieenvyftig der zynen, ongelukkiglyk, van 't leeven beroofd (*q*). Onder deezen, was ook zekere *Doban* of *Eoban* (*r*), dien Bonifacius te vooren aangesteld hadt, om hem, in de bestieringe des Utrechtschen Bisdoms, behulpzaam te zyn (*s*); waarom hy, by sommige Schryvers, den naam van *Bisschop* draagt (*t*). De roofzieke Friezen vielen, vervolgens, in de tenten der Predikers, sleepten de kisten met boeken, die zy waanden met geld gevuld te zyn, naar de schepen van Bonifacius, alwaar zy den voorraad van wyn en eetwaaren plonderden en te lyf sloegen. De boeken werden ten deele in eenen poel gesmeeten, ten deele langs 't veld verstrooid. Men wil, dat drie derzelven, nog tot deezen

(*q*) App. Chronol. *ad* BEDÆ Hist. Ecclef. *Libr.* V. *Cap.* 24.
(*r*) NOTKERI Martyrologium *ad d. Non. Junii* in H. CANISII Lect. *Tom.* II. *P.* III. *p.* 138.
(*s*) WILLIBALDI Vita S. BONIFAC *Cap.* X. *p.* 164.
(*t*) NOTKERI Martyrolog. *ubi supra.*

digheden, in welken wy hem hier ontmoeten, schynen hem in dit vermoeden te brengen. Doch behoort dit vermoeden, zo lang het geen' meer grond heeft, niet te verdwynen, voor de bedenking, dat onze Bisschop zig immers te ernstig en te openlyk tegen de krygvoerende Bisschoppen verklaard hadt (zie bl. 395.) om zelf de wapenen te gebruiken? Veelligt heeft Pipyn, wiens Vader hem in bescherming genomen hadt (zie bl. 385.) hem eenig krygsvolk medegegeven: voor welk men dan eene soort van Legerplaats heeft moeten afsteeken, en Tenten opslaan.

zen dag toe, overgebleeven zyn, en in de Abtdye van Fulda, in 't Aartsbisdom van Ments, in 't jaar zevenhonderdvierenveertig, door Bonifacius gestigt (*v*), bewaard worden. De dood van Bonifacius werdt, door de Christenen van deezen oord, strengelyk, op de ongeloovigen gewrooken. Sommigen hebben, uit oude Schryvers, te boek gesteld, dat zeker Bevelhebber der Franken over de Landstreek omtrent de Eems, met eenig Krygsvolk, over de Lauwers trok, en de moorders van Bonifacius genoegzaam allen van 't leeven beroofde (*w*). Ook verhaalt men, dat RADBOUD DE II, die, ten deezen tyde, over de Friezen bewesten de Lauwers regeerde, zig verdagt gemaakt hebbende, dat hy de hand in het ombrengen der Geloofs-Leeraaren gehad hadt, of met geweld verjaagd, of uit eigen' beweeging en vreeze voor erger, naar de Saxers, en van daar naar de Deenen *in Jutland*, geweeken is, alwaar hy zig, langen tyd, onthouden heeft (*x*). Het lyk van Bonifacius werdt midlerwyl eerst over de Zuiderzee naar Utrecht gebragt, en aldaar ter aarde besteld; doch kort daarna, door de Geestelykheid van Ments, niet zonder eenige tegenstribbeling van den Stadvoogd en Gemeente van Utrecht, uit het Graf geligt, naar Ments gevoerd, en eindelyk, in de Abtdye van Fulda, volgens zyne uitdrukkelyke begeerte

(*v*) Annal. Fuldens. *ad annum* 744.
(*w*) UBB. EMMII Rer. Frisic. *Dec.* I. *Libr.* IV. *p.* 152.
(*x*) Id. ibid. *p.* 153.

te (y), begraaven (z).

Dusdanig was het einde van den beroemden Geloofspprediker deezer Landen. Men hadt zynen Marteldood zo dra in Engeland niet vernomen, of men besloot, in eene algemeene Vergadering der Geestelykheid, den dag van zyn sterven, jaarlyks, plegtiglyk te vieren (a). De waarheid van dit omkomen, die op menigvuldige getuigenissen rust, wordt nog bevestigd, door eenen Brief van zekeren Bisschop *Milret*, omtrent een jaar na den dood van Bonifacius geschreeven (b). Van Bonifacius verrigtingen in Friesland, en van de agting, die hy daar by de nieuwbekeerden gehad heeft, kan men eenigszins oordeelen uit meer dan zeventig byzondere giften, allen of meest allen, door de voornaamste Friezen, weinige jaaren na, en ten deele, zo 't schynt, ook voor zynen dood, aan hem, ten behoeve der Abtdye van Fulda, gedaan: van welke giften nog egte Gedenkschriften voor handen zyn (c). Behalven een goed getal van Brieven, zyn 'er ook nog zesendertig Kerkelyke Inzettingen van Bonifacius in wezen (d), voornaamlyk het gedrag der Bisschoppen en Priesteren betreffende.

Eenige jaaren hierna, vielen de Saxers weder- 758.

(y) Epist. Bonif. *apud* Miræum Not. Eccl. Belgii *Cap.* V. *p. m.* 640.

(z) Willibaldi Vita S. Bonifac *Cap* XI. *p* 246. *& seqq.* Vide & Annal. Fuld. *ad annum* 754 & Eginhart. Annales *ad annum* 754.

(a) Epist. Cuthberti *inter* Bonif. LXX. *p.* 93, 94.

(b) Epist. Milret *inter* Bonif LXXVIII. *p* 109.

(c) J F. Foppens Diplom. Nova Collectio *P.* I. *Cap.* V. *p.* 5.

(d) *Apud* D'Achery *Tom.* I. *p* 507.

derom af van de Franken. Pipyn trok met een magtig Leger in hun Land. Zy verdedigden zig dapperlyk uit hunne Vestingen. Eindelyk werden zy overwonnen, en genoodzaakt te belooven, dat zy jaarlyks, op de algemeene vergadering des Ryks, driehonderd paarden tot eene Schatting zouden opbrengen (*e*). Doch hoe weinig zy hier in hun woord hielden, zal ons 't gevolg deezer Historie leeren. Pipyn ondertusschen den Koning der Longobarden *Astolf* genoodzaakt hebbende, om den Paus het deel van Italie, welk men sedert den *Kerkelyken Staat* genoemd heeft, plegtiglyk af te staan (*f*), en verscheiden' andere merkwaardige overwinningen hebbende behaald, overleedt te Parys, op den vier en twintigsten van Herfst-
768. maand des jaars zevenhonderd agtenzestig (*g*), nalaatende twee Zoonen, KAREL en KAROLOMAN, die, met eenpaarige stemmen der Franken, tot Koningen verheeven zynde, het Ryk onder zig verdeelden. Karoloman viel Oostfrankryk, en al wat zyn Oom en Naamgenoot eertyds bezeten hadt; Karel al het overige ten deel (*h*). Karoloman egter bestierde zyn Ryks aandeel niet lang. Hy overleedt op den vierden van Wintermaand
771. des jaars zevenhonderd eenenzeventig (*i*). Karel, die, sedert, by den naam van KAREL DEN GROOTEN, vermaard geworden is, maak-

(*e*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 758. Annal. Fuld. *ad annum* 758.
(*f*) Astron. Ann. Francor. *ad annum* 755.
(*g*) EGINHART. Annal. *ad annum* 768.
(*h*) ANDELMI Annal. *ad annum* 768.
(*i*) EGINHART. Annal. *ad annum* 771.

maakte zig, onaangezien Karoloman kinderen nagelaaten hadt, met toestemming der voornaamste Frankische Grooten, terstond, van alle zyns Broeders Staaten meester (*k*).

De Saxers, waanende, zo 't schynt, dat zy, met de dood van Pipyn en Karoloman, van hunne verpligting aan de Franken ontslaagen waren, noodzaakten Karel om, na 't houden van eenen Landdag te Worms, zyn Leger in hun Land te voeren. Hy overmeesterde de Saxische Vesting *Heresburg*, en vernielde het beeld van den Saxischen Afgod *Irmenzul*. Voorts het Land alomme afgeloopen hebbende, en tot aan de Wezer toe zynde doorgedrongen, noodzaakte hy de Saxers wederom, de Vrede te begeeren, en hem, ten dien einde, twaalf Gyzelaars te leveren (*l*). XXVII. Karel de Groote overwint de Saxers. 772.

De Vrede duurde egter maar eenen korten tyd. Jaar op jaar, voerde Karel kryg tegen de Saxers, die geduurige invallen in Frankryk deeden, doorgaans met gelyken uitslag. Vrede, Vredebreuk van de zyde der Saxers, Oorlog, en wederom Vrede volgden elkanderen op de hielen (*m*). In 't jaar zevenhonderd zesenzeventig, maakten de Saxers zig wederom meester van hun Slot Heresburg, de Franken uit hetzelve verdryvende. Doch voor de sterkte *Sigisburg*, insgelyks door de Franken bezet, stieten zy 't hoofd. Zelfs werden zy, door de Franken, tot aan den stroom der Lippe toe, nagejaagd. 776.

Ka-

(*k*) Andelmi Annal. *ad annum* 771.
(*l*) Annal. Loisel. *ad annum* 772. Eginhart. Annal. *ad annum* 772.
(*m*) Annal. Bertin. *ad annos* 773, 774 & 775. Annal. Loisel. *ad annos* 774 & 775.

Karel, sedert, te Worms, op eenen *algemeenen* Landdag, besloten hebbende, al zyne magt tegen de Saxers te wenden, viel *onverhoeds* in hunne Legersteden. Waarop zy, wederom met schrik geslaagen, van alle *kanten* toevloeiden, roepende dat zy Christenen en Onderdaanen der Franken zyn wilden. Karel deedt toen het Slot Heresburg, welk de Saxers verwoest hadden, wederom herstellen. Ook stigtte hy eene andere sterkte aan de Lippe, alwaar sedert de Saxers, in grooten getale, met hunne vrouwen en kinderen, gedoopt werden. Hy liet eene sterke bezetting van Franken in deeze Vestingen, en den Winter in Frankryk overgebragt hebbende, begaf hy zig, in de Lente des volgenden jaars, naar

777. Nieuwmegen, alwaar hy het Paaschfeest vierde (*n*).

XXVIII. Hof te Nieuwmegen door Karel gestigt. Zyne Giften aan de Utrechtsche Kerke.

Hy hadt hier een pragtig Hof gebouwd, en was gewoon, een groot deel van den Winter of Lente, in hetzelve, door *te brengen*. De Landstreek was vrugtbaar en *vermaakelyk*, en het Hof aan eenen lustigen oord, langs den Waalstroom, gelegen (*o*). Thans was hy 'er ook in Zomermaand deezes jaars; op den zevenden van welke, hy 'er eenen Giftbrief tekende, ten behoeve der S. Maartens Kerke te Utrecht. Aan deeze, welke nu door *Albrik* als Bisschop bestierd werdt, schonk hy het Dorp *Lisiduna* of Leusden, omtrent den Eemstroom gelegen, met de landen, bosschen, wateren, wooningen, slaaven, tilbaare en

(*n*) Annal. Loisel. *ad annum* 776.
(*o*) EGINHARTI Vita Caroli Magni *Cap.* XVII. *p.* 85.

en ontilbaare have; met één woord, met al wat 'er Graaf Wigger eertyds ter Leen by bezeten hadt. Hier werden bygevoegd * vier bosschen, ter wederzyde van de Eem gelegen, en de Kerk, boven Duurstede, *Ubkirika* genoemd, met honderd roeden lands rondsom dezelve, en een Eilandje ten Oosten deezer Kerke, tusschen den Ryn en de Lek, behalven den † Oevertol langs den laatstgemelden stroom. In 't hoofd van den Giftbrief, noemt Karel zig Koning der Franken en Longobarden, en (6) *Patricius* der Romeinen (*p*). Eenigen tyd te vooren, hadt hy de Giften, door de twee Pipynen, Karel Martel en Karoloman, aan de Utrechtsche Kerke gedaan, te

* *Hengestschote, Fornhese, Mokoroth*, en *Widock*.

† *Ripàticum*.

(*p*) Diploma Karoli *apud* Hedam *p.* 41.

(6) De naam van *Patricius* heeft niet altoos eenerlei betekenis gehad. In overoude tyden, verstondt men 'er, te Rome, de nakomelingschap der oude Raadsheeren door. Titus Livius Libr. X. Cap. 8. Naderhand, werdt deeze naam aan de voornaamste Staatsdienaars der Roomsche Keizeren gegeven. Cassiodor. *Variar.* Libr. VI. Form. II. p. 91. Doch in deezen tyd, werden, naar 't gevoelen van voornaame Geleerden, zulke Vorsten *Patricii* der Romeinen genoemd, die de bescherming en verdediging der Roomsche Kerke op zig genomen, en met toestemming van den Paus en het Volk van Rome, het opperste gebied over de Stad en den Kerkelyken Staat in handen hadden. Vide Ant. Pagi *Critic. in Annal.* Baronii. Tom. III. *num.* 8. p. 404. & P. Daniel *Histoire de France* Tom. I. p. 454, 455. In deezen zin, werdt Karel Martel *Patricius* verklaard (Fredegar. Chron. III. *Contin.* Cap. CX. vergeleeken met den Uitersten Wil van Karel den Grooten by Du Mont *Corps Diplomatique* Tom. I. Art. VII. num. 17.). Ook zyn Zoon Pipyn, na dat hy Paus Steven den III. den Kerkelyken Staat verzekerd hadt. (Leo Ostiensis *Chron. Cassin.* Libr. I. Cap. 8. in *Collect.* L. A. Muratorii Tom. IV. p. 272, 273.) En ten zelfden tyde,

te Aken, by eenen openbaaren Giftbrief, bevestigd (q).

Veele Saxers laaten zig doopen.

Van Nieuwmegen vertrok de Koning naar Paderborn, alwaar hy eenen algemeenen Landdag hieldt, op welken de meeste Saxers, als Leden of Onderdaanen des Frankischen Ryks, verscheenen, en naar waarschynlykheid, de beloofde schatting, geheel of ten deele, zullen opgebragt hebben. WITIKIND, Hertog der Saxers, was hier egter niet tegenwoordig, maar met eenigen zyner Landsluiden naar Noorwegen geweeken (r): ongetwyfeld om hulp tegen de Franken te zoeken, by den Koning *Sigifrid* (ſ), wiens Dogter *Gerberg* hy, naar 't verhaal van sommige Kronyken (s), ter Vrouwe hadt. Te Paderborn werden een groot getal van Saxers gedoopt, die belooven moesten, dat zy hunne Vryheid en vaderlyk erfgoed verbeuren wilden, zo zy immer van den Christelyken Godsdienst afvielen, of den Frankische Ryke ongetrouw waren (t).

XXIX. Togt van Karel den Grooten naar Spanje.

Op den Landdag te Paderborn, verscheen ook *Ibinalarabi*, Vorst over eenige Steden der Sarasynen in Spanje, die zig, nevens het Land, over welk hy geboodt, aan Koning

(q) Diploma KAROLI *apud* HEDAM *p.* 39.
(r) Annal. Loisel. *ad annum* 777.
(ſ) POËTA SAXO de Gestis Caroli M. *Libr.* I. *ad annum* 777.
(s) *Apud* J. G. ECCARD. Stemmat. Witichindi. *p.* 14.
(t) Annal. Loisel. *ad annum* 777.

de, Pipyns twee Zoonen, Karel en Karoloman. *Annal. Metens.* ad annum 754. Wyders stelden deeze *Patricii* eenige minderen onder zig aan, die ook den eernaam van *Patricius* voerden. Vide DU CANGE VOCE PATRICIUS.

ning Karel kwam onderwerpen (*v*). Deeze onderwerping gaf gelegenheid tot den togt naar Spanje, die in 't volgende jaar ondernomen werdt. 't Leger, welk Karel toen te velde bragt, was één der magtigsten, die men, tot dien tyd toe, gezien hadt. De Bondgenooten en Leenmannen des Konings hadden hunne beste Benden byeen gerukt. GUNDEBOLD, Koning van Friesland, die onze Kronykschryvers een' Zoon van Aldgillus den II (*w*) en een' Broeder van Radboud den II, Heer van een gedeelte van Friesland omtrent Alkmaar en Egmond (*x*), noemen, verscheen hier, zo men wil, aan 't hoofd van zevenduizend man, al uitgelezen volk (*y*). Het Leger, over het Pyreneisch gebergte, in Spanje gekomen, bemagtigde Pampelona, Saragosse en verscheiden' andere Steden en Sterkten. Ibinalarabi en eenige andere Sarasynsche Vorsten leverden den Frankischen Koning Gyzelaars. Doch zyne benden, schoon zegepraalende te rug keerende, werden, in de engten van het Pyreneisch gebergte, door de Gaskonjers, oude Vyanden der Franken, die zig, in een digt bosch, op de hoogte, verborgen gehouden hadden, onverhoeds overvallen. De agterhoede, die meest met de pakkaadje en 't oorlogstuig belemmerd was, wist zig minst, in de onbekende engten van 't gebergte, te redden. Veele voornaame

778.

Op welken Gundebold, Koning der Friezen, sneuvelt.

(*v*) Annal. Bertinian. *ad annum* 777.
(*w*) JOANN. A LEYDIS *Libr.* IV. *Cap.* 22.
(*x*) Chron. de Gest. Domin. de Brederode *Cap.* V. *apud* VAN LOON Al. Holl. Hist. I. *Deel*, *bl.* 339.
(*y*) TURPINUS de Gestis Caroli M. *Cap.* XI.

naame Legerhoofden sneuvelden hier (y); onder welken ook de Friesche Koning Gundebold zou geweest zyn, die, zo men verhaalt, te Belin begraaven werdt (z), en naderhand, als ware hy om 't Geloof gesneuveld, onder de Heiligen en Martelaars (a), is gerekend geworden (7). Karel, sedert zyne verspreidde benden verzameld hebbende, viel op de Gaskonjers aan, en noodzaakte hen, om zig aan hem te onderwerpen (b).

XXX. De Saxers vallen in Deventer.

Het afzyn des Konings hadt de Saxers, door Witikind opgehitst, wederom gelegenheid gegeven, om het gemaakte Verbond te schenden en in 't Land der Franken te vallen. Zelfs liepen zy Friesland af, alles alomme met moord en brand vervullende. Koning Rad-

(y) EGINHARTI Vita Caroli M. *Cap.* IX. Chronica S. Benigni Divionensis *apud* D'ACHERY *Tom.* II. *p.* 372.
(z) TURPINUS de Gestis Caroli Magni *Cap.* XXXII.
(a) JOANN. A LEYDIS *Libr.* IV. *Cap.* 24.
(b) Annal. Loisel. *ad annum* 778.

(7) 't Gene men van Gundebolds bedryf, op deezen togt, weet, is grootendeels gehaald, uit de regt beuzelagtige Beschryving der *Bedryven van Karel den Grooten*, die, op den naam van TURPINUS, Aartsbisschop van Reims, in 't licht gegeven; doch zekerlyk niet van hem geschreeven is, alzo hy reeds in 't jaar 788 overleeden was, en deeze Historie (Cap. XXXII.) van Koning Karels dood, die in 't jaar 814 voorviel, gewaagt. Voiez J. LE LONG *Bibliotb. Hist. de la France.* Libr. III. p. 325. & BESSELII Not. in Titul. EGINHART. *de Vita Caroli Magni* p. 1. Edit. Schminck. Onze Kronyken hebben deezen gewaanden TURPINUS veel te ligtvaardiglyk gevolgd. Wy konnen niet goedvinden hun de verdigte heldendaaden van Karel, van zynen Neeve Roeland en van anderen, na te vertellen. Men zie, ondertusschen, van Gundebold, UBBON. EMMII *Rer. Frisic.* Dec. I. Libr. IV. p. 155 & *seqq.*

Radboud de II. hadt hun, zo sommigen (*c*) vermoeden, hiertoe gelegenheid gegeven. Ook zouden de Saxers de meeste verwoestingen in de Landen, onder het gebied van zynen Broeder Gundebold, hebben aangeregt. Vervolgens drongen zy door tot aan den Rynstroom, en rukten in *Deventer*, welke Plaats zy t'eenemaal verwoesteden, den brand steekende in de Kerk, die aldaar, eenige jaaren te vooren, door den Priester *Liafwin*, eenen Engelsman van herkomst, gestigt was (*d*). Diergelyke vyandelykheden pleegden zy ook elders, gewyd noch ongewyd verschoonende; doch toe zy de behouden' terugkomst van Koning Karel vernamen, weeken zy te rug. Karel egter zondt hun eenen hoop Franken agter na, die hen, omtrent de Rivier de Adrana of Eder, ten deele versloegen, ten deele naar hun Land dreeven. In 't 779.
volgende jaar, werden eerst de Westfalers, en toen de andere Saxers, die over de Wezer woonden, wederom tot onderwerping genoodzaakt. En sedert werdt aan het gemaakt verdrag, door het doopen van een goed getal van Saxers, gelyk als de laatste hand gelegd (*e*). Ook tekenen sommige oude Schryvers aan, dat 'er, ten deezen tyde, insgelyks eene groote menigte van Friezen gedoopt werdt (*f*).

Doch

(*c*) Ubbo Emmius Rer. Frisic. *Dec.* I. *Libr.* IV. *p.* 159.
(*d*) Vita S. Ludgeri *Libr.* I. *Cap.* 11, 12, 13. Vide & Revii Davent. *Libr.* I. *p.* 11. *& seqq.*
(*e*) Annal. Loisel. *ad annos* 779, 780.
(*f*) Chronic. Moissiac. *ad annum* 780. *in* Collect. Du Chesne *Tom.* III. *p.* 138.

De Saxers vervolgen de Geloofs-predikers.

Doch 't leedt niet lang, of Witikind, uit Noorwegen te rug gekeerd, wiſt een goed deel der Saxers wederom tot den afval te beweegen. De Chriſten-Kerken, die men, in hun Land, hadt begonnen op te regten, werden verwoeſt, de Verkondigers der Evangelie-Leere vervolgd en gedood. *Willibad*, die, eenigen tyd herwaards, het Evangelie omtrent Dokkum gepredikt hadt, en, ſedert in Saxenland gekomen, de Kerk van Bremen beſtierde, werdt genoodzaakt, om de vervolging te ontwyken, te ſchepe,
782. naar Friesland te vlugten (*g*). Koning *Karel* was nu onlangs van eene algemeene Vergadering, omtrent den oorſprong der Lippe gehouden, te rug gekeerd. En op deeze Vergadering, hadt hy gehoor gegeven aan een plegtig Gezantſchap van Sigifrid, Koning van Deenemarke en Schoonvader van Witikind (*h*), beſtaande uit 's Konings eigen' Zoon *Halpdan* (*i*) en eenige andere *Deenſche* Grooten, die van vrede kwamen handelen. De Saxers, die, in de onderwerping aan de Franken, volhard hadden, waren hier ook, in grooten getale, verſcheenen (*k*); zo dat het met reden, vreemd ſchynen mogt, dat de overige Saxers, die Witikind aanhingen, in deeze omſtandigheden, eenige vyandelykheden durfden onderneemen. Ook kreeg 'er Karel zo ras geene kennis van, als van die der

(*g*) Vita WILLIBADI Epiſcopi *Cap.* II & VI.
(*h*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 782.
(*i*) Incerti Auct. Vita Karoli M. *ad annum* 782. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 54.
(*k*) Annal. Loiſel. *ad annum* 782.

der *Sorabische Sclaaven*, die tusschen de Elve en de Sala woonden, en eenen inval in de Landen hunner nabuuren, de *Euringen* en de Saxers, die met Karel in verbond stonden, gedaan hebbende, eenige Plaatsen verwoest hadden. Tegen deezen, zendt hy dan drie zyner voornaamste Legerhoofden te velde, met een Leger van Oostfranken en Saxers. Doch deezen, de Saxische grenzen genaderd zynde, verneemen daar, dat Witikind zig tegen de Franken ten oorlog toerustte, en besluiten terstond, hunne wapenen niet tegen de Sclaaven, maar tegen Witikind en de zynen te wenden. Ten zelfden tyde, werdt hun Leger versterkt, door de manschap, die Graaf Dirk, eenen nabestaanden van Koning Karel, op het hooren van den opstand der Saxers, in alleryl, in de Landstreek Ripuarie, tusschen den Ryn en de Maaze gelegen, hadt konnen by een vergaderen, en welke, onder zyn geleide, naar Saxen trok (*l*). Sommigen willen, dat deez' Dirk een Voorvader der oude Hollandsche Graaven, die ook den naam van *Dirk* gevoerd hebben, geweest zy (*m*). Ten minsten is het zeker, dat eenigen onzer Kronykschryveren, Dirk, die gemeenlyk voor den eersten Hollandschen Graaf gerekend wordt, hebben aangemerkt als uit het Koningklyk geslagt van Frankryk herkomstig (*n*).

Zy worden door Graaf Dirk, zo men meent, een' Voorvader der Hollandsche Graaven, tegengetrokken.

Doch wat hier van zyn moge; Graaf Dirk, van

(*l*) Eginharti Annal. *ad annum* 782.
(*m*) Heda *p.* 59. G van Loon Al. Holl. Hist. II. *Deel*, *bl.* 11.
(*n*) Joann. a Leydis *Libr.* VI. *Cap.* 1.

van welken wy ſpreeken, riedt den anderen Legerhoofden, die ylings voortrukten, dat zy, vooraf, de Legerplaats der Saxers zouden doen verſpieden, en onderzoeken, of de gelegenheid goed ware, om hun ſlag te leveren. Zy volgden zynen raad, nevens hem voorttrekkende, tot aan de hoogte *Sontal*, ten Noorden van welke, de Saxers gelegerd waren. Daarna, over de Wezer getrokken, ſloegen zy zig, langs den boord dier Riviere, ter neder. De drie Legerhoofden, jookerig naar den ſtryd, en waanende de overwinning reeds in hunne handen te hebben, waren bedugt, dat men dezelve Graave Dirk mogt toeſchryven, indien hy, nevens hen, ſtreedt. Zy beſluiten dan, zonder hem, voort te rukken, en op de Saxers in te breeken. De aanval geſchiedde zonder orde, en als hadt men eenen vlugtenden vyand voorgehadt, wien men den buit ſlegts ontjaagen moeſt; niet eenen ſtandhoudenden, die op *zyne hoede* was. De Saxers boden zo dapperen tegenſtand, en 't gevegt werdt haaſt zo hevig, dat de meeſte Franken ſneuvelden. Eenigen, die op de vlugt gedreeven werden, bergden zig binnen de Legerplaats van Graaf Dirk. Karel, de nederlaag der zynen verneemende, kwam zelf, eerlang, met een magtig Leger, in Saxenland. Toen leiden de Saxers het hoofd in den ſchoot. Witikind, die, voor Karels aankomſt, wederom naar Deenemarke geweeken was, werdt van allen voor de oorzaak des krygs gehouden. Doch zyne medeſtanders werden, ten getale van vierduizend-

vyf-

vyfhonderd, Karel in handen gesteld, en allen, op éénen dag, te *Verden*, onthalsd (*o*). De Koning stelde sedert Graaven over de Saxers aan, die uit de edelsten van dien Landaart gekooren werden (8); doch hem niet lang getrouw bleeven (*p*).

Misschien bragt de strengheid, van welke wy gesproken hebben, den algemeenen opstand onder de Saxers te wege, die in 't volgende jaar voorviel, en Karel noodzaakte, hun een- en andermaal slag te leveren (*q*); dat zy, naar hulp by hunne nabuuren uitziende, een gedeelte der Friezen, waarschynlyk, onder anderen ten minsten, die van Oostergo, bewoogen, om het Verbond, met de Franken gemaakt, te verlaaten (*r*). De afval van de Franken ging, onder deeze volken, gemeenlyk met den afval van den Christelyken Godsdienst gepaard. Ook vindt men aangetekend, dat de Friezen, door Witikind opgehitst, tot aan het Vlie toe, van het geloof afvielen, de Kerken verdelgden en de Geloofspredikers ten lande uit dreeven (*s*): onder welken, zekere *Ludger*, die zig te Utrecht in de Godgeleerdheid geoefend,

XXXI. Een gedeelte der Friezen staat, nevens de Saxers, op, tegen de Franken.

783.

(*o*) EGINHARTI Annales, *ad annum* 782.
(*p*) Chronic. Moissiac. *ad annum* 782. *in* Collect. DU CHESNE *Tom* III. *p.* 138.
(*q*) MONACHI EGOLISM. Vita Karoli M. *ad annum* 783.
(*r*) Incert. Auth. Vita Karoli M. *ad annum* 784.
(*s*) Vita LUDGERI *Libr.* I. *Cap.* 18.

(8) De Lastbrief voor eenen deezer Graaven, *Trutman* genoemd, is nog voor handen. Men vindt hem onder de *Capitul. Reg. Francor.* Tom. I. col. 242. *Edit. Baluzii*, in *Codic. Diplomat.* post TESCHEMACHER. *Annal. Cliviæ*, p. 38, en by anderen.

fend (s), en nu reeds, omtrent zeven jaaren de Evangelie-leer, te Dokkum, in de Landstreek Oostergo, gepredikt hadt, met naame, genoemd wordt (t).

Zy worden door de Franken overwonnen.

Karel bragt wel haast twee Legers tegen de Saxers en Friezen te velde. Het een liet hy in Westfale, 't welk eerst afgeloopen werdt, onder 't bevel van zynen Zoon, *Karel*; met het ander rukte hy, noordwaards aan, langs de Wezer. Naderhand, door Turingen, in het Land, tusschen de Elve en Sala gelegen, welk, door Saxers en Friezen, bewoond werdt, getrokken zynde, stak hy den brand in hunne Dorpen en gehugten. Het leger onder Karel zynen Zoon behaalde geene mindere voordeelen op de Westfalers, die, omtrent de Lippe, famengetrokken waren (w). Kortom, de Saxers en Friezen werden eindelyk geheel overwonnen (x). Koning Karel benam hun het regt op hun vaderlyk erfgoed, welk zy, eerst onder zynen Zoon Lodewyk den *Vroomen*, wedergekreegen hebben (y). Witikind zelf onderwierp zig, en werdt, in den
785. aanvang des jaars zevenhonderd vyfentagtig, na 't aanneemen van den Christelyken Godsdienst, te *Attigni*, in eenen loopenden stroom (z), waarschynlyk in de *Aisne*, gedoopt (a).

By

(t) JOANN. A LEYDIS *Libr.* I. *Cap.* 6.
(v) Vita LUDGERI *Libr.* I. *Cap.* 18.
(w) EGINHARTI Annales *ad annum* 784.
(x) Chron. de Trajecto in MATTHÆI Annal. *Tom.* V. p. 315.
(y) Astronomi Vita Ludovici Pii *ad annum* 814.
(z) Chronicon Missaicum *apud* J. A. CRUS. Witikind. *Cap.* XIV. *num.* 10. *p.* 42.
(a) EGINHARTI Annales *ad annum* 785.

By welke plegtigheid, de Koning niet alleen tegenwoordig was; maar, naar 't getuigenis sommiger Kronykschryveren (*b*), ook als Gevader over den Doopeling stondt. De bekeering van Witikind gaf gelegenheid, dat een groot deel van Saxen den Christelyken Godsdienst omhelsde. Koning Karel rigtte hier terstond wel agt nieuwe Bisdommen op; in één van welken, naamlyk, in dat van Munster, de reeds gemelde Ludger tot Bisschop werdt aangesteld (*c*). Het Bisdom van Bremen stondt onder 't bestier van Willihad: en zo men staat maken kan op eenen Brief van Koning Karel, dien sommigen voor onegt gehouden hebben, heeft deeze Vorst een gedeelte van Friesland, in 't geestelyke, aan 't Bisdom van Bremen onderworpen (*d*). Men weet, ten minste, dat de Friezen, by deeze gelegenheid, in zo grooten getale, den Christelyken Godsdienst aannamen, dat men dit gantsche volk nu als bekeerd aanmerkte. Duidelyk blykt dit, uit eenen Brief, niet lang hier na, door *Alcuinus* of *Albinus*, Leermeester van Koning Karel en thans ten hove in groote agting, geschreeven, van welken men ons, onder anderen, deeze woorden bewaard heeft; uit welken men ziet, door wat soort van beweegredenen, de ongeloovigen, ten deezen tyde, tot het omhelzen der Evangelie-

(*b*) *Apud* J. A. Crusium Witikind. *Cap.* XIV. *num.* 2, 3. *p.* 41.
(*c*) Vita Ludgeri, *Libr.* I. *Cap.* 20.
(*d*) Capit. Reg. Franc. *Edit. Baluzii Tom.* I. *col.* 245. *ejusd.* Not. *Tom.* II. *Col.* 1039.

gelie-leere gebragt werden: „ De oude Saxers, schryft hy, en alle de Friesche volken zyn nu, gedrongen door Koning *Karel*, die sommigen door geschenken, anderen door bedreigingen overgehaald heeft, *tot* het Geloof in Christus, bekeerd *geworden* (*e*).” Alcuinus kon, zo wel als iemant, van deeze Bekeering oordeelen, alzo hy den Koning, op deszelfs reis naar Saxen, verzeld hadt (*f*). Ondertusschen kwam de tyding deezer Bekeering wel haast te Rome. De *Koning* werdt 'er, in eenen brief van Paus Adriaan den I, die nog voor handen is, *geluk over* gewenscht (*g*).

XXXII. De Wilzen, door de Franken, met hulp der Friezen, overwonnen. 789.

De Vrede met de Saxers was nu, voor eenige jaaren, vast genoeg gevestigd (*h*), voornaamlyk egter, indien men de Frankische Historieschryvers gelooven mag, om dat zy geene glimpige voorwendsels vinden konden, om dezelve te breeken (*i*). Karel sleet, midlerwyl, den tyd elders met *oorloogen*. In 't jaar zevenhonderd negenentagtig, voerde hy zyne krygsmagt tegen de *Weletaben*, eene soort van Sclaaven, by de Franken, onder den naam van *Wilzen*, bekend, en omtrent de Oostzee woonagtig. Dit volk hadt, sedert eenigen tyd, de nabuurige volken, die Bondgenooten of Onderdaanen der

(*e*) Fragm. Epist. ALBINI *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 323.
(*f*) ALCUINI Epist. XXX. *in* C. CANISII Lection. *Tom.* II. *P.* I. *p.* 421.
(*g*) Epist. Pontif. & Reg. Franc. *Num.* XCII. *in* Collect. DU CHESNE *Tom.* III. *p.* 809.
(*h*) POËTA SAXO *Libr.* II. *ad annum* 785.
(*i*) EGINHARTI Annales *ad annum* 785.

der Franken waren, door geduurige invallen en strooperyen, gekweld. Karel bragt een magtig Leger tegen hen op de been, welk, by Keulen, over den Ryn, en voorts, door Saxenland, naar de Elve trok. De Friezen, die nu met de Franken verbonden, of aan dezelven onderworpen waren, verzelden den Koning op deezen togt, zig, te schepe, langs den Havelstroom, tot aan de Elve toe, begeevende (*k*). Karel, langs twee bruggen, die, ter wederzyde, door opgeworpen' Sterkten, gedekt werden, over de Elve gekomen zynde, viel in het Land der Wilzen, die haast overwonnen, en genoodzaakt werden, zig der Frankische heerschappye te onderwerpen (*l*).

De Hunnen of Hungaaren beoorloogd. 790.

Tusschen de Ingezetenen van Beijere, die met de Franken verbonden of aan dezelven onderworpen waren, en hunne nabuuren, de *Hunnen* of Hungaaren, vielen, van tyd tot tyd, geschillen over de grensscheiding. Koning Karel onving, in 't jaar zevenhonderdennegentig, te Worms, een Gezantschap van de Hunnen, om deeze geschillen te vereffenen; 't welk egter niet gelukken wilde (*m*). Hy besloot, derhalve, zyn regt, in 't volgende jaar, met de wapenen, staande te houden. Met de Franken, Saxers en Friezen geraadpleegd hebbende (*n*), brengt hy, voornaamlyk uit deeze drie volken, een magtig

791.

(*k*) Incerti Auct. Vita Karoli M. *ad annum* 789.
(*l*) Eginharti Annal. *ad annum* 789.
(*m*) Eginharti Annal. *ad annum* 790.
(*n*) Incerti Auct. Vita Karoli M. *ad annum* 791. Annal. Bertinian. *ad annum* 791.

tig Leger op de been; welk in twee hoopen verdeeld werdt. Over één derzelven, voerde hy zelf 't bevel, trekkende, langs den zuidelyken oever van den Donauw, naar Pannonie of Hongarye. De tweede hoop, die uit Ripuariërs, Friezen, Saxers en Turingers bestondt (*o*), stelde hy onder 't bevel van den boven gedagten Graaf Dirk en van *Meginfrid*, 's Konings Kamerling, hun belastende, langs den noordelyken oever des Donauws, voort te rukken (*p*). Sommigen onder de ouden hebben aangetekend, dat de Friezen den Donauw te schepe afgezakt zyn (*q*). *Hierin* is men 't eens, dat de Beijerschen, het Leger, langs den stroom, de oorlogs- en mondbehoeften hebben nagevoerd, wordende dezelven gedekt door de benden, die, ter wederzyde der Riviere, voorttrokken. Men sloeg zig eerlang neder, aan de Inn, de grensscheiding tusschen de Hunnen en *Beijerschen*. Drie dagen agter een, Maandag, *Dingsdag* en Woensdag, den vyfden, zesden en zevenden van Herfstmaand, werden hier openbaare gebeden gedaan, om eenen gelukkigen uitslag van den veldtogt te bekomen. De Priesters, die in 't Leger waren, gaven bevel, dat men zig, geduurende dien tyd, van Wyn en Vleesch zou hebben te onthouden, of eenig geld verbeuren, elk naar zyn vermogen. Men gaf aalmoessen.

Graaf Dirk verzelt Koning Karel op deezen togt.

(*o*) Annal. Loisel. *ad annum* 791. *Ed.* CANISII *Tom.* II. *P.* II. *p.* 58. Annal. Vet. Franc. *apud* E. MARTENE & U. DURAND. Vet. Monum. *Tom.* V. *col.* 899.

(*p*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 791.

(*q*) Annal. Fuld. *ad annum* 791.

moessen. Ieder Priester, die door geene zwakheid belet werdt, las eene Mis. De Geestelyken, die de Psalmen kenden, zongen 'er ieder vyftig, terwyl zy, blootsvoets, door 't Leger wandelden (r). Vervolgens over de Inn getrokken, viel de vereenigde magt der Franken, zo hevig op de Sterkten en Legerplaatsen der Hunnen aan, dat dezelven eerlang overmeesterd en geslegt werden. Toen werdt het Land der Hunnen, te vuur en te zwaard, verwoest (s), tot aan de Rivier de Raab toe (t). Men getuigt, dat geene overwinning den Franken immer zo grooten rykdom aanbragt als deeze. De schatten der Hunnen werden overal waar menze bekomen kon geroofd. Het zegepraalend Leger keerde, langs denzelfden weg, te rug naar Beijere. Doch Graaf Dirk en Meginfrid voerden de Saxers en Friezen, die onder hun bevel stonden, door Boheeme, naar hun land. De veldtogt eindigde gelukkiglyk; alleenlyk sneuvelden byna alle de Paarden van 's Konings Leger, door eene besmettelyke ziekte; zo dat 'er naauwlyks een tiende deel behouden werdt. Koning Karel, zyn Leger afgedankt hebbende, overwinterde te Regensburg (v). Hy hadt, te vooren al, zyne Gemaalinne Fastrade van de behaalde zege kennis gegeeven in eenen Brief, die nog voor handen is; onder anderen dee-

ze

(r) Epistola CAROLI M. *ad* Fastradam Reg. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 187.
(s) EGINHARTI Annal. *ad annum* 791.
(t) Annal. Fuldens. *ad annum* 791.
(v) EGINHARTI Annal. *ad annum* 791.

Brief van Koning Karel over de nederlaag der Hunnen.

ze woorden gebruikende: „ De Almagtige „ heeft ons, naar zyne groote barmhertigheid, „ de overwinning verleend. Eene menigte „ van *Avaren* [*zo noemde men ook de Hunnen*] „ is omgebragt. In lang heeft men, onder „ dit volk, van zulk eene nederlaag niet ge- „ hoord. —— De onzen zyn, met den „ buit, behouden, te rug gekeerd. Ook „ hebben zy honderd en vyftig Avaren gevang- „ kelyk medegebragt; die bewaard worden, „ tot dat wy bevel gegeven zullen hebben, „ hoe men met hen handelen moet. De over- „ winning is voornaamlyk te wege gebragt, „ door onze en Gods Getrouwen, den Bis- „ ſchop, den Hertog en de twee Graaven. „ De Hertog van Hiſtria met zyn Volk heeft „ zig, gelyk ons verhaald is, dapperlyk ge- „ kweeten (*w*).” Het overig deel des Briefs behelſt een verſlag van de Godsdienſtige pleg- tigheden, die men, voor den ſtryd, waargenomen hadt, en na de overwinning *nog moeſt* waarneemen. De ſtyl en inhoud deszelven toont duidelyk, dat hy door eenen Geeſtelyke opgeſteld is.

In 't voorbygaan, moeten wy aantekenen, dat Koning Karel, niet lang hierna, waarſchynlyk uit den behaalden buit, een Hunniſch zwaard, nevens eenen Krygsmans gordel en twee zyden mantels, aan Offa, Koning van Mercie, tusſchen Wesſex en Northumberland, tot een geſchenk gezonden heeft. Kort te voo-

(*w*) Epiſt. Caroli M. *ad* Faſtredam R. *apud* Du Chesne *Tom.* II. *p.* 187. Vide & Alcuini Epiſt. LXI. *apud* H. Canisium *Tom.* II. *P.* I. 445.

vooren, was 'er merkelyk geschil tusschen de twee Koningen gereezen. Karel de Groote hadt, door *Gervold*, Abt der Abtdye van Fontanelle, de Dogter van Offa, voor zynen Zoon, Karel, ten Huwelyk laaten verzoeken; in welk verzoek, de Koning van Mercie, op geene andere voorwaarde dan deeze wilde bewilligen, dat *Berta*, Koning Karels Dogter, aan zynen Zoon ten Huwelyk zou worden gegeven (*x*). De oneenigheid, hierover ontstaan, was van zo veel gevolg geweest, dat alle wederzydsche handel, tusschen de twee Ryken, verbooden was geworden. Merkelyk nadeel leeden hier door de Koopluiden, en buiten twyfel ook die, welken aan den Ryn, te Duurstede, te Tiel en in andere Koopsteden hier te Lande woonden; als welken thans veel op Engeland handelden. De spraak hadt gegaan, dat men Alcuinus of Albinus naar Mercie zou doen oversteeken, om de gereezen' geschillen by te leggen (*y*). Doch 't schynt, dat hy deeze reis niet gedaan (*z*), en dat men den bovengemelden Abt Gervold, een' groot' vriend van Koning Offa, tot bemiddeling der geschillen, heeft gebruikt (*a*). Zeker is 't, dat men alles haast vereffend heeft; alzo de beide Vorsten elkanders vriend-

(*x*) Chronicon. Fontanell. *Cap.* XVI. in Coll. L. D'ACHERY *Tom.* II. *p.* 278.

(*y*) Fragment. Epist. ALBINI *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 223.

(*z*) ALCUINI Epist. *apud* WILLIELM. MALMESBUR. de Gest. Reg. Angl. *Libr.* I. *Cap.* III. *p.* 26.

(*a*) Chron. Font. *Cap.* XVI.

vriendschap zogten (b). Het geschenk, welk Karel aan Offa zondt, is 'er een bewys van. In den Brief, by deeze gelegenheid geschreeven, belooft Karel ook, dat „ de Engelsche „ Koopluiden, die in zyn Ryk kwamen handelen, behoorlyke bescherming zouden genieten: en indien zy ergens verdrukt wierden, moestenze zig maar by hem of zyne „ Regters vervoegen, alwaar hun altyd goed „ Regt gedaan zou worden (c)." Zo veel maar weet men van het oudste *Traktaat van Commercie*, gelyk men nu spreeken zou, tusschen de Vorsten, die, hier te Lande, 't hoog gebied gevoerd hebben en de Engelschen, welk ons, in egte Gedenkschriften, voorgekomen is (8).

XXXIII. Inval der Deenen en Friezen in Engeland, 792.

In 't jaar zevenhonderd tweeënnegentig, deeden de Deenen, onder Koning Halpdan, waarschynlyk denzelfden, die voorheen Gezant zyns Vaders Sigifrid by Koning Ka-

(b) Contin. Bedæ Libr. I. Cap. 14, 15, 16. Epist. Karoli Reg. inter Alcuini XIII apud Du Chesne Tom. II. p. 678.

(c) Epist. Caroli Reg. ad Offam, apud Willielm. Malmesb. de Gest. Reg. Angl. Libr. I. Cap. IV. p. 32. & apud Du Chesne Tom. II. p. 223.

(8) Henrik Canisius tekent, op den XXXII. Brief van Alcuinus, te vinden in zyne *Lection. Antiq.* Tom. II. P. I. p. 412. *Edit. Amst.* aan, dat men een Afschrift van het Traktaat, tusschen Karel den Grooten en Offa, vindt, by Willielm. Malmesburiensis, *de Gest. Reg. Anglor.* Libr. I. Cap. 4. *in fine.* Doch deeze Schryver heeft niet anders dan den Brief van Koning Karel aan Offa. Ook heb ik het Traktaat, dat, vermoedelyk, niet meer voor handen is, te vergeefs, gezogt, in de *Histoire des Anciens Traitez* van Mr. Barbeyrac; alwaar 'er in 't geheel niet van gewaagd wordt.

Karel geweeſt was (*d*), eenen inval in Engeland. Zy hadden, te vooren, nog twee andere invallen gedaan; doch zig nu verbonden met UBBO, Hertog der Friezen. De Deenen en Friezen, voet aan land gezet hebbende, verdeelden zig aan drie hoopen, één van welken zig van de Stad *Jork* meeſter maakte, terwyl de twee anderen het Geweſt der Ooſtſaxers, thans *Eſſex* genoemd, deerlyk afliepen, en met roof, moord en brand vervulden, gewyd nog ongewyd verſchoonende, Van 't Koningklyk geſlagt werdt niemant dan *Elfrid*, Vader van Koning EDWALD DEN I, in 't leeven geſpaard (*e*). De verdere gevolgen van deezen inval zyn, onzes weetens, van geene geloofwaardige Schryvers (*f*), aangetekend.

Graaf Dirk trekt tegen de Hunnen.

793.

De Hunnen waren, midlerwyl, wel overwonnen, maar niet te ondergebragt. Koning Karel onthieldt zig in Beijere, alwaar hy eene brug over den Donauw liet ſlaan, en alles tot eenen vroegen veldtogt gereed maakte (*g*). Graaf Dirk, dien ſommigen, by deeze gelegenheid, waarſchynlyk om dat hy een Heirleger geboodt, den naam van *Hertog* geeven (*h*), deedt zyne Frieſche benden ook tydig optrekken, om zig, met dezelven, by het Leger van Koning Karel, aan den Donauw, te vervoegen. Hy voerde zyn Le-

(*d*) Zie hier voor, *bl.* 426.
(*e*) Translat. & Mirac. S. CUTHBERTI Epiſcopi, *Cap.* III.
(*f*) Vide UBB EMMII Rer. Friſic *Dec.* I. *Libr.* V. *p.* 176.
(*g*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 792.
(*h*) POETA SAXO de Geſtis Caroli Magni, *Libr.* III. *ad annum* 793.

Leger door het Friesch Landschap *Rhiustri*, welk sommige oude Kronyken (*i*) *Rustingerland* (9) noemen, naar de grenzen der Saxers (*k*), met oogmerk, zo 't schynt, om zyn Leger, even gelyk voor twee jaaren, met de benden der Saxers te versterken. Doch dit miste hem. De Saxers waren ondertusschen wederom van den Koning en van den Christelyken Godsdienst afgevallen. Zy hadden de Kerken verwoest, de Bisschoppen en Priesters verdreeven of gedood. Drie Graaven, die, nevens zekeren *Richolf*, wiens Neef dit verhaalt (*l*), van 's Konings wege, naar den kant der Elve, gezonden waren, ter bestieringe der gemeene zaaken, waren door de Saxers, uit haat tegen den Christelyken Godsdienst, van 't leeven beroofd. Zelfs hadden zy Gezanten aan de Hunnen gezonden, en met dezelven een verbond tegen de Franken gemaakt (*m*). Graaf Dirk, van dit alles, zo 't schynt, onkundig, was *reeds*

Wordt van de Saxers overvallen en geslaagen.

(*i*) J. DE LEMMEGE Chron. van Groningerl. in MATTH. Annal. *Tom.* I. *p.* 68.
(*k*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 793.
(*l*) Epist. Reclamator. ad Ludov. Pium. *Num.* II. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 724. B. & *inter* Epist. BONIF. CXV. *p.* 159.
(*m*) Annal. Loisel. *ad annum* 791. *Edit.* CANISII *Tom.* II. P. II. *p.* 58.

(9) Dit *Rhiustri*, *Rustri* of *Rustingerland* schynt geplaatst te moeten worden, alwaar thans de Graafschappen Emden en Oldenburg leggen. Men zie van deszelfs gelegenheid UBBON. EMMII *Rerum Frisic.* Dec. I. Libr. II. p. 50, 62. Libr. IV. p. 167. Sommigen plaatsen het ten onregte by Wyk te Duurstede. Het strekte zig tot aan de Wezer. EGINHARTI *Annal.* ad annum 793.

reeds tot omtrent de Wezer gekomen, wanneer hy van de Saxers overvallen en geslaagen werdt. Karel kreeg de tyding van deeze nederlaag, terwyl hy bezig was om eene vaart te doen graaven, door middel van welke, men, uit den Ryn, in den Donauw zou konnen komen. Men hadt reeds, op eene breedte van driehonderd voeten, tweeduizend schreeden in de lengte voortgegraaven, toen men de onderneeming moest laaten steeken. De grond, uit eigener aart moerassig, werdt, door den geduurigen regen, nog weeker gemaakt. 't Werk hieldt geenen stand. 't Gene men, by dag, met delven won, verloor men, by nagt, door het toezakken van den lossen grond. Karel dan, verdrietig over het mislukken deezer onderneeminge, hadt ook geenen lust, om, voor eerst, iets tegen de Saxers aan te vangen: en de grootheid van 't verlies, door Graaf Dirk geleeden, ontveinzende (*n*), bragt hy, niet voor het midden des volgenden jaars, twee 794.
Legers tegen hen te velde, en noodzaakte hen toen, zonder slag of stoot, tot onderwerping (*o*). Sedert vielen zy al wederom af: en daar werdt jaaren agter een tegen hen, zo wel als tegen de Friezen, die 't nu wederom met hen hielden (*p*), geoorloogd (*q*); tot

(*n*) Eginharti Annales *ad annum* 793.
(*o*) Id. Annales *ad annum* 794.
(*p*) Annal. Vet. Franc. *ad annum* 797. *apud* Marten. & Durand. Vet. Monum. *Tom.* V. *col.* 906. A. Richard. de S. Victore. cit. a Joanne de Monsterolio Epist. XLIV. *apud* Mart. & Durand Veter. Monum. *Tom.* II. *col.* 1407.
(*q*) Eginhart Annal. *ad annos* 795, 796, 797, 798, 799, 802.

tot dat zy, in 't jaar agthonderd en een, geheellyk te ondergebragt werden. Met dit jaar, eindigde de bloedige Saxische en Friesche Kryg, die, naar sommiger aantekening, drieendertig jaaren geduurd hadt (r). Doch anderen plaatsen het einde deezes Krygs in het jaar agthonderd en drie (s), of agthonderd en vier. Karel voerde een getal van tienduizend Saxers, die ter wederzyde van de Elve woonden, met vrouwen en kinderen, in Frankryk, de landen, welken zy bewoond hadden, aan de *Abodriten*, eene soort van Sclaaven, wegschenkende (t).

XXXIV. Verdrag met de Saxers en Friezen.

Sedert werdt, te *Saltz*, een Koningklyk Paleis, aan de Rivier de Sala in Frankenland gelegen, werwaards zig de wederzydsche Grooten begeven hadden, een Verdrag met de Saxers en Friezen getroffen; van welk ons een Digter, die omtrent het einde der negende eeuwe bloeide, de meeste voorwaarden bewaard heeft. Hy spreekt, 't is waar, alleen van een Verdrag met *de Saxers*; doch men moet agten, dat 'er de Friezen mede in begreepen geweest zyn. Andere geloofwaardige Schryvers (v) getuigen, dat zy, in deezen laatsten kryg, met de Saxers verbonden geweest waren, en deeze Digter zelf geeft, op andere plaatsen van zyn werk (w), te

(r) Astronomi Vita Ludovici Pii Imp. *ad annum* 801.

(s) POËTA SAXO de Gestis Caroli M. *Libr.* IV. *p.* 167.

(t) EGINHARTI Annal. *ad annum* 804. *Ejusdemque* Vita Caroli Magni, *Cap.* VIII. *p.* 50.

(v) Annal. Vet. Francor. *ad annum* 797. *in* MARTEN. & DURAND. Veter. Monum. *Tom.* V. *col.* 906. A.

(w) POËTA SAXO *Libr.* IV. *ad annum* 806. *p.* 169. H. & *Libr.* V. *ad annum* 814. *p.* 175. C.

te kennen, dat de Friezen, zo wel als de Saxers, den Frankischen Ryke, na deezen tyd, onderworpen geweest zyn.

De voorwaarden des Verdrags kwamen hier op uit: „ De Saxers en Friezen beloofden „ den Christelyken Godsdienst te zullen om- „ helzen, en den Bisschoppen, die over hen „ gesteld zouden worden, onderdaanig te „ zullen zyn. De Regters of Graaven, die „ de Frankische Koningen onder hen zen- „ den zouden, moesten elk Volk, naar zyne „ Vaderlyke wetten, regeeren. Wyders „ werden zy van het opbrengen van aller- „ lei lasten en schattingen ontheeven, de „ tienden voor de Geestelykheid alleenlyk „ uitgenomen (1). Men gaf of liet hun den „ eer-

(1) Men vondt 'er, ten deezen tyde, onder de Geestelyken, die oordeelden, dat men van de nieuwbekeerden geene tienden moest neemen. Zulk een was de beroemde Alcuinus of Albinus. „ Zyt een Leer- „ aar des Geloofs, geen afperser van tienden;" schreef hy aan eenen Bisschop, die onder de Saxers of Friezen, of andere nieuwbekeerden, ging prediken: „ wat „ behoeft men, vervolgt hy, den onweetenden een „ juk op te leggen, welk noch wy, noch onze broe- „ ders hebben konnen draagen? Alcuini *Epist.* VII. apud Mabillon. *Vet. Anal.* p. 400. Harder draaft hy nog, in eenen Brief aan Koning Karel zelven, niet lang na de bekeeringe der Saxers, geschreeven: „ Uwe „ Godsvrugt overlegge wyslyk, schryft hy, of men „ deezen woesten volken, in het begin huns Ge- „ loofs, den last der tienden behoore op te leggen, de „ zelven van huis tot huis invorderende. Hebben de „ Apostelen ooit tienden gevorderd? - - 't Is waar, „ daar komt vrugt van de tienden. Maar is 't niet be- „ ter, die vrugt dan het Geloof te verliezen? Wy, „ die in den Christelyken Godsdienst gebooren en op- „ gevoed zyn, gedoogen naauwlyks, dat als ons goed „ ver-

„ eernaam van **Vrye Luiden**, en van deezen tyd af, schynen de Friezen in 't byzonder den naam van *Frye Freesen* gevoerd te hebben, die, in hunne oude Land-regten en Kronyken, zo gemeen is (*x*). „ Eindelyk „ werdt vastgesteld, dat de Saxers en Frie„ zen voortaan als één Volk met de Franken „ aangemerkt, en door éénen Koning ge„ regeerd zouden worden (*y*)." De inhoud van dit verdrag is te opmerkelyker, om dat men 'er den oorsprong in ontdekt der menigvuldige verdigtsels, van welken de Friesche Kronyken en oude Landregten vol *zyn*; als, dat Koning Karel de Friezen, die hem Rome hadden helpen winnen, allen vry verklaard, en, schoon zy te vooren naakt en bloot waren, tot Vry-Heeren of Burg-Heeren van Rome gemaakt heeft (*z*), en meer diergelyke fraaije vertellingen, vervat in den ver-

(*x*) *Zie* de oude Friesche Landregten by SCHOTANUS *Beschr.* van Friesl. *bl.* 36 en elders

(*y*) EGINHART Vita Carol. M. *Cap.* VII. *p.* 42. POËTA SAXO *Libr.* IV. *ad annum* 803. *p.* 167.

(*z*) Friesche Regten *by* SCOTANUS Beschr. van Friesl. *bl.* 40, 54, 56, 58.

„ vertiend worde. Hoe veel bezwaarlyker moet het „ deezen zwakgeloovigen, kinderlyken en vasthou„ denden Luiden vallen? Als hun Geloof wat sterker „ is, moet men hun eerst zulke lastige geboden opleg„ gen." ALBINI seu ALCUINI *Epist.* I. apud DU CHESNE Tom. II. p. 668. Doch 't is niet te denken, dat deeze vertoogen veel geholpen zullen hebben. Immers Pipyn hadt voorheen al, by zekere gelegenheid, aan Lullus, Bisschop van Ments, geschreeven: „ Beveel, „ uit onzen naam, dat elk, wie hy zy, willig of on„ willig, tienden geeve. *Epist.* PIPPINI *inter.* BONIFAC. XCVI. p. 131.

verdigten open' Brief, den Friezen, zo 't heet, door Karel den Grooten verleend (2). Men ſtelt, met meer grond, vaſt, dat Karel, by gelegenheid van het Verdrag, van welk wy ſpreeken, den Friezen eenige nieuwe Wetten gegeven, of de ouden, welken zy reeds hadden, verſchikt en verbeterd heeft (*a*). Behalve de Landregten, in 't oud Frieſch, die men ook voorgeeft, van Karel den Grooten herkomſtig te zyn (*b*), heeft men nog Wetten, in de Latynſche Taale, in welken dikwils van den *Koning* gewaagd wordt (*c*). Deezen ſchynen door Koning Karel gegeven te zyn. Doch eenige Frieſche * *Wyzen*, zo als zy geheeten worden, met naame *Willemarus* en *Saxmundus*, hebben 'er eenige Wetten bygevoegd. 't Blykt klaar, dat 'er, in deeze Wetten, opzigt genomen is op den Christelyken Godsdienſt, naar het begrip, welk men 'er zig, ten deezen tyde, van maakte: alzo 'er het doen van dienſtwerk, op den dag des Heeren, in verbooden wordt (*d*). Eene Wet is 'er nogtans onder, die vreemd genoeg luidt,

* *Sapientes.*

(*a*) UBB EMMIUS Rer. Friſic. *Dec.* I. *Libr.* V. *p.* 180.
(*b*) Zie SCHOTANUS *ubi ſupra bl.* 36. enz.
(*c*) Leg. Friſion. *Tit.* III *Leg.* 3. & 8. *Tit.* VII. *Leg.* 2.
(*d*) Leg. Friſion. *Tit.* XVIII. *Leg.* 1.

(2) Men vindt deezen Brief by WINSEMIUS, III. Boek, fol. 97.; by EGGERIK BENINGHA *Hiſtoire van Ooſtfriesl.* bl. 78. *Edit. Matthæi* en by anderen. UBBO EMMIUS heeft erkend, dat hy verdigt was, gelyk ligtelyk, uit den ſtyl en inhoud, te beſpeuren is. *Rer. Friſic.* Dec. I. Libr. V. p. 182. Wel drie eeuwen vroeger, heeft MELIS STOKE, een man van oordeel, in zyn' tyd, den inhoud van dien gewaanden Vrybrief gewraakt. *Rymkron.* Inl. bl. 6.

luidt, om voor eene Heidensche gehouden te worden: „ Die in eenen Tempel gebroken „ is, staat 'er, en iets van 't Heilige geroofd „ heeft, wordt aan den zeekant gebragt; „ alwaar hem, in het zand, welk de vloed „ gewoonlyk bedekt, de ooren gespleeten „ worden. Voorts wordt hy ontmand en „ den Goden of Heiligen [*Diis*], welker Tempels hy geschonden heeft, opgeofferd „ (*e*)."

Het Verdrag, welk gelegenheid tot het instellen deezer Wetten gaf, was egter, in allen opzigte, den Friezen, niet even voordeelig. Zy bleeven, des onaangezien, zo wel als de Saxers, tot na Koning Karels dood, beroofd van het Regt op hun vaderlyk erfgoed; welk hy hun, te vooren, benomen hadt (*f*). Schoon nu, na 't sluiten van dit verdrag, veele Saxers en Friezen nog ongeloovig bleeven (*g*), deeden egter de meesten belydenis van den Christelyken Godsdienst. Karel de Groote bediende zig van allerlei middelen, om hen daar toe over te haalen. Die het Evangelie aangenomen hadden, werden met schatten en eerampten begiftigd. De behoeftigen, onder hen, kreegen hun deel aan den overvloed, dien Frankryk uitleverde. De Wyn, aan welken zy, in hun eigen Land, gebrek hadden gehad, werdt hun hier rykelyk toegedronken. De voornaamsten werden met geld en kostbaare kleederen, uit

den

(*e*) Leg Frision. *Addit. Vulemar. Tit.* XII. *Leg.* I.
(*f*) Zie hier voor, *bl.* 430.
(*g*) ALBINI *seu* ALCUINI Epist. *ad* Reg. Carol. *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 668.

den buit, dien men op den vyand behaald hadt, begiftigd. Kortom kleinen en grooten werden meer van 's Konings goedheid overtuigd, dan zy voorheen zyne ſtrengheid gevreesd hadden (*b*). De Hunnen waren te vooren ook al t'eenemaal onder de magt der Franken gebragt (*i*); zo dat deezen de paalen hunnes gebieds allengskens wyder en wyder uitzetteden.

Karel de Groote wordt Keizer.

Doch eer dit alles gebeurd ware, hadt Koning Karel, te Rome, den eernaam van KEIZER aangenomen. Hy hadt, in 't jaar zevenhonderd negenennegentig, Paus *Leo den III.*, die in den haat der Romeinen vervallen en uit Rome verdreeven was, in den Pausſelyken zetel, herſteld (*k*). Tèn deezen einde, in 't volgende jaar, zelf binnen Rome gekomen, was hy van al het Volk, Geeſtelyken en Weereldlyken, met toejuiching ontvangen. Men hadt toen te Rome verſcheiden Schoolen van Vreemdelingen (*l*), onder anderen van Franken, Friezen, en Saxers, die, door Karel zelven of door iemant zyner voorzaaten, derwaards gezonden, of, gelyk ook wel gebeurd was, door de Pauſen ontbooden (*m*) waren, om zig in de Godgeleerdheid

799.

800.

(*b*) POËTA SAXO *Libr.* IV. *ad annum* 803 *p.* 167, 168. Epiſt. WICMANNI Archiep. Magdeb. *inter* WIBALDI Epiſt. CCCCXVI. *apud* E. MARTEN. & U. DURAND. Veter. Monum. *Tom.* II. *col.* 580.

(*i*) Fragm. Vet. Script. de Geſt. Carol. Magni *apud* DU CHESNE *Tom.* II. *p.* 207.

(*k*) EGINHARTI Annal. *ad annum* 799. ALCUINI Epiſt. IV. *apud* H. CANISIUM *Tom.* II. *P.* I. *p.* 392.

(*l*) ANASTAS. Biblioth. *in* Leone III. *p.* 79. [*p.* 149. *Edit. Pariſ.*]

(*m*) GREGORII MAGNI Epiſt. VII. *apud* DU CHESNE *Tom.* I. *p.* 894.

heid te oefenen. Deezen, met vaandels en baanderollen uitgeruſt, haalden den Koning in (3), onder 't zingen van geeſtelyke gezangen (*n*). De Paus werdt wel haaſt van de misdaaden, welken men hem te laſt leide, zuiver verklaard: en deeze dienſt was eenen anderen waardig. Men vernam, omtrent deezen tyd, te Rome, dat de Keizerlyke waardigheid, in 't Ooſten, vernietigd was (*o*). 't Zy dat veelen IRENE, die toen regeerde, voor geene Keizerin erkennen wilden;

(*n*) ANASTAS. Biblioth. *in* Leone III. *p. 67.* [*Edit. Parif.* 125.]
(*o*) Ann. Veter Franc. *apud* E. MARTEN. & U. DURAND. Veter. Monum. *Tom.* V. *col.* 907.

(3) Veelligt moet men, in deeze inhaaling van Koning Karel, die, onder anderen, door Frieſche Schoolieren of Studenten, met vaandels en baanderollen uitgeruſt, geſchiedde, den oorſprong zoeken van het bekend verdigtſel der oude Frieſche Schryveren, die ons vertellen, „ dat de Friezen, vrywillig naar Rome *getrokken*, „ Karel den Grooten, den Burgt aldaar *hielpen winnen*; „ dat de Frieſche Vaandrager zyn vaandel op den hoog- „ ſten Tooren te Rome plantte; dat die van Staveren „ en die van Jever de wimpels van de muuren lieten „ waaijen, en daarom de Munt en het Stapelregt van „ Koning Karel verkreegen enz." Zie de *Frieſche Regten* by SCHOTANUS *Beſchryving van Friesland*, bl. 40, 54, 125. enz. De opſtellers deeze regten hebben vermoedelyk iets gehoord van Friezen te Rome, ten tyde van Karel den Grooten, die den Vorſt met vaandels en wimpels kwamen inhaalen, en hier uit hebben zy eene gewaande overwinning van Rome verzierd, die van geene Tydgenooten verhaald wordt. Deezen zeggen alleenlyk, dat Karel, met een Leger te Ravenne gekomen, hetzelve, onder zynen Zoon Pipyn, naar het Land van Beneventum zondt, en zelf, alleen zo 't ſchynt van zynen Hofſtoet verzeld, naar Rome trok. *Vide* EGINHARTI *Annales*, ad annum 800.

den; 't zy dat men, ten gevalle van Koning Karel, een gerugt loopen liet, welk geenen grond hadt. Immers hy begaf zig, op den Kersdag, in de S. Pieters Kerke, alwaar Paus Leo hem, terwyl hy, voor den Altaar, zyn gebed deedt, eene Keizerlyke Kroon op 't hoofd zettede. Op welk gezigt, al 't Volk uitriep: *Leeven en zege aan den doorlugtigen en van God gekroonden Karel, den grooten en vreedzaamen Keizer der Romeinen!* Hierop werdt hy van den Paus, gelyk men, omtrent de oude Roomsche Keizers, te doen plagt, plegtiglyk aangebeden, en, met verwerping van den naam *Patricius* (*p*), AUGUSTUS en KEIZER DER ROMEINEN genoemd (*q*). De Keizer, hoe zeer met zyne nieuwe waardigheid ingenomen, wilde egter den naam hebben, dat hy 'er niet naar gestaan hadt. Hy gaf voor, dat hy, dien dag, niet ter Kerke gekomen zou zyn, zo hem 's Pausen oogmerk, ook maar eenigszins, bekend ware geweest (*r*). Nogtans getuigt een Schryver der negende eeuwe, met ronde woorden, dat de Paus den Koning, te vooren al, uitdrukkelyk beloofd hadt, dat hy hem de Keizerlyke Kroon op 't hoofd zetten zou, indien de Koning hem tegen zyne vyanden verdedigen wilde (*s*). Doch

(*p*) Zie hier voor, *bl.* 421. Aant: (6).

(*q*) EGINHARTI Annal. *ad annos* 800 & 801. ANAST. BIBLIOTH. *in* Leone III. *p.* 67, 68.

(*r*) EGINHARTI Vita Caroli Magni *Cap.* XXVIII. *p.* 128.

(*s*) JOANNIS DIACON. Chronicon. *apud* MURATOR Rer. Italic. Script. *Tom.* I. *P.* II. *p.* 312. *col.* 1.

Doch het ontwarren der ſtaatkundige ſtreeken, die hier onder liepen, niet tot ons oogmerk behoorende, ſluiten wy dit Boek, met de verheffing van den overwinnaar der Saxen en Friezen, ſtellende het verhaal der zaaken, die ons van nader by betreffen, tot het volgende Boek uit.

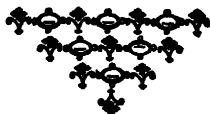
AAN-

AANWYZING

Der Bladzyden, in het eerste Deel deezer Historie, alwaar de gelegenheid eeniger aloude

VOLKEN, LANDEN en PLAATSEN
beschreeven wordt.

De IN- *en UITHEEMSCHE* VOLKEN *en LANDEN*, Plaatsen *en Steden zyn met eene onderscheiden' Letter gedrukt.*

PRIVILEGIE.

DE STATEN VAN HOLLAND EN WESTFRIESLAND doen te weeten, alzo ons te kennen is gegeven by ISAAK TIRION, Burger en Boekverkoper te Amsterdam, dat hy sedert eenigen tyd beesig was geweest met het Drukken van seeker Boek geintituleert VADERLANDSCHE HISTORIE: VERVATTENDE DE GESCHIEDENISSEN DER NU VEREENIGDE NEDERLANDEN, INZONDERHEID DIE VAN HOLLAND, VAN DE VROEGSTE TYDEN AF, UIT DE GELOOFWAARDIGSTE SCHRYVERS EN EGTSTE GEDENKSTUKKEN SAMENGESTELD: van welke Historie nu reeds vyf Deelen zyn gedrukt, en uitgegeven, en welke digt aan onze tyden stondt te worden vervolgd: en alzoo dit een Werk van veel omslag en kosten was, dat hy Supp. nodig geoordeeld had zig te keeren tot ons, met onderdanig verzoek, dat het ons behagen mogte hem te verleenen Octroy om alleen en met seclusie van alle anderen geduurende Vyftien agtereenvolgende Jaaren in sulk een Taal en sulk een Formaat, *als hy* zoude goedvinden, te mogen Drukken Uitgeven en Verkoopen de Deelen, die reeds Uitgegeven zyn, en nog vervolgens zullen worden Uitgegeven van de bovengem: Vaderlandsche Historie, zonder dat het iemand anders vry zouden staan het zelve Werk, in het geheel of gedeeltelyk, 't zy in het Nederduitsch of in eenige andere Taal, na te Drukken of elders nagedrukt zynde in deeze onze Landen te verhandelen of te verkoopen op zulk eene Boete als het ons zal behaagen daar op te stellen. Zoo is 't dat wy de zaak in 't voorz. verzoek overgemerkt hebbende en genegen weesende ter bede van den Suppt. uit onse regte Wetenschap Souveraine Magt en Authoriteit den zelven *Suppliant Geconsenteert*, Geaccordeert en Geoctroyeert hebben: *Consenteeren*, *Accordeeren* en Octroyeeren hem by deeze dat hy geduurende den tyd van Vyftien eerst agter een volgende Jaaren zyn voorsz. Werk of Boek geintituleert VADERLANDSCHE HISTORIE, in dier voegen als zulks by den Suppliant is versogt en hier vooren uitgedrukt staat binnen den voorschreven onzen Lande alleen zal moogen drukken, doen drukken, uitgeven en verkoopen, verbiedende daaromme alle een iegelyk het zelve zyn Werk of Boek in 't geheel of ten deele het zy in het Nederduitsch of in eenige andere Taal na te drukken, te doen nadrukken, te verhandelen of te verkoopen, of elders nagedrukt, binnen denzelven onzen Lande te brengen uittegeven of te verhandelen en verkoopen, op verbeurte van alle de nagedrukte ingebragte verhandelde of verkogte Exemplaaren, en een boete van drie duizend Guldens daar en boven te verbeuren, te appliceeren een derde part voor den Officier die de Calange doen zal, een derde voor den Armen der plaatse daar het Casus voorvallen zal, en het resterende derde part voor den Suppliant en dit telkens zoo menigmaal als dezelve zullen worden agterhaald: alles in dien verstande, dat wy den Suppl: met dezen Octroy alleen willende gratificeeren tot verhoedinge van zyne schade door het

nadruk-

nadrukken van het voorsz. Boek, daar door in geenigen deele verstaan den inhoude van dien te authoriseeren of te advoueeren en veel min het zelve onder onse protectie ende beschermingе eenig meerder Credit, aansien, of Reputatie te geven, nemaar den Suppliant, in cas daarinne iets onbehoorlyks zoude influeeren, alle het zelve tot zynen laste zal gehouden wesen te verantwoorden; tot dien eynde wel expresselyk begeerende dat by aldien hy deezen onzen Octroye voor het zelve zyn Werk of Boek, zal willen stellen, daar van geene gabreviëerde of gecontraheerde mentie zal mogen mogen maaken, nemaar gehouden weesen het zelve Octroy in 't geheel, en sonder eenige omissie daar voor te drukken of te doen drukken, ende dat hy gehouden zal zyn een exemplaar van het voorsz. Werk of Boek, op groot Papier, gebonden en welgeconditioneert te brengen in de Bibliotheecq van onse Universiteyt te Leyden, binnen den tyd van zes weeken, na dat hy Suppliant het zelve zyn Werk of Boek zal hebben beginnen uit te geven, op een boete van zes hondert Guldens; na expiratie der voorsz. zes weeken, by den Suppliant te verbeuren, ten behoeve van de Nederduitsche Armen van de plaats, alwaar den Suppliant woont; en voorts op pœne van metter daad versteeken te zyn van het effect van desen Octroye. Dat ook de Suppliant, schoon by het ingaan van dit Octroy een exemplaar geleevert hebbende aan de voorsz. onze Bibliotheecq, by zo verre hy gedurende den tyd van dit Octroy, het selve Werk of Boek soude willen herdrukken, met eenige Observatien, Noten, vermeerderingen, Veranderingen, Correctien of anders hoe genaamt, of ook in een ander Formaat gehouden sal syn wederom een ander Exemplaar van het selve Werk of Boek geconditioneert als vooren, te brengen in de voorsz. Bibliotheecq, binnen denselven tyd, en op de boete en pœnaliteyt, als vooren. En ten einde den Suppliant deesen onsen Consentie ende Octroye moge genieten, als naar behooren: Lasten wy allen ende een ygelyken dien het aangaan mag, dat sy den Suppliant van den inhoude van desen doen laaten ende gedogen, rustelyk, vredelyk, ende volkomenlyk genieten en gebruiken, cesseerende alle belet ter contrarie. Gegeven in den Hage onder onsen grooten Zegele hier aan doen hangen op den 27 January in 't Jaar onzes Heeren en Zaligmakers Duizend Seven Honderd Twee en Vyftig.

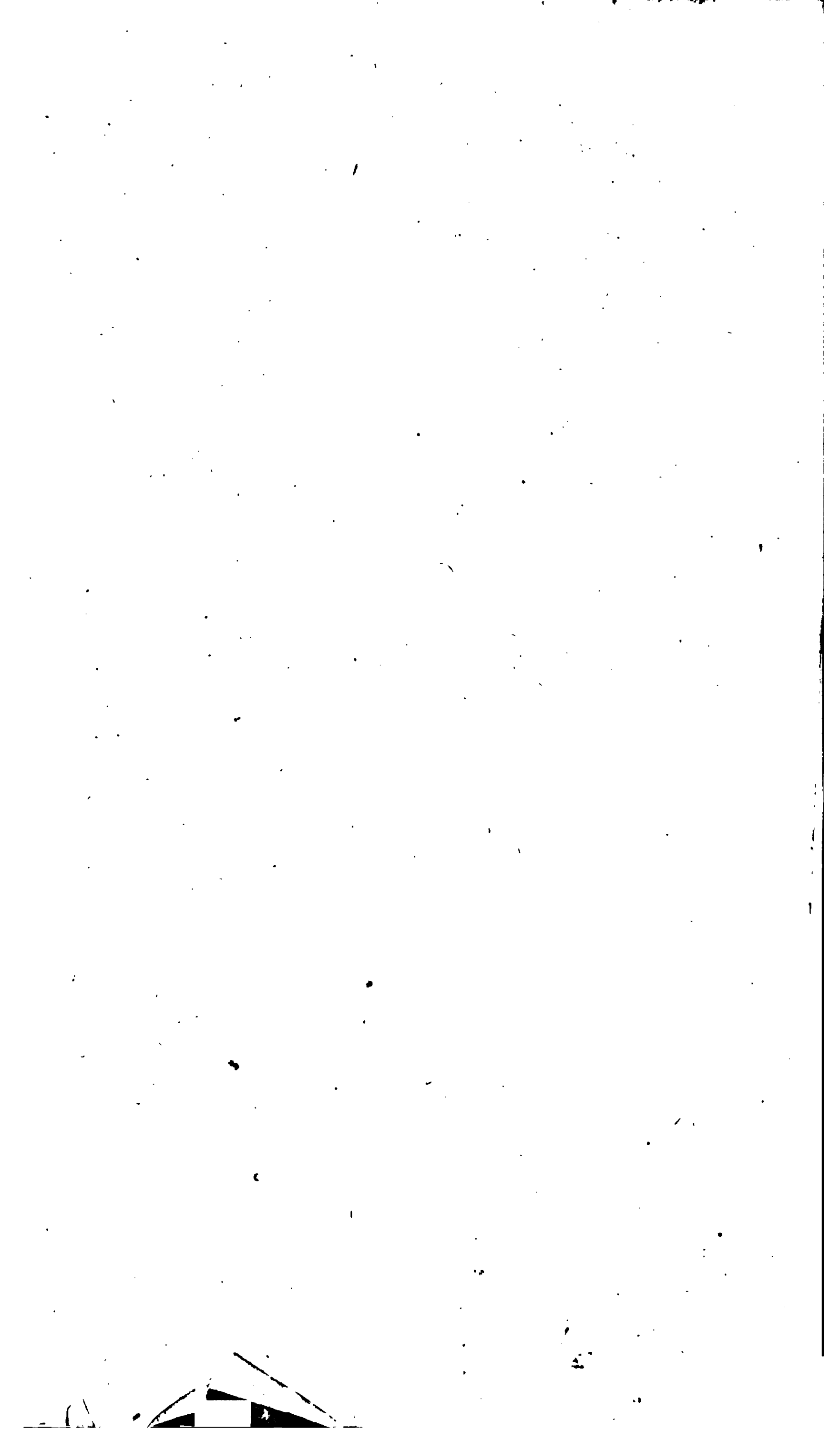
Aan den Suppliant syn nevens dit Octroy ter hand gesteld by extract Authenticq haar Ed: Groot Mog: Resolutien van den 28, Juni 1715. en 30 April 1728. ten einde om zig daar na te reguleren.

A. VAN DER DUYN.

Ter Ordonnantie van de Staten

C. BOEY.

Het voorstaande Octroi is, op den 10 December 1766, voor nog vyftien Jaaren, vernieuwd.

73

